

De Bock Stefan

Master Geschiedenis

Stamnummer: 20055077

Academiejaar 2008-2009

Erkenning voor “onze helden van den IJzer”?

*De oud-strijders van de Eerste Wereldoorlog
en de Belgische maatschappij (1918-1923)*

Masterproef ingediend voor het behalen van de graad Master in de Geschiedenis

Promotor: dr. Antoon Vrints
Vakgroep Nieuwste Geschiedenis
Faculteit Letteren en Wijsbegeerte
Universiteit Gent

Inhoudstafel

Voorwoord ***p. 4***

Inleiding ***p. 5***

- 1. Probleemstelling en onderzoeksvragen* *p. 6*
- 2. Opbouw* *p. 8*
- 3. Bronnen* *p. 11*

I. De Belgische oud-strijder & de naoorlogse context ***p. 13***

- 1. De “Grote Oorlog”* *p. 14*
- 2. Economische situatie* *p. 16*
- 3. Politieke situatie* *p. 18*
 - 3.1. De Staat en de politieke wereld* *p. 18*
 - 3.2. De vorst* *p. 20*
- 4. Dé oud-strijder? Tussen verdeeldheid en eenheid* *p. 22*
 - 4.1. L’esprit combattant...* *p. 23*
 - 4.2. ... in een verdeeld wereldje* *p. 27*
 - 4.3. Oud-strijders in het politieke leven* *p. 39*

II. Financiële regelingen ***p. 44***

- 1. Oud-strijdersdiscours* *p. 47*
- 2. In de praktijk* *p. 53*
 - 2.1. Dotatie* *p. 54*
 - 2.2. Frontstrepenrente* *p. 68*
 - 2.3. Invaliden* *p. 70*
 - 2.4. Tewerkstelling* *p. 79*
 - 2.5. Extra’s* *p. 82*

III. Eretekens en monumenten **p. 87**

1. *Oud-strijdersdiscours* p. 88
2. *Monumenten* p. 91
3. *Eretekens* p. 99

IV. Amnestie **p. 107**

1. *Naweeën van de oorlog...* p. 109
2. *...en hun behandeling* p. 112
3. *Oud-strijdersdiscours* p. 121

V. Voor vorsten vaderland? **p. 126**

1. *La Patrie* p. 128
2. *Amnestie voor collaboratie* p. 142

Besluit **p. 159**

Bijlagen **p. 164**

1. *Overzicht van de oud-strijdersverenigingen en hun bijhorende oud-strijdersbladen* p. 164
2. *Incident van La Louvière* p. 165
3. *Overzicht burgerlijke amnestie* p. 168

Afkortingen **p. 169**

Bibliografie **p. 170**

Voorwoord

Een onderwerp bepalen voor een scriptie is nooit eenvoudig; men wikt en weegt, en tracht een haalbare maar ook dankbare kaart te trekken. In mijn geval lag dit iets anders: in mijn laatste bachelorjaar had ik namelijk al de literatuur over de oud-strijders uit de Eerste Wereldoorlog op Belgisch niveau onderzocht, evenals enkele Duitse en Franse tegenhangers. De interesse bleef, zodat ik al gauw mijn onderwerp voor een breder onderzoek afgebakend had.

Toch blijkt een scriptie geen eenvoudige opdracht, zodat bij het voltooien van deze tekst vele helpende handen nodig waren. In het bijzonder wil ik dan ook mijn promotor dr. Antoon Vrints hartelijk bedanken; dikwijls heb ik teksten laten lezen die door zijn betrouwbare hand werden aangepast en bijgeschaafd. Vooral onze besprekingen die mij op een socratische wijze de goede weg toonden, zullen mij bijblijven. Dank ook aan m'n commissarissen voor het doorstaan van dit leeskarwij.

Natuurlijk ook een woord van dank aan mijn ouders. Het is een lange, emotionele periode geweest vol stress, zodat hun aanmoedigingen meer dan welkom waren. Maar bij deze wil ik hen ook bedanken voor de jaren voordien: ze zijn altijd een steun geweest en hebben me alle kansen gegeven om mij als historicus maar vooral als persoon te ontwikkelen.

Verder moet ik ook Dirk Van Raemdonck en Rita Felix vermelden; samen met mijn moeder hebben zij mijn werk herlezen, zodat kleine foutjes en spellingsblunders de inhoud geen oneer zouden aandoen. Bedankt ook aan alle kameraden en medestudenten die met gemeende interesse van tijd tot tijd vroegen naar de stand van zaken. Tot slot mag ik zeker mijn vriendin Lindsay Heymans niet vergeten, die de laatste loodjes een heel stuk lichter maakte!

Inleiding

Aan het einde van 1918 lopen de militaire bewegingen van de Eerste Wereldoorlog ten einde. Bloederige veldslagen waren uitgevochten op Belgische bodem en in heel Europa had men het gevoel dat een grijze episode kon worden afgesloten en dat er met een nieuwe geest volop aan de toekomst kon gedacht worden. Hoe kon het ook anders? Hele regio's waren vernield, vele mensen hadden hun familieleden jarenlang niet gezien, de economie was gestagneerd en vele bedrijven gingen failliet of moesten noodgedwongen hun deuren sluiten... Kortom, de normale oorlogsfenomenen waren ook nu aanwezig, alleen had men ze nog nooit op zulke schaal gezien. De jarenlange strijd had reeds tijdens de oorlog zijn naam dan ook niet gestolen en zou beter bekend staan onder de naam de "Groote Oorlog".

België neemt in dit alles een aparte positie in. In het economisch-politieke luik van het eerste hoofdstuk wordt de naoorlogse toestand kort uit de doeken gedaan, maar het is de lezer wellicht bekend, en het is bovendien logisch, dat een bezet land heel wat problemen zal kennen nadat de kruitdampen opgestegen zijn. Daarnaast had een belangrijk deel van de frontlinie in België gelegen en was ieders leven door de bezetting beïnvloed, burger of soldaat. De Wereldbrand had het land in as gelegd. Fabrieken waren geplunderd, het dure productiematerieel was meegevoerd; talloze huizen waren tot puin herschapen en de burgerbevolking telde vele slachtoffers. Niet alleen economisch zat het land aan de grond, ook sociaal stapelden de problemen zich op. Vluchtelingen waren plots dakloos geworden of vonden hun eigendom beschadigd of geplunderd terug; het wantrouwen onder de bevolking was naar een hoogtepunt gestegen en de morele gaten die de oorlog en de bezetting hadden geslagen, zouden slechts geleidelijk aan gedicht worden.

Inleiding

Elk onderzoek tracht een antwoord te zoeken op vragen die historisch relevant zijn; in dit kort stuk wordt dan ook bekeken hoe dit onderdeel van deze verhandeling ingevuld is. De Belgische oud-strijders vormen een interessant studieobject, maar tegelijkertijd is er ook nood aan een zekere invalshoek, om het onderzoeksterrein af te bakenen en zichzelf niet te verliezen in de omvang van dit onderwerp. Niet alleen de belangrijkste onderzoeksvragen worden hier benaderd, ook komt de lezer te weten welk bronnenmateriaal de revue gepasseerd is. Ten slotte wordt er aandacht besteed aan de opbouw, via de verschillende hoofdstukken binnen de tekst.

1. PROBLEEMSTELLING EN ONDERZOEKSVRAGEN

Gestaag sijpelden in 1918 de eerste oud-strijders het bevrijde land terug binnen. De inleidende decorschets geeft al weer in welke omstandigheden de hoofdpersonages van dit verhaal hun opwachting op het toneel maakten. Het Belgische leger zou al snel uit haar overwinningsroes ontwaken bij het zien van al het leed in het binnenland. Hun terugkeer zou de Belgische regering nieuwe kopzorgen bezorgen: zo'n 250.000 mannen dienden te worden gereïntegreerd in de maatschappij. Wanneer de militairen uiteindelijk afzwaaiden, na een lange demobilisatieprocedure, vonden ze niet zelden slechts de resten van hun woonst of troffen ze hun familieleden aan, getekend door zware ziektes of ontbering. Vele veteranen hadden ook zelf tijdelijke of zware blijvende letsels, met alle gevolgen van dien voor hun tewerkstelling. Ditzelfde gold echter ook voor de militairen zonder fysieke problemen. Zouden zij nog wel hun baan terugkrijgen? Bestond überhaupt het bedrijf nog wel waarvoor ze hadden gewerkt? Vele materiële beslommeringen waren hun deel. In crisisperiodes wordt dan ook steeds gekeken naar de overheid en haar initiatieven. Na de Eerste Wereldoorlog was dit niet anders. De regering, teruggekeerd uit Le Havre, was zich bewust van de problemen waarmee de oud-strijders zouden geconfronteerd worden en diende te reageren met krachtdadige wetsvoorstellen. Het zou echter een wikken en wegen worden, aangezien de nood zo hoog was dat de schaarse middelen slechts ten dele de situatie zouden kunnen verbeteren. Prioriteiten zouden moeten worden gesteld.

De vorige alinea geeft duidelijk weer dat er bepaalde specifieke oud-strijdersproblemen waren. De vraag die hier centraal komt te staan, is **welke maatschappelijke positie de oud-strijders in de periode 1918-1923 zouden innemen**. Door te kijken welke macht, welke invloed de oud-strijders konden uitoefenen en daadwerkelijk gebruikten bij het zoeken naar een oplossing van de bovenstaande problemen, maar ook binnen andere dossiers, waar ze interesse voor vertoonden, moet het mogelijk zijn hierop een antwoord te formuleren. Als de oud-strijders er in zouden slagen om hun standpunt verzilverd te zien in bepaalde wetteksten

en natuurlijk ook in de praktijk, dan kunnen we spreken over een bepaalde machtsfactor die ze uitoefenen.

De thema's die behandeld worden, elk in een apart hoofdstuk, worden met enkele concrete onderzoeksvragen in het achterhoofd benaderd.

Ten eerste is er een cluster van vragen die vooral focust op wat de oud-strijders zelf verwachtten. Men kan slechts te weten komen in hoeverre dat de oud-strijders een invloed hadden op de problematiek als men perfect weet in welke richting zichzelf het dossier wilden sturen. Wat stelden de oud-strijdersverenigingen zelf voor? Belangrijk hierbij zal het oud-strijdersdiscours zijn (cf. infra).

Daaraan gekoppeld wordt in tweede instantie gekeken naar welke mogelijkheden er waren: welke initiatieven werden er genomen? Waar ging de voorkeur van de oud-strijders naar uit? Er volgden na de oorlog verschillende principeverklaringen, die in de maanden en jaren nadien dienden geconcretiseerd te worden. Wisselende omstandigheden brachten vaak ook een andere aanpak en zienswijze met zich mee. Welke opbouw en welke verschillende voorstellen gingen definitieve wetten vooraf? Vaak zullen wetteksten en Koninklijke Besluiten met betrekking tot de oud-strijdersproblematiek uiteindelijk veel minder beloftes bevatten dan er in de voorafgaande debatten aan de orde waren geweest.

Uiteindelijk kan dan besloten worden of de oud-strijders binnen dit thema invloed konden uitoefenden en vooral in welke mate.

Belangrijk is ook hoe de oud-strijders zich profileerden. De manier waarop men trachtte zijn gelijk te krijgen door bepaalde aanspraken te maken, vormt een uitbreiding van het onderzoek.

De focus zal namelijk niet alleen op de wetteksten zelf liggen, maar ook en vooral op het oud-strijdersdiscours waarmee de veteranen trachtten de buitenwereld te beïnvloeden. Dit discours, dat hier geanalyseerd wordt, vertrok vanuit hun 'oud-strijder'-zijn. Deze constructie wordt een sociale identiteit genoemd; hoofdstuk I handelt over de specifieke invulling van dit begrip bij de oud-strijders. Antoine Prost spreekt immers in zijn baanbrekende studie over de door de veteranen gecreëerde "esprit combattant"¹. Hij baseerde zijn onderzoek weliswaar op de Franse oud-strijders, maar er kunnen vele parallellen getrokken worden. Welke eigenschappen men incorporeerde en uit welke elementen de oud-strijdersidentiteit was opgebouwd, worden in het eerste hoofdstuk belicht.

Algemeen bevat zo'n identiteit veel elementen en wordt ze grotendeels opgebouwd door lidmaatschap van een bepaalde sociale groep (in dit geval de oud-strijders), en alle positieve assumpties die de leden aan deze groep hechten; Durkheim gebruikte hiervoor de term "collectieve representatie"². Groepsleden hebben min of meer dezelfde definitie van wie ze zijn; het heeft een heel sterk "wij" versus "hen" perspectief³.

¹ A. Prost, *Les Anciens Combattants et la Société Française 1914-1939, Histoire, Sociologie, Mentalités et Idéologies*, Parijs, Fondation Nationale des Sciences Politiques France, 1977, 3 delen; A. Prost, *Les Anciens Combattants 1914-1939*, Parijs, Gallimard-Julliard Collection Archives, 1977.

² L. Licata, O. Klein en N. Van der Linden, "Sens commun et histoire. L'étude des représentations", in: L. Van Ypersele, ed., *Questions d'histoire contemporaine. Conflits, mémoires et identités*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2006, p. 43.

³ M. A. Hogg, "Social Identity Theory", in: P. J. Burke, *Contemporary Social Psychological Theories*, Stanford, Stanford University Press, 2006, p. 111, 115.

De oud-strijders startten dus zelf met een imagebuilding, waarbij ze een aparte status voor zichzelf schiepen. Er wordt met deze scriptie nagegaan hoe ze deze status gebruikten om beslissingen, die de overheid diende te nemen, naar hun hand te zetten.

Meteen vormt dit ook de rode draad doorheen de verschillende hoofdstukken. Er wordt gekeken hoe ze hun oorlogsverleden laten doorwegen in de verschillende thema's. Tenslotte maakte slechts die oorlogservaring hen tot oud-strijders.

2. OPBOUW

Als we de invloed van oud-strijders willen 'meten', dan dienen we als onderwerp van onze hoofdstukken zaken te nemen die de oud-strijders aanbelangden en waar ze dus invloed op wensten te hebben. De thema's zijn dus niet lukraak gekozen, maar leunen sterk aan bij wat er leefde bij de oud-strijders; de maatstaf hiervoor is het aantal artikels dat in de oud-strijderspers hieraan besteed wordt (zie 3. Bronnen). Bijgevolg zullen hoofdstuk II tot en met V gaan over typische oud-strijdersdossiers.

Een eerste hoofdstuk zal de context schetsen. Langs de ene kant worden kort de gebeurtenissen weergegeven die de onmiddellijk naoorlogse omgeving vorm gaven, namelijk de Eerste Wereldoorlog, maar ook de vraag hoe België er politiek en economisch uitzag in 1918-1923 wordt bekeken. Het tweede deel van dit hoofdstuk focust echter op de oud-strijderswereld zelf. De lezer kan er niet alleen kennismaken met de verschillende oud-strijdersverenigingen en hun kenmerken, maar ook de oud-strijdersidentiteit en –mentaliteit, de "**esprit combattant**", worden hier besproken.

Na deze contextualisering en inleiding in de wereld van de oud-strijders volgt het eigenlijke onderzoek. In vier hoofdstukken wordt er gepeild naar de standpunten van en de beïnvloeding door de oud-strijders.

Het tweede hoofdstuk handelt over de **financiële tegemoetkomingen** die de oud-strijders kregen, terwijl Hoofdstuk III de uitreiking van **eretekens, en monumenten** en hun oprichting onder de loep neemt. Beide hoofdstukken zullen aan elkaar gelinkt worden onder de noemer '*sociale erkenning*'⁴. Deze term, met een materiële en symbolische component, zal hier verder worden uitgewerkt in de oud-strijderscontext en zal ook zijn toepassing kennen in de twee volgende hoofdstukken. In hoofdstuk IV wordt gekeken naar militaire **amnestie**. Sommige veteranen zouden ook na de oorlog achter de tralies blijven, voor (militaire) misdrijven die ze tijdens de oorlog gepleegd hadden. Het laatste hoofdstuk bekijkt de omgang van de organisaties en de veteranen met patriottisme en **nationalisme**. Men had België verdedigd, maar droeg men dat land wel een warm hart toe? De burgerlijke amnestiekwestie dient hier als casus.

In een concluderend hoofdstuk wordt er getracht alle onderdelen af te wegen en een synthetiserend antwoord te bieden op de verschillende onderzoeksvragen en de probleemstelling. Een eindconclusie zal in ieder geval nooit sluitend zijn, aangezien het hier slechts over een deel van het Interbellum (cf. volgende alinea) gaat en de houding van de maatschappij en overheid als dusdanig nog veranderd is gedurende de decennia die volgden

⁴ S. Claisse, "Reconnaissance sociale et problèmes historiques", in: L. Van Ypersele, ed., *Questions d'histoire contemporaine. Conflits, mémoires et identités*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2006, p. 105.

op de bestudeerde periode. Niettemin wordt er hier uitgegaan van het belang van de oorlogservaring die in de eerste jaren na de oorlog veel duidelijker voelbaar was. Door aan te geven in hoeverre de eisen van de oud-strijders konden worden doorgedrukt, moet het duidelijk worden wat de positie van deze maatschappelijke groepering was. De vraag blijft, ook in de drie laatste hoofdstukken, of men rekening hield met de oud-strijders: erkende men hun als gesprekspartners? Daarom spreekt de titel ook over erkenning.

Het tijds kader omvat ook niet het hele Interbellum. Er worden slechts een aantal jaren uitgelicht, namelijk, zoals de titel al aangaf, de periode van 1918 tot en met 1923. Dit begin- en eindpunt is niet toevallig gekozen. Voor wat betreft de startdatum is er wel een dubbelzinnigheid, omdat men in principe over Belgische oud-strijders uit de Eerste Wereldoorlog kan spreken vanaf 4 augustus 1914⁵. Toch houdt men beter 11 november 1918 in het achterhoofd; vanaf dan zou de regering en het parlement immers in staat zijn om beslissingen te nemen die ook daadwerkelijk konden worden uitgevoerd in heel het koninkrijk. Het eindpunt, 1923, is veel opmerkelijker. De keuze voor dit eindjaar moet hier onderstreept worden; het belang ervan kan niet genoeg benadrukt worden. De laatste oud-strijder zou in principe – er bleven betwiste dossiers over - in 1923 zijn uitkering uitbetaald krijgen; dit jaar vormde dus het sluitstuk van een lange eis naar een materiële vergoeding. Daaraan gekoppeld is deze terminus ook belangrijk binnen de oud-strijdersbeweging. Het betekende namelijk het einde van het op de eerste plaats verdedigen van de materiële oud-strijdersbelangen (zie Hoofdstuk II), naar bredere principiële standpunten over het militair beleid, pacifisme, enz. Antoine Prost spreekt over een overgang van negatieve naar positieve representatie⁶. Deze omschakeling bij de Belgische oud-strijdersverenigingen was Alain Colignon al opgevallen⁷. Het vijfde hoofdstuk zal deze overgang duidelijk behandelen bij de amnestiekwestie.

Daarnaast is er nog een derde beperking. De benaming ‘oud-strijders’ is namelijk zeer misleidend; een definitie van een oud-strijder lijkt voor de hand liggend, maar het zijn niet louter mannen – vrouwen vormden nog geen onderdeel van de strijdkrachten – die deel genomen hebben aan de gevechten tijdens de Eerste Wereldoorlog, aan het West- of Oostfront. In dat geval zouden gevangenen, brancardiers, transporteurs, ... maar ook sommige officieren en hun hele administratieve ploeg die geen schot gelost hebben tijdens de hele oorlog, uitgesloten kunnen worden. Men moet de term ruimer bekijken; volgens de connotatie die men impliciet terugvindt in elk werk over de oud-strijders, slaat de term op allen die deel uitmaakten van de legereenheden in de oorlog '14-'18. Opmerkelijk is echter dat een dergelijke definitie nergens letterlijk terug te vinden is. Ook in de bronnen spreekt men van “dé oud-strijders” in de meest ruime zin...

Men kan deze groep echter niet als homogeen beschouwen. Wettelijk gezien maakt men – voor wat betreft veteranen uit de twee wereldoorlogen - een opsplitsing tussen oud-strijders,

⁵ De eigenlijke strijd om erkenning begon namelijk wanneer het eerste slachtoffer/de eerste gewonde viel.

⁶ Antoine Prost, *Les Anciens Combattants et la société française (1914-1939). Tome 1*, Parijs, Presses de la FNSP, 1977, pp. 95-96: zelf waren de verenigingen bang leden te verliezen zodra de spaarboekjes uitgedeeld waren (zie o.a. *Het Strijdersblad*, 3, nr. 44 (30-10-1921), p. 1).

⁷ A. Colignon, “La Belgique, une patrie d'anciens combattants? ”, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 3 (1997), p. 122.

politieke gevangenen, krijgsgevangenen, burgerslachtoffers, slachtoffers van raciale deportatie, weggevoerde dwangarbeiders, weerstanders, werkweigeraars, enzovoort, ...⁸ Hoewel in de tijdschriften dus de term 'oud-strijders' in de mond genomen wordt zoals in de vorige alinea beschreven, onderscheidt men toch daarbinnen zelf ook speciale groepen: invaliden, krijgsgevangenen, officieren en eigenlijk 'al de rest'. En net daar schuilt het dilemma: gebruik je als onderzoeker de meest brede betekenis, in zijn overkoepelende zin of volgens de wettelijke zin? In dit werk is gekozen voor de tweede invulling: de 'oud-strijder' volgens de wettelijke tekst. Dit betekent dat krijgsgevangenen en weggevoerden buiten beschouwing worden gelaten. Invaliden en oud-officieren hadden net als de twee vorige categorieën ook een apart statuut binnen de wetteksten, maar deze worden toch mee in het overzicht opgenomen omwille van verschillende redenen. Er is sowieso de bronnenproblematiek: de invaliden en oud-officieren hadden beiden nu eenmaal een goed functionerende bond; de tijdschriften zijn bewaard gebleven. Dit argument geldt misschien minder voor de krijgsgevangenen die zich vanaf 1919 verzamelden binnen de *Ligue nationale des Militaires ex-prisonniers de Guerre*⁹. Voor beide groepen, invaliden en oud-officieren, werden aparte maatregelen getroffen; ik heb mij niet echt beziggehouden met deze specifieke wetgeving, maar het discours dat ze hanteerden, was wel interessant en kon gebruikt worden ter ondersteuning van stellingen die van toepassing waren op de 'gewone' oud-strijders. Vooral de invaliden zullen een belangrijkere positie innemen in de morele machtsuitoefening bij het formuleren van de algemene oud-strijderseisen; zij hadden zich immers, na de gesneuvelden, het meeste opgeofferd.

Nog twee kleine opmerkingen die van belang zijn.

Het gaat over Belgische oud-strijders; strikt genomen behoren hier ook de Belgen bij die in de koloniale oorlogen tijdens '14-'18 in de strijd betrokken waren, maar omdat dit een geïsoleerde groep is die nauwelijks aan bod kwam in de bronnen, zijn deze niet verder onderzocht. Vooral het blad van de oud-officieren, de *A.O.C.* (zie hoofdstuk I), had hiervoor speciale aandacht¹⁰. Dit blijft dus een mogelijke onderzoekspiste.

De termen veteranen en oud-strijders worden hier door elkaar gebruikt, hoewel deze laatste term vóór de Eerste Wereldoorlog enkel werd gebruikt voor ex-beroepssoldaten. Het onderscheid wordt vooral gemaakt in Frankrijk, waar de term Ancien Combattant naar voren werd geschoven na deze massaoorlog, een benaming die sindsdien ook bij ons dezelfde lading dekt; vooral de antimilitaristische ondertoon gold als argument voor de introductie ervan. Sinds de wet van 10 april 2003 wordt in ons land de term 'veteraan' erkend als eretitel, voor mensen die deelgenomen hebben aan een oorlogsmissie erkend door de koning¹¹. Overigens noemden de Franstalige Belgische oud-strijders zich ook wel eens « jass », een verwijzing naar de geklede bourgeois jassen, die onderdeel waren van het Belgische legeruniform in 1914¹².

⁸ *Veteranen*, in: < <http://www.niooo.be/PAGES/veteranen.htm>>, geraadpleegd op 11-03-2008.

⁹ A. Colignon, *art. cit.*, p. 119.

¹⁰ Zie o.a. *Le Vétérán*, 3, 19 (01-10-1921), p. 153 en *Le Vétérán*, 3, 20 (15-10-1921), pp. 164-165.

¹¹ *Veteranen*, in: < <http://www.niooo.be/PAGES/veteranen.htm>>, geraadpleegd op 11-03-2008.

¹² A. Colignon, *Les Anciens Combattants en Belgique francophone, 1918-1940*, Luik, 1984, p. 190.

3. BRONNEN

Als men in België kijkt naar de werken die er verschenen zijn over de oud-strijderproblematiek, blijkt dat bijna alle werken de oud-strijdersorganisaties bestuderen. Pas in laatste instantie tracht men eventueel uitspraken te doen over dé Belgische oud-strijder. Dat was één van de conclusies uit voorafgaand onderzoek, voor mijn bachelorpaper. Een eerste vraag is dan hoe dit komt? Is dit toevallig?

Elk historisch werk is afhankelijk van het voorradig zijn van bronnen. Naast het feit dat het niet evident is om oud-strijders als onderwerp te kiezen – oud-strijders vormen een belangrijk, maar ook complex onderdeel binnen de naoorlogse maatschappij -, knelt net daar het schoentje. Er is in België een enorme leemte aan bruikbaar bronnenmateriaal, waardoor onderzoek bemoeilijkt wordt en er bijgevolg slechts druppelsgewijs werken de wetenschappelijke wereld binnensijpelen¹³. Het bronnenprobleem verklaart grotendeels waarom het merendeel onder de titels binnen de oud-strijdersliteratuur handelt over de oud-strijdersverenigingen. Een interessante en intacte bron vormt namelijk de oud-strijderspers. Oud-strijdersbonden beschikten zelf vaak over één of zelfs meerdere blaadjes, die soms evolueerden tot heuse weekbladen met illustraties en actualiteitsduiding; de bekendste en ook meest aangehaalde onder deze krantjes, is “*V.O.S.*” van de gelijknamige vereniging (zie Hoofdstuk I)¹⁴. De kwaliteit van deze bron verschilt immens, maar over het algemeen zijn de meeste nummers bewaard gebleven.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat zij de primaire bron vormen van verschillende werken¹⁵; de aangehaalde onderzoekers (zie vorige voetnoot) maken daarnaast enkel nog gebruik van krantenjaargangen of zeer beperkt archiefmateriaal, met op de eerste plaats weinig toegankelijke privéarchieven. Provoost beschikt zelf over een belangrijk privéarchief, maar gebruikte voor zijn werk over de vossen, leden van de *Vlaamse Oud-Strijdersbond (V.O.S.)*, ook andere privéarchieven zoals dat van J. Keldermans (*V.O.S.-Muien*), J. van Opstal (*V.O.S.-Antwerpen*), O. Mortier (Nevele) en dat van Clemens De Landtsheer (Oostduinkerke)¹⁶; dit laatste archief werd ook door Coppieters vermeld in haar inleiding, aangezien De Landtsheer voor het oud-strijdersgebeuren in Temse cruciaal was¹⁷.

Deze scriptie is ook gebaseerd op de bovenvermelde oud-strijderstijdschriften, aangezien er gefocust wordt op oud-strijdersdiscours. Maar is het legitiem om te vertrekken vanuit het standpunt van de oud-strijdersverenigingen? Is het gemakshalve of noodzakelijkerwijze dat een onderzoeker over de betreffende materie dit als vertrekpunt neemt?

¹³ C.-P. Gyssels, *De oudstrijders in België na W.O. I: 1918-1923*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1985 (promotor: R. Van Eenoo), pp. 4-5.

¹⁴ G. Provoost, *De Vossen, 60 jaar Verbond van Vlaamse Oudstrijders 1919-1979*, Brussel, 1979, p. 42, pp. 46-48; W. Van Geert, *Het Verbond der Vlaamsche Oud-Strijders (1919-1945) : stoffelijke belangen, Vlaams-nationalisme, antimilitarisme en collaboratie*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 2006 (promotor: B. De Wever), pp. 9-14.

¹⁵ O.a. C.-P. Gyssels, *op. cit.*; G. Provoost, *op. cit.*; W. Van Geert, *op. cit.*; D. Coppieters, *Ontstaan, evolutie en functie van soldaten- en oudstrijdersverenigingen, Temse: 1899 tot W.O.II*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1984; A. François, *La mentalité de l'ancien combattant de la Grande Guerre, en Belgique francophone*, Brussel (onuitgegeven licentiaatsverhandeling UCL), 1998; A. Colignon, *op. cit.*

¹⁶ G. Provoost, *op. cit.*, p. 169.

¹⁷ D. Coppieters, *op. cit.*, p. X.

Geheel onterecht kan de keuze voor dit bronnenmateriaal in elk geval niet genoemd worden, uitgaande van het ledenaantal. Naar aanleiding van de dotatieaanvragen (zie hoofdstuk I en II) dienden de oud-strijders een formulier in te vullen, met daarop de eventuele naam van zijn oud-strijdersbond; 265.000 formulieren¹⁸ werden ingestuurd, met slechts 28.000 mensen, die geen vereniging opgaven, wat maakt dat ongeveer 80 % van de veteranen (ooit) lid was. Deze laatste stonden voor zo'n 4,4 percent¹⁹ van de hele bevolking, wat beperkt lijkt, maar in zijn context moet gezien worden; in de naoorlogse mannenmaatschappij, waar emancipatiewetten nog grotendeels onbestaande waren, namen zij immers een groot deel in van het electoraat en vormden een sociaalrelevante groep binnen de Belgische bevolking. Naast dit kwantitatieve gegeven, verdedigden deze oud-strijdersverenigingen ook de belangen van hun leden. Dat zij zich effectief bezig hielden met down to earth belangenverdediging, blijkt uit de ledenaantallen van dergelijke organisaties; ze bewezen op het terrein hun nut²⁰. Tot 1923 was er een hoge activiteit op oud-strijdersgebied; vanaf dan zullen de ledenaantallen dalen, aangezien aan de grootste materiële noden voldaan was. Vanaf dan treden, zoals reeds vermeld, de morele kwesties op de voorgrond²¹.

Het parlementair debat en de reactie van de oud-strijdersverenigingen onderling en de discussie met de overheid, aan de hand van hun bladen, vormen de voornaamste informatiebronnen; voor de eerste inspiratiebron zullen de *Documents* en de *Annales Parlementaires*, *Senaatsstukken* en de *Ministerraadsnotulen* gehanteerd worden. Het Archief van het Koninklijk Paleis kan als aanvulling dienen, maar bezit slechts een beperkt aantal stukken over de oud-strijdersvraagstukken.

¹⁸ In de praktijk waren het er een pak meer, maar Colignon gebruikt waarschijnlijk cijfers op basis van officiële bronnen, waar men onverwerkte aanvragen vaak buiten beschouwing liet.

¹⁹ Er waren ongeveer 327.000 veteranen op een Belgische bevolking van 7.405.569 personen. Zie: A. Colignon, *art. cit.*, pp. 117-118.

²⁰ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 11, pp. 56-58, 171-192; G. Provoost, *op. cit.*, pp. 42-43; W. Van Geert, *op. cit.*, pp. 271-273.

²¹ A. Colignon, *art. cit.*, p. 122.

Hoofdstuk I

“Il y a un esprit combattant, cela est vrai. Un esprit qu’il faut cultiver, entretenir, un esprit d’entraide, de solidarité, acquis dans la misère commune, un esprit qui se nourrit surtout de l’horreur des combats et du mépris de ceux qui les méditent¹”

De kanonnen zwijgen... Na de Wapenstilstand ontstond er een nieuwe massagroep: de oud-strijders.

Het is eenvoudig om met één term deze groep aan te wijzen; vroeger was dit niet anders. De oud-strijders zouden vrijwel onmiddellijk zichzelf beschouwen als één hechte groep met eenzelfde identiteit. Zij hadden het vaderland gered door hun opoffering; samen hadden ze in de loopgraven broederlijk naast elkaar gestaan. Verschillende attributen eigenden ze zichzelf toe, zodat men kan spreken over het ontstaan van de “esprit combattant”. Vanuit deze eenheid scheppende gedachte zou men zijn rechten verdedigen...

Maar, net als de arbeiders hun vakbonden hadden om dit werk op zich te nemen, zouden de oud-strijders zich al gauw verenigen in oud-strijdersbonden, die vervielen in een pittige concurrentiestrijd. Blijkbaar vielen theorie en praktijk toch niet zo makkelijk te rijmen?

Toch hadden ze elkaar nodig in deze barre economische tijden. Vaak werkloos moesten ze aanzien hoe België zeer langzaam herstelde van de schade, die de oorlog de nijverheid had toegebracht. Konden de Duitsers dit niet vergoeden? Ook binnen het politieke landschap waren er problemen bij de vleet. De Coup van Loppem zorgde voor een schokgolf onder de partijen; had men nog wel tijd voor de oud-strijdersproblematiek in deze tijden van onderlinge strijd tussen de politieke machten?

¹ Uit *L’Ancien Combattant*, mei 1919 van de Franse oud-strijdersvereniging A.R.A.C.

Hoofdstuk I

De Belgische oud-strijder & de naoorlogse context

Het doel van deze scriptie is de maatschappelijke positie van de Belgische oud-strijders in de maatschappij te achterhalen. Het is dan ook meer dan logisch dat de lezer achtergrondinformatie krijgt over de oud-strijderswereld zelf, maar natuurlijk ook hoe die maatschappij tijdens deze periode eruit zag. Op die manier kunnen de volgende hoofdstukken beter gekaderd worden.

Deze extra bagage wordt beperkt gehouden en valt dus uiteen in twee luiken:

Een eerste deel geeft op een beschrijvende manier weer hoe de violen politiek gestemd waren in het naoorlogse België, aangevuld met een economisch stukje. Dat laatste is bijvoorbeeld van belang om het tweede hoofdstuk te begrijpen: had België wel geld om oud-strijders financieel te vergoeden? Speciale aandacht gaat ook uit naar koning Albert I, die mee de beslissingen aan de top stuurde. Hoofdstuk V zal overigens ook duidelijk maken dat deze figuur voor de oud-strijders een belangrijke positie innam.

In het tweede luik zal er stilgestaan worden bij de oud-strijders zelf. De inleiding vertelde al dat het oud-strijdersdiscours centraal staat in dit onderzoek en dat dit discours vertrok vanuit de identiteit van de oud-strijders. Hier wordt uiteengezet wat we daar onder moeten verstaan. Daarnaast worden de verschillende oud-strijdersverenigingen behandeld. Een groot deel van het bronnenmateriaal werd door hen geleverd: de verschillende oud-strijderstijdschriften konden wel eens van standpunt verschillen, wat te wijten was aan de uiteenlopende eigenschappen van de bonden. Kort wordt het ontstaan van de belangrijkste organisaties uiteengezet, en in vogelvlucht wordt ook de relatie tussen deze en de politieke wereld belicht.

1. DE “GROOTE OORLOG”

De context waarin men de strijd om erkenning van oud-strijders moet situeren, definieert zich als de directe nasleep van de Eerste Wereldoorlog. De term ‘oud-strijder’ verwijst uiteraard op de eerste plaats naar de militaire oorlogservaring zelf. In tegenstelling tot sommige werken, die als basisthema de oud-strijders hanteren, kan in principe een verhandeling over deze ‘anciens combattants’ dan ook niet zonder een schets van deze oorlog:

Duitsland, dat streefde naar overheersing op het Europese vasteland, had besloten om de vijand te snel af te zijn en de Franse verdediging aan de Frans-Duitse grens in 1914 te omzeilen door een omtrekkende beweging te maken doorheen België, het zogenaamde *Von Schlieffen*-plan. De Belgen waren verblind door het geloof in hun onschendbare neutraliteit¹. Nochtans was de nakende oorlog ook voelbaar in ons land. In 1909 had Leopold II een wet ondertekend waardoor er voortaan van elk Belgisch gezin één zoon dienst moest nemen; men

¹ S. De Schaepdrijver, *De Groote Oorlog. Het Koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Amsterdam/Antwerpen, Atlas, 1997, p. 42.

had tot dan nog steeds van het lotingsysteem gebruik gemaakt. Om een volwaardig leger te krijgen was de algemene dienstplicht nodig, die in 1913 werd ingevoerd, waardoor er 33.000 i.p.v. 19.000 rekruten werden ingelijfd. Bij aanvang van de oorlog zou men er in slagen om 117.000 eenheden op te roepen². Het hele idee was dat men zich bereid diende te tonen om de neutraliteit zo goed mogelijk te verdedigen. Veel meer dan deze strijd lust zou men immers toch niet tegenover de Duitse legermachine kunnen plaatsen, zo dacht men. Toen Duitsland binnenviel, meldden er zich nog eens twintigduizend vrijwilligers³.

Belgische soldaten in veroverde loopgraaf (Foto René Webers)

De rest van het oorlogsverhaal is welbekend. De onneembaar geachte forten van Luik en Namen moesten onder door zware bombardementen worden prijsgegeven. Het ultieme verdedigingsstelsel van Antwerpen zou door diezelfde Duitse artillerie eveneens al snel bezwijken, maar door een fout in de strategie van de aanvallers konden de Belgische troepen ontkomen in westelijke richting; de laatste vestingtroepen, samen met Britse hulpstroepen goed voor 33.000 manschappen, vluchtten naar Nederland, waar ze geïnterneerd werden. Het verder verloop van de IJzerslag kennen de meeste mensen wel: 75.000 Belgische soldaten – 40.000 soldaten waren inmiddels krijgsgevangen genomen - zouden vanaf eind oktober 1914 dekking zoeken achter de onder water gezette IJzervlakte; de rest van de frontlijn op Belgische bodem werd bezet door geallieerde troepen. De verschrikking van de oorlog liet zich uiteraard sterk voelen bij de frontsoldaten, die vooral leden onder de gebrekkige hygiëne en de verveling. Gedurende de oorlog steeg gelukkig het aantal manschappen, dat via Nederland uit het bezette gebied kwamen, of in de frontstreek werden gerekruteerd; hierdoor konden troepen beter en langer worden afgelost. Tot het voorjaar van 1918 veranderde er immers nauwelijks iets; men

² M. Reynebeau, *Een geschiedenis van België*, Tielt, Lannoo, 2004, p. 181.

³ S. De Schaepdrijver, *op. cit.*, p. 45, 56, 60

slaagde er in om de verdedigingswerken aanzienlijk te verbeteren en ook aan materiaal had men nu minder gebrek dan voorheen. Tijdens de lentemaanden sloegen de Belgische troepen het Duits eindoffensief af en startten vervolgens zelf tijdens de vroege herfst hun bevrijdingsoffensief, waarbij uiteindelijk 170.000 soldaten konden ingezet worden⁴.

De wapenstilstand op 11 november 1918 luidde een nieuw tijdperk in, mogelijk nog chaotischer dan de oorlogsperiode zelf. België diende zich terug om te vormen tot een staat met een vredeconomie, en spoedig zou het duizenden soldaten moeten herintegreren in zijn samenleving. Zo ver kwam het toen nog niet; men bleef in staat van beleg tot 30 september 1919⁵, waardoor de meeste eenheden tot het Verdrag van Versailles onder de wapens bleven. Dat wil echter niet zeggen dat er geen oud-strijders terugkeerden naar het civiele leven, of reeds lange tijd weer opgenomen waren in de samenleving. Onmiddellijk na de wapenstilstand keerden krijgsgevangenen uit Duitsland en de geïnterneerden uit Nederland terug (in november en december 1918); de oudste klassen, namelijk die van 1899-1902 en die van 1903-1906, werden respectievelijk al in november-december 1918, en op 1 februari 1919⁶.

2. ECONOMISCHE SITUATIE⁷

Economisch gezien zat het naoorlogse België in een diep dal. In de vroege jaren twintig kregen tienduizenden mensen af te rekenen met enorme problemen. De verwoestingen van de Eerste Wereldoorlog hadden de industrie aan de grond gebracht: de bezetter had bij zijn vlucht verschillende fabrieken ontmanteld en de machines meegevoerd naar Duitsland; samen met oorlogsschattingen was België ongeveer tweeënhalf miljard frank kwijtgeraakt, wat min of meer gecompenseerd werd door de effectief overgemaakte Duitse herstelbetalingen (drie miljard Duitse goudmarken), die eveneens de pijnlijke financiële saneringsactie en de overname van de ingevoerde (oorlogs)marken door de Belgische staat compenseerden. Voor de drieënhalf à vier miljard frank (naar de normen van 1913) materiële schade, die men opgelopen had door vernielingen aan spoorwegen, fabrieken en andere gebouwen, kreeg men geen compensatie. Men had wel de Oostkantons verworven en zijn koloniaal bezit uitgebreid met de mandaatgebieden Ruanda-Urundi, maar dit was slechts een magere troost.

Niet alleen de frontstreek was zwaar getroffen; ook grote delen elders waren verwoest. Zo was een strook van Antwerpen tot Luik bij het beginoffensief in 1914 door de Duitse troepen

⁴ L. De Vos, et. al., *Belgische Militaire Geschiedenis aan de hand van documenten (1830-1990)*, Brussel, Koninklijke Militaire School, s.d., pp. 80-83, 94-95.

⁵ Men behield de staat van beleg om de civiele repressie snel te laten verlopen; de Minister van Justitie, Vandervelde, moest echter toegeven dat de militaire rechtbanken het gehoopte resultaat niet bereikten. Hoewel de opheffing al werd voorgesteld op de Ministerraad van 24 maart, zou het dus tot september 1919 duren vooraleer er men tot een vergelijk kwam en koning Albert I hiertoe de toestemming gaf (ARA, *Ministerraadsnotule 24-03-1919*, p. 9.).

⁶ C.-P. Gyssels, *De oudstrijders in België na W.O. I: 1918-1923*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1985 (promotor: R. Van Eenoo), p.15, 43.

⁷ M. Dumoulin, et al., *Nieuwe Geschiedenis van België, deel 2: 1905-1950*, Tielt, Lannoo, 2006, pp. 949-957; *La reconstruction en Belgique après 1914*, Brussel, Gemeentekrediet, 1985, pp. 169-170, p. 173; H. Vanden Bosch, "De verwoeste gewesten", in: *1918. De kanonnen zwijgen, opnieuw vrede? Catalogus van de gelijknamige tentoonstelling in het Algemeen Rijksarchief te Brussel van 4 november 2008 tot 28 februari 2009*, Brussel, ARA, 2008, s.p.; E. Witte en J. Craeybeckx, *Politieke geschiedenis van België sinds 1830. Spanningen in een burgerlijke democratie*, Antwerpen, Standaard, 1983, p. 177; S. De Schaepdrijver, *op. cit.*, p. 296.

grondig vernield. Zo'n half miljoen Belgen, waren vlak na de oorlog nog op de vlucht, maar het meest schrijnend waren de grote groep daklozen.

Het land werd in zes zones opgedeeld; elk stuk werd geplaatst onder een Koninklijke Hoog Commissaris, die voor de wederopbouw verregaande uitvoerende macht kreeg. De Dienst voor de Verwoeste Gewesten zou alles coördineren. Belangrijk is echter dat de regering op particuliere initiatieven vertrouwde voor de wederopbouw van bedrijfsgebouwen en woningen, waarvan er zo'n 75.000 vernietigd waren,; men kon wel een schadevergoeding verkrijgen, maar elk geval moest apart onderzocht worden door de Rechtbanken voor Oorlogsschade.

Aanvankelijk was er een wet opgesteld, waardoor de burgerbevolking integraal vergoed zou worden door de inning van de Duitse herstelbetalingen; dit alles verklaart waarom België hevig aandrong op een snelle vereffening. De quota's werden echter per land pas in juli 1920 vastgelegd; ons land zou 8% van het totaalbedrag krijgen. Er ontstond echter een enorme vertraging bij

Panorama van de ruïnes van Nieuwpoort (Foto René Webers)

de inlossing van de Duitse schuld, zodat men al snel van het plan tot complete vergoeding moest afzien⁸. Dit zou overigens ook gevolgen hebben voor wat betreft het oud-strijdersdossier (zie Hoofdstuk II).

Eind 1921 waren er bovendien slechts 100.000 schadedossiers afgehandeld van de 1,3 miljoen aanvragen; in feite kwam er pas beweging in de hele hersteloperatie tussen 1921 en 1924. Ondanks het oponthoud getuigde de hele operatie wel van de enorme inzet van de bevolking; hier en daar werden stedenbouwkundige innovaties toegepast. Als sluitstuk van de wederopbouw geldt de inhuldiging van de nieuwe Leuvense universiteitsbibliotheek in 1928, gerealiseerd met geld van Amerikaanse universiteiten na een lange propagandacampagne over 'de verwoesting door de barbaren'.

Om de economie een nieuwe boost te geven, richtte men al in 1919 de Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid op, die goedkope leningen aan industriëlen aanbood. De Belgische economie zou zich snel herstellen, vooral omdat de steenkoolmijnen en de Antwerpse haven vrijwel ongehavend uit de strijd gekomen waren. Landbouwers hadden bovendien aardig wat verdiend aan de zwarte markt en konden snel hun vooroorlogs productiepeil bereiken. Het economisch herstel werd in 1920 door een wereldwijde recessie bemoeilijkt; in 1921 bereikte dit haar dieptepunt, waardoor de Belgische werkeloosheid een absolute piek bereikte van 200.000 mensen. Door de geldontwaarding leed bovendien ook de

⁸ Zelfs koning Albert had gerekend op deze herstelbetalingen (cf. infra: zie 3.2).

koopkracht van diegenen die wél een baan bemachtigd hadden schade; 290.000 arbeiders begonnen in 1920 spontaan te staken, vooral in de regio rond Luik en in de Borinage. Pas eind '21 raakte de economie stelselmatig uit deze impasse; niettemin zal men pas in 1924 het vooroorlogse economische niveau terug halen en de Belgische frank zal zijn stabiliteit herwinnen in 1926.

Zeven percent van de tewerkgestelden waren voor 1910 bij een vakvereniging aangesloten, wat een absoluut aantal van 120.000 mensen met zich meebrengt. Na de Eerste Wereldoorlog zien we echter een enorme stijging van dit aantal; zo had de socialistische vakbond alleen al 700.000 leden in 1920. Na de oorlog werd bovendien het Algemeen Christelijke Werknemersverbond (A.C.W.) opgericht. Deze 'boom' in het vakbondsleven was grotendeels te danken aan het opheffen van Artikel 302 uit het Strafwetboek; zware boetes en gevangenisstraffen hadden immers voorheen stakers boven het hoofd gehangen. Nu konden vakbonden op een normale wijze functioneren. Bovendien had de overheid, nog tijdens de oorlog, verschillende vakbonden al erkend als uitkeringsorganisaties; ze moesten instaan voor de uitbetaling van de werkloosheidsvergoedingen. Dit was zeker een doorslaggevende factor tot aansluiting⁹.

Het belangrijkste om te onthouden is de stijgende levensduurte en de problemen met de Belgische frank. De prijzen waren in 1920 verviervoudigd in verhouding tot 1914: de naoorlogse jaren waren dus financieel uiterst zwaar voor de gewone bevolking en voor de oud-strijders¹⁰.

3. POLITIEKE SITUATIE

De andere speler in dit verhaal zijn de politieke partijen en hun prominenten. Bij die laatsten mag ook de Koning gerekend worden, die als staatshoofd maar ook als legeraanvoerder een belangrijke machtspositie uitoefende.

3.1. De Staat en de politieke wereld

Het politieke systeem was al voor de oorlog een vastgeroest vehikel. Na de Eerste Wereldoorlog werd de rol van de leiders van parlementaire groepen zeer belangrijk; ze waren tegelijkertijd ook kopstukken binnen hun respectievelijke partijen. Zonder de steun van deze partijen was er geen regering mogelijk; aan de andere kant nam het kabinet soms gewoonweg ontslag om druk te kunnen uitoefenen op groepen of partijen. Grote tegenstander overigens van deze sterke participatie was koning Albert I. Het manifeste wantrouwen tegenover politici dat bij sommige mensen vandaag heerst, kan men grotendeels terugbrengen tot de jaren '20 en '30. De 'postjes' werden verdeeld over sympathisanten door de partijen. Ondanks de vele regeringswisselingen behielden veel ministers hetzelfde departement, hetzij met dezelfde, hetzij met een andere portefeuille¹¹.

Niettemin veranderden de samenstellingen wel. Men mag niet vergeten dat op 16 november 1919 voor het eerst verkiezingen op basis van het algemeen enkelvoudig stemrecht werden

⁹ E. Witte en J. Craeybeckx, *op. cit.*, pp. 180-182, p. 185.

¹⁰ M. Reynebeau, *op. cit.*, p. 217.

¹¹ E. Witte en J. Craeybeckx, *op. cit.*, pp. 172-174.

gehouden (zelfs nog voor dit in de grondwet werd ingeschreven), waarbij elke man van 21 jaar stemgerechtigd was¹². Het hele idee van een oud-strijderspartij (cf. infra) was daarom nog niet zo vergezocht; niemand had er namelijk een idee van hoe de traditionele partijen deze vernieuwing zouden doorstaan. Het geloof in een radicale politieke verandering – tot zelfs de vrees voor een Russisch scenario – was altijd aanwezig. Uiteindelijk zou de politieke omwenteling tijdens het Interbellum niet tot het extreme doorgetrokken worden. Hoewel. Tussen de beide oorlogen zou er nooit meer een klerikale (of andere) meerderheid zijn, zelfs niet als men in de jaren '30 de stemmen van Rex en de Vlaams-nationalisten bij de katholieken zou tellen. In deze periode zagen we coalitieregeringen ontstaan, zoals we die vandaag nog kennen¹³.

Procentuele verdeling van de stemmen bij de verkiezingen van... ¹⁴					
	Kath.	Liber.	Social.	Vl.-nationalisten	Ander (o.a. de Parti des Combattants)
1919	37,02	17,64	36,67	3,88	4,79
1921	39,42	18,23	35,12	3,45	3,78

Op 21 november 1918 vormde Léon Delacroix met instemming van Koning Albert I en Emile Francqui, de leider van het Nationaal Hulp- en Voedingscomité, een nieuwe regering met zes katholieken en telkens drie socialisten en liberalen. Onder dit kabinet werden er een heel aantal sociale maatregelen genomen; zo werden de 8-uren werkdag en 48-uren werkweek goedgekeurd in de Kamer, evenals een progressief belastingssysteem. Tegemoetkomingen aan de Vlaamse eisen lieten op zich wachten¹⁵.

Lang duurde deze overgangsregeling niet; zoals vermeld werd er in 1919 gestemd met algemeen enkelvoudig mannenstemrecht, waardoor de socialisten plotseling bijna evenveel zetels haalden als de katholieken. Voor veel verandering zorgde de regering-Delacroix II niet; ze zou ten val worden gebracht door verschillende buitenlandse problemen, zoals het Frans-Belgisch Militair Akkoord en de boycot van de wapenleveringen aan Polen door socialistische havenarbeiders in de haven van Antwerpen¹⁶. De overgangsregering-Carton de Wiart, die van november 1920 tot november 1921 aan de macht was, telde vijf katholieken, vier socialisten en drie liberalen. De belangrijkste beslissing die hier werd genomen, was de opheffing van Artikel 310 van het Strafwetboek, zodat het stakingsrecht nu niet meer werd belemmerd; door de wet van 14 juni 1921 zou bovendien de 8-uren werkdag en 48-uren werkweek definitief vastgelegd worden. Naar aanleiding van het incident van La Louvière, waarbij minister Anseele op een antimilitaristische bijeenkomst van de plaatselijke socialistische oud-strijdersgroep een toespraak gaf, kreeg de regering zware moeilijkheden; de aanstelling van Van Cauwelaert als burgemeester van Antwerpen gaf de doodsteek¹⁷. De verkiezingen van 1921 zorgden voor het einde van de tripartite-regeringen: voortaan zouden tijdens het Interbellum vooral katholieken en liberalen regeringen vormen, net zoals dit in 1921 het geval

¹² M. Reynebeau, *op. cit.*, p. 201.

¹³ E. Witte en J. Craeybeckx, *op. cit.*, p. 168, 189.

¹⁴ *Ibidem*, p. 168.

¹⁵ M. Reynebeau, *op. cit.*, p. 201, 203.

¹⁶ *Ibidem*, p. 214; T. Luykx, *Politieke geschiedenis van België I: van 1789 tot 1944*, Antwerpen, Kluwer, 1985, p. 302.

¹⁷ *Ibidem*, p. 303, 309.

zou zijn. De daarop volgende verkiezingen vormden echter een uitzondering; in juni 1925, bij nieuwe verkiezingen, maakte de B.W.P. een verdere opmars binnen de regering-Poullet; ze werd de grootste partij van het land¹⁸! De katholiek-liberale regering-Theunis I (dec. 1921-april 1925) zou stilaan het land er economisch terug bovenop helpen, maar staat vooral bekend voor de debatten over de vernederlandsing van de Gentse universiteit; pas in de zomer van 1923 werd er een akkoord gevonden met het voorstel van minister van Kunsten en Wetenschappen Nolf: Gent zou tweetalig worden¹⁹.

3.2. De vorst

België is altijd een monarchie geweest; toch zien we vandaag dat de macht van de koning in de loop van de tijd grotendeels door de politieke partijen is overgenomen, hoewel grondwettelijk er geen veranderingen zijn doorgevoerd²⁰. Hoewel in theorie er geen verschil was, was het verschil tussen de macht van koning Albert II en zijn illustere naamgenoot zeer groot. Als opperbevelhebber van de Belgische troepen had Albert I een enorme persoonlijke macht verworven; geen enkele vorst in de Belgische geschiedenis komt op dit vlak in de buurt van de Koninklijke invloed. Brieven van zijn hand werden gepubliceerd, met goedkeuring van de minister²¹. De bewegingsvrijheid van deze vorst was veel groter dan die van zijn opvolgers. Zijn imago van Koning-Soldaat gaf hem een enorme morele autoriteit; niet dat men hem zag als een belangrijk strateeg of als doorslaggevend in de militaire operaties²², maar hij kon veel zaken doen zonder kans om op basis van de grondwet teruggedrukt te worden²³. Een van de belangrijkste aangelegenheden, naast de hieronder vermeldde “Coup van Loppem”, ging over de dienstplicht, waarbij hij minister van landsverdediging Devèze publiekelijk steun betuigde en daarmee zijn hachje redde²⁴. In 1924 liet hij blijken niet akkoord te gaan met de verwerping van het Frans-Belgisch handelsakkoord²⁵. Daarnaast had hij een duidelijke visie opgebouwd over het naoorlogse België; om deze ten uitvoer te brengen zocht hij medestanders. In het kasteel van Caloen in Loppem (West-Vlaanderen) ontving koning Albert prominenten uit de economische en politieke wereld, met een belangrijke rol voor Emile Franqui, oudgediende van de *Société Générale* en het *Nationaal Hulp- en Voedingscomité*. Katholieke boegbeelden werden niet uitgenodigd, omdat hun standpunten over de nieuwe maatschappij nooit te rijmen zouden zijn met de vorstelijke opvatting: het algemeen enkelvoudig stemrecht moest worden ingevoerd om de trouwe socialistische arbeidersbeweging tegemoet te komen in haar eisen; de afschaffing van artikel 310 van het Strafwetboek, waardoor staken mogelijk zou worden, was een tweede element ten

¹⁸ M. Reynebeau, *op. cit.*, pp. 214-215.

¹⁹ T. Luyckx, *op. cit.*, pp. 310-312.

²⁰ S. De Jonghe, *De visie van de Vlaamse politieke partijen op de monarchie in 2004*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 2005 (promotor: H. Reynaert), p. 46.

²¹ M. Reynebeau, *op. cit.*, p. 197; E. Witte en J. Craeybeckx, *op. cit.*, p. 175.

²² L. Van Ypersele, *Le roi Albert. Histoire d'une mythe*, Ottignies, Viaduc, 1995, pp. 88-89, 96-97.

²³ L. Wils, *Frans Van Cauwelaert afgewezen door koning Albert I : een tijdbom onder België*, Antwerpen, Houtekiet, 2003, p. 14.

²⁴ L. Wils, *op. cit.*, p. 133.

²⁵ E. Witte en J. Craeybeckx, *op. cit.*, pp. 180-182,

gunste van de socialisten. Daarnaast wou de koning de vele Vlaamse soldaten²⁶ belonen door de volledige gelijkheid van de twee landstalen en een Vlaamse universiteit in het vooruitzicht te stellen. Om deze plannen ten uitvoer te brengen, scheen hem een regering van nationale unie nodig. Hij zou deze doelstellingen kenbaar maken, bij de plechtige heropening van het Parlement op 22 november 1918²⁷. Om het algemeen enkelvoudig stemrecht te bekomen, hield men al verkiezingen in 1919 op basis van dit principe; men wou immers de conservatieve katholieke meerderheid gebroken zien om de nodige grondwetsherziening te kunnen doorvoeren met een tweederde meerderheid²⁸. Ook later bleef hij bepaalde doelstellingen nastreven. Zo bepaalde hij bij de regering-Theunis I (1921-1925) mee de officiële politiek: de nadruk diende volgens Albert I te liggen op maatregelen om de nefaste financiële toestand te overbruggen, de Duitse herstelbetalingen af te dwingen en met het oog hierop een verhoogde dienstplicht in te roepen en het behoud van het Frans aan de universiteit van Gent²⁹. De koning duidt nog steeds de formateur of informateur (sinds 1935) aan, waarbij hij zich eerst uitvoerig laat inlichten door belangrijke persoonlijkheden, al dan niet actief in de politiek. Albert I vulde deze notie naar eigen goeddunken in; om kandidaat-ministers te overtuigen oefende hij druk uit. Zo stond hij vaak centraal bij het tot stand komen van een regering, maar bemoeide hij zich ook naar het einde toe: herhaaldelijk weigerde hij het ontslag van hem gunstig gezinde coalities³⁰. Een voorbeeld van zijn morele macht vinden we ook terug buiten de bestudeerde periode. Eind 1933 was er een nieuwe regeringscrisis, veroorzaakt door patriottisch oud-strijdersprotest, naar aanleiding van een herziening van de tuchtstraffen van ambtenaren (gedeeltelijke amnestie). De koning liet een brief publiceren met de oprichting van een comité dat alles zou onderzoeken. De regering werd gered, hoewel de gemoederen amper bedaarden³¹. Zijn onwrikbaar imago was zelfs in het buitenland bekend³²: hij kreeg overal eretekens, tot landen als Venezuela, China, Roemenië en Liberia toe³³.

²⁶ Historisch onderzoek ondergraafde wel de mythe van de “tachtig percent Vlamingen”; cijfers gestaafd door langdurig kwantitatief onderzoek liggen tussen de 54,5 en 67,9 percent (L. De Vos en P. Lierneux, “Des mythes dans l’histoire militaire belge”, in: L. Van Ypersele, ed., *Imaginaires de guerre. L’histoire entre mythe et réalité*, Louvain-la-Neuve, Bruylant-Academia, 2003, pp. 102-103).

²⁷ *Documents Parlementaires (1918-1919)*, nr. 1 (zitting van 22-12-1918), p. 7, pp. 9-10.

²⁸ M. Reynebeau, *op. cit.*, pp. 197-198, 200-202.

²⁹ L. Wils, *op. cit.*, p. 112.

³⁰ E. Witte en J. Craeybeckx, *op. cit.*, pp. 174-175.

³¹ G. Deneckere, “Oudstrijders op de vuist in Brussel. Het amnestieconflict tijdens het Interbellum”, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 25 (1994-1995), 3-4, pp. 285-287.

³² L. Van Ypersele, *Le roi Albert. Histoire d’une mythe*, Ottignies, Viaduc, 1995, pp. 80-87.

³³ A.K.P., Kabinet Albert I, nr. 187: *Projet de création d’une médaille commémorative des journées de l’Yser en octobre 1914*.

4. DÉ OUD-STRIJDER? TUSSEN VERDEELDHEID EN EENHEID

In dit stuk wordt er dieper ingegaan op de oud-strijders zelf. De titel verwijst naar twee elementen die binnen de oud-strijdersgemeenschap van belang zijn.

Ten eerste hebben de oud-strijders een bepaalde identiteit; in de inleiding hebben we hierover al gesproken: deze constructie is van belang, aangezien het in sterke mate zal bepalen hoe de oud-strijders binnen de voor hen relevante dossiers zullen handelen. Antoine Prost kleefde er de term “esprit combattant” op, waarmee hij verwijst naar de sociale identiteit³⁴ die de oud-strijders opbouwden. Eén van de belangrijkste karakteristieken die de oud-strijders zichzelf toeschreven, meldt Prost, was net eenheid, waarover de tussentitel spreekt: er was in hun ogen een gelijkgezindheid tot stand gekomen, die alleen tijdens oorlogstijden kon ontstaan³⁵. De bronnen vermelden ook dit gevoel van eenheid, zodat men zich alleen maar akkoord kan verklaren met het inzicht van Prost. Daarnaast waren er echter ook nog andere karakteristieken die de veteranen zichzelf toeschreven, die hier aan bod komen.

Voor België is er overigens nooit een diepgaand onderzoek geweest naar de “esprit combattant”. François trachtte om “de mystiek van de oud-strijder” te bevatten, maar naast enkele besproken aspecten, kwam ze niet tot een conclusie over de Belgische “esprit combattant”³⁶. Het onderstaande stuk heeft ook niet die ambitie, aangezien een werk als dat van Prost verschillende jaren onderzoek vergt. Deze laatste maakte overigens een werk over de Franse oud-strijders; met dit in het achterhoofd kan de Belgische casus bekeken worden. De situatie in het naoorlogse België, zoals in de vorige stukjes geschetst, verschilde met die in Frankrijk, dat slechts in kleine mate bezet was geweest. Toch zijn er parallellen te trekken tussen de Franse en de Belgische oud-strijdersmentaliteit en net die overeenkomsten worden er hier uitgelicht en verder belicht.

Toch is er in de titel ook sprake van verdeeldheid. De identiteit die hierboven wordt beschreven, wordt natuurlijk ook opgemaakt uit het oud-strijdersdiscours, dat verspreid werd via de oud-strijdersbladen. Dit laatste geeft echter al aan dat de oud-strijderswereld zichzelf zou verdelen in verschillende organisaties, die weliswaar met dezelfde discursieve elementen hun verhaal opbouwden maar gegrondvest waren op andere sociale, taalkundige en politieke standpunten, die hier aan bod zullen komen.

Het politieke element en de oud-strijderswereld worden ook van nabij bekeken, omdat ook hier praktijk en theorie niet zozeer tegenstrijdig waren.

³⁴ Er wordt soms ook gesproken over de collectieve identiteit; het verschil met een sociale identiteit is bijzonder klein. Waarbij een sociale identiteit er benadrukt wordt dat de bouwstenen van de constructie ook mee tot stand komen in interactie met de maatschappij, houdt de definitie van een collectieve identiteit het eerder bij een identiteit die ontstaat door interacties tussen het individu, het lid van de groep, en de groep zelf (zie: A. Roekens, “Les identités collectives, l’apport des sciences sociales”, in: L. Van Ypersele, ed., *Questions d’histoire contemporaine. Conflits, mémoires et identités*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2006, pp. 77-79). Om de lezer niet in verwarring te brengen, wordt hier enkel de term sociale identiteit gebruikt.

³⁵ A. Prost, *Les Anciens Combattants 1914-1939*, Parijs, Gallimard-Julliard Collection Archives, 1977, p. 160, pp. 181-183. Dit werk is de meer praktische en ingekorte versie van zijn omvangrijke werk: A. Prost, *Les Anciens Combattants et la Société Française 1914-1939, Histoire, Sociologie, Mentalités et Idéologies*, Parijs, Fondation Nationale des Sciences Politiques France, 1977, 3 delen.

³⁶ A. François, *La mentalité de l’ancien combattant de la Grande Guerre, en Belgique francophone*, Brussel (onuitgegeven licentiaatsverhandeling UCL), 1998.

De invalshoek die hier gebruikt wordt, is een beeld brengen van het verschil tussen de symbolische voorstelling van de oud-strijders en hun idee van een broederlijke band en langs de andere kant de concurrentiële strijd en de verdeeldheid, die primeerden binnen het milieu van de bonden.

4.1. L'esprit combattant...

“Alleen door eendracht komt de zegepraal”³⁷.

Een (sociale) identiteit, en dus ook de oud-strijdersidentiteit, bestaat in grote mate uit de eigen constructie van een zelfbeeld, zoals we in de inleiding al aangaven.

Prost schetst heel duidelijk het beeld dat de oud-strijdersgemeenschap van zichzelf had opgebouwd. De stellingen die hij poneert in zijn werk kunnen onderschreven worden voor wat betreft de Belgische oud-strijders. Het basisidee is dat er een eenheid was, dat er door de oorlogservaringen een band was ontstaan, niet enkel een vriendschappelijke relatie, maar één van onderlinge verstandhouding. Men keek voortaan op dezelfde manier naar de maatschappij. Hoewel deze eenheid in de praktijk vaak fictief bleek te zijn, zoals 4.2. maar ook de latere hoofdstukken zullen getuigen, zou geen enkele oud-strijder het wagen die eenheid, die de “esprit combattant” vertegenwoordigde, in vraag te stellen³⁸. Geconstrueerd of niet, het idee van de eenheidsfactor was wel degelijk reëel en kwam ook regelmatig aan bod binnen het oud-strijdersdiscours³⁹. Om dit aan te tonen, kijken we ook even naar een notie die centraal stond binnen de oud-strijdersgemeenschap namelijk “fraternité”, ‘broederlijkheid’. Het idee van de broederbanden die ontstaan waren in de loopgraven, van de strijd die hen samengebracht had, kan men in de literatuur overal terugvinden. Men spreekt ook wel eens over het loopgraafsocialisme of ook nog over “la fraternité du Feu”⁴⁰, allemaal termen die uitdrukken dat men in hetzelfde schuitje zat en dat men bovendien ervan overtuigd was een morele autoriteit te bezitten. Maar daar waar Prost een onderzoek van vele jaren heeft gevoerd, nemen andere auteurs dit gegeven vaak louter over om het toe te passen op de eigen casus, zoals o.a. Colignon⁴¹. Op die manier vergeten zij wel eens dat Prost in principe, wanneer hij ‘fraternité’ gebruikt, er op wijst dat deze band niet in wezen aan de oud-strijders zelf lag, maar het gevolg was van de situatie. Hij bedoelt daarmee dat de personen zelf niet veranderd zijn en dichter naar elkaar toegegroeid zijn, maar dat ze louter tijdens de oorlog in gelijke omstandigheden hadden geleefd en derhalve een idee van broederlijkheid hadden ontwikkeld. Men hanteerde bovendien ook zelf het gedachtegoed van de ‘fraternité’, omdat andere termen zouden verwijzen naar politieke ideologieën; men wilde de eenheid dus niet opgesplitst zien in politieke partijen en verkoos bijgevolg deze neutrale term. De broederband had tijdens de oorlog ook een zingevend nut gehad; de soldaten hadden zichzelf

³⁷ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 8 (14-03-1920), p. 1.

³⁸ A. Prost, *Les Anciens Combattants 1914-1939*, Parijs, Gallimard-Julliard Collection Archives, 1977, p. 172.

³⁹ Het is ook zo dat het idee van eenheid volgens theoretici over identiteit cruciaal is in het verdedigen van deze identiteit; men spreekt dan wel eens over “identity politics” (zie: R. Brubaker en F. Cooper, “Identity”, in: *Theory and Society*, 29, nr. 1 (februari 2000), p. 34).

⁴⁰ A. Colignon, “La Belgique, une patrie d'anciens combattants? ”, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 3 (1997), p.127.

⁴¹ *Ibidem*, pp.127-128.

voorgehouden hiervoor te vechten⁴². Eigenlijk kunnen we het tot stand komen van de "esprit combattant" hierin ook kaderen: toegeven dat er geen lessen konden worden getrokken uit de oorlog, dat men niet dichter naar elkaar toegegroeid zou zijn, scheen de oud-strijders absurd⁴³. De oud-strijdersverenigingen schreven in hun statuten ook het basisprincipe van deze vorm van kameraadschap in: men had naar eigen zeggen de vereniging opgericht om de banden aan te halen die aan het front tot stand gekomen waren⁴⁴. De *V.O.S.* vermeldde in zijn statuten dat de vereniging onder andere was opgericht om "*de vriendschapsbanden te onderhouden, ...*"⁴⁵. In de tijdschriften werd er voortdurend gesproken over 'makkers' en andere termen, die sterk verwijzen naar kameraadschap⁴⁶. In vergaderingnotulen stond altijd dat "*camarade X*" of "*camarade Y*" het woord nam⁴⁷. De *F.N.C.* riep haar leden op om op 11 november deel te nemen aan de officiële ceremonie omwille van de "*heilige plicht*" die ze hadden tegenover hun gevallen "*kameraad*"⁴⁸. Voortdurend werd de eenheidsgedachte vermeld, die tot stand zou gekomen zijn aan het front: "*... tous pour un, un pour tous*"⁴⁹, "*unis comme au front*"⁵⁰ of nog "*Frères, comme au front!*"⁵¹. De oud-strijders moesten dat deel van het verleden herdenken, volgens de auteurs⁵²; tenslotte was onze nationale leuze toch: "*L'Union fait la Force*"⁵³?

Er waren in België ook behoorlijk veel "*Amicales régimentaires*", zoals de *Verbroedering der Oud-strijders van het 6e Jagersregiment*, die van het *7de linieregiment* of de *Vriendenkring der Oudstrijders van 1e en 3e Karabiniersregiment* enz.; naar alle waarschijnlijkheid zal hier het vriendschapsaspect veel belangrijker geweest zijn dan bijkomende doelstellingen. Het is onduidelijk of veel oud-strijders hiervan lid waren, maar dit moet een minimum geweest zijn; Prost wijst er op dat de meesten eerder voor de lokale oud-strijdersvereniging kozen. In Frankrijk waren 'slechts' 125.000 veteranen van de 'Amicales' lid⁵⁴.

Kortom, we kunnen gerust besluiten, net als Prost, dat de eenheidsgedachte onder de oud-strijders zelf, gebaseerd op vriendschap en de oorlogservaring, luid werd verkondigd.

Toch was er een fundamenteel probleem aan dit idee van eenheid. In de inleiding werd al aangehaald dat de verzamelnaam "oud-strijders" toch nog steeds bepaalde categorieën kon uitsluiten. Dit werd gedaan bij wet, aangezien men aparte statuten en bepalingen had voor oud-strijders, krijgsgevangenen, burgerslachtoffers, weggevoerde dwangarbeiders, enzovoort⁵⁵ - bij de zware invaliden kon men achtentachtig opdelingen maken⁵⁶ - maar ook

⁴² A. Prost, *op. cit.*, p. 182.

⁴³ *Ibidem*, pp. 182-183.

⁴⁴ G. Provoost, *De vossen. 60 jaar Verbond van Vlaamse Oudstrijders (1919-1979)*, Brussel, v.z.w. Verbond V.O.S., 1979, p. 26; *Le Vétérán*, 1, nr. 1 (november 1919), p. 1; *Lumière*, 1, nr. 1 (11-03-1920), p. 1; *Journal des Combattants*, 1, nr. 1 (06-07-1919), p. 1; *Le Combattant*, 1, nr. 2 (20-05-1919), p. 1; *La Belgique Ardente*, 6, nr. 1 (januari 1923), p. 1.

⁴⁵ G. Provoost, *op. cit.*, p. 26.

⁴⁶ *V.O.S.* 4, nr. 11 (19-03-1922), p. 1.

⁴⁷ *Journal des Combattants*, 5, nr. 19 (13-05-1923).

⁴⁸ *Journal des Combattants*, 4, nr. 46 (12-11-1922), p. 3.

⁴⁹ *Journal des Combattants*, 4, nr. 35 (27-08-1922), p. 6.

⁵⁰ *Lumière*, 1, nr. 1 (11-03-1920), p. 1; *Journal des Combattants*, 4, nr. 19 (05-03-1922), p. 4 en *Le Combattant*, 1, nr. 2, 20 mei 1919, p. 1.

⁵¹ *La Belgique Ardente*, 6, nr. 1 (januari 1923), p. 1.

⁵² *Het Strijdersblad*, 2, nr. 15 (02-05-1920), p. 1.

⁵³ *Journal des Combattants*, 5, nr. 22 (03-06-1923), p. 5.

⁵⁴ A. Prost., *op. cit.*, p. 51.

⁵⁵ *Veteranen*, in: < <http://www.niooo.be/PAGES/veteranen.htm>>, geraadpleegd op 11-03-2008.

binnen de oud-strijderswereld zouden sommigen groepen toch een onderscheid willen maken om hun eigen posities te verstevigen. Dit leidde dan weer tot hevig protest van andere bonden. Zo steunde bijvoorbeeld in 1922 de *V.O.S.* de *Oud-strijders der Veldspoorwegen (O.S.V.S.)*, die erkenning wilden voor hun daden en tot het frontleger wilden behoren; aanvankelijk had de *N.S.B.* deze vraag afgewezen⁵⁷. Vaak werd ook gehoord dat er een onderscheid diende gemaakt te worden tussen de ‘gewone’ en de ‘echte’ oud-strijders, waarbij er naar de frontstrepen werd gekeken; er werd hiertegen dikwijls met afkeer gereageerd omdat men bijvoorbeeld de gesneuvelden of invaliden bij de verdediging van Luik of bij andere veldslagen aan het begin van de oorlog dan niet scheen te erkennen als ‘echte’ oud-strijders⁵⁸. Toch waren er zelfs al in 1919 stemmen die een opdeling wilden maken tussen zij die echt gevochten hadden en de anderen⁵⁹. Pas in 1928 zou de eerste vereniging opgericht worden die heel strikte regels oplegde voor toetreding: men moest kunnen aantonen dat men zich in de strijd bewezen had. In 1932 zouden ze triomferen: zij die twaalf maanden in de frontlinie gestaan hadden, kregen een “Croix du Feu”. De opsplitsing onder de oud-strijders zou compleet zijn, omdat het publiek al snel diegenen die deze onderscheiding niet kregen, ging beschouwen als ‘embusqués’⁶⁰.

Een vertegenwoordiger van de *Fédération Interalliée des Anciens Combattants (F.I.D.A.C.)* sprak op een *F.N.C.*-vergadering als volgt: “*Cette fraternité, mes Camarades, est la religion de notre Fédération, mais elle n’est pas, hélas, l’unique raison de son existence: les combattants alliés ont du s’unir aussi pour défendre leur victoire et leurs droits*”⁶¹. Het is natuurlijk zo dat er nog heel wat andere redenen waren buiten de vriendschapsbanden aanhalen voor het oprichten van verenigingen⁶². De verschillende hoofdstukken, vooral dan het volgende hoofdstuk over materiële verwezenlijkingen, zullen dit staven. Zoals reeds gezien nam men eerder vriendschap als bestaansreden, aangezien men uiteraard niet wou overkomen als een vereniging van “*des quémandeurs budgétivores*”⁶³. Een oud-strijder was in hun ogen veel meer dan dat (alleen). Men koppelde bijgevolg aan de sociale identiteit een heleboel karakteristieke attributen. Een definitie geven van deze identiteit is trouwens niet eenvoudig. Als we kijken naar de handelswijze, dan zien de oud-strijders zichzelf als mannen die direct handelen, gezond verstand bezitten, kortom eerder te vinden zijn voor actie (lees: in tegenstelling tot politici), maar met voorbedachten rade en volgens het principe dat men niemand wil benadelen; gehardheid, realisme en nuchterheid, het zijn elementen die men graag zichzelf toebedeelde⁶⁴. Het volgende citaat is treffend: “*Continuons à être ce que nous étions: une armée qui, tôt ou tard, renverse toutes les barrières qu’on lui oppose*”⁶⁵. Er mocht niet getalmd worden; het gekronkel van politici was niet aan hen besteed. De auteur, Pierre

⁵⁶ *Journals des Combattants*, 5, nr. 52 (30-12-1923), p. 2.

⁵⁷ *V.O.S.*, 4, nr. 26 (02-07-1922), p. 1.

⁵⁸ *Journals des Combattants*, 4, nr. 36 (03-09-1922), p. 2; zie ook: *Journals des Combattants*, 5, nr. 51 (23-12-1923), p. 2.

⁵⁹ *Le Combattant Belge*, 1, nr. 14 (26-11-1919), p. 2.

⁶⁰ A. Colignon, *art. cit.*, pp. 122-123.

⁶¹ *Journal des Combattants*, 4, nr. 35 (27-08-1922), pp. 2-3.

⁶² A. Prost *op. cit.*, p. 51.

⁶³ *Ibidem*, p. 156.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 160, 173.

⁶⁵ *Lumière*, 1, nr. 1 (11-03-1920), p.1.

Daye, voegde er aan toe dat hij het beu was te klagen en dat veranderingen extreem traag liepen⁶⁶.

Een andere mogelijkheid is kijken naar waarden die men verdedigde en waarmee men de niet-strijder wilde uitsluiten⁶⁷: pacifisme, orde, algemeen welzijn, tolerantie, respect, enz.⁶⁸. Het is opvallend dat dit duidelijk democratische waarden zijn en net daar draaide het om. Een voorbeeld hiervan is hun oproep tot pacifisme. In de literatuur spreekt men zelfs van “une pédagogie de la paix”. Hier wordt de term ‘pédagogie’ toegepast, omdat ze het als hun burgerplicht, als hun plicht tegenover en binnen de maatschappij zien om de jeugd het vredesideaal mee te geven. Men stelde dan ook dat hun pacifisme ontstaan was door hun liefde voor het vaderland⁶⁹. Als kanttekening kan vermeld worden dat Prost meent dat de oud-strijders zelf niet door hebben dat hun discours dat van overwinnaars is. Het hele idee van vrede en een toekomst zonder geweld is immers een gegeven dat een land dat de oorlog gewonnen heeft, gemakkelijk naar voren kan schuiven. Men stabiliseert dan immers een situatie waarin in dit geval de geallieerde landen de bovenhand hebben; bovendien lijkt dan de nederlaag voor de verliezers een vooruitgang⁷⁰.

In elk geval zagen ze zichzelf op de eerste plaats als voorbeeldburgers; de niet-strijders konden lessen leren van hun civisme, van hun inzet voor de maatschappij. Op die manier plaatsten ze zich op een geprivilegieerde positie. Zij waren het aan wie de natie de medezeggenschap over wet en recht diende te geven; Prost noemt dit het ijveren naar de “*magistrature morale*”⁷¹. Men mocht de beslissingsmacht niet meer in handen laten van mensen die niks bewezen hadden tijdens de oorlog⁷². Via alle kanalen profileerde men zich op een moraliserende manier. Zelfs in de politieke arena, waar men officieel buiten stond, sneed men de thema's aan met deze verheven ondertoon⁷³.

De volgende quote uit een artikel van het tijdschrift van de *A.N.C.* (cf. infra), waarin men naast een herhaling van hun materiële eisen ook medezeggenschap vroeg in het bestuur van het land, bindt boven- en onderstaande alinea's aan elkaar: “*Les démobilisés ont sur le pays des droits moraux autant que matériels imprescriptibles non seulement à la vie mais aussi à la direction de la “vi publica”*”⁷⁴.

Oud-strijdersidentiteit en oud-strijdersdiscours

De link tussen de bijdrage hier over de sociale identiteit van de oud-strijders en de rest van deze scriptie ligt hem in het discours. De veteranen zullen hun standpunt verdedigen via een bepaald discours, dat duidelijke stereotiepen vertoont die het gevolg zijn van deze identiteit. Men zou hun stellingen onderbouwen door te verwijzen naar hun zelf toegeschreven

⁶⁶ *Ibidem*, p.2.

⁶⁷ Er zit immers een element van exclusiviteit in. De groep die de identiteit aanneemt, zal zich differentiëren van de ‘Ander’ door hun eigenheid te benadrukken en aan te geven hoe ze verschillen van, in dit geval, de niet-strijders, de burgers (zie: R. Brubaker en F. Cooper, “Identity”, in: *Theory and Society*, 29, nr. 1 (februari 2000), p. 4).

⁶⁸ A. Prost, *op. cit.*, p. 175, 178.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 123, 129.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 151.

⁷¹ *Ibidem*, p. 159.

⁷² *Lumière*, 1, nr. 1 (11-03-1920), p.1.

⁷³ A. Prost, *op. cit.*, p. 159.

⁷⁴ *Le Combattant Belge*, 1, nr. 4 (17-09-1919), p. 2.

eigenschappen. Altijd zal men in een betoog wel verwijzen naar een bepaald kenmerk dat “oud-strijders nu eenmaal bezitten”, zoals de civiele waarden en het onderlinge broedergevoel. Net hieruit spreekt ook het flexibele van het gebruik van zo’n constructie; men ‘boetseerde’ als het ware een collectief zelfbeeld om het vervolgens te kunnen hanteren. Uiteindelijk diende de “esprit combattant” om als gewicht in de schaal te werpen bij debatten rond oud-strijdersdossiers. Men zei op een bepaalde manier te handelen of achter een bepaald standpunt te staan, net omdat men oud-strijder was en daardoor ‘die’ of ‘die’ eigenschap bezat of hiervoor diende erkend te worden. Volgens Van Ypersele zijn zulke representaties cruciaal voor het opbouwen van de identiteit; ze geven er structuur aan⁷⁵. Op die manier kan men ook spreken over een self-fulfilling prophecy; door bijvoorbeeld voortdurend te spreken over eenheid, is het niet alleen moeilijk voor een buitenstaander om de realiteit van het discours te scheiden, maar ook voor oud-strijders zelf was dit niet evident zodat sommigen na verloop van tijd de oud-strijders als een coherent geheel zouden zien. Bij sommige wetsvoorstellen, bijvoorbeeld over materiële tegemoetkomingen, zouden de oud-strijders wel duidelijk als één man achter een bepaalde beslissing staan; zo zei men bij de grote betoging voor de dotatieregeling in juli 1920 voor het eerst ‘eendrachtig’ te zijn geweest⁷⁶. Zo werd de eenheidsgedachte toch even realiteit.

4.2. ... in een verdeeld wereldje

Die realiteit zag er namelijk geheel anders uit. In de praktijk blijkt immers al snel dat men nergens eenduidig dé stem van dé oud-strijder kan terugvinden. Voor het bestuderen van de Belgische casus moet er altijd een beroep gedaan worden op de oud-strijdersverenigingen en hun bladen. De oud-strijderswereld was dus verdeeld. Het is interessant om de belangrijkste groepen te overlopen en hun kenmerken te leren kennen. Enkel de voornaamste oud-strijdersverenigingen komen aan bod, zodat lokale onafhankelijke bonden⁷⁷ - geen afdelingen van eerder voornoemde nationale verenigingen - buiten beschouwing blijven; dat is een keuze die te verdedigen valt, aangezien er geen volledigheid kan nagestreefd worden en de grotere bonden een mooie doorsnede vormen. Bovendien wordt ook telkens de naam van het tijdschrift vermeld, zodat de lezer in latere hoofdstukken niet in de war raakt; bijlage 1 geeft een handig overzicht.

Zoals de voetnoten zullen aangeven, heeft Carlos-Philip Gyssels in verband met de oud-strijdersverenigingen reeds een sterke bijdrage geleverd; de passages komen bijna helemaal uit zijn werk. Aanvullingen hebben aparte voetnoten. Voor bijkomende informatie kan men altijd zijn werk raadplegen⁷⁸. Voor wat betreft Franstalig België heeft Alain Colignon bovendien een aanvullende synthese geschreven⁷⁹.

⁷⁵ L. Van Ypersele, “Roi et Nation. La représentation de la monarchie pendant l’entre-deux-guerres”, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 3 (1997), p. 11.

⁷⁶ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 29 (08-08-1920), p. 1.

⁷⁷ Aanvankelijk scheen het oud-strijdersveld helemaal verdeeld te raken over talloze kleine bondjes, maar er zouden toch al snel grotere, nationale verenigingen ontstaan. Toch had men die verscheidenheid aan groepjes al meteen gezien als een groot gevaar voor de eenheid onder de oud-strijders (*Le Combattant Belge*, 1, nr. 18 (24-12-1919), p. 2).

⁷⁸ C.-P. Gyssels, *De oudstrijders in België na W.O. I: 1918-1923*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1985 (promotor: R. Van Eenoo).

⁷⁹ A. Colignon, *Les Anciens Combattants en Belgique francophone, 1918-1940*, Luik, 1984.

De oud-strijdersverenigingen

Ook voor de Eerste Wereldoorlog bestonden er veteranenbonden, die onder meer in Congo hadden gevochten⁸⁰. Het ging echter vaak over pure vriendschapskringen, zoals er ook na de Eerste Wereldoorlog de “Amicales régimentaires” zouden zijn, zoals boven vermeld. Al snel na de oorlog – hoewel de origines door de stichtende leden werden teruggeprojecteerd naar het front – verschenen de oud-strijdersverenigingen die bredere doelstellingen hadden. Ongeveer 80 % van de veteranen zouden (ooit) lid worden van deze organisaties, wat hun heel wat slagkracht gaf⁸¹.

Spoedig zouden immers de oud-strijdersverenigingen programma's beginnen uit te werken en deze als signaal naar de regering en vooral naar de minister van Oorlog sturen. Als we even terug het economische luik er bijnemen, kunnen we de oud-strijdersgroepen perfect in de lijn van de naoorlogse syndicaten plaatsen, die door het opheffen van artikel 302 uit het Strafwetboek een enorme stijging in leden kenden; in feite waren de oud-strijdersgroepen niets anders dan vakbonden voor ex-soldaten uit de “Groote Oorlog”. Het nut om zich als veteranen te verenigen om eisen door te drukken werd manifester nu betogingen mogelijk werden. Hun doelstellingen, terug te vinden in de statuten, verwezen steeds naar de rechten van de oud-strijders die moesten verdedigd worden. Zo publiceerde de *V.O.S.* in het eerste nummer van hun gelijknamig blad dat het als doel had “... *onderlingen bijstand in te richten en onze rechten en belangen te verdedigen als Vlaamsch Oudstrijder*”⁸². Volgens medeoprichter Vanderstraeten was de *F.N.C.* tot stand gekomen omdat men vreesde dat niemand zich na de oorlog het lot van de soldaten zou aantrekken⁸³. Men zou er naar streven “de materiële en morele toestand van de [ex-]militairen, onder de rang van officier, te verbeteren”⁸⁴.

- *Fédération Nationale des Invalides et Mutilés de la Guerre (F.N.I.)*⁸⁵

Reeds tijdens de oorlog ontstonden er in verschillende steden oud-strijdersverenigingen; vele soldaten raakten immers gewond en werden, als ze invalide verklaard werden, van hun legerverplichtingen ontslagen. Zij zullen zich als eerste gaan verzamelen; als belangrijkste vroegtijdige organisatie kan “*La Fraternelle*” vernoemd worden, die haar zetel in Brussel had. Vanaf eind '15 trachtte deze groep zich in te zetten om de invaliden zowel materieel als moreel te steunen. Sylvain De Valkeneer kwam aan het hoofd te staan van ongeveer 600 leden; andere provinciehoofdsteden begonnen het Brusselse voorbeeld te volgen. Op 12 juni 1917 werden alle “*Fraternelles*” (ook die van voor de oorlog cf. supra) verboden door de Duitsers. Na de wapenstilstand kwamen ze terug te voorschijn, na in het clandestiene milieu actief geweest te zijn.

⁸⁰ Zie o.a. D. Coppieters, *Ontstaan, evolutie en functie van soldaten- en oudstrijdersverenigingen, Temse: 1899 tot W.O.II*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1984, pp. 1-6.

⁸¹ A. Colignon, *art.cit.*, pp. 117-118.

⁸² G. Provoost, *op. cit.*, p. 26.

⁸³ *Journal des Combattants*, 1, nr. 1 (06-07-1919), p. 2.

⁸⁴ *Journal des Combattants*, 1, nr. 4 (27-07-1919), p. 1.

⁸⁵ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, pp. 19-40.

In de herscholingsinstituten achter het front waren er eveneens groepen actief; begin 1917 ontstonden zo een Vlaamse en een Waalse *Cercle d'Etudes de Port-Villez*, genoemd naar de plaats van het grootste centrum, die samenkomsten organiseerden waar men openlijk debatteerde over naoorlogse invalidenproblemen, zoals problemen met pensioenen, mutualiteiten enz.; via "*L'Invalide Belge*" (vanaf 1917, 2000 exemplaren) verspreidde men zijn discours.

Onder leiding van Henri Leclercq, tijdens de oorlog de kabinetssecretaris van de minister van Binnenlandse Zaken Berryer, werden de groepen uit bezet en vrij België (en Noord-Frankrijk) zonder grote moeilijkheden samengebracht. Op 26 januari 1919 kwam er een voorlopig comité met, naast voorzitter Leclercq, Sylvain de Valkeneer (voorzitter vanaf 1933), Hector Temmerman, Jules Hauseux en Achille Reisdorff (hoofd van "*L'Invalide Belge*") als leden. Op 16 maart werd de *Fédération Nationale des Invalides et Mutilés de la Guerre* officieel gesticht, met al meteen 1.700 leden. Lokaal werden er overal *F.N.I.*-secties gesticht. Hoewel er voortdurend met de cijfers van de ledenaantallen werd geknoeid, kan toch met zekerheid gesteld worden dat de meeste invaliden zich lieten vertegenwoordigen door de *F.N.I.*; de organisatie zou aangroeien tot 38.000 leden. Dit hoge aantal is logisch, aangezien deze vereniging zich kenmerkte door een grote werklust bij de verdediging van de invalidenbelangen. Politiekgeladen taalgebruik werd dan ook amper gebruikt; men bestudeerde een probleem, bouwde een stevig discours op en stelde vervolgens alles in het werk om wetsbesluiten in hun voordeel te beslechten. Men had hoge beschermheren, waaronder gravin de Mérode, waardoor eisen vaak werden ingewilligd. Slechts in laatste instantie kwam men op straat. Logischerwijze was men royalistisch en (gematigd) Belgisch-nationalistisch door de goede banden met het koningshuis. Opmerkelijk is dat we, in tegenstelling tot in Frankrijk⁸⁶, in het anders zo verdeelde Belgische landschap slechts één (sterke) invalidenvereniging kregen.

- *Fédération Nationale des Combattants (F.N.C) - Nationale Strijdersbond (N.S.B.)*⁸⁷

Compleet anders was het bij de grootste vereniging binnen het oud-strijdersveld, althans voor wat betreft de bestudeerde periode. De *F.N.C.* scheen dan wel een sterke vereniging te zijn, intern waren er verschillende problemen.

In de eigen kring sprak men van een eerste aanzet tot oprichting in de oorlogsjaren, namelijk in de krijgsgevangenenkampen in Duitsland en de interneringscentra in Nederland⁸⁸; de soldaten die zich hier bevonden, keerden sneller naar huis terug dan hun collega's uit de frontstreek (met alle gevolgen van dien voor hun geloofwaardigheid). Zij kwamen al in november-december 1918 terug; bijgevolg werd er eind december al een *Fédération Nationale pour la Défense des Intérêts des Prisonniers et Internés* opgericht (*F.N.D.I.P.I.*). *La Fédération Nationale pour la Défense des Intérêts du Soldat Démobilisé* en *L'Union Nationale des Combattants Belges*, naar analogie met de Franse *U.N.C.*, werden eveneens rond de jaarwisseling opgericht.

⁸⁶ Antoine Prost, *Les Anciens Combattants et la Société Française 1914-1939, Tome I : Histoire*, p. 14, pp. 27-28.

⁸⁷ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, pp. 41-86.

⁸⁸Zie ook: *Journal des Combattants*, 1, nr. 4 (27-07-1919), p. 1.

Op 16 februari 1919 werden bovenstaande groepen samengebracht, onder een voorlopig comité, onder leiding van Frans Fauconnier, voormalig voorzitter van het *F.N.D.I.P.I.*, onder de naam *Fédération Nationale des Combattants* of (de minder bekende Nederlandstalige variant) *Nationale Strijdersbond*, wat de in latere context de ongelukkige afkorting *N.S.B.* met zich meebracht; de voorzitter, Fauconnier, werd echter al snel vervangen door Joseph Siccard. Vanuit Brussel verspreidde men zich, door plaatselijke voordrachten in kleine parochiezaaltjes. Reeds in mei 1919 was men klaar om de troepen, die in het kort zouden worden gedemobiliseerd en ontslagen uit het leger, op te vangen. Vanaf juli verscheen “*Journal Des Combattants / Het Strijdersblad*”, dat echter vanaf eind ’19, begin ’20 in geldnood zou raken. Het feit dat “*Het Strijdersblad*” zo’n beperkte oplage had, komt onder meer omdat de *F.N.C.*-pers ook sterk verspreid was. Men had vele lokale oplages. Bekendste voorbeelden zijn “*Le Jass*” (Brussel) en “*Le Grogard*” (Luik)⁸⁹.

Er was dan ook nooit sprake van een eenheidsgroep; de plattelandsafdelingen vertrouwden de hoofdstad nooit volledig. Het verslechterde enkel. Het grote breukmoment was de deelname in november van de Brusselse sectie aan de verkiezingen van ’19 (cf. infra); pas in 1922 zouden alle secties, met als laatste Luik onder leiding van Piette, terugkeren. Door deze afsplitsing van de Brusselse en Luikse afdeling, begon men een sterk conservatieve vereniging te worden, aangezien de linkse elementen (met de belangrijke oud-strijdersparlementariër William Van Remoortel op kop) vertrokken waren. Volgens Gyssels vond men in Wallonië vooral een zeer sterke vertegenwoordiging van de *F.N.C.* terug, hoewel de federatie zelf versnipperd was. In Vlaanderen stond men vooral sterk in de steden (Brugge, Kortrijk, Brussel). Er was bovendien geen sprake van hypernationalisme, noch pacifisme en antimilitarisme; men sloeg een veel hardere toon aan tegenover ambtenaren enz. dan bijvoorbeeld de *F.N.I.* Zij durfden wel op straat te komen om (materiële) eisen kracht bij te zetten. Na de toekenning van de dotatie verminderde het aantal betogingen echter sterk, tot ongeveer één per jaar.

Er moet nog worden opgemerkt dat in de tekst *F.N.C.* en *N.S.B.* apart gebruikt worden, aangezien ze afzonderlijke bladen hadden, maar in principe stemden beide krantjes overeen qua inhoud. De klemtonen lagen vaak een beetje anders, maar de artikels liepen parallel en waren op elkaar afgestemd. Welke naam voor de vereniging wordt gebruikt is dan ook louter afhankelijk van de bron; de standpunten blijven immers dezelfde.

- *Vlaamse Oud-Strijdersbond (of Vlaamse Oud-Strijdersverbond)*⁹⁰

Al in 1917 had Dr. Jozef Verduyn het idee om een Vlaamse oud-strijdersvereniging op te richten. Als legerarts achter het front was hij ook actief in *Heldenhulde*, een organisatie die gesneuvelde Vlaamse soldaten de bekende A.V.V.-V.V.K.-zerkjes bezorgde en verspreid was over 200 gemeenten. De *V.O.S.* zou hier later de vruchten van plukken.

Nog belangrijk voor de organisatie zouden de banden van Verduyn met de pers blijken te zijn. Stilaan raakte het initiatief tot het oprichten van een oud-strijdersvereniging na de oorlog bekend, via de talrijke Vlaamse frontblaadjes. Hoewel de *V.O.S.* in de bestudeerde periode nauwelijks een politieke rol op zich nam, had de Frontbeweging – die mondeling mee het

⁸⁹ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 72.

⁹⁰ *Ibidem*, pp. 100-140

gerucht van een Vlaamse oud-strijdersbond verspreidde – wel plannen met deze Vlaamse soldaten; vooral Borginon, een radicale leider van de Frontbeweging, wou hen gebruiken om de Vlaamse eisen kracht bij te zetten. We zullen in hoofdstuk V zien dat aanvankelijk hier niet aan zou worden tegemoetgekomen: Verduyn laveerde behendig tussen de standpunten van minimalisten en fronters⁹¹. Hij streefde naar een sterke machtsbasis voor ‘zijn’ oud-strijdersvereniging.

Na de wapenstilstand zullen vanaf begin 1919 op lokaal initiatief bonden opgericht worden⁹². Dat deze reeds goed uitgebouwd waren, bleek uit de moeiteloosheid waarbij dr. Verduyn, bij zijn terugkeer uit Frankrijk in het voorjaar van 1919 deze onafhankelijke groepjes samenbracht tot één Vlaamse koepelvereniging, de *Vlaamse Oud-Strijdersbond*. In mei/juni was deze samensmelting voltooid, zodat op 1 augustus 1919 voor het eerst het verenigingstijdschrift “*De V.O.S.*” verscheen. Uiteindelijk nam men 15 augustus 1919 als de officiële stichtingsdatum.

Om geld in te zamelen werden er IJzer- en kerstbloempjes verkocht voor de weduwen en de wezen. Vooral het tijdschrift was winstgevend, wat de voorzitter, Verduyn, ten goede kwam, aangezien hij er eigenaar van was. Spoedig zou het een weekblad worden, met ook algemeen nieuws, sport enz.; ruim 20.000 mensen lazen het in de beginjaren⁹³. Diezelfde Verduyn zou bovendien een samenwerkend vennootschap oprichten dat *V.O.S.*-sigaren, -sigaretten, -margarine en tal van andere producten met de merknaam *V.O.S.* verkocht; 5 % van de opbrengsten vloeiden naar het hoofdbestuur terug⁹⁴.

Hoewel ze zich niet met partijpolitiek stricto sensu inlieten, kan men toch spreken van een politiek Vlaamse onderstroom, die ook een katholieke tint had. Volgens “*Le Jass*” van 23 september 1923 zou 85 % katholiek zijn; de eigen pers erkende dat er veel aalmoezeniers lid waren⁹⁵. De *V.O.S.* bleef in de eerste jaren vrij afzijdig van de politiek. Geen enkele verkiezingskandidaat mocht zich in 1919 op de *V.O.S.* beroepen; geen enkel lid van het hoofdbestuur mocht een politiek mandaat uitoefenen⁹⁶.

De *V.O.S.* zou vooral na 1923 bekend worden als een antimilitaristische organisatie (cf. infra) die elke vorm van extreem-nationalisme en fascisme onmiddellijk afwees. Organisaties zoals de *Union Civiques*, *Le Fascio Belge*, *La Main Blanche*, *Justice* en *La Légion Nationale* werden beschimpt in “*De V.O.S.*”⁹⁷. De meerderheid van de Vlaamse oud-strijders zou lid worden. Gyssels had de indruk dat de *V.O.S.* vooral sterk stond op het platteland, waar de lokale vertegenwoordigers het verenigingsleven naar zich toe trokken. Een directe verklaring kon Gyssels niet geven, maar de katholieke onderstroom die de *V.O.S.* duidelijk droeg, moet hier zeker in mee gespeeld hebben; dit kan alleen maar onderschreven worden als men terugkijkt naar het succes dat dit initiatief had op lokaal vlak. Het *F.N.C.* was in de beginperiode vooral sterk in Brussel⁹⁸.

⁹¹ G. Provoost, *op. cit.* p. 15; zie ook hoofdstuk V.

⁹² Zie ook: D. Coppieters, *op. cit.*

⁹³ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 129; de kwaliteit van de krant stak er ook met kop en schouders bovenuit in vergelijking met andere blaadjes, zoals *Het Strijdersblad*.

⁹⁴ G. Provoost, *op. cit.*, p. 32.

⁹⁵ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 120.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 28.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 125.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 58.

Uiteindelijk kan men de *V.O.S.* het beste omschrijven als een centrum-linkse en Vlaamsgezinde organisatie, die steeds meer Vlaams-nationalistisch werd naar het einde van de bestudeerde periode (zie Hoofdstuk V)⁹⁹.

- *Association Nationale des Combattants (A.N.C.)*

Het idee voor de oprichting ontstond, weliswaar naar eigen zeggen, op 2 augustus 1917 aan het front; exact een jaar later zou de allereerste vergadering worden gehouden, met de drie oprichters R. Robyt, E. Fontaine en F. Vervoet. Ze wilden een aankoopcoöperatieve oprichten en de gedemobiliseerde oud-strijders aan een baan helpen via de maatschappij *Avenir et Union, société pour favoriser les anciens militaires*. Enkel Robyt zou echter de laatste veldslagen overleven, maar de *A.N.C.* zou naambekendheid verwerven onder André Hoornaert, een bekende figuur binnen de oud-strijderswereld, die op 1 juni 1919 tot voorzitter werd verkozen. Tegelijkertijd besloot men samen te werken met de *V.O.S.*; de *A.N.C.* zou de Waalse en de *V.O.S.* de Vlaamse koepel worden van het *Nationaal Oudstrijdersverbond*. Het is onder Hoornaert dat we een duidelijke verschuiving naar rechts zien; politiek werd steeds belangrijker. Ondanks de doelstelling bleef hun actieterrein vooral beperkt tot Brussel. Eind '19 sloot het "*Oeuvre Nationale pour la Protection des Combattants Nécessiteux Belges*" zich aan bij de *A.N.C.* De *F.N.C.* had hen in het nauw gedreven. Op 20 april 1919 verscheen het eerste nummer van "*Le Combattant Belge*", een maand later zijn Vlaamse versie "*De Strijder*". Eind 1919 hield echter dit tijdschrift al op te bestaan¹⁰⁰.

- *Confédération Générale/Nationale des Combattants (C.G.C.)*¹⁰¹

"*Le Combattant Belge*" werd op 1 maart 1920 vervangen door "*Lumière*", enkele weken later omgedoopt tot "*Lumière et Vérité*" (er was immers al een gelijknamig blad). Dit ging gepaard met een naamsverandering van het *A.N.C.* naar *C.G.C.*, *La Confédération Générale* (ook *Nationale* werd gebruikt) *des Combattants*, met als bedoeling om met een nieuwe naam tot een samensmelting te komen met de afgescheurde *F.N.C.*-groepen en enkele *V.O.S.*'ers, waar niets van scheen te komen. Reeds op 28 maart werd dit duidelijk, toen bij een vergadering enkel Verduyn (*V.O.S.*) kwam opdagen; *F.N.C.*'ers waren er niet. In feite was het ook niet meer dan een voortzetting van de *A.N.C.*

Lang duurde het niet; na de goedkeuring van de dotatiewetgeving namen André Hoornaert en Pierre Daye eind 1920 ontslag. De laatste gaf te kennen dat de "union sacrée" verbroken was. Na Hoornaert nam Baillon het roer terug over en herdoopte de *C.G.C.* in *A.N.C.*

- *Confédération des Combattants Catholiques (C.C.C.) - Bond der Katholieke Strijders*¹⁰²

André Hoornaert kon echter niet stil blijven zitten; op 16 oktober 1920 liet hij weten een nieuwe groepering op te richten, als tegengewicht voor de linkse tendensen die hij zag cf. de *S.O.S.* en vooral *Le Jass* van aartsvijand William Van Remoortel. Er zou geen blad ontstaan,

⁹⁹ *Ibidem*, pp. 125-126.

¹⁰⁰ *Ibidem*, pp. 141-144, 147-148.

¹⁰¹ *Ibidem*, pp. 149-151.

¹⁰² *Ibidem*, pp. 151-155

maar “*Le Soir*”, “*La Nation Belge*” en “*La Libre Belgique*” gaven deze groep een tribune. Ook nu weer, naar analogie met de *A.N.C.* bleef het vooral (en misschien enkel) leden uit Brussel halen. Op 12 april 1921 werd in de Kamer nog aangegeven dat men over 5.000 leden beschikte (terwijl het *A.N.C.* nog 1.200 leden had). Daarnaast had deze bond, behalve in het Strijdersfonds, weinig om het lijf.

In mei 1923 ontbond Hoornaert de bond, omdat de linkse elementen verdwenen waren uit de *F.N.C.* doordat William Van Remoortel vertrokken was (*Front Unique*). Op die manier werd volgens Hoornaert de *F.N.C.* de groep om de oud-strijders te verenigen; deze groepering was ook daadwerkelijk meer conservatief geworden.

Diezelfde Hoornaert, zou later het prototype worden van de Belgische fascist met zijn *Légion Nationale*¹⁰³.

- *Association Nationale des Combattants de Front (A.N.C.F.)*¹⁰⁴

Vanaf 1923 zou de gereduceerde *A.N.C.* een nieuwe naam aannemen, *L'Association Nationale des Combattants de Front (A.N.C.F.)*, met als nieuw blad “*La Belgique Ardente*”. Onder Hoornaert had de *A.N.C.* al een verschuiving naar rechts gekend, maar deze nieuwe organisatie ging nog verder en vertoonde duidelijk fascistische trekken. Extreemrechtse bladen, zoals “*Le Fasciste Belge*” of “*Le Franc-Tireur*”, werden openlijk bejubeld.

“*La Belgique Ardente*” werd eveneens gelezen door *Pro Patria*, de federatie van de Belgische militaire inlichtingendienst '14-'18, door *Souvenir des Combattants de l'Enseignement* en door *Les Associations des Sous-Officiers*. De meeste leden van het beperkte gezelschap (nog geen 1000 leden) kwamen uit de legerkringen. Bij deze bond is de stelling van Marc Reynebeau wél op zijn plaats: “Een kwalijker variant van dat nationalisme werd overgedragen door oud-strijdersverenigingen en officierenclubs, waarin de nationale idee wel vaker een extreem-rechtse, antidemocratische en autoritaire kleur kreeg”¹⁰⁵. Echter, voor de andere verenigingen, kan men gerust in de onderzochte periode van enige gematigdheid spreken.

- *Socialistische Oud-Strijdersbond (S.O.S.) - Anciens Combattants Socialistes*¹⁰⁶

Terwijl de andere bonden niet direct een politieke voorkeur in hun naam droegen, kwam de *Socialistische Oud-Strijdersbond (S.O.S.)* openlijk uit voor zijn kleur. Tijdens de aanloop naar de verkiezingen van november 1919 stapten enkele *F.N.C.*'ers uit hun organisatie, die tegen de *Parti des Combattants* waren (cf. infra). Zij richtten in Brussel een bond op in het Volkshuis, met de socialist Théo Tillmans als één van de belangrijkste stichters. In 1920 kwamen er bonden in Anderlecht, Laken, St.-Gillis, Molenbeek, Jemappes en Quaregnon; ook in de regio rond Antwerpen en Luik kon men ‘rode’ oud-strijdersgroepen vinden. Het blad “*L'Antimilitariste, journal bimensuel de la Fédération Socialiste des Anciens Combattants et Anciens Militaires du Hainaut, organe d'action et de défense des victimes de la guerre et du militarisme*” verscheen pas op 1 november 1921; de Brusselse sectie bracht toepasselijk op 1 mei 1922 “*Le Feu*” uit; een maand later volgde de *S.O.S. Antwerpen* met “*De Antimilitarist*”.

¹⁰³ A. Colignon, *Les Anciens Combattants en Belgique francophone, 1918-1940*, Luik, 1984, p. 80.

¹⁰⁴ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, pp. 156-157.

¹⁰⁵ M. Reynebeau, *op. cit.*, p. 218.

¹⁰⁶ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, pp. 161-166.

Ondanks de overduidelijke sympathie voor de *B.W.P.* sloot de *S.O.S* als een geheel niet aan, wat beslist werd op 2 februari 1922. Niettemin vertoonde men wel meer sympathie voor deze politieke partij dan voor de jonge communistische partij van Jacquemotte.

- *Amicale des Officiers de la Campagne 14-18 (A.O.C.)*¹⁰⁷

Begin 1919 werd deze organisatie in het kamp van Beverloo gesticht met dr. J. Vanderghinste als voorzitter en Ferdinand Demets als vice-voorzitter; in november verscheen het eerste nummer van "*Le Vétérán*".

Met slechts een beperkt aantal leden (enkele duizenden¹⁰⁸) bezat deze organisatie toch de allerbelangrijkste namen. In het patronagecomité zaten de voornaamste Belgische generaals: De Ceuninck, Drubbel, Jacques, Biebuyck, Bernheim, Gillain, Baltia, Meiser en Joosten. Erevoorzitter was telkens de minister van Oorlog/Landsverdediging.

Net als in andere landen zoals Frankrijk¹⁰⁹ slaagde men er dus niet in de veteranen in één bond onder te brengen. Volgens Colignon had die kans er nog ingezeten voor de *F.N.C.*¹¹⁰, maar er waren teveel elementen die verdeeldheid schepten. Binnen de oud-strijderswereld waren er immers tal van breuklijnen die het veld doorkruisten.

Gyssels spreekt voornamelijk over de progressieve-conservatieve scheidingslijn, waarbij hij de *V.O.S.*, *S.O.S.* en een deel van de *F.N.C* als progressief en de *F.N.I.* en *F.N.C.* als conservatief bestempelde, omdat het standpunt van deze laatsten meestal wel overeen kwam met dat van de regering¹¹¹. Hij focust echter sterk op dossiers zoals de legerhervormingen en de buitenlandse politiek, die hier niet aan bod komen.

Van een klerikale-antiklerikale scheidingslijn was er nauwelijks sprake. Veel verenigingen dweepten met het katholicisme, maar slechts na enkele jaren zou er een uitgesproken katholieke organisatie ontstaan (*C.C.C.*), die echter weinig leden zou tellen. Een duidelijk katholieke organisatie kunnen we echter ook de *V.O.S.* noemen. Iedereen was echter vrij om zijn eigen godsdienst te hebben, maar men huldigde wel zijn vlaggen in de kerk. Het Verbond was duidelijk christelijk geïnspireerd¹¹².

Daarnaast nam elke oud-strijder en elke vereniging ook andere standpunten in op het vlak van de buitenlandse politiek, militarisme, enz. Het was net daar dat de oud-strijdersverenigingen hun leden probeerden te werven. De verenigingen verschilden ook werkelijk in hun doelstellingen, handelswijze en statuten. Bij het overlopen van de bonden werd er soms gealludeerd op nationalisme en militarisme, maar daarbuiten waren er nog opvallende verschilpunten.

¹⁰⁷ *Ibidem*, pp. 167-169.

¹⁰⁸ Volgens eigen bron vertegenwoordigde men drieduizend van de 14.000 officieren, die tijdens de Eerste Wereldoorlog gediend hadden (zie: *Le Vétérán*, 3, 6 (15-03-1921), p. 42).

¹⁰⁹ A. Prost, *Les Anciens Combattants 1914-1939*, Parijs, Gallimard-Julliard Collection Archives, 1977, pp. 41-67.

¹¹⁰ A. Colignon, *art. cit.*, p. 121.

¹¹¹ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, pp. 194-195.

¹¹² W. Van Geert, *Het Verbond der Vlaamse Oud-Strijders (1919-1945) : stoffelijke belangen, Vlaams-nationalisme, antimilitarisme en collaboratie*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 2006 (promotor: B. De Wever), p. 166.

Zo was bijvoorbeeld niet elke persoon welkom die in de oorlog had meegevochten. De *F.N.C.* stond bekend om zijn officierenhaat¹¹³ en had lange tijd officieren geweigerd toe te laten treden door hun strenge houding tijdens de oorlog. Pas vanaf 19 oktober 1920 werden ze toegelaten, terwijl men sowieso wel altijd positief had gestaan tegenover de hoogste officieren. Toen de Brusselse groep *Le Jass* in 1919 terug bij de *F.N.C.* kwam, weigerde het echter nog steeds officieren tot eind 1920¹¹⁴. De *V.O.S.* kon de officieren al helemaal niet luchten, maar hier kwam het taalverschil naar voren. Een algemeen verbod kwam er nooit, maar officieren mochten enkel lid worden in de hoedanigheid van oud-strijder, wat ze sowieso al weinig deden (vermits het merendeel Franstalig was en de Vlaamse Beweging argwanend bekeek). Generaals moesten het al helemaal bekopen; die werden gezien als militaristen pur sang¹¹⁵. Hier moet echter worden opgemerkt dat de *V.O.S.* een van de meest antimilitaristische bonden was¹¹⁶. Zij zouden een oppositie vormen samen met de *S.O.S.* tegen het (geheim) Frans-Belgisch Militair Akkoord, met als hoogtepunt de *V.O.S.*-betoging van 15 augustus 1920¹¹⁷. De *A.O.C.*, verdediger van de rechten van de (oud-)officieren, wou dan weer met de andere bonden niks te maken hebben; ze hadden sterke banden met het leger¹¹⁸. Diezelfde antimilitaristische versus militaristische lijn kwam ook tot uiting in de stellingname tegenover Duitsland. De *F.N.C.* was de mening toegedaan dat men Duitsland in de gaten diende te houden en een sterk leger nodig was, evenals de *A.N.C.* en de opvolger *A.N.C.F.*, terwijl *Le Jass*, de *S.O.S.* en de *V.O.S.* voor een meer open houding tegenover de oosterburen waren¹¹⁹. “*Het Strijdersblad*” van de *N.S.B.* hanteerde ook een militaristisch taalgebruik: zo schreef men naar aanleiding van de dotatiedebatten in 1920 over “*het lenteoffensief*”¹²⁰; ook de *A.N.C.* riep haar leden op om ten strijde te trekken voor de dotatie¹²¹. Een ander probleem was natuurlijk de regionale kwestie avant la lettre. De verschilpunten tussen de verschillende oud-strijdverenigingen zijn evenwel niet samen te vatten als Vlaamse versus Waalse belangen. Men kan het eerder als een Vlaams versus Belgisch probleem zien, maar op deze ingewikkelde materie wordt ingegaan in hoofdstuk V. Het is echter ook interessant om te kijken hoe men binnen de oud-strijdersverenigingen hiermee omging. Binnen de *F.N.C.-N.S.B.*, die als enige vereniging een Frans- en Nederlandstalige koepel had, was er een taalkundige breuklijn; vanaf 1920 werden er noodzakelijkerwijze Vlaamse en Waalse congressen gehouden. Ook het tijdschrift werd gesplitst. Niettemin werd er intern geen gewag gemaakt van ‘regionale’ problemen; dat kon ook niet als men er naar

¹¹³ In het “*Journal des Combattants*” en in “*Het Strijdersblad*” was bijna wekelijks een rubriek “*Au Pilot – Aan de Schandpaal*” waarin men officieren aanwees die de manschappen tijdens de oorlog slecht behandeld hadden. Af en toe publiceerde men binnen deze column een officier die volgens hen wel alle lof verdiende. Zie bijv. *Het Strijdersblad*, 1, nr. 6 (10-08-1919), p. 1; *Journal des Combattants*, 1, nr. 8 (24-08-1919), p. 1.

¹¹⁴ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, pp. 49-50, p. 61.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 117.

¹¹⁶ G. Provoost, *op. cit.*, p. 32.

¹¹⁷ G. Provoost, *Vlaanderen en het militair-politiek beleid in België tussen de twee wereldoorlogen. Het Frans-Belgisch Militair Akkoord, Deel I*, Leuven, Davidfonds, 1976, p. 123, pp. 136-138, 144-145; dit akkoord hield overigens in dat beide partners elkaar militair zouden steunen, mocht er een niet-uitgelokte Duitse aanval komen (zie: E. Witte en J. Craeybeckx, *op. cit.*, p. 192).

¹¹⁸ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 168.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 83, 94, 125, 157, pp. 160-161; de open houding van de *S.O.S.* en bij uitbreiding de socialisten zou leiden tot het incident van La Louvière (zie bijlage 2).

¹²⁰ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 17 (16-05-1920), p. 1; 3, nr. 17 (24-04-1921), p. 1.

¹²¹ *Le Combattant Belge*, 1, nr. 18 (24-12-1919), p. 1.

streefde om de belangrijkste vereniging te worden in België¹²². Als tegenreactie werd het *Nationaal Oudstrijdersverbond* opgericht in de zomer van 1919, waarbij de *V.O.S.* de handen in elkaar sloeg met de *A.N.C.* Elk zouden hun eigen bestuur behouden en respectievelijk de Vlaamse en de Waalse zuil vormen. Niettemin was deze samenwerking al snel weer voorbij, namelijk in het voorjaar van 1920. In feite ging het zelfs van kwaad naar erger. Met André Hoornaert, de voorzitter van de *A.N.C.* ging de *V.O.S.* regelmatig in de clinch. Diens nieuwe oud-strijdersgroep, “*Confédération Catholique des Combattants*”, werd belachelijk gemaakt in “*V.O.S.*” (“Katholieke Kombattanten Kring”), waarop Hoornaert een proces aanspande tegen Verduyn. Zijn aanklacht werd echter onontvankelijk verklaard¹²³.

Dit laatste toont aan dat men deze onderlinge strijd overigens niet mag onderschatten. Alle methodes waren welkom om leden van de ander af te snoepen. De concurrentie tussen de oud-strijderbonden zou ten top gedreven worden nadat er tegemoet gekoeken was aan hun belangrijkste eis, namelijk de vraag naar een vaste dotatie (zie Hoofdstuk II). De oud-strijders dienden namelijk op hun formulieren de naam van hun vereniging te vermelden¹²⁴. Hierdoor ontstond er zich een strijd om de grootste vereniging te worden. Vooral de tweestrijd *N.S.B.* en *V.O.S.* zorgde voor vuurwerk. Beide verenigingen deinsden er niet voor terug om op grote bijeenkomsten elkaar te beschimpen. Zo organiseerde in 1919 de *V.O.S.* in Gent een grote herdenking van de IJzerslag; 12 tot 14.000 mensen kwamen hier op af en verschillende sprekers hielden voor de massa een pleidooi tegen de *N.S.B.* Dr. Verduyn stelde dat de *F.N.C.* een reactionaire bond was, terwijl hij de *V.O.S.* zag als een democratische organisatie¹²⁵. Plaats waar dit gebekvecht zich voltrok, was vaak de literaire arena. Zowel in de “*V.O.S.*” als in “*Journal des Combattants*” en “*Het Strijdersblad*” werd er voortdurend met modder naar elkaar gegooid. En als men dan eens afsprak om geen persoonlijke aanvallen te lanceren, duurde het slechts tot het volgende nummer vooraleer enkele artikels zich hier weer schuldig aan maakten¹²⁶. Begin 1922 insinueerde de *V.O.S.* dat het “*Journal des Combattants*” staatssteun ontving om uit hun financiële impasse te geraken¹²⁷.

Om zich te profileren als de ‘meest verdienstelijke’ vereniging, publiceerde men ook allerlei wetteksten, met bijvoorbeeld opmerkingen zoals “*op voorstel van de V.O.S.*”¹²⁸ of nog “*het gevolg van het optreden van den V.O.S.*”¹²⁹. In de praktijk waren er uiteraard wel voorstellen die vooral vanuit één hoek kwamen. Een vermelding waard op dit vlak is de parlementariër William Van Remoortel, gelieerd aan de Brusselse *F.N.C.*, die nota bene (cf. infra) uit de koepelvereniging was gezet voor haar politieke activiteiten; toch was men zo pragmatisch om in “*Het Strijdersblad*” alle parlementaire stappen van de man op te sommen, verspreid over drie nummers¹³⁰. Alles werd voortdurend opgevat als een ‘persoonlijke’ overwinning, ook al had de tegenstander minstens evenveel de hand gehad in de goede afloop van bepaalde vraagstukken. Om dit te onderstrepen een laatste voorbeeld in dit verband: de *V.O.S.* vroeg de

¹²² C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 62.

¹²³ *Ibidem.*, pp. 104-105.

¹²⁴ P. Lemmens, *70 jaar V.O.S. Een geschiedkundig overzicht*, Diksmuide, Verbond V.O.S., 1991, p. 12.

¹²⁵ W. Van Geert, *op. cit.*, p. 125; zie ook: *V.O.S.*, 5, nr. 39 (30-09-1923), p. 1.

¹²⁶ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 6 (29-02-1920), p. 1.

¹²⁷ *V.O.S.*, 4, nr. 8 (26-02-1922), p. 1.

¹²⁸ *V.O.S.*, 4, nr. 28 (16-07-1922), p. 1.

¹²⁹ *V.O.S.*, 4, nr. 31 (06-08-1922), p. 1; zie ook: *V.O.S.*, 5, nr. 10 (11-03-1923), p. 1.

¹³⁰ *Het Strijdersblad*, 3, nr. 32 (07-08-1921), p. 1; nr. 33 (14-08-1921), p. 1; nr. 34 (21-08-1921), p. 1.

oud-strijders om hem te steunen, aangezien de bond toch voor hun dotatie had gezorgd¹³¹. De waarheid naar hun hand zetten was voor de bestuurs- en redactieleden geen probleem.

In feite was de relatie tussen beide verenigingen ronduit slecht; vooral de *F.I.D.A.C.*, een internationale verzameling van oud-strijdersgroepen uit geallieerde landen, waar de *F.N.C.* lid van was, had een extreem negatieve invulling bij de Vlaamse groepering¹³². Provoost windt er geen doekjes om: de *N.S.B.-F.N.C.* zou de grote vijand van *V.O.S.* worden¹³³. In hoofdstuk V zal duidelijk worden dat dit vooral na 1923 scherp tot uiting kwam.

De *A.N.C.* had het ook moeilijk met de *F.N.C.* en viel hen ook op regelmatige basis aan in hun tijdschrift; het waren lafaards in hun ogen. Misschien is hier ook wel enige vorm van frustratie ingekropen, aangezien zij slechts laat van start zijn kunnen gaan met de uitbouw van hun organisatie. Van bij dit ontstaan waren er al problemen met de *F.N.C.* Als we even snel de namen van beide verenigingen analyseren, valt bovendien direct op dat ze alle twee schijnbaar aanspraak maakten op alle oud-strijders¹³⁴. Vooral William Van Remoortel, kopstuk van de Brusselse *F.N.C.*, werd persoonlijk op de korrel genomen door voorzitter Hoornaert. Onder de nieuwe naam, *C.G.C.*, werd de *F.N.C.* vooral door Jos Declerck verder onder vuur genomen in "*Lumière et Vérité*". Hij kende immers de meeste *F.N.C.*-pioniers omdat hij zelf mee aan de basis had gelegen van de oprichting¹³⁵.

Wat vooral opvalt, is het spelen met cijfers. Het is uitzonderlijk moeilijk als onderzoeker om een getal te kleven op het ledenaantal. Zo maakte Gyssels gebruik van de oud-strijdersbladen om de oud-strijderswereld cijfermatig te kunnen opdelen, wat toch kritisch moet bekeken worden. Deze "strijd om het getal" is vaak nog het sterkste merkbaar wanneer het gaat over de betogingen. Steeds gaf de organiserende bond veel hogere cijfers dan de concurrent in hun respectievelijke bladen. Hier zit natuurlijk een sterke logica achter: andere persorganen nemen immers vaak het veilige midden en zo heeft het overdrijven, maar ook het onderschatten van het betogersaantal, meer dan zin aangezien het de 'neutrale' persgegevens als dusdanig beïnvloedt¹³⁶. Men schermde bijgevolg dus heel vaak met andere cijfergegevens in de oud-strijderspers. Toen de "*V.O.S.*" volgens eigen zeggen 3.000 betogers had bijeengebracht bij een manifestatie rond kerstdag, vroeg de *N.S.B.* schertsend of men daar ook de scouts bij had gerekend¹³⁷. Vaak lezen we ook enorm lange beschrijvingen van voorbereidend werk, ingelegde bussen, verzamelpunten enzovoorts¹³⁸; ook dit heeft een nut: de partij die erin slaagt de meest gedetailleerde informatie door te spelen zal de andere kranten en tijdschriften sneller kunnen overtuigen¹³⁹. Uiteraard blijft het getal bij een betoging het belangrijkste: in essentie wil men net op straat komen met zoveel mogelijk mensen om zijn standpunten te

¹³¹ *V.O.S.*, 5, nr. 16 (22-04-1923), p. 1.

¹³² C.-P. Gyssels, *op. cit.*, pp. 116-117.

¹³³ G. Provoost, *De vossen. 60 jaar Verbond van Vlaamse Oudstrijders (1919-1979)*, Brussel, v.z.w. Verbond V.O.S., 1979, p. 22.

¹³⁴ *Journal des Combattants*, 1, 5 (03-08-1919), p. 1.

¹³⁵ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 142, 150; hij schreef over de oprichtingsperiode ook een boekje: J. Declerck, *Histoire anecdotique de la Fédération Nationale des Combattants*, Brussel, 1920.

¹³⁶ P. Van Aelst en S. Walgraave, "De macht van het getal. Over de symbolische strijd rond betogersaantallen", in: *Samenleving en politiek*, 6 (1999), nr. 5, pp. 24-26.

¹³⁷ *Het Strijdersblad*, 3, nr. 2 (09-01-1921), p. 1.

¹³⁸ Zie bijv.: *V.O.S.*, 4, nr. 37 (17-09-1922), p. 1; *Journal des Combattants*, 1, nr. 9 (31-08-1919), p. 1; *Het Strijdersblad*, 2, nr. 15 (02-05-1920), p. 1; *Le Journal des Combattants*, 4, nr. 23 (04-06-1922), p. 3.

¹³⁹ P. Van Aelst en S. Walgraave, *art. cit.*, p. 26.

onderstrepen. Soms verspreidt men op voorhand ook al vooruitzichten. De verwachting dat er veel volk zal zijn is dan ook een belangrijke lokker; daarom dat succesvolle betogingen ook zo belangrijk zijn voor het vervolg van bepaalde campagnes. “*Organisatoren moeten hun achterban steeds voorhouden dat de manifestatie veel volk zal trekken*”¹⁴⁰.

Het is wachten op de officiële cijfers die er kwamen via het Strijdersfonds dat de formulieren met vergoedingsaanvragen verwerkte. Een interpellatie van Colaert in de Kamer op 20 april 1920 maakte het mogelijk om de volgende gegevens te verkrijgen¹⁴¹:

F.N.I.	F.N.C.	V.O.S.	A.N.C.	C.C.C.	A.N.C.F.	S.O.S.	A.O.C.	Nt-Gefed.
38.000 (op 46.000 officieel erkende invaliden)	121.649	74.154	1.700	5.000	< 1000	7818	?	29756

Het grote probleem is dat nadien er geen officiële gegevens over cijfers meer werden meegegeven. Men kan ook moeilijk afgaan op de ledenaantallen, vermeld in de oud-strijderskrantjes. Zo overdreef de *F.N.C.* schromelijk in september 1920 door zich 206.000 leden toe te eigenen, wat bijna zou neerkomen op het totaal van alle gefedereerde niet-invalide oud-strijders, die hierboven opgegeven zijn¹⁴². Dit cijfer werd overigens in 1923 nog eens aangehaald¹⁴³. Maar de voorbeelden van overdrijving bij grote concurrent *V.O.S.* zijn legio.

Van het eenheidsidee dat vervat zat in de “esprit combattant” was er dus nauwelijks sprake. Solidariteit was ver te zoeken tussen de verenigingen in een voortdurende strijd om de “anciens combattants” aan hun ledenbestand toe te voegen. Opmerkelijk is bovendien dat men de ander ook voortdurend verweet de eenheid te verbreken. Zo spotte de “*V.O.S.*” met de houding van de *N.S.B.* die zich in hun ogen nauwelijks solidair toonde. Ze claimden misschien wel broederlijkheid, maar lieten volgens de auteur de vossen nooit aan het woord op herdenkingsplechtigheden¹⁴⁴. Niettemin wist men wel dat er eenheid was als het aankwam op het verdedigen van de financiële belangen van de oud-strijders¹⁴⁵. Ook de *C.G.C* verweet de Brusselse federaties (lees: William Van Remoortel) niet te willen toetreden tot hun eenheidsfront; Daye stelde: “*We hebben ons verdeeld in rivaliserende groepen en zo veel tijd verloren*”¹⁴⁶.

Naast verschillende breuklijnen hielden de verenigingen er ook nog andere standpunten op na in politieke thema's. Ook daar speelden ze hun rol...

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 28.

¹⁴¹ *Annales Parlementaires* (1919-1920), zitting van 20-04-1920, pp. 862-863.

¹⁴² *Journal des Combattants*, 2, nr. 35 (19-09-1920), p. 1.

¹⁴³ *Journal des Combattants*, 5, nr. 17 (29-04-1923), p. 3.

¹⁴⁴ *V.O.S.*, 5, nr. 32 (12-08-1923), p. 6.

¹⁴⁵ *V.O.S.*, 5, nr. 39 (30-09-1923), p. 1.

¹⁴⁶ *Lumière*, 1, nr. 1 (11-03-1920), p.1.

4.3. Oud-strijders in het politieke leven

Uiteraard belangen vele dossiers die in het Parlement werden besproken de oud-strijders aan. Debatten over wetteksten en de besluitvorming kwamen overvloedig aan bod in de oud-strijderspers; op dit onderdeel van het politieke leven werd dan ook gefocust.

Een hevige afkeer was er echter voor de partijpolitiek. Dit kan direct gekoppeld worden aan het idee van de “esprit combattant” en het eenheidsidee. Alles wat deze geconstrueerde eendrachtsgedachte zou kunnen ontmantelen werd met argusogen bekeken. Het is ook precies daarom dat men zijn principiële afkeer voor partijpolitiek verkondigde. Politieke partijen verscheurden de eenheid onder het volk, maar vooral onder de oud-strijders en aan die theoretische eenheid mocht men niet raken. Men bleef de instellingen weliswaar steunen¹⁴⁷. Demoulin stelde naar aanleiding van de affaire van La Louvière dat het merendeel van de veteranen buiten de partijpolitiek wou blijven¹⁴⁸. Elke oud-strijder mocht er zijn politieke voorkeur op na houden, maar ook de verenigingen hielden zich buiten alle dossiers die de oud-strijderswereld niet rechtstreeks of onrechtstreeks beïnvloedde. In Frankrijk kwam Antoine Prost tot diezelfde constatacie: Franse oud-strijdersverenigingen hielden zich daar buiten partijpolitieke valkuilen¹⁴⁹. In alle statuten stond te lezen dat men geen verkozen politici binnen de rangen van het bestuur wou. Leden die zich kandidaat stelden als volksvertegenwoordiger zouden worden geschorst in het bestuur van de *C.G.C.*; werden ze verkozen, dan werden ze definitief ontslagen¹⁵⁰. Men mocht wel altijd lid blijven. Voorganger *A.N.C.* had voordien ook al verkondigd buiten pers en politiek te staan¹⁵¹. Ook de *F.N.C.-N.S.B.* verklaarde zichzelf een politiek, religieuze en taalkundig neutrale groepering¹⁵². Men mocht er tot een politieke partij behoren en ervoor opkomen, maar nooit uit naam van de vereniging spreken. Ook hier verloor men, als men verkozen werd, het recht om lid te zijn van de beheerraad¹⁵³. Natuurlijk waren er verschillende Kamerleden, tot regeringleden toe, lid van een oud-strijdersorganisatie. Zo had de *S.O.S.*, als enige openlijk gekleurde oud-strijdersbond, een vertegenwoordiger in de Kamer, in de persoon van Hyppolyte Vandemeulebroecke. Het *A.O.C.* had ook belangrijke leden: senatoren Carpentier, Carton de Wiart, Wauters, Devèze en de volksvertegenwoordigers Pirmez, Crick, Pastur, Pécher, Brugmann. Hoewel de *V.O.S.* tegen partijpolitiek was, gaf ook de bond ‘zijn’ verkozen volksvertegenwoordigers zijn zegen. In 1919 werden acht vossen verkozen als volksvertegenwoordiger: H. Borginon, A. Debeuckelaere en Staf De Clercq (kopstukken van de Frontpartij), Catteeuw, Heyman (Sint-Niklaas, stichter A.C.W.), Theelen, Van Caeneghem en Van Hoeck (katholieke partij). Zij samen dienden al begin december een wetsvoorstel in om een vergoeding van 100 fr. per maand dienst te verkrijgen¹⁵⁴.

¹⁴⁷ A. Prost, *op. cit.*, p. 206 ; zie bijv. *Journal des Combattants*, 5, nr. 17 (29-04-1923), p. 3.

¹⁴⁸ R. Demoulin, “Militarisme et antimilitarisme en Belgique après la première guerre mondiale, l’affaire du fusil brisé”, in: *Actes du 103e congrès national des sociétés savantes*, 1978, p. 308.

¹⁴⁹ A. Prost, *op. cit.*, pp. 155-156.

¹⁵⁰ *Lumière*, 1, nr. 1 (11-03-1920), p.1

¹⁵¹ *Le Combattant*, 1, nr. 4 (20-07-1919), p. 2.

¹⁵² *Journal des Combattants*, 1, 4 (27-07-1919), p. 1.

¹⁵³ *Het Strijdersblad*, 3, nr. 44 (30-10-1921), p 2.

¹⁵⁴ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 30, pp. 166-167.

Tegen de Senaat was de oud-strijderswereld veel sterker gekant. De senatoren stonden bekend voor hun conservatieve geest. Wetsvoorstellen die te progressief waren, maar die uiteraard ook betrekking konden hebben op de oud-strijdersgemeenschap, werden er vaak tegengehouden of aangepast; in hoofdstuk IV zullen we zien dat de tweede amnestiewet een dergelijke aanpassing kreeg¹⁵⁵.

In de strijd om de leden werd de tegenstrever ook voortdurend voorgesteld als een nest van politici. Zo schreef de “*V.O.S.*” dat de belangrijkste figuren binnen de *F.N.C.* regeringsafgevaardigden en ambtenaren waren¹⁵⁶. Volgens “*Le Combattant*” had de *F.N.C.* aan alle partijen geschreven om te kijken wie het hoogste zou bieden; daaraan zou men dan zijn steun verlenen¹⁵⁷. Dat men naar de kandidaten voor de verkiezingen had geschreven, kon niet ontkend worden (cf. infra).

Een tweede element was het antiparlementarisme dat in het oud-strijdersdiscours doorschemerde; Prost brengt dit ook onder in zijn “*esprit combattant*”. In essentie betekent dit niet dat de oud-strijders tegen het parlementair werk waren, maar wel tegen de handelswijze van de politici, die simpelweg te langzaam was naar hun gevoel. Men was in de politiek niet rechtuit en open, twee elementen die de veteranen zichzelf wel toe-eigenden¹⁵⁸. Ministers die de oud-strijderszaken ongenegen waren, werden ook vaak als laks of als corrupt gezien; kop van jut waren bijna automatisch de verschillende ministers van oorlog/landsverdediging, die al hun tijd volgens de oud-strijders in hun dossiers dienden te steken. Deden ze dat niet – zoals in deze periode logischerwijze het geval was met bijvoorbeeld de bezetting van de Ruhr enz. – dan werden ze beschimpt. Minister van Landsverdediging Devèze werd afgerekend op de traagheid waarmee het *Strijdersfonds* (cf. Hoofdstuk II) werkte; men vroeg zich openlijk af wanneer de minister “*hiervan werk zou maken*”¹⁵⁹. In feite is dit het nefaste beeld dat vandaag ook nog onder de bevolking leeft: “*politici zijn zakkenvullers, die enkel aan zichzelf denken, enz.*” Het “*Journal des Combattants*” sprak naar aanleiding van de verkiezingen in 1919 over “*la dictature des policiers*”¹⁶⁰. Ook de *V.O.S.* liet zich regelmatig scherp uit over de politiek in België; in 1923 zag de redactie alle parlementariërs als uiterst onbekwaam. Men vroeg zich af wat ze daar in het politieke halfroond zaten te doen? Men sprak elkaar tegen over de legerkwestie, de Belgische frank was amper nog iets waard en men moest nieuwe belastingen heffen om foute beslissingen alsnog recht te kunnen trekken, aldus de “*V.O.S.*”¹⁶¹.

Op die manier krijgt men een opsplitsing: langs de ene kant is er de partijpolitiek, die negatief bekeken wordt, maar de politieke acties van de oud-strijders, de “*action civique*”, werd dan weer bejubeld¹⁶². In de praktijk zouden de verenigingen van een sterke hypocrisie getuigen. Men steunde wel degelijk politici die hun standpunten genegen waren. Parlementariërs die bijvoorbeeld wel trouw bleven aan het standpunt van de *V.O.S.* konden gewoon lid blijven¹⁶³. De *F.N.C.* merkte droogjes op dat oud-strijders ook kiezers zijn en dat ze niet op een partij

¹⁵⁵ *Ibidem*, pp. 65-66.

¹⁵⁶ *V.O.S.*, 5, nr. 36 (09-09-1923), p. 1.

¹⁵⁷ *Le Combattant*, 1, nr. 5 (20-08-1919), pp. 2-3.

¹⁵⁸ A. Prost, *op. cit.*, pp. 201-203.

¹⁵⁹ *V.O.S.*, 4, nr. 37 (17-09-1922), p. 1.

¹⁶⁰ *Journal des Combattants*, 1, nr. 22 (30-11-1919), p. 1.

¹⁶¹ *V.O.S.*, 5, nr. 6 (11-02-1923), p. 1.

¹⁶² A. Prost, *op. cit.*, pp. 160-161.

¹⁶³ *V.O.S.*, 5, nr. 49 (09-12-1923), p. 1.

zouden stemmen die de oorlogsdotatie niet in zijn programma had¹⁶⁴. Voor de verkiezingen van 1919 stuurde men de kandidaten een brief met hun eisenpakket en vroeg hun te antwoorden hoe ze hier tegenover stonden. De liberalen stuurden een positief antwoord en bloc; de katholieke kandidaat Bernard en de socialist Verdure gaven afzonderlijk hun goedkeuring. Voorzitter Janne becommentarieerde dat de leden het beste een voorkeurstem aan deze twee heren zouden geven¹⁶⁵. Men mocht van de *N.S.B.* vooral niet stemmen op de *Frontpartij*, die het woord ‘front’ in hun ogen onbeschaamd misbruikten¹⁶⁶, hoewel men in een later nummer nog steeds het credo “*Boven de politiek*” hanteerde¹⁶⁷. De *A.N.C.* mocht dan wel buiten de politiek staan, ook hier stond men niet weigerachtig tegen vertegenwoordigers die de oud-strijderseisen een extra duwtje in de rug zouden geven. Een tiental mandatarissen van die slag zouden in het parlement moeten zitten, dat in een jaar tijd volgens de schrijver van het artikel de oud-strijders nog niets gegund had. Men moedigde zijn leden aan om te kijken op de lijsten naar oud-strijders: “vivent les Soldats-Députés!”¹⁶⁸. Dat *A.N.C.* stelde bovendien zijn oud-strijderstijdschrift, “*Le Combattant*”, ten dienst aan de *Parti de la Renaissance Nationale*, en vooral twee kandidaten hiervan: de ‘luchtmachtaas’¹⁶⁹ luitenant Edmond Thieffry en Pierre Daye, die al snel *A.N.C.*-voorzitter werd van de Brusselse afdeling. Daarnaast steunde men ook Emile Bouchez, lid van de *Classes Moyennes* en bovenal ook hoofd van de *A.N.C.*-coöperatieve “*Avenir et Union*”¹⁷⁰.

Gyssels besloot echter wel dat de oud-strijdersbonden nooit enig rechtstreekse invloed hebben uitgeoefend op de Belgische politiek, omdat ze zo verdeeld waren. De meeste oud-strijders waren volgens hem gematigd, zowel progressief als conservatief, net zoals de rest van het land¹⁷¹.

Toch kan dit laatste niet helemaal onderschreven worden. Tijdens de oorlog waren vele frontblaadjes het eens geweest dat er geen partijpolitieke bonden mochten ontstaan. Zelfs Staf De Clercq riep in zijn frontblaadje “*De Payot der Taalgrens*” in oktober 1918 op, om op eigen initiatief organisaties op te richten, zodat politici bij verkiezingen geen aanspraak konden maken op steun van de oud-strijders. Daar hadden ze niet voor gevochten¹⁷². De lokroep van de politiek zou echter te groot blijken te zijn.

Binnen de *F.N.C.* zou er een oud-strijderspartij ontstaan, meer bepaald binnen de auspiciën van de Brusselse afdeling. Deze afdeling van de *F.N.C.* wordt aangeduid met de term *Le Jass*; hoewel officieel hun 20.000 leden tot de moederorganisatie behoorden, worden ze hier apart besproken, omdat ze toch een bijzondere plaats innamen. Terwijl de rest van de *F.N.C.* qua standpunten meer naar het centrum en rechts verschoof, nam “*Le Jass*”, tevens de naam van het blad van de Brusselse federatie dat vanaf 30 oktober 1919 verscheen, meer en meer linkse standpunten in. In 1923 bereikte dit zijn hoogtepunt; in een nieuwe krant, “*Le Front Unique*”,

¹⁶⁴ *Journal des Combattants*, 1, 5 (08-03-1919), p. 1.

¹⁶⁵ *Journal des Combattants*, 1, nr. 19 (09-11-1919), p. 1 en nr. 20 (16-11-1919), p. 1.

¹⁶⁶ *Het Strijdersblad*, 3, nr. 17 (24-04-1921), p. 1.

¹⁶⁷ *Het Strijdersblad*, 3, nr. 36 (04-09-1921), p. 1.

¹⁶⁸ *Le Combattant*, 1, nr. 6 (27-08-1919), p. 1; *Le Combattant Belge*, 1, nr. 4 (17-09-1919), p. 2 en nr. 11 (05-11-1919), p. 1.

¹⁶⁹ Piloot, befaamd om zijn hoge aantal neergehaalde toestellen.

¹⁷⁰ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, pp. 91-92.

¹⁷¹ *Ibidem*, pp. 195-196.

¹⁷² G. Provoost, *op. cit.*, p. 19.

nam men openlijk een extreem-links standpunt in, met verwijzingen naar de Oktoberrevolutie en de Derde Internationale. De Volkerenbond werd gezien als het sluitstuk van het kapitalisme. Men nam zelfs tijdelijk de titel “*Le Front Unique contre la Guerre, l’Impérialisme et la Réaction*” aan, waarbij oorlog werd gezien als een agendapunt van het grootkapitaal. Niettemin had men voorheen wel het communisme, zoals dat op dat moment in Rusland werd beoefend, van de hand gewezen¹⁷³. Eind ’23 stopte *Le Front Unique*¹⁷⁴.

De eigenlijke kloof tussen de hoofdzetel en *Le Jass* was er gekomen door de verkiezingen van 1919. De bekende William Van Remoortel, ontegensprekelijk de initiatiefnemer op dit vlak, stelde zich met enkele andere *F.N.C.*-kopstukken verkiesbaar, op een lijst van de *Parti des Combattants*. Omdat de meerderheid van de organisatie er tegen was – op het nationaal congres in Brussel van 19 oktober 1919 stemde men tegen omdat het niet strookte met de statuten –, scheurde de Brusselse afdeling van de *F.N.C.* zich af. Siccard en Van Remoortel werden verkozen, maar bij de volgende verkiezingen in 1921 werd enkel Van Remoortel nog herkozen. Hij was uit de *B.W.P.* gezet door zijn inzet voor de oud-strijderspartij, hoewel hij later naar de socialisten zou terugkeren. Het hele politieke avontuur van de *F.N.C.* werd door hem georkestreerd¹⁷⁵. De *Parti des Combattants* nam veel socialistische programmapunten over zoals o.a. het afschaffen van de geheime diplomatie en van artikel 301 en het invoeren van progressieve belasting. Buiten de verkiezingen ging de meeste aandacht uit naar de legerhervorming (diensttijd en amnestie) en de taalkwestie. Daarnaast had men uiteraard specifieke oud-strijderseisen, zoals de eis van 55 fr. per dag dat men strijd geleverd had, waarmee Van Remoortel ook naambekendheid zou verwerven¹⁷⁶.

Beide verkozen parlementariërs gebruikten ook de typische oud-strijdersretoriek. Zo had men de oud-strijders naar de stembus gelokt met de leuze dat de parlementariërs al genoeg tijd hadden gekregen om de belangen van de oud-strijders te verdedigen. De oud-strijders moesten reageren, de ‘oude’ politici buitengooien en op de nieuwe *Parti des Combattants* stemmen¹⁷⁷. Niet alleen merken we hier de afkeer voor de stereotiepe politicuskenmerken, maar in principe distantieerde men zich ook van de (andere?) partijpolitiek: de ‘soldaten’ hadden volgens de verkiezingspropaganda genoeg van de participatie; er moest voor hen nu ook iets worden verwezenlijkt¹⁷⁸. We hebben al kunnen lezen dat sommige oud-strijdersverenigingen wel degelijk met die gedachte speelden en politici die specifiek de oud-strijders in de politieke arena zouden steunen, niet ongenegen waren.

Ook nadat ze verkozen werden, bleef dit typische oud-strijdersdiscours aanwezig. Siccard bekritiseerde de parlementariërs naar aanleiding van het parlementair verlot: hoe kon het dat zij gewoon op vakantie wilden gaan, terwijl sommige oud-strijders nog steeds in de kou bleven staan en niet konden rond komen met hun beperkte inkomen¹⁷⁹? Diezelfde Siccard zou echter ontslag moeten nemen als vertegenwoordiger omdat hij te weinig de oud-strijdersbelangen verdedigde¹⁸⁰.

¹⁷³ C.-P. Gyssels, pp. 87-89, p. 95, pp. 98-99.

¹⁷⁴ *Le Front Unique*, 1, nr. 7 (11-02-1923), p. 1.

¹⁷⁵ C.-P. Gyssels, pp. 47-52, p. 68, 180.

¹⁷⁶ *Le Jass*, 1, nr. 1 (30-10-1919), p. 2; *Le Jass*, 1, nr. 5 (16-11, 1919), p. 2.

¹⁷⁷ *Le Jass*, 1, nr. 1 (30-10-1919), pp. 1-2.

¹⁷⁸ *Ibidem*, p. 2.

¹⁷⁹ *Journal des Combattants*, 1, 8 (24-08-1919), p. 1.

¹⁸⁰ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 35 (19-09-1920), p. 1.

“*Les anciens combattants, une grande famille très divisée*”¹⁸¹. Deze quote vat het tweede deel duidelijk samen: de oud-strijders hadden allemaal één zaak gemeenschappelijk: ze hadden deelgenomen aan de oorlog van '14-18, maar objectief gezien liepen hun overeenkomsten slechts tot daar.

De oud-strijderswereld vertoonde een duidelijk verschil tussen theorie en de praxis.

Men creëerde een eigen sociale identiteit die men – naar eigen zeggen - bij alle veteranen kon terugvinden. In hun ogen was er dan ook een eenheid ontstaan. Samen die eenheid naar voren schuiven, betekende ook sterker staan bij het verdedigen van zijn eisen; om die nog meer kracht bij te zetten, creëerde men drukkingsgroepen, die aan belangenvertegenwoordiging zouden doen: de oud-strijdersverenigingen.

Het twintigste-eeuwse België staat bekend om zijn verzuiling en ook binnen het oud-strijdersveld zou die tendens zich voltrekken. Naast de vele verschillende veteranenbonden waren er namelijk een hele reeks splijtzwammen aanwezig om de eenheidsgedachte van de “esprit combattant” in de praktijk te verpulveren. Men trok per groep ten strijde voor de oud-strijdersrechten te verdedigen, tot zelfs in het Parlement!

Met deze korte samenvatting wil ik twee zaken in de verf zetten.

Ten eerste wordt hier duidelijk dat de oud-strijderswereld sterk verdeeld was. Het was niet meer dan een groep individuen met ‘slechts’ een aantal collectieve streefdoelen. Dit is eigenlijk vooral belangrijk voor het oud-strijdersdiscours: ik spreek soms over dé oud-strijders in het algemeen, maar op zich wordt er meestal slechts naar één tijdschriftartikel verwezen en dus ook maar naar één oud-strijdersgroep, die hier voorgesteld is. In principe zijn de standpunten van de bonden in verband met de behandelde thema’s vrij gelijklopend, met uitzondering van Hoofdstuk V, maar toch dient men dus deze nuance in het achterhoofd te houden: men kan nooit spreken over dé oud-strijder of oud-strijderswereld (hoewel ik mij hier verder in de tekst ook schuldig aan maak, vaak om het vooral duidelijk te houden)!

Verder was het de bedoeling om aan te tonen dat de oud-strijderswereld in wezen één onomstotelijke karaktereigenschap bezat: men was namelijk bovenal erg pragmatisch. In de concurrentiestrijd onderling liet men niet na om de ander in een slecht daglicht te stellen, al gebeurde het dan op een slinkse manier. Een tweede voorbeeld: zichzelf op één lijn zetten met de typische politicusmentaliteit was uit den boze, maar het pragmatisme van de oud-strijders zorgde er wel voor dat men toch hoopte een graantje mee te pikken door sommige politici te steunen. Of elke oud-strijder daadwerkelijk overtuigd was van de gelijkheid en de broederlijkheid onder de oud-strijders, valt sterk te betwijfelen, maar het idee van eenheid zou zijn nut hebben. Bij elke aanspraak die ze maakten, stelden ze immers zichzelf voor als een groep, zodat tegenstanders altijd het idee hadden tegenover een blok te staan.

¹⁸¹ A. Colignon, *art. cit.*, p. 119.

Hoofdstuk II

“Après les souffrances sans nom, que nos soldats ont endurés à la guerre, après la campagne qu’ils ont menée d’une façon héroïque, la tâche immense qu’ils ont accomplie, le spectacle admirable d’indéfectible fidélité qu’ils ont donné au monde et les inappréciables services qu’ils ont rendus à la patrie, nous avons l’impérieux devoir de leur être profondément reconnaissants et de leur accorder, en témoignage de notre gratitude, une récompense digne de leur sacrifice”¹.

De oud-strijders waren geen huurlingen: velen hadden zich vrijwillig aangemeld, anderen waren opgeroepen. Toch hadden velen het gevoel na de oorlog recht te hebben op een tegemoetkoming in materiële zin. Men had het ook niet gemakkelijk in de naoorlogse periode met een economische crisis. Bovendien was het spaargeld vaak opgegaan aan levensmiddelen tijdens de oorlogsperiode, zodat er geen reserves meer waren.

Centraal binnen de oud-strijderswereld zou de vraag komen te staan naar een vaste vergoeding door de overheid. In alle oud-strijdersbladen kunnen we deze expliciete vraag lezen; men vond er een gezamenlijk strijddoel in. Belangrijk is dat volgens dit idee álle oud-strijders geld zouden krijgen, weliswaar eenmalig. Hoe zat het met de veteranen die op eigen houtje geen geld meer konden verdienen door ouderdom of invaliditeit? Uiteraard zouden de oud-strijdersorganisaties de belangen van de veteranen behartigen, maar op welke manier en wat waren precies hun eisen? De maatschappij en de politieke overheid hadden hun verplichtingen. Hoofdstuk I toonde echter aan dat de regerings- en parlamentsleden echter met een bijkomend probleem zaten: de financiële situatie zorgde ervoor dat men zuinig diende te zijn. In hoeverre gingen zij mee in het oud-strijdersdiscours?

Uiteindelijk blijft dan de vraag of de oud-soldaten er in slaagden materiële erkenning te krijgen voor hun heldendaden, voor hun lijden.

¹ Inleidend stuk uit een wetsvoorstel van parlamentslid Theelen, tevens V.O.S.-lid, voor de aanpassing van de frontstrepengerente; zie: *Documents Parlementaires (1919-1920)*, nr. 13 (zitting van 24-12-1919).

Hoofdstuk II

Financiële regelingen

Na elke oorlog speelt zich hetzelfde scenario af: oud-strijders willen erkend worden voor wat ze voor hun land en bevolking gedaan hebben. Stéphanie Claisse koppelt dit aan het breder begrip van de sociale erkenning, die bij elke mens een fundamentele nood is. Een mens wil erkend worden omdat hij of zij op die manier een bevestiging vindt van zijn bestaan, en daardoor “voelt hij zich tegelijkertijd gelijk en verschillend”. Na een conflictperiode is deze drang nog groter¹.

Die erkenning splitst zich op in een materiële en een symbolische component. Beiden kunnen nooit geheel los van elkaar gezien worden, maar één van de twee kan wel overheersen. In dit hoofdstuk, dat zich focust op tegemoetkomingen door de staat op financieel vlak aan de veteranen, primeerde de materiële erkenning. In hoofdstuk III zal de balans van de erkenning vooral naar de symbolische zin overhellen. Toch zullen we zien dat de veteranen zelf in hun discours deze opsplitsing niet maakten; hun vraag naar erkenning bevatte telkens beide kanten, die werden gecombineerd om hun eisen meer kracht bij te zetten. Punt 1 gaat hier dieper op in.

Vóór de oud-strijders zich zouden verenigen, werden er al maatregelen genomen om tegemoet te komen aan de financiële noden, althans gedeeltelijk. Vanaf 1 juli 1917 kregen militairen het Stuiverboekje en een Gevechtsvergunning; hierdoor kregen onderofficieren 0,4 frank, korporaals of brigadiers 0,2 frank en soldaten 0,15 frank per dag. Dit bedrag werd opgetrokken tot 0,5 frank voor soldaten, 0,6 frank voor korporaals en 1 frank voor de onderofficieren die 2 jaar in dienst waren. Ter aanvulling van deze beperkte ‘verloning’ was er nog een loopgravenvergoeding: als men rechtstreeks in een veldtocht betrokken was, kreeg men 1 frank en later 3 frank per dag².

Wat gebeurde er met de troepen die niet langer dienden? Vanaf november 1918 zouden de soldaten die het langste onder de wapens waren, hun haardstede terug mogen opzoeken, samen met de krijgsgevangenen en de geïnterneerden uit Nederland³. Tot 30 september 1919 bleef echter het merendeel van de troepen in dienst⁴. Vrijwilligers onder de 34 en vaders van drie kinderen kregen alvast onbetaald verlof⁵. Later zouden ook vrijwilligers boven de 33 jaar en vaders van minder dan drie kinderen op onbetaald verlof kunnen. Jongeren konden zich

¹ S. Claisse, “Reconnaissance sociale et problèmes historiques”, in: L. Van Ypersele, ed., *Questions d’histoire contemporaine. Conflits, mémoires et identités*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2006, p. 105.

² W. Van Geert, *Het Verbond der Vlaamsche Oud-Strijders (1919-1945) : stoffelijke belangen, Vlaams-nationalisme, antimilitarisme en collaboratie*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 2006 (promotor: B. De Wever), pp. 91-92.

³ C.-P. Gyssels, *De oudstrijders in België na W.O. I: 1918-1923*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1985 (promotor: R. Van Eenoo), p.15, 43.

⁴ ARA, *Ministerraadsnotule 24-03-1919*, p. 9.

⁵ ARA, *Ministerraadsnotule 10-12-1918*, p. 3.

laten overplaatsen in ‘universiteitscompagnieën’⁶. Er diende snel een oplossing gezocht te worden: het land lag in puin en het familiespaargeld was vaak helemaal opgesoupeerd. Al tijdens de oorlog hadden verschillende frontbladzijden opgeroepen tot het oprichten van zieken- en werklozenkassen en vakbonden voor de oud-soldaten. De tijdschriften “*Ik ben Roeland*” (Gent) en “*Onze Temschenaars*” (Temse) hadden er alle vertrouwen in dat ze hun rechten met een positief resultaat zouden kunnen verdedigen⁷.

Snel na de Wapenstilstand werd duidelijk dat de troepen, die weldra zouden worden gedemobiliseerd, financieel zware tijden tegemoet gingen. Om de eerste noden te ledigen, werden er door de overheid enkele ad hoc vergoedingen in het leven geroepen. Men moet immers bedenken dat er tot 1914 slechts regelingen waren voor beroepssoldaten, aangezien er nog nooit een massale mobilisatie was geweest van militieklassen en vrijwilligers⁸. Van Geert geeft een opsomming van de eerste financiële vergoedingen waar oud-strijders recht op hadden (op basis van een speciale *V.O.S.*-uitgave uit oktober 1919)⁹:

- Militairen die op 1 oktober 1919 zes maanden dienst hadden gehad, kregen een dertiende maand uitbetaald.
- Bij het afzwaaien kreeg in principe elke militair – zelfs de oorlogsvrijwilligers die in dienst getreden waren tussen 1 oktober en 30 november 1918 - verschillende vergoedingen, zoals:
 - Een verblijfvergoeding in België, goed voor 2,5 frank. Naar alle waarschijnlijkheid was dit om te voorkomen dat al te veel Belgische soldaten permanent in Frankrijk zouden blijven.
 - Een vergoeding van 25 frank per oorlogsjaar, waarin men aan de strijd had deelgenomen.
 - Een eenmalige toelage van 100 frank voor kinderen geboren in 1919.
 - Een vergoeding voor burgerkledij van 200 frank. Vaak was het leger immers de kledij van de soldaat, die hij had gedragen bij de indiensttreding, kwijtgespeeld.
 - Een demobilisatievergoeding van 100 frank. Voor de militieklassen van 1899 tot 1902 voorzag men slechts een demobilisatievergoeding van 50 frank.

Aanvankelijk konden deze worden verhoogd door het leger met 100 frank en nog eens 50 frank voor divisies met een eervolle vermelding. Koning Albert verklaarde zich hier niet mee akkoord, omdat officieren niet alle heroïsche daden konden opmerken. De ministerraad volgde de koning in zijn standpunt en weerhield supplementaire mobilisatievergoedingen¹⁰.

Deze bedragen werden overgemaakt op een spaarboekje, zodat de meesten met soldij erbij geteld ongeveer aan 400 frank zouden komen¹¹.

Vanaf 1919 werden de oud-strijdersverenigingen actief, zoals we in het vorige hoofdstuk gezien hebben. De oud-strijdersbonden zullen bepaalde eisen gaan stellen op financieel vlak; de concrete eisen zelf zullen verder in de tekst behandeld worden. De stelling die hier naar

⁶ ARA, *Ministerraadsnotule 20-12-1918*, p. 5.

⁷ G. Provoost, *De vossen. 60 jaar Verbond van Vlaamse Oudstrijders (1919-1979)*, Brussel, v.z.w. Verbond V.O.S., 1979, p. 20.

⁸ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 171.

⁹ W. Van Geert, *op. cit.*, pp. 83-84.

¹⁰ ARA, *Ministerraadsnotule 03-02-1919*, pp. 4-5.

¹¹ *Documents Parlementaires (1918-1919)*, nr. 131 (zitting van 03-04-1919).

voren wordt geschoven, is dat **de financiële regelingen die de oud-strijders zouden ontvangen het gevolg waren van deze vraag van de oud-strijders, die vertrok vanuit de perceptie dat zij hier recht op hadden.** De oud-strijders zouden dus zelf vragen naar deze erkenning.

We kijken dan ook eerst hoe ze dit deden. Het oud-strijdersdiscours dat voor monetaire kwesties werd gehanteerd, wordt hier eerst geanalyseerd.

Vervolgens wordt er nagegaan wat de oud-strijders vroegen en welke voorstellen er uiteindelijk door kwamen. Er wordt gekeken naar het standpunt van de politici en hoe die zich vertaalden in parlementaire beslissingen en wettelijke maatregelen; er moet wel worden opgemerkt dat hier niet alles tot in detail wordt opgegeven, aangezien de wetteksten vaak een hele reeks uitzonderingen en technische details vermelden. Langs de andere kant wordt eveneens de interne kijk op deze problematiek belicht via de oud-strijdersbladen: hoe reageerden de oud-strijders zelf? Uiteindelijk rest dan de vraag of de oud-strijders die materiële tegemoetkomingen kregen waar ze op gehoopt hadden.

1. OUD-STRIJDERSDISCOURS¹²

In hoofdstuk I hebben we al gezien dat de oud-strijders een bepaalde identiteit opbouwden; men koppelde zelf bewonderenswaardige eigenschappen aan hun oud-strijder-zijn, zoals realisme, actief optreden en een gevoel van gelijkheid, met het daaraan gekoppelde idee van de oud-strijderseenheid. Zij waren modelburgers, die zich opgeofferd hadden voor hun medeburgers.

Op zich is de eis naar erkenning meer dan logisch; men wou bovenal respect van de medeburgers en binnen de maatschappij een positie met meer aanzien verwerven. Men verwachtte van iedereen dankbaarheid, het modewoord binnen de oud-strijderswereld als het over erkenning ging. Toen enkele wetten trager dan verwacht naar de praktijk werden omgezet, schreef men snel dat “*het vaderland dan toch niet zo dankbaar was*”¹³. In dit hoofdstuk ligt echter de focus op een financiële genoegdoening. Hier schuilt natuurlijk het gevaar dat het beeld dat ze van zichzelf schetsten in het gedrang zou komen. Hoe kan men het idee van opoffering, het idee van onbaatzuchtig leiderschap rijmen met een vraag naar geld?

De oud-strijders zouden wel degelijk een expliciete vraag stellen naar vergoedingen, voorrang bij tewerkstelling enzovoort. Ze zouden – en dat is de bottom line van het oud-strijdersdiscours in dit geval – dit echter nooit als drijfveer voor hun handelen stellen. In feite probeerden ze vooral in te spelen op hun moreel kapitaal; dit betekent dat men deze vraag naar materiële erkenning altijd koppelde aan de eis naar symbolische erkenning. Hoewel dus uitkeringen en dergelijke eerder van een materiële erkenning getuigden, zouden zij dit in hun tijdschriften omkaderen; ze vroegen geld, niet omdat ze hiervoor gevochten hadden, maar omdat ze in hun ogen erkenning verdienden: de bevolking en de politieke wereld dienden hun eer te betuigen en een manier was een financiële vergoeding. België had “*une dette sacrée*”, een veelgehoorde uitdrukking in deze ‘strijd’ voor materiële erkenning¹⁴. Men was zelfs zo

¹² De eerste alinea’s van dit stuk zijn gelinkt aan het overeenkomend stuk uit het volgend hoofdstuk.

¹³ *Journal des Combattants*, 1, nr. 10 (07-09-1919), p. 2.

¹⁴ Zie o.a. *Annales Parlementaires (1918-1919)*, zitting van 07-05-1919, pp. 859-861.

overtuigd van dit recht dat men niet aarzelde om de Koning en Koningin hiervoor aan te schrijven¹⁵. In elk geval moet de lezer dit bevatten: het grote merendeel van de artikels in de pers had als algemeen onderwerp een vraag naar erkenning, maar telkenmale stonden er ook concrete financiële eisen in vervat.

Om hun inzet nog meer te benadrukken, wat hen in staat stelde meer te eisen, zouden ze gretig gebruik maken van hun oorlogsverleden. Een eerste subidentiteit die men hiervoor hanteerde was dat van de held! Men zag dé oud-strijder als een held, maar belangrijk is dat men zichzelf persoonlijk nooit zo zou beschrijven; ze namen zichzelf individueel niet voor helden, volgens Prost¹⁶. In het volgend hoofdstuk zullen we zien dat de burgerbevolking hun ook deze status toekende, wat aangetoond wordt door de gemeentelijke monumenten waarop benamingen, zoals ‘held’ en ‘dapperen’ worden gebruikt. Intern schreven auteurs van de veteranenbladen ook alle eer toe aan hun kameraden. Helden verdienden immers alle lof die ze konden krijgen, in alle vormen, was hun standpunt. We kunnen hier spreken over een positief discours verbonden met de oorlog en aan de materiële erkenning. De strijd had hen in hun ogen tot betere burgers gemaakt en gaf hun een nieuwe aura dat anderen indirect verplichtte hun eer te bewijzen en de oud-strijders de mogelijkheid gaf eisen te stellen. En daaraan koppelde men dan de vraag naar materiële erkenning.

De Gentse afdeling van de *F.N.C.* was bijvoorbeeld verbijsterd toen op de gemeenteraad een ontwerp werd ingediend voor een heffing van één percent op oud-strijdersuitkeringen. Dit zou er nooit doorkomen, volgens de auteur (en in de praktijk gebeurde dit ook niet), maar het idee alleen al schokte de oud-strijdersgemeenschap¹⁷. Het gebrek aan respect en erkenning dat uit dit voorstel naar voren kwam, was voor hen onbegrijpelijk. De materiële en morele claims gingen dus hand in hand.

Men zou bijgevolg met een zekere fierheid gaan handelen en spreken, vanuit hun overtuiging dat de oud-strijder respect verdiend had. Het zal ook opvallen dat de parlements- en regeringsleden vaak deze terminologie en verheven uitspraken overnamen.

Met dit in het achterhoofd kan men ook de commotie begrijpen binnen de oud-strijderswereld over de *Commissie ‘Masson’* (cf. infra), omdat die in hun ogen getuigde van een manifest gebrek aan respect: men moest er bedelen om geld te krijgen. Zo vond de *V.O.S.* het ook niet kunnen dat de *F.N.C.* ‘bedelcampagnes’ had gehouden rond 11 november en had verkondigd dat er al ruim 55.000 oud-strijders gestorven waren, wat ruim een derde meer was dan de realiteit: men zou volgens de *V.O.S.* niets hoeven te vragen: men zou het van de regering gewoon onmiddellijk moeten krijgen¹⁸. Het komt er op neer dat de oud-strijders zich nooit zouden ‘verlagen’ tot het vragen naar een aalmoes, zei Van Remoortel¹⁹.

Opmerkelijker is het gebruik van een tweede subidentiteit in hun discours, die contradictorisch lijkt met de eerste, maar hetzelfde doel kon dienen. De oud-strijders zouden zichzelf ook namelijk zien als een slachtoffergroep. De oorlog werd beschouwd als een strikt

¹⁵ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 16 (09-05-1920), p. 1.

¹⁶ A. Prost, *Les Anciens Combattants 1914-1939*, Parijs, Gallimard-Julliard Collection Archives, 1977, pp. 32-33.

¹⁷ *Journal des Combattants*, 1, 4 (27-07-1919), p. 1.

¹⁸ *V.O.S.*, 5, nr. 44 (04-11-1923), p. 1.

¹⁹ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 28 (01-08-1920), p. 1.

negatieve factor, die de soldaten en hun families ellende had bezorgd. Deze negatieve koppeling met de oorlog werkte omgedraaid als het ging over de materiële erkenning. Slachtoffers zouden immers ook erkenning vragen voor het leed dat zij doorstaan hebben en verwachtten compensatie, waartoe andermaal de bevolking en in het bijzonder de leidinggevende groep verplicht waren. Bij de vraag naar vergoedingen zou dit een veel gebruikt discours opleveren: men diende een “*Part du Combattant*” te krijgen, wat men vooral gebruikte als men het had over de dotatie (cf. infra). Men mocht dit niet zien als een compensatie of als een salaris, maar als een herstelbetaling voor de geleden schade. Men was immers geen huurling²⁰. Door dit idee van de compensatie gaf men een morele insteek aan de materiële eisen. Dit zou verder ook nog worden gebruikt onder de noemer “*l’invalidité prématurée*”, wat volgens een definitie door de oud-strijders zelf betekende dat zij fysiek en mentaal hadden geleden en dat hierdoor hun levensduur sterk zou gereduceerd zijn²¹: “*N’y avez-vous pas usé vos forces prématurément?*”²², vroeg men de derde week op rij in het “*Journal des Combattants*”. Bemerkt hier duidelijk het slachtofferelement; ook soldaten die ongevond uit de oorlog waren gekomen, waren volgens dit idee slachtoffers: als men het niet fysiek merkte, dan zou er in ieder geval mentaal schade zijn. Zo zullen we zien dat men ervan overtuigd was dat men de pensioensgerechtigde leeftijd van 50 en 55 jaar niet zou halen²³. Een ander element dat binnen dit discours kan ondergebracht worden, is de vaak gehoorde spreuk dat men zijn bloed vergoten had voor het vaderland en nu iets terug verwachtte²⁴; heldendaden en slachtofferschap vermengden zich: “*il n’est point de plus grand serviteur de la patrie que le combattant, pas de Coeur plus large, d’esprit plus noble [car] il a créé la victoire par son labeur et son sacrifice; lui seul en connaît le prix: le prix du sang!*”²⁵. Zelfs de oud-officieren stapten mee in dit discours, waarbij respect voor hun opoffering centraal stond: “*Nous l’aimons, ce pays, et nous avons assez souffert pour lui prouver notre amour. Mais nous demandons, avant de l’exiger, que, dans les spheres, on n’oublie pas à qui l’on doit la liberation du pays*”²⁶.

Desondanks zal men zichzelf nooit letterlijk als slachtoffer omschrijven. Men gebruikte het slachtofferschap als een stok achter de deur: “*Est-ce que par la plus tristesse des ironies, nous, les artisans de la Délivrance nous serions condamnés à en devenir les victimes?*”²⁷. Deze quote vraagt dus aandacht voor de oud-strijders opdat ze van hun status als eervolle slachtoffers niet zouden vervallen in louter slachtofferschap.

Dit idee van de heldhaftige slachtoffers zal in hoofdstuk III terugkeren!

Toch is vooral dit laatste onderdeel binnen hun discours vrij opmerkelijk: de Belgische oud-strijders waren toch de overwinnaars? Men zal dit ook niet ontkennen, maar vanuit de slachtofferpositie konden ook heel wat eisen gesteld worden. We staan even langer stil bij dit fenomeen.

²⁰ *Journal des Combattants*, 1, nr. 19 -20 (09 en 16-11-1919), p. 1.

²¹ *Journal des Combattants*, 5, nr. 45 (11-11-1923), p. 2.

²² *Journal des Combattants*, 5, nr. 17 (29-04-1923), p. 2.

²³ *Journal des Combattants*, 5, nr. 17 (29-04-1923), pp. 4-5.

²⁴ *Journal des Combattants*, 4, nr. 23 (04-06-1922), p. 6.

²⁵ *Journal des Combattants*, 5, nr. 3 (21-01-1923), p. 4.

²⁶ *Le Vétéran*, 2, nr. 1 (01-01-1920), p. 5.

²⁷ *Le Combattant*, 1, nr. 1 (20-04-1919), p. 1.

De vergelijking kan hier gemaakt worden met de slachtoffers van de nazi-vervolging van de Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog. We moeten hier natuurlijk wel de bemerking maken dat het hier enkel over slachtoffers gaat: ze werden immers louter op basis van hun vermeende raciale identiteit vervolgd en vermoord, niet omwille van hun verzetsdaden. Er kunnen echter bepaalde zaken geleerd worden uit hun casus over het slachtofferdiscours en de discursieve mechanismen die er in vervat zaten.

In 2000 bracht de Joods-Amerikaanse Norman Finkelstein het boekje *“The Holocaust Industry: Reflections on the Exploitation of Jewish Suffering”*²⁸ uit, een omstreden boekje, waarin hij stelde dat de ‘Holocaust’ gebruikt werd door de Israëliische staat, die zich opwierp als slachtofferstaat, en Joodse organisaties om meer macht te krijgen en politieke beslissingen in hun voordeel te beslechten. Dit discours wordt door de auteur als een ideologisch wapen gezien. Op die manier stelt hij dat *“de ‘Holocaust’ een ideologische voorstelling van de holocaust van de nazi’s”* is²⁹. Peter Novick had dezelfde kritieken ook al geuit; hij hanteerde de term ‘memory’ om te wijzen op het constructieve element. Herinneringen worden persoonlijk ingevuld, maar deze collectieve herinnering aan de ‘Holocaust’ werd volgens Novick gestuurd door *‘hedendaagse bezorgdheden’*³⁰. Ondanks de hele controverse die er rond de publicatie ontstond, zijn er een reeks elementen, een reeks stellingen uit het werk van Finkelstein die toepasbaar zijn op de oud-strijders; op basis van de Nederlandstalige editie wordt er gekeken naar deze overeenkomsten.

Finkelstein ziet de ‘Holocaust’ zoals die vertolkt wordt in de hedendaagse media als een gedeeltelijke constructie; er zit uiteraard een belangrijke historische kern van waarheid in vervat, maar het hele beeld van de Jodenuitroeiing door nazi-Duitsland wordt in zijn ogen uitvergroott en gebruikt. Er worden verschillende associaties gemaakt en vooral de uniciteit van deze gebeurtenis wordt als heilig beschouwd³¹. Ook de oud-strijders beeldden de Eerste Wereldoorlog uit als een uniek moment – waar weliswaar een kern van waarheid inzit. Er was immers “nog maar” één wereldoorlog geweest – en ook als de episode binnen de menselijke geschiedenis waarin het lijden het grootst was. Belangrijk is vooral dat dit unieke leed, ook unieke rechten aan de slachtoffers geeft. Edward Alexander stelde dat de uniciteit van de Holocaust de Joodse overlevenden ‘moreel kapitaal’ bezorgde, wat hun de mogelijkheid gaf om eisen te stellen. Bovendien bracht dit uniek moment hen ook samen: de eenheid van de Joden werd erdoor erkend³². We hebben al gezien dat een belangrijk onderdeel van de sociale identiteit van de oud-strijders het eenheidsgevoel was van de “esprit combattant”. De analogie gaat echter nog verder: niet alleen creëerden ze zelf een groepsidentiteit, maar ze positioneerden ook ‘de oud-strijder’ in de geschiedenis. De Eerste Wereldoorlog zou voor hen het verhaal worden dat ze naar hun hand zetten (zie vooral Hoofdstuk III). De realiteit kan natuurlijk niet ontkend worden; de angst en de doodservaringen eisten hun psychische tol en de artillerie en het geweld hun slachtoffers, maar dit leed zou – naar analogie met de Joodse ‘Holocaust’-promotors – aangewend worden, te pas en te onpas. Het verhaal van ‘hun’

²⁸ N. Finkelstein, *The Holocaust Industry: Reflections on the Exploitation of Jewish Suffering*, Londen/New York, Verso, 2000.

²⁹ *Ibidem*, p. 7.

³⁰ *Ibidem*, p. 8.

³¹ *Ibidem*, p. 41.

³² *Ibidem* pp.45-46.

oorlogservaring werd een middel om hun eisen hard te maken. Het zou gebruikt worden als een politiek instrument. De methode die de oud-strijders gebruikten, heeft zeer duidelijk dezelfde kenmerken als het discours van de nabestaanden of vertegenwoordigers van de Joodse slachtoffers. Zij hadden geleden, zij hadden een zware prijs betaald en nu wilden zij compensatie. Beiden wilden vooreerst materiële tegemoetkomingen van de daders-staat Duitsland³³. Vandaar dat er binnen de oud-strijderswereld zoveel aandacht werd besteed aan de herstelbetalingen. Maar ook naar de Belgische staat werd gekeken; ook hij had een verplichting in hun ogen, cf. de “dette sacrée” (cf. supra).

Belangrijk is vooral dat beide groepen, Joodse overlevenden van de Holocaust en oud-strijders, door net die slachtofferpositie te benadrukken een immunitet tegen kritiek creëerden. Hoewel kritiek op het misbruiken(?) of gebruiken van het verleden misschien terecht is, bleef deze niet kleven³⁴. Langs de andere kant kan men zelf die kritiek tegen diegenen die ze uitten, gebruiken. Zij die het belang van de ‘Holocaust’ minimaliseren, al is het slechts minimaal, handelden uit “pathologische haat” tegenover de Joden³⁵. De angst om als een negationist behandeld te worden of als ‘Jodenhater’ afgeschilderd te worden, verminderde het aantal critici opmerkelijk. Wetenschappers die het wagen om andere genocides te vergelijken, zullen eerst een hele reeks ‘voorbehoudens’ moeten maken, als ze er niet beschuldigd van wilden worden “de ‘Holocaust’ te trivialisieren”³⁶. De oud-strijders gebruikten een soortgelijk discours. Mensen die de oud-strijders hun erkenning miszegden, ontkenden in hun ogen de opoffering van de Belgische gesneuvelden en hadden een manifest gebrek aan vaderlandsliefde. In een periode dat net patriottisme in de maatschappij als een belangrijk goed werd gezien, kon dit iemands reputatie erg schaden.

Finkelstein doet in zijn boek ook zijn beklag over de werking van de vergoedingen; ‘echte’ slachtoffers kregen vaak minder dan oplichters. De grote organisaties die de claims juridisch organiseerden, kregen dikwijls miljoenen, die niet verdeeld werden onder de rechthebbenden, maar naar dure advocaten en de bestuursleden gingen³⁷. Ditzelfde hoorde men vaak ook bij oud-strijders: de ‘echte’ oud-strijders kregen amper iets, terwijl diegenen die de achterpoortjes kenden hun zakken vulden. Maar ook in hoofdstuk V zullen we zien dat de oorlogswokeraars en niet de rechtmatige oud-strijders geld overhielden.

Ook de invaliden en hun financiële eisen worden hier besproken. Van alle oud-soldaten zouden de invaliden het moeilijkste terug hun plaats in de maatschappij kunnen opnemen. Jobs en huisvesting waren problematisch voor allen, maar vooral psychisch waren het harde tijden: hun verwondingen riepen immers voortdurende herinnering op aan de strijd. Vooral de gelaatsverminkten (“les gueules cassées”) wekten vaak afschuw op bij de voorbijgangers. In België viel dit aantal nog relatief mee in vergelijking met Frankrijk³⁸. Toch namen binnen de

³³ N. Finkelstein, *op. cit.*, p. 105.

³⁴ *Ibidem*, p. 7.

³⁵ *Ibidem*, p. 36.

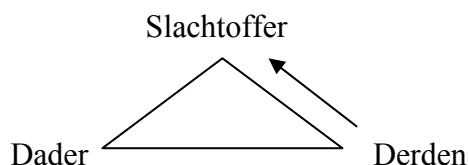
³⁶ *Ibidem*, p. 45.

³⁷ *Ibidem*, pp. 76-77.

³⁸ V. D’Hooghe en H. Vanden Bosch, “De Soldaten”, in: *1918. De kanonnen zwijgen, opnieuw vrede? Catalogus van de gelijknamige tentoonstelling in het Algemeen Rijksarchief te Brussel van 4 november 2008 tot 28 februari 2009*, Brussel, ARA, 2008, s.p.

oud-strijderswereld de invaliden een aparte, vooraanstaande plaats in. Hun klachten konden niet anders dan aangenomen worden, aangezien binnen de categorie van oorlogsslachtoffers zij de ultieme plaats innamen. Als vanuit de optiek van de “invalidité prématurée” iedere oud-strijder een slachtoffer was, dan kregen de invaliden, waar het fysieke lijden zichtbaar was, al helemaal een aparte plek. Bijgevolg beschikten zij zelf over de hoogst mogelijk morele macht die ze konden aanwenden in hun discours, maar ook omgekeerd zouden niet gewonde oud-strijders voor hen opkomen. Het discours vanuit de invalidengroep zelf was duidelijk: zij hadden recht op een vergoeding, aangezien zij met hun lichaam hun land verdedigd hadden; zij wilden niet bedelen, of zouden het zelfs niet hoeven te vragen³⁹. Hun ‘uniek’ leed, zelfs uitzonderlijk binnen de oud-strijderswereld, gaf hen in hun ogen unieke rechten (cf. supra).

Het zal de lezer opvallen dat hier “de Belgische maatschappij” vanuit de titel gereduceerd wordt tot de politieke wereld. Dit is een bewuste keuze, omdat er vooral moet gekeken worden naar wat de oud-strijders uit de brand sleepten en dit werd op het politieke niveau beslist. Maar daarenboven is het vanuit de slachtofferoptiek ook legitiem om te focussen op de relatie tussen staat en oud-strijders. Men kreeg immers een driehoeksrelatie:

Van Ypersele stelt dat de dader zeker en vast niet het belangrijkste is; vooral de band tussen derden, in dit geval de staat, en het slachtoffer, de oud-strijder, is van belang in deze erkentelijkheidsrelatie⁴⁰. Men diende naast de erkenning van hun leed ook iets in handen te hebben om zijn leven terug op te bouwen⁴¹.

Prost merkt direct op dat in Frankrijk de uitkering die oorlogsslachtoffers, voornamelijk dan de invaliden, kregen, hierin een belangrijke factor van erkenning was⁴². Gold dit ook voor België?

³⁹ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 32.

⁴⁰ S. Claisse, *art. cit.*, p. 110.

⁴¹ *Ibidem*, p. 103.

⁴² *Ibidem*, p. 119.

2. IN DE PRAKTIJK⁴³

Met de 400 frank die men gemiddeld kreeg, zou men volgens de oud-strijdersverenigingen weinig kunnen aanvangen. Het was veel te weinig. De inflatie was enorm en België bleef ook na de Wapenstilstand het geïndustrialiseerde land van de lage lonen bij uitstek. Daarnaast was werkloosheid de regel en zouden in december 1918 36,3 % van alle Belgische gezinnen op steun aangewezen zijn⁴⁴. De acties van de bonden om hier iets aan te doen, zouden zich in twee richtingen ontvouwen. Ze zouden optreden via directe hulpverlening. In Brussel werd op het einde van 1919 door de plaatselijke *F.N.C.*'ers het *Maison du Jass* opgericht, een coöperatieve voor oud-strijders, op het toepasselijke adres: Kreupelenstraat 4. In "*Le Jass*" werd er reclame gemaakt voor deze onderneming, die al snel zou verhuizen naar een groter pand aan de Lakense Straat. De *A.N.C.* zorgde voor de grootste concurrentie. Haar coöperatieve "*Avenir et Union*", ongeveer gelijktijdig opgericht met het *Maison du Jass*, werkte als verzekeringsmaatschappij, arbeidsbureau, maar bovenal gaf lidmaatschap ook nog eens korting in veel Brusselse zaken. Ook de *V.O.S.* richtte een coöperatieve op, officieel gesticht op 26 februari 1920⁴⁵. Zelfs de oud-officierenbond *A.O.C.* had een winkel waar oud-officieren met korting hun inkopen konden doen, namelijk *L'Home des Combattants* in Brussel⁴⁶.

Initiatieven zoals de coöperatieven waren echter schaars en richtten zich op de stedelijke oud-strijders. Bovenal zouden de verenigingen hun naam als vakbond van de oud-strijders waar maken. In hun tijdschriften konden de materiële eisen binnen het programma zwart op wit gelezen worden.

Wat waren die eisen dan wel? De *V.O.S.* stelde als streefdoel dat elke oud-strijder recht had op een (oorlogs)getuigenschrift, 1000 frank, 200 frank per maand dienst, speciale beroepskredieten, een pensioen vanaf 50 jaar, een vrijstelling van oorlogsbelasting, fiscale voordelen, voorkeur bij overheidstewerkstelling en een staatstoelage voor een Heldenhuldezerkje⁴⁷. De *C.G.C.* vond van bij haar oprichting dat men zo snel mogelijk een ruime dotatie moest krijgen en dat er andere huurwetten dienden te komen: dat oud-strijders uit hun huis gezet werden, vond men de grootste schande⁴⁸. Ook de *F.N.C.* lanceerde dergelijke eisen: tegemoetkomingen voor weduwen, wezen en andere rechthebbenden; voorrang bij het invullen van overheidsfuncties; gratis onderwijs voor kinderen; vijftig percent korting op de belastingen en nog enkele specifieke vergoedingen⁴⁹. Bovenal wou men 2000 fr. per oorlogsjaar en vrijstelling van huur voor de oorlogsperiode⁵⁰. Ook de *A.O.C.*⁵¹ en de *F.N.I.*⁵²

⁴³ De wetteksten die hier aangehaald worden, zijn herleid tot een verstaanbare tekst. Indien de lezer de letterlijke tekst wil bekijken, verwijs ik naar de bronvermeldingen en de literatuurlijst die u vertelt hoe de *Documents Parlementaires* en de andere parlementaire stukken kunnen worden geraadpleegd.

⁴⁴ P. Scholliers, *Loonindexering en sociale vrede. Koopkracht en klassenstrijd in België tijdens het Interbellum*, Brussel, VUB: Centrum voor hedendaagse sociale geschiedenis, 1985, pp. 38-39, p. 72..

⁴⁵ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, pp. 92-93, p. 107, 145.

⁴⁶ *Le Vétérán*, 2, nr. 10 (15-05-1920), p. 79.

⁴⁷ G. Provoost, *op. cit.*, p. 27.

⁴⁸ *Lumière*, 1, nr. 1 (11-03-1920), p. 1.

⁴⁹ *Journal des Combattants*, 1, nr. 1 (06-07-1919), p. 2.

⁵⁰ *Journal des Combattants*, 1, nr. 4 (27-07-1919), p. 1.

⁵¹ *Le Vétérán*, 1, nr. 1 (november 1919), p. 1; 2, nr. 5 (maart 1920), p. 34.

wilden dezelfde zaken, vertaald in het belang van hun leden, respectievelijk oud-officieren en invaliden.

Wanneer sommige eisen werden ingevuld en de formulieren die men nodig had om alles te krijgen waar men recht op had, zich begonnen op te stapelen, zouden de oud-strijdersverenigingen ook hier trachten te helpen. Voor mogelijke dossiers kon men steeds terecht op de zetels van de organisaties; specialisten ontfermden er zich dan over de probleemgevallen. Zo schreef “*Lumière*” dat er vijftienduizend mensen al om raad gekomen waren op het bureau van de redactie⁵³.

2.1. Dotatie

Centraal binnen de eisenpakketten van de bonden stond duidelijk de vraag naar een financiële tegemoetkoming op basis van de oorlogsdeelname, de zogenoemde ‘*dotation*’. Zoals al eerder vernoemd, sprak men hier in de tijdschriften soms ook over via de term “*la Part du Combattant*”; Niet alleen waren er verschillende benamingen ontstaan, de manieren waarop deze moest worden ingevuld, liepen eveneens uiteen: het idee dat uiteindelijk de meeste aanhang zou krijgen, een vaste som per maand deelname aan de strijd, stond al te lezen in het eerste nummer van het “*Journal des Combattants*”⁵⁴, en werd later overgenomen door de andere verenigingen. De *V.O.S.* keerde zich aanvankelijk tegen deze erkenning van “*l’invalidité prématurée*”, maar volgde al snel⁵⁵. Het bleef echter niet bij woorden: de *F.N.C.* betoogde al in april 1919 om de claims van de oud-strijders, maar ook van de invaliden, weduwen en krijgsgevangenen te ondersteunen. Men had immers dringend geld nodig⁵⁶. Volgens Declerck begon J. Vanderstraeten, één van de voormannen van de *F.N.C.*, rond het voorjaar van 1919 met de campagne voor 2000 frank toelage per jaar oorlog, dus 10.000 frank voor de hele campagne voor elke oud-strijder⁵⁷. Een volgende demonstratie volgde op 13 juli 1919, waarbij er volgens het eigen persorgaan 10.000 leden aanwezig waren. Een delegatie met Van Remoortel en Vanderstraeten gaf het *F.N.C.*-eisenpakket af aan de minister van Landsverdediging⁵⁸. Dit verregaande idee – het bedrag van 10.000 frank was hoog als men bijvoorbeeld de vergelijking maakt met de broodprijs, die in 1919 ongeveer 1 frank bedroeg⁵⁹ – werd in tweede instantie overgenomen door de *S.O.S.* en de *V.O.S.* Deze laatste bond zou zich ontpoppen als de tweede, grote vereniging die regelmatig meetings organiseerde voor de dotatie, weliswaar met een beperktere omvang dan de *F.N.C.*⁶⁰. Men betoogde echter slechts eenmaal ‘en masse’ voor de dotatie, namelijk op 15 augustus 1920, wat eigenlijk ruimschoots te laat was aangezien de beslissing toen al genomen was (cf. infra)⁶¹. De *A.N.C.* bleef 10.000 frank een overdreven voorstel vinden. Hoewel ze de oud-

⁵² *L’Invalide Belge*, 3, nr. 1 (25-02-1919), p. 1.

⁵³ *Lumière*, 1, nr. 1 (11-03-1920), p. 2.

⁵⁴ *Journal des Combattants*, 1, nr. 1 (06-07-1919), p. 1.

⁵⁵ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, pp. 78-79.

⁵⁶ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 45.

⁵⁷ J. Declerck, *Histoire anecdotique de la Fédération Nationale des Combattants*, Brussel, 1920, pp. 8-13.

⁵⁸ *Journal des Combattants*, 1, nr. 3 (20-07-1919), p. 2.

⁵⁹ P. Scholliers, *op. cit.*, p. 79.

⁶⁰ Gyssels, *op. cit.*, p. 110.

⁶¹ *Ibidem*, p. 127.

strijders ook liefst van al zo snel mogelijk uitbetaald zagen worden, moest er bovendien volgens hen een verschil zijn tussen de frontsoldaten, die samen met de invaliden meer dienden te krijgen, en de dienstplichtigen in het achterland anderzijds⁶². Het eenheidsbeeld dat de oud-strijdersidentiteit omarmde, was dus ook hier een vertekend beeld van de werkelijkheid: sommige oud-strijdersgroepen verdeelden zelf de oud-soldaten onder in categorieën. Later, in de hoedanigheid van *C.G.C.*, zeiden de vroegere *A.N.C.*-bestuurders gelijk gekregen te hebben, aangezien frontdienst 75 frank en de rest 50 frank per maand opbracht (cf. infra)⁶³. De *F.N.C.-N.S.B.* daarentegen zou blijven pleiten voor het opheffen van elke vorm van categorisering; zelfs in 1922 kon men lezen: “*tous unis comme au front*”⁶⁴.

Al relatief snel na de Wapenstilstand kwam er uit regeringskringen het idee om een dotatie uit te reiken, naar eigen zeggen als blijk van erkenning van het vaderland aan de oud-strijders. Minister van Oorlog Masson had hiervoor een wetsvoorstel laten voorbereiden. Dit werd voorgesteld als een grote tegemoetkoming aan de oud-strijders en een enorme geste vanwege de regering omdat men reeds, aldus Masson, een demobilisatievergoeding (cf. supra) en een frontstrepenrente (cf. infra) had toegekend⁶⁵.

Dit voorstel, dat van februari tot mei 1919 circuleerde, werd uiteindelijk vastgelegd in de **wet van 1 juni 1919**; voluit heette dit de “*wet van 1 juni 1919 voor de creatie van een dotatie ten voordele van de strijders van de oorlog 1914-1918*”⁶⁶. Elke oud-strijder, die laag van rang was⁶⁷, kreeg een familievergoeding van 300 frank; elk van zijn kinderen ontving bovendien een spaarboekje met 100 frank. Bij overlijden zou het bedrag naar de weduwen en wezen gaan, of nabestaanden, indien de overleden veteraan ongetrouwd was. De katholieke regeringsinvloed was manifest aanwezig in dit voorstel. Ongehuwde militairen zouden immers het bedrag pas op hun veertigste ontvangen⁶⁸; trouwde de oud-strijder echter, dan kreeg hij het geld na een maand uitbetaald⁶⁹. Het geboortecijfer was immers door de oorlog en zijn nasleep in elkaar gestort en de katholieken vonden dat het tijd was om het tij te keren. Masson gaf in de Kamer ook als uitleg voor de leeftijdsbeperking dat dit een stimulans tot trouwen moest zijn; de oorlog had de zedelijkheid van de maatschappij aangetast en dit moest een eerste aanzet zijn om de vooroorlogse maatschappelijke moraliteit terug te krijgen, aldus de minister⁷⁰. Het hele wetsvoorstel scheen genereus te zijn, maar de betalingen zouden wel pas ten vroegste op 20 januari 1920 gebeuren⁷¹; Masson stelde dat dit een technische zaak was, aangezien alles nog in de begroting van 1920 moest kunnen worden geschreven⁷². In de

⁶² *Ibidem*, p. 147.

⁶³ *Ibidem*, p. 151.

⁶⁴ *Journal des Combattants*, 4, nr. 19 (05-03-1922), p. 4.

⁶⁵ ARA, *Ministerraadsnotule 03-02-1919*, pp. 4-5.

⁶⁶ *Documents Parlementaires* (1918-1919), nr. 62 (zitting van 06-02-1919).

⁶⁷ De frontstrepenrente zou immers van toepassing zijn op alle militairen, terwijl de dotatie enkel aan de lagere militairen zou worden uitbetaald (zie: *Documents Parlementaires* (1918-1919), nr. 62 (zitting van 06-02-1919)).

⁶⁸ Uiteindelijk ging Masson nog akkoord met 35 jaar (zie: *Annales Parlementaires* (1918-1919), zitting van 07-05-1919, p. 859).

⁶⁹ *Documents Parlementaires* (1918-1919), nr. 62 (zitting van 06-02-1919).

⁷⁰ *Documents Parlementaires* (1918-1919), nr. 131 (zitting van 03-04-1919).

⁷¹ *Documents Parlementaires* (1918-1919), nr. 62 (zitting van 06-02-1919).

⁷² *Documents Parlementaires* (1918-1919), nr. 131 (zitting van 03-04-1919).

inleiding van het wetsvoorstel kan opgemerkt worden dat Masson zelf ook aangaf dat bovenstaande financiële vergoedingen slechts beperkt waren en dat men verder diende te gaan, waarin dit voorstel, althans volgens de minister als het werd goedgekeurd, zou slagen⁷³. Tijdens de zitting waarin het wetsvoorstel er door kwam, had Masson nogmaals de indruk gegeven dat dit slechts gedeeltelijk “la dette sacrée” inlost; er zouden nog vergoedingen moeten komen⁷⁴. De minister voelde zich dus ergens verplicht om zichzelf al in te dekken tegenover het feit dat hij niet geheel tegemoet kwam aan de eisen van de oud-strijders. Ook het rapport van de Kamercommissie, die het voorstel onderzocht, gaf aan dat het een verplichting was om erkentelijk te zijn voor het leed dat zij en hun families doorstaan hadden⁷⁵. Het idee van een compensatie voor hun slachtofferrol werd hier dus overgenomen door de politici, en tegelijkertijd zocht men al excuses voor de matige familievergoeding. In de Senaat ging men echter nog een stap verder: men deinsde er niet voor terug om de Belgische troepen te omschrijven als de troepen van Caesar of de ambachtslieden van de Guldensporenslag⁷⁶.

Ondanks de hoogdravende speeches volstond dit voor de oud-strijders helemaal niet. De familievergoeding was al bij al laag⁷⁷, maar ook de administratie begon te haperen. Parlements lid Van Hoeck, een bekend lid van de V.O.S., wees er op dat velen nog geen frank hadden ontvangen⁷⁸. De *F.N.C.* kon er ook niet mee lachen dat minister Masson het onmogelijk achtte twee miljard uit te besteden aan de oud-strijders, terwijl men wel geld had gevonden om de ambtenaren te betalen. Voor deze oud-strijdersgroep was het duidelijk: “*la dotation reste notre cheval de bataille*”⁷⁹.

Een nieuwe bron van ergernis was de *Commissie ‘Masson’*, officieel *Commission de la Restitution du Foyer du Démobilisé*. Deze instelling was opgericht om bijstand te verlenen aan de grootste noodlijdenden onder de oud-strijders. Oud-strijders konden hier aankloppen indien ze werkelijk geen geld meer hadden. Naast de familievergoeding en buitengewone vergoedingen, was dit het (voorlopige) sluitstuk van de materiële tegemoetkomingen door de Staat. Dezelfde Van Hoeck wees erop dat de oud-strijders de bedragen te laag vonden, maar dat vooral de werkwijze een doorn in het oog van de oud-strijders(verenigingen) was: men moest aan de Commissie zijn armoede bewijzen, wat volgens het parlementslid een zoveelste vernedering was. Men zag de Commissie als een inquisitierechtbank. Waar men eigenlijk naar toe wilde, was erkenning in de vorm van een vaste vergoeding; in Groot-Brittannië had men dit huldebetoon reeds aan elke soldaat gegeven. Hij waarschuwde dat er binnen de oud-strijderswereld iets broeide en geweld kon niet langer uitgesloten worden⁸⁰. Andere parlementsliden annex veteranen vulden de klachten aan: Heyman en Debeuckelaere, ook *V.O.S.’ers*, evenals Siccard (*F.N.C.*), vermeldden dat men vaak drie maanden moest wachten

⁷³ *Documents Parlementaires (1918-1919)*, nr. 62 (zitting van 06-02-1919).

⁷⁴ *Annales Parlementaires (1918-1919)*, zitting van 07-05-1919, pp. 859-861.

⁷⁵ *Documents Parlementaires (1918-1919)*, nr. 131 (zitting van 03-04-1919).

⁷⁶ *Senaatsstuk (1918-1919)*, nr. 84 (zitting van 09-05-1919).

⁷⁷ Bij Van Geert stonden echter hogere bedragen, nl. 360 en 180 frank; naar alle waarschijnlijkheid baseerde hij zich op een latere indexering (W. Van Geert, *op. cit.*, p. 83).

⁷⁸ *Annales Parlementaires (1919-1920)*, zitting van 10-02-1920, pp. 285-286.

⁷⁹ *Journal des Combattants*, 1, 5 (03-08-1919), p. 1.

⁸⁰ *Annales Parlementaires (1919-1920)*, zitting van 10-02-1920, pp. 285-286.

op een vergoeding, als die er al kwam. Het ongenoegen groeide dag na dag⁸¹. In “*Le Jass*” werd er kritiek geuit op de nieuwe commissie. Door hun trage manier van werken zat er volgens de auteur “*niks anders op dan alvast alles te verkopen, totdat de heren uiteindelijk eens zouden langskomen*. Bovendien raadde hij zijn lezers aan de mooie spullen te verstoppen, anders zou het goed kunnen dat men niets kreeg⁸². Daarvoor had de *F.N.C.* op 14 september 1919 nog een betoging gelanceerd. De officieren en hun weduwen hadden namelijk wel al geld gekregen. Naar eigen zeggen verzamelde men er 100 tot 150.000 demonstranten⁸³. Maar ook de voormalige officieren waren niet te spreken over de traagheid van de commissie⁸⁴.

Janson, de nieuwe minister van Landsverdediging die Masson verving, antwoordde dat, als men de juiste gegevens niet vond, men de oud-strijder op zijn woord zou geloven, om alles sneller te laten vooruitgaan. Bovendien was er een klachtenbureau opgericht. Niettemin werd er niet gesproken over nieuwe verregaande maatregelen⁸⁵. Stilaan werd de druk vanuit de hoek van de veteranen opgevoerd. In het voorjaar van 1920 was hun agitatie tot in de ministerraad doorgedrongen. Voorstellen voor deze “*Reconnaissance Nationale*”, wat duidelijk aangeeft welke waarde er door de oud-strijders zelf maar ook door de politici aan deze toekenning werd gegeven, waren er echter al een tijdje. Andermaal waren het de oud-strijdersverenigingen die hun parlementsleden verzochten wetsvoorstellen in te dienen.

Vier voorstellen (4) deden er de ronde:

- Borginon (1) (*Frontpartij*) en vier andere *V.O.S.*-Kamerleden stelden voor om de oud-strijders onmiddellijk een vaste geldsom te geven. Velen hadden geen job kunnen vinden, omdat de demobilisatie zo langzaam had plaatsgevonden dat de vacante banen reeds ingenomen waren⁸⁶. Hun ontwerp volgde een eerder *V.O.S.*-voorstel, gedaan door Theelen (*Katholieke Partij*). Deze wou een dotatie krijgen in de vorm van een vast bedrag van 100 frank per maand dienst en 200 frank per maand frontdienst, waarvan een vierde onmiddellijk op een persoonlijk spaarboekje zou komen en de rest in tiendelige schijven zou uitbetaald worden. Men kon het geld ook op het spaarboekje laten staan; dit bedrag zou jaarlijks vijf percent rente opbrengen. In het andere geval kon men al voorschotten krijgen⁸⁷. De ondertekenaars van dit voorstel waren zelf veteranen en maakten hier gebruik van. Ze hadden volgens hen hun plicht gedaan voor het vaderland; het idee van de helden, die roem verdienden, kwam hier naar voren. Tegelijkertijd schilderde Borginon de oud-strijders af als slachtoffers; zij waren de echte noodlijdenden. Maar hij had de oplossing klaar. In plaats van zoveel geld te besteden aan oorlogsmateriaal, zou men nu deze rijkdom kunnen doorspelen aan de veteranen, die het terug in de economie zouden investeren. Dit was één van de weinige creatieve reacties op de aantijging dat dure oud-strijdervoorstellen geen rekening hielden met

⁸¹ *Annales Parlementaires (1919-1920)*, zitting van 20-04-1920, pp. 862-863.

⁸² *Le Jass*, 1, nr. 1 (30-10-1919), p. 1.

⁸³ *Journal des Combattants*, 1, nr. 10 (07-09-1919), p. 1; nr. 12 (21-09-1919), p. 1.

⁸⁴ *Le Vétérans*, 2, nr. 1 (01-01-1920), p. 5.

⁸⁵ *Annales Parlementaires (1919-1920)*, zitting van 20-04-1920, pp. 865-866.

⁸⁶ *Documents Parlementaires (1919-1920)*, nr. 15 (zitting van 24-12-1919).

⁸⁷ *Documents Parlementaires (1919-1920)*, nr. 13 (zitting van 24-12-1919).

de nefaste financiële toestand⁸⁸. Theelen gebruikte in zijn inleiding een ander discours. Hij zei dat men de oud-strijders die zo fier het land verdedigd hadden, toch geen aalmoes kon geven. Men moest hen helpen op een zo breed mogelijke manier – lees: in zoverre dat de staatskas het dragen kon – om hen terug te re-integreren in het civiele leven. Hij benadrukte dat ze niet hadden gevochten als huurlingen, maar dat hun fysiek en moreel lijden nu toch deels moest worden gecompenseerd⁸⁹.

- De *Parti des Combattants* (2) kon hier natuurlijk niet ontbreken. Verkozenen Siccard en William Van Remoortel, twee leden van de Brusselse *F.N.C.*, konden eveneens gebruik maken van hun morele autoriteit. Zij spraken in de titel van hun wetsvoorstel niet over de ‘*dotation*’, maar over de “*reconnaissance nationale*”. Volgens deze oud-strijders moest er een vergoeding van 5,5 frank per dag dienst komen, waarvan men 1000 frank onmiddellijk zou krijgen. De rest zou in twee gelijke delen later betaald worden; het eerst in schijven van 500 frank, elk semester. Het tweede deel zou moeten worden uitbetaald wanneer de rechthebbende de leeftijd van 50 jaar bereikt had. Als hij zou sterven voor deze leeftijd, zou het bedrag worden uitbetaald aan andere verwanten. Het bedrag waar de betrokkene recht op had, zou echter verminderd worden met betalingen die reeds geschied waren⁹⁰.

- Voormalig minister van Oorlog Masson (3) lanceerde het voorstel om een vergoeding uit te betalen van 50 frank per maand gewone (of gevangenschap) en 75 frank per maand frontdienst. Per kind moest er een verhoging zijn van tien percent. Verloven werden bij de diensttijd geteld. Kinderen van gesneuvelden hadden recht op de volle dotatie; was men kinderloos, dan zou de helft naar de weduwe en de andere helft naar de andere nabestaanden gaan. Hij ging niet akkoord met het voorstel van een forfaitair bedrag, zoals dat van Borginon en co, omdat in zijn ogen elke militair niet gelijk was aan de ander: er waren verschillende gezinssituaties. Ook bij zijn voorstel werd, net als bij Van Remoortel, de dotatie verminderd met de reeds uitbetaalde vergoedingen. Naar zijn schatting was er een bedrag van 1 miljard frank nodig. Om dit bedrag op te halen, zouden extra belastingen moeten worden uitgeschreven, door middel van tien percent extra opcentiemen voor de grondbelasting en onroerende zaken en vijf percent op de bedrijfsinkomsten⁹¹.

Deze drie voorstellen gingen dus uit van een vergoeding voor alle oud-strijders. Dit werd ook voortdurend benadrukt: de erkenning moest er voor alle ex-soldaten zijn.

- Minister van Landsverdediging Janson (4) ging hier echter niet mee akkoord. De financiële toestand liet volgens hem zulke projecten niet toe; hij vond dat militairen die nog arbeid konden leveren, in principe verder konden. Hij wou een *Nationaal Fonds voor Oud-Strijders* oprichten, wat in feite een voortzetting was van de *Commissie ‘Masson’*. Twintig jaar lang zou dit *Fonds* de oud-strijders financieel bijstaan, indien nodig. Het zou diegenen die hun huis in puin vonden of geen geld meer hadden, vergoeden. Daarnaast zou er een controleorgaan worden opgericht om de werkzaamheden in het oog te houden. De helft van deze beheerraad zou bestaan uit oud-strijders, door de minister gekozen, de andere helft door de oud-strijders zelf gekozen⁹².

⁸⁸ *Documents Parlementaires (1919-1920)*, nr. 15 (zitting van 24-12-1919).

⁸⁹ *Documents Parlementaires (1919-1920)*, nr. 13 (zitting van 24-12-1919).

⁹⁰ *Documents Parlementaires (1919-1920)*, nr. 81 (zitting van 04-02-1920).

⁹¹ *Documents Parlementaires (1919-1920)*, nr. 282 (zitting van 20-05-1920).

⁹² *Documents Parlementaires (1919-1920)*, nr. 474 (zitting van 27-07-1920).

Delacroix steunde zijn minister in deze goedkope oplossing, en keurde de andere voorstellen af: “*Les combattants, après avoir sauvé le pays, veulent-ils le ruiner? Notre situation financière est très difficile*”⁹³. De ministerraad ging in elk geval al akkoord⁹⁴. De reden dat dit citaat van Delacroix opgenomen is, volgt uit het feit dat dit een zeldzame keer was dat een politicus durfde beweren dat de oud-strijders teveel vroegen. Aangezien de oud-strijderspers de parlamentsdebatten volgde, werden zulke uitspraken daar niet gedaan. Het feit dat de ministerraad(notulen) niet openbaar was/waren, is een verklaring voor deze openheid.

Bij de voorstelling van zijn project in de Kamer benadrukte Janson hoeveel België reeds aan zijn oud-strijders had gegeven, meer dan elk ander land. Hij vond bovendien dat het dienen van het vaderland veel belangrijker was dan hiervoor geld te krijgen. Daarom vond hij ook extra eerbetuigingen, in de zin van louter symbolische erkenning (lees: niet financieel) een betere oplossing, aangevuld met ondersteuning van dakloze, zieke of werkloze oud-strijders. Toch moest ook Janson toegeven dat veel oud-strijders hoopten op een forfaitair bedrag: het voorstel van de *V.O.S.* vertrok met andere woorden van een reële eis van de rechthebbenden. Zelfs de *A.O.C.* zou pleiten voor een vast bedrag omdat men iedereen dan direct kon uitbetalen, hoewel al snel zou blijken dat men aan de oud-officieren geen dotatie zou geven⁹⁵. Janson noemde een forfaitair bedrag echter een schijnidee van gelijkheid: men gaf immers hetzelfde en creëerde daarmee ongelijkheid omdat sommigen het geld niet nodig hadden, anderen des te meer. Men diende ook af te stappen van het vaste bedrag, omdat de uitbetaling ervan in grote mate van de herstelbetalingen afhankelijk was, en, zo merkte hij op, Duitsland kwam niet met genoeg geld over de brug⁹⁶. In het eerste hoofdstuk stond al dat het niet inlossen van deze schulden repercussies had voor het oud-strijdersdossier; tot in 1923 zouden de oud-strijders nog steeds wachten op een compensatie vanuit Duitsland: “*Réparation d’abord, pardon ensuite*”⁹⁷.

Bovendien begreep hij de kritiek op de *Commissie ‘Masson’* niet, die hij nu de facto zou uitbreiden. Van in het begin werd deze instelling aangevallen door de oud-strijders, die dit – zoals boven vermeld – zagen als een inquisitierechtbank. Tot nu toe had men veertien miljoen frank aan twintigduizend veteranen uitbetaald. Janson gebruikte dit cijfermateriaal om zijn voorstel nog meer in de verf te zetten. Men had immers ‘slechts’ 60.000 aanvragen binnengekregen, wat genoeg was voor Janson om te stellen dat er dus maar een beperkt deel van de grote oud-strijdersgroep diende te worden geholpen. De meesten hadden in zijn ogen al snel hun materiële status van 1914 hervonden, en stelden zich tevreden met de eerbetuigingen die ze in ontvangst mochten nemen, zowel vanwege de staat, als vanwege de naaste omgeving. Bovendien was er een duidelijk verschil tussen zijn *Nationaal Fonds* en de oude *Commission de la Restitution du Foyer*, zei hij. Men kon bij het oude model geen tweede keer langskomen, zodat een tussenkomst in de toekomst niet eenmalig hoefde te zijn, en bovendien werkte men voortaan met lokale raden, zodat ook de aanklacht van vernedering werd tegemoet gekomen, aldus Janson. Het is duidelijk dat Janson, zoals zijn voorganger Masson, de financiële situatie van de staatskas in het achterhoofd hield; zijn project zou dan

⁹³ ARA, *Ministerraadsnotule 17-05-1920*, pp. 7-8.

⁹⁴ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 26 (18-07-1920), p. 1.

⁹⁵ *Le Vétérán*, 2, nr. 14 (15-07-1920), p. 109.

⁹⁶ *Annales Parlementaires (1919-1920)*, zitting van 27-07-1920, pp. 2113-2116.

⁹⁷ *Journal des Combattants*, 5, nr. 27 (08-07-1923), . 3.

ook het goedkoopste zijn⁹⁸. Het project van Van Hoeck en Borginon (/ Theelen) zou twee miljard frank kosten; Van Remoortels project zou 2,4 miljard kosten en dat van Masson werd op 1,6 miljard frank geraamd. Janson daarentegen zou voor zijn project jaarlijks 50 miljoen frank nodig hebben, twintig jaar lang, dus iets meer dan een miljard frank⁹⁹. Het was vooral de kostprijs die een belangrijke rol speelde, vooral omdat Delacroix, die vroeger minister van Financiën geweest was, bleef hameren op de slechte financiële toestand van de staatskas¹⁰⁰. Toch merken we hier een duidelijke parallel met de omkadering van het wetsvoorstel van Masson, dat de familievergoeding bracht. Minister Janson bracht een hele reeks argumenten aan om zijn voorstel te wapenen tegen de kritiek die de oud-strijders zouden hebben. De andere voorstellen zouden meer voldoening geven, maar strookten niet met de budgettaire limieten die de minister zichzelf voorhield. De ware reden kon hij echter niet hanteren in het verkopen van zijn voorstel aan de betrokkenen. Hij moet aangevoeld hebben dat deze erkenning niet volstond en zocht andere argumenten. Op dat punt zat Janson er niet naast: de oud-strijders wilden inderdaad niet weten van een vernieuwde *Commissie 'Masson'*. Het was volgens hun tijd dat ieder geld in handen kreeg. De agitatie groeide; de oud-strijderspers verwierp het voorstel van de minister van Landsverdediging. In "*Het Strijdersblad*" stond zelfs letterlijk te lezen dat men het Janson moeilijk zou maken¹⁰¹. Bovendien bleven de uitbetalingen uiterst traag verlopen; de administratieve molen kon de berg aan papierwerk niet meer slikken. Kamerlid Pirmez, voorzitter van de Legercommissie, wees de Kamer erop dat er elke zondag meer en meer manifestaties werden gehouden¹⁰²; Masson had immers beloofd dat de familievergoeding een gedeeltelijke oplossing was; het feit dat de man nu zelf een voorstel had ingediend, was een extra signaal dat het tijdstip aangebroken was om de dotatie uit te breiden. De argumenten van Janson vonden ook geen vruchtbare bodem: de oud-strijders wilden geen liefdadigheidsinstelling meer; ze hadden zelf al voor bijstandsinstituten gezorgd (cf. supra)¹⁰³. Zelfs Declercq van de *C.G.C.*, die niet akkoord ging met een forfaitair bedrag, was niet te vinden voor een orgaan, waarbij men zijn schaamte zou moeten tonen¹⁰⁴. Bovendien klopten Jansons conclusies niet. Het lage aantal aanvragen bij de vroegere *Commissie 'Masson'* kwam naar alle waarschijnlijkheid door de angst om hun aanspraak op latere en hogere vergoedingen te verliezen. Dit werd paradoxaal in de hand gewerkt door de oproep van de bonden om het aanvraagformulier in te vullen, maar er een voorbehoudsclausule bij te stoppen, waarin ze stelden dit als een voorschot te aanvaarden in afwachting van een latere dotatie. Velen wilden bovendien nog steeds hun armoede niet toegeven¹⁰⁵. Reeds een maand op voorhand had de regering dit al begrepen: Janson zei dat

⁹⁸ Van Remoortel scheen er van overtuigd dat rijke oud-strijders wel zouden afzien van een vaste vergoeding, zodat men het cijfermateriaal moest relativiseren (zie: *Annales Parlementaires (1919-1920)*, 27-07-1920, pp. 2117-2118).

⁹⁹ *Annales Parlementaires (1919-1920)*, zitting van 27-07-1920, pp. 2113-2116.

¹⁰⁰ ARA, *Ministerraadsnotule 28-06-1920*, pp. 5-10.

¹⁰¹ *Het Strijdersblad*, 2, nr.19 (30-05-1920), p. 1.

¹⁰² Diezelfde Pirmez had ook mee het voorstel van Masson ondertekend (zie: C.-P. Gyssels, *op. cit.*, pp. 184-186).

¹⁰³ *Annales Parlementaires (1919-1920)*, zitting van 27-07-1920, pp. 2118.

¹⁰⁴ *Lumière*, 1, nr. 16 25-06-1920), p. 1.

¹⁰⁵ *Journal des Combattants*, 2, nr. 4 (15-02-1920), p. 1; *Journal des Combattants*, 2, nr. 6 (29-02-1920), p. 1; C.-P. Gyssels, *op. cit.*, pp. 179-182.

men niet met lege handen kon blijven zitten. Alle kranten gaven de oud-strijders gelijk¹⁰⁶. Ook “*Het Strijdersblad*” meldde dat de grote dagbladen zich aansloten bij de oud-strijders: de publieke opinie werd van mening dat er dringend geld diende te worden gevonden¹⁰⁷.

De Parlementsbezetting

De heftige discussies vanaf 27 juli 1920 in het Parlement over de oud-strijdersdotatie waren ook voelbaar op straat. “*La Part du Combattant*” leek nu binnen handbereik, indien het Parlement meewerkte. Bij de bespreking van zijn wetsvoorstel, voelde Janson de bui al hangen: hij waarschuwde de andere Kamerleden de oud-strijders niet op te stoken en geen beloftes te maken, die net door hem en de regering niet werden gevolgd. Niettemin leek tijdens diezelfde vergadering zijn voorstel het wel te gaan halen¹⁰⁸.

Zoals vermeld gingen de oud-strijdersbonden niet akkoord met het wetsvoorstel Janson, noch met zijn zienswijze. Op 28 juli had koning Albert I afgevaardigden van de organisaties ontvangen, die hun ongenoegen over het hele voorstel duidelijk lieten blijken: ze wilden een forfaitair bedrag voor iedereen¹⁰⁹. Om hun stem kracht bij te zetten, besloten de organisaties zich te verenigen en een betoging te houden op 29 juli, de dag van de stemming. Ongeveer 20.000 oud-strijders zakten af naar Brussel. Alle grote oud-strijderverenigingen, uitgezonderd de *F.N.I.*, waren vertegenwoordigd: van de *A.N.C.* tot het andere uiterste, de *S.O.S.*¹¹⁰. Andere kleinere bonden zoals de *Congrovrijwilligers* en de *Souvenir d’Exil* kwamen eveneens opdagen¹¹¹. Om alles te coördineren hadden de verenigingen een Centraal Comité opgericht, waarin de *V.O.S.*, de *F.N.C.-N.S.B.*, de *C.G.C.* en de *S.O.S.* vertegenwoordigd waren¹¹². Een delegatie was nog ontvangen door Kamervoorzitter Brunet, met daarin de *F.N.C.-N.S.B.’ers* Jacobs, Herman, Flament, Paul Henry, Mangon, Delvaux en Demuynck, vossen Verduyn, Coessens, Willems en Bertrand, terwijl Hoornaert en Pierre Daye de *C.G.C.* vertegenwoordigden. Tillmans zou voor de socialistische oud-strijders mee gaan. Ze vertelden dat het terugsturen van de projecten of het goedkeuren van het project van Janson, onvoorziene gevolgen met zich zou kunnen meebrengen¹¹³.

Zowel de oud-strijdersleiders als de minister van Landsverdediging voelden nog voor de betoging van start ging een zekere spanning. Tijdens de zitting van de Kamer op 29 juli dan werd de beslissing over het dossier telkens verder op de agenda gezet, terwijl voor het Parlementsgebouw steeds meer oud-strijders post vatten. Stilaan werd de situatie onhoudbaar; de omvangrijke politiemacht voelde hoe de massa steeds ongeduldiger werd. Toen de ordediensten de betogers uit de Wetstraat wilden verwijderen, ontplofte de boel en chargeerden de oud-strijders. Weldra drongen er enkelen via de ramen het Parlementsgebouw binnen. Volksvertegenwoordigers Mathieu, Hubin en Colleaux, die hen probeerden te bedaren, kregen klappen. Van Remoortel had ook al tevergeefs getracht om de veteranen te

¹⁰⁶ ARA, *Ministerraadsnotule 28-06-1920*, pp. 5-10.

¹⁰⁷ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 21 (13-06-1920), p. 1.

¹⁰⁸ *Annales Parlementaires (1919-1920)*, zitting van 27-07-1920, p. 2129.

¹⁰⁹ G. Provoost, *op. cit.*, pp. 35-36.

¹¹⁰ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 36, 147.

¹¹¹ W. Van Geert, *op. cit.*, p. 122.

¹¹² *Idem.*

¹¹³ *La Nation Belge*, 30-07-1920, p. 1.

kalmeren en hen naar buiten te begeleiden. Van Hoeck slaagde hier echter wel in en om half vijf, een halfuur na de inval, waren ze allemaal terug buiten¹¹⁴. Van Hoecks interventie werd later bejubeld¹¹⁵.

In de pers zou echter het hele voorval de nodige opsmuk krijgen; op die manier zouden moderne historici ook nog in de fout durven gaan. Zo schrijft Luckx: “op 29 juli werd het parlement bestormd door duizenden oud-strijders, ...”¹¹⁶, wat dus niet overeenkomt met de realiteit; de werkelijkheid was veel minder sensationeel.

“*L’Indépendance Belge*” vatte samen wat er in de Franstalige pers circuleerde¹¹⁷. Sommige gezagstrouwe kranten schreven dat het merendeel van de oud-strijders niet akkoord zouden gaan met wat er gebeurd was. “*La Dernière Heure*” stelde dat de actie in het verlengde lag van de huidige mentaliteit: men dacht alles te kunnen krijgen door het gebruik van macht. Duizenden oud-strijders die gewoon aan het werk waren, zouden volgens deze krant verbaasd zijn over wat er in hun naam gedaan werd. “*La Métropole*” schreef dat oud-strijders inderdaad erkenning verdienden, maar dat deze actie slechts kon veroordeeld worden. De meeste kranten schreven dat uiteindelijk de kamers wel degelijk werk dienden te maken van een goede regeling; het “*Journal de Bruxelles*” titelde: “*Il es temps de réagir*”¹¹⁸. Zelfs “*De Standaard*”, die begrip toonde voor de situatie van de veteranen en hen steunde, leek op het eerste gezicht de parlementsbezetting af te keuren¹¹⁹. Langs de andere kant zouden andere kranten nog verder gaan en het hele incident zien als een poging tot staatsgreep, georkestreerd door de *Frontpartij*, met medewerking van de *V.O.S.* De band tussen deze twee wordt verder besproken in hoofdstuk VI. “*Le Soir*” sprak over de “*Coup de main aktiviste sous le couvert des combattants*”¹²⁰, terwijl “*La Nation Belge*” een artikel onder de titel “*L’Organisation du complot*” publiceerde waarin de *V.O.S.* met de *Frontpartij* verbonden werd¹²¹. Onder andere “*Le Peuple*” schreef dat er een aantal oud-strijders aanwezig waren geweest, maar ook vrij veel activisten en andere mensen, die noch met de Vlaamse noch met de oud-strijderzaken vertrouwd waren¹²².

Het valt op dat zelfs conservatieve kranten bereid waren om ver mee te gaan in de eisen van de oud-strijders en het hele voorval toe te dekken; men betreurde de inval maar gaf de oud-strijders wel gelijk dat er dringend iets diende te gebeuren. De dagbladen toonden hun steun, terwijl ze ook heel anders hadden kunnen reageren: de “gewone oud-strijder” had blijkbaar een grote morele autoriteit, waar ook de redacteurs niet aan durfden tillen.

Opmerkelijk is dat ook socialistische oud-strijdersgroepen het incident afkeurden, hoewel o.a. Tillmans en een delegatie aanwezig waren geweest. Ook zij zagen, net als ‘hun’ krant “*Le Peuple*” een samenzwering tussen de *V.O.S.* en de *Frontpartij*. De Gentse afdeling van de

¹¹⁴ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 37.

¹¹⁵ *L’Indépendance Belge*, 01-07-1920, pp. 2-3

¹¹⁶ T. Luyckx, *Politieke geschiedenis van België 1: van 1789 tot 1944*, Antwerpen, Kluwer, 1985, p. 302.

¹¹⁷ *L’Indépendance Belge*, 31-07-1920, pp. 2-3

¹¹⁸ *Journal de Bruxelles*, 31-07-1920, pp. 1-2.

¹¹⁹ *L’Indépendance Belge*, 31-07-1920, p. 2.

¹²⁰ *Le Soir*, 31-07-1920, pp. 1-2.

¹²¹ *L’Indépendance Belge*, 31-07-1920, pp. 2-3 (Deze krant nam letterlijk artikels over; hier dus het artikel uit “*La Nation Belge*”).

¹²² *L’Indépendance Belge*, 31-07-1920, pp. 2-3

S.O.S. zou de acties van 29 en 30 juli afkeuren op een groepscongres¹²³. Ook de *Amicale des Officiers de la Campagne 14-18* stond afkerig tegenover het gebeurde. Aangezien er niet over de officieren werd gepraat, onthield men zich van deze actie en daagde men niet op. Nadien verontschuldigde men zich bij de aangevallen volksvertegenwoordigers in naam van de oud-officieren¹²⁴.

De complottheorieën in de pers misten hun effect niet. Dr. Verduyn zou gearresteerd worden samen met enkele anderen. De “*V.O.S.*” richtte een speciaal fonds op, “de Strijderspenning” om geld in te zamelen om hun voorzitter vrij te krijgen. Zelfs na zijn vrijlating werd er nog gedoneerd; in totaal haalde men 10.000 frank op¹²⁵. Ook de *F.N.C.-N.S.B.* tekende verzet aan tegen de arrestatie van de vossenleider. Bij hen was eveneens de recherche binnengevallen. In “*Het Strijdersblad*” verdedigden ze de manifestatie van 29 juli: “*Lang kan men soms met vuur spelen, maar eens toch verbrandt men zich eraan*”; men zag zichzelf niet als voorstander van geweld, maar de bezetting van het Parlement, die niet lang geduurd had, had men toch nodig geacht omdat de regering niets deed om genoegdoening te schenken¹²⁶.

Daags na de inval in het Parlement stuurden de oud-strijdersleiders een telegram naar koning Albert, waar ze drie dagen daarvoor te gast geweest waren. Ze riepen de vorst op om te interveniëren, zodat men eindelijk tegemoet zou komen aan hun wensen. Ergens zochten ze ook de vergeving van hun Koning-Ridder: ze zweerden trouw te blijven aan zijn gezag en excuseerden zich voor het uit de hand lopen van de manifestatie. In zijn antwoord liet koning Albert I verstaan niet te twijfelen aan hun hernieuwde trouw; hij sprak zich echter niet uit over wat het beste voorstel was. Bovendien kreeg dit archiefbestand het opschrift “*Manifestation violente des anciens combattants (29-07-1920)*” mee, waar toch ook afkeuring uit blijkt¹²⁷. Er werd overigens ook door het Comité een telegram gestuurd naar Hubin, met daarin de woorden: “*nos regrets pour le triste malentendu qui s’est produit et nous l’assurons de notre entière sympathie*”¹²⁸.

Hoewel de leider van de *V.O.S.* gearresteerd was, bleef men ook na de grote manifestatie verder actie voeren. Op 30 juli, de nieuwe beslissingsdatum, werd er ook dit keer betoogd. Voor de *V.O.S.* zou Omer Coessens de menigte toespreken; andermaal zouden Hoornaert (*C.G.C.*) en Mangon (*F.N.C.*) hun bonden vertegenwoordigen. De krant schreef ook dat de betoging ontsierd werd door enkele jongeren die zich aangesloten hadden en de gendarmerie uitdaagden; er was voor de rest geen sprake van geweld. Hoornaert zou diezelfde dag worden ontvangen door de latere premier Carton de Wiart, op dat moment vice-voorzitter van de Kamer en vervanger van Kamervoorzitter Brunet. Hij betreurde de incidenten: voor Carton de Wiart moest de hele kwestie die dag geregeld worden¹²⁹.

Hoe zag het laatste debat voor de beslissing er dan uit? Delacroix vroeg de parlementsleden om verder te gaan met de gang van zaken. Voor het dotatieprobleem stelde hij dat men niet

¹²³ *Le Peuple*, 02-08-1920.

¹²⁴ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 168.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 120, 140.

¹²⁶ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 29 (08-08-1920), p. 1.

¹²⁷ A.K.P., Kabinet Albert I, nr. 963: *Manifestation violente des anciens combattants (29-07-1920)*.

¹²⁸ *La Gazette*, 31-07-1920.

¹²⁹ *Idem*.

elke kleine honger kon stillen. Hij haalde terug zijn financiële bemerkingen boven en zei dat het land in slechte economische papieren zat. De discussie werd verder gezet. Terwijl Kamervoorzitter Brunet liet blijken dat de Legercommissie een nieuw voorstel diende uit te werken, hoopte Van Remoortel dat de regering de dag zelf een standpunt zou innemen. Dat wekte heel wat agitatie bij sommige parlementsleden, die Van Remoortel zagen als één van de aanstokers¹³⁰. Niettemin werd er niet meer gesproken over het voorstel van Janson. Het idee van een financiële tegemoetkoming voor alle oud-strijders had zich definitief in de hoofden van de parlementsleden genesteld.

Het uiteindelijke wetsvoorstel van 5 augustus 1920 voor de dotatie zelf nam het idee van oud-minister Masson over: 50 frank per maand dienst in het achterland en 75 frank per maand frontdienst¹³¹. Geïnterneerden en gevangenen zouden ook 50 frank per maand dienst krijgen. Veroordeelde militairen zouden geen uitkering krijgen: tijd in strafkampen en dergelijke werd niet meegerekend voor de uitkering; zware misdaden zorgden ervoor dat men het recht op een dotatie verloor, totdat men eerherstel kreeg. Weduwen en andere erfgenamen van gesneuvelden hadden ook recht op een dotatie. De familievergoeding van 300 frank¹³², vergoedingen reeds uitbetaald door de *Commission de la Restitution du Foyer* en uitbetalingen door het comité *Aide et Protection* werden afgehouden. Deze *Commission 'Masson'* bleef in werking tot de uitbetalingen begonnen, om de ergste gevallen al te kunnen helpen op voorhand.

De uitbetalingen van de dotatie zouden gebeuren door het *Strijdersfonds*, dat met deze wet zou worden opgericht en was meteen het enige en dan enkel in naam, wat overbleef van het voorstel van Janson. Alle belangrijke oud-strijdersorganisaties zouden erin een zetel (of twee) hebben. De Staat zou in schijven geld overmaken aan de rekening van het Fonds, afhankelijk van de financiële mogelijkheden. Er zou een extra belasting op de successierechten geheven worden om het geld bijeen te krijgen. Daarnaast zouden alle boetes van collaborateurs, heffingen op schenkingen en de opbrengst van in beslag genomen bedrijven naar de rekening van het *Strijdersfonds* gaan. Op 6 augustus werd het voorstel besproken in de Kamer en er werd meteen besloten om het voorstel van Janson te laten vallen. Men sprak niet over het incident, maar de vraag blijft of iedereen werkelijk plots een tegenstander van het goedkope voorstel van Janson was geworden. Waar men wel mee akkoord bleef, was dat krijgsgevangenen en geïnterneerden minder dienden te krijgen. Na debat kon men zich vinden in het bovenstaande wetsvoorstel, wat uiteindelijk werd goedgekeurd en zou leiden tot de **wet van 25 augustus 1920**¹³³.

De oud-strijders verheugden zich over deze wet, die in hun ogen hun dan toch voldoening zou schenken¹³⁴; toch riep de *F.N.C.-N.S.B.* op om de overheid te blijven aansporen: in de lijn van hun krachtig taalgebruik (cf. Hoofdstuk I) zeiden ze slechts een eerste overwinning behaald te

¹³⁰ *L'Indépendance Belge*, 31-07-1920, p. 3.

¹³¹ *Documents Parlementaires (1919-1920)*, nr. 508 (zitting van 05-08-1920)

¹³² Hier zou men eind 1922 op terugkomen; zie: *V.O.S.*, 4, nr. 51 (24-12-1922), p. 1.

¹³³ *Annales Parlementaires (1919-1920)*, 06-08-1920, p. 2123-2125; A.K.P., Privé-secretariaat Koning Albert I en Koningin Elisabeth, nr. 278: *Le Roi, doit-il rester avec son armée? - L'Indemnité de Combat*.

¹³⁴ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 30 (15-08-1920), p. 1.

hebben en voortaan de daad bij het woord te voegen¹³⁵. Er bleven immers nog een hele reeks eisen over, zoals vermindering op treintickets, een betere huishuurwet enz.¹³⁶.

Dit *Strijdersfonds* zou overigens één van de weinige officiële organen zijn waarin de oud-strijders medezeggenschap hadden. Meteen zou dit ook een bron van wrijving worden binnen de oud-strijderswereld, aangezien elke groep zijn zegje trachtte te doen. Aanvankelijk scheen het zo dat de grootste oud-strijdersorganisaties ook de meeste vertegenwoordigers zouden krijgen. Er werd dan ook hardnekkig campagne gevoerd om de 15 plaatsen binnen de 30-koppige beheerraad van het *Strijdersfonds* te ‘veroveren’: voor een dotatie te verkrijgen, dienden de oud-strijders immers een formulier in te vullen met daarin de naam van de vereniging waaraan ze verbonden waren. In het eerste hoofdstuk bleek dat die strijd vrij bitsig kon zijn, maar uiteindelijk bleek het hele debacle nutteloos. In december 1920 zou de nieuwe minister van Landsverdediging, Albert Devèze, aangesteld worden. Deze zou geen rekening houden met de grootte van de oud-strijdersverenigingen: grote verenigingen kregen twee vertegenwoordigers, kleine slechts één. De *F.N.C.* voerde hiervoor lange tijd campagne: ze lanceerden voorstellen waarbij zij drie zetels kregen en de *F.N.I.*, die bijna altijd op dezelfde lijn zat, een tweetal¹³⁷. Men kwam echter bedrogen uit en verkreeg er slechts twee, terwijl één van de aangeduide vertegenwoordigers er een half jaar later de brui aan gaf, waardoor men ondervertegenwoordigd was¹³⁸. Aanvankelijk was men echter wel met vier vertegenwoordigers begonnen, namelijk Jacobs, Mangon, Herman en De Praetere¹³⁹. Aan het einde van 1920 verkregen de socialistische oud-strijders eveneens twee vertegenwoordigers, P. Schlösser en J. Lefèbvre. In 1921 zouden de *A.N.C.* van Baillon en de *C.C.C.* van Hoornaert elk één vertegenwoordiger krijgen, waardoor ze samen even sterk stonden, of zelfs sterker dan de veel grotere *F.N.C.*¹⁴⁰. Clerckx en Uyttenhove, die voorzitter Verduyn hier verving¹⁴¹, vertegenwoordigden de *V.O.S.* in het *Strijdersfonds* en luitenant Bernard Jacquain, voormalig voorzitter van de later opgenomen *Fédération des Anciens Officiers Auxiliaires* en lid van de *Commissie ‘Masson’*, de *A.O.C.*¹⁴². De *F.N.C.* had echter wel ergens gelijk in haar kritiek: de *V.O.S.* en de *S.O.S.* kregen er in feite een vertegenwoordiger bij aangezien de parlementsleden Van Hoeck en Mathieu tot de respectievelijke verenigingen behoorden¹⁴³. Generaal Jacques zou het voorzitterschap op zich nemen¹⁴⁴.

Er was nogmaals een nieuw koninklijk besluit nodig om de werking van dit fonds te optimaliseren. De wet van 25 augustus 1920 bleef namelijk lange tijd dode letter; men diende eerst aan het geld te geraken en dit bleek een groot obstakel. Uiteindelijk viel op 20 juli 1921

¹³⁵ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 33 (05-09-1920), p. 1.

¹³⁶ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 39 (17-10-1920), p. 1.

¹³⁷ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 48 (19-12-1920), p. 1.

¹³⁸ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 77.

¹³⁹ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 35 (19-09-1920), p. 1.

¹⁴⁰ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 152, 161.

¹⁴¹ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 35 (19-09-1920), p. 1.

¹⁴² C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 132, pp. 168-169, p. 182.

¹⁴³ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 49 (26-12-1920), p. 1.

¹⁴⁴ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 33 (05-09-1920), p. 1.

de beslissing in de Kamer over de praktische uitbetaling¹⁴⁵: oud-strijders zouden een spaarboekje krijgen bij de *A.S.L.K.* met het volledige bedrag hierop; elk jaar zou dan één zesde kunnen worden geïnd; men kon natuurlijk ook het geld laten staan, waarop men dan rente kreeg. Langs de andere kant garandeerde de bank ook voorschotten, tot 80 percent van het hele bedrag. De regering had een budget van 150 miljoen frank uitgetrokken voor een eerste betaling. De oud-strijders mochten dat jaar vanaf 1 juli een zesde van de reeds gestorte bedragen en de interest erop innen. Bij overlijden van de titularis mochten zijn nakomelingen, de rechthebbenden, wel het hele bedrag direct in ontvangst nemen, om zich niet telkens opnieuw te moeten verantwoorden¹⁴⁶.

In de praktijk echter zou men pas op 1 oktober 1921 beginnen met de eerste uitbetaling¹⁴⁷. De oud-strijdersverenigingen klaagden over de gang van zaken. De *F.N.C.-N.S.B.* had al in het voorjaar laten weten dat ze voor het einde van 1921 alle oud-strijders uitbetaald wou zien. Desnoods moest de regering maar lenen¹⁴⁸. De "*V.O.S.*" meldde dat sommige oud-strijders tot dan nauwelijks een vergoeding ontvangen hadden, hoewel ze wel al de hele papiermolen hadden doorworsteld¹⁴⁹. Om alles vlotter te laten verlopen, stelde voorzitter Verduyn voor om een centraal bureau op te richten: bij twijfelgevallen zou men de oud-strijder dan al een vergoeding kunnen geven op basis van 50 frank per maand dienst¹⁵⁰; dit idee zou door Devèze worden overgenomen. Of dit nu helemaal te wijten was aan de *V.O.S.* is niet duidelijk, en zelfs twijfelachtig, maar het werd in elk geval wel zo voorgesteld in de "*V.O.S.*"¹⁵¹. Inmiddels had men een plaats voorbehouden binnen hun tijdschrift voor alle schendingen of fouten van de oud-strijderswetgeving, die men te horen kreeg. Er werd de ironische titel "*Dankbaarheid des Vaderlands*" opgekleefd¹⁵². Men hield zich volgens de *V.O.S.* nauwelijks aan de voorschriften die vervat waren in het K.B. van 21 maart 1921 en de overheid intervenieerde niet¹⁵³. Uiteindelijk dreigde de vereniging er zelfs mee de pers in te schakelen en strooibrieven te verspreiden als men niet sneller ging werken. Nieuwe bijeenkomsten van het Strijdersfonds werden volgens de auteur tegengehouden door hogerhand¹⁵⁴. Minister Devèze gaf in de zomer van 1922 als excuus dat de gewone gevallen reeds behandeld waren, maar dat er nog vele probleemdossiers overbleven waar het Rekenhof speciaal uitspraak over moest doen. Binnen de zes maanden zou volgens hem iedereen zijn Spaarboekje ontvangen hebben¹⁵⁵. Niet veel later stuurde hij een omzendbrief naar de diensten die de uitbetaling

¹⁴⁵ *Annales Parlementaires (1920-1921)*, zitting van 20-07-1921, p. 2273.

¹⁴⁶ *Documents Parlementaires (1920-1921)*, nr. 287 (zitting van 20-05-1921); het uiteindelijke aangenomen voorstel, met enkele financieel-technische amendementen, is terug te vinden in: *Documents Parlementaires (1920-1921)*, nr. 450 (zitting van 07-07-1921).

¹⁴⁷ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 36.

¹⁴⁸ *Het Strijdersblad*, 3, nr. 15 (10-04-1921), p. 1.

¹⁴⁹ *V.O.S.*, 4, nr. 2 (15-01-1922), p. 2.

¹⁵⁰ *V.O.S.*, 4, nr. 3 (22-01-1922), p. 1.

¹⁵¹ *V.O.S.*, 4, nr. 31 (06-08-1922), p. 1.

¹⁵² Zie bijvoorbeeld: *V.O.S.*, 4, nr. 16 (23-04-1923), p. 1; tijdens deze 4^e jaargang werd dit stuk voortdurend ingevuld.

¹⁵³ *V.O.S.*, 4, nr. 23 (11-06-1922), p. 1.

¹⁵⁴ *V.O.S.*, 4, nr. 23 (11-06-1922), p. 1.

¹⁵⁵ *V.O.S.*, 4, nr. 30 (30-07-1922), p. 5.

Financiële regelingen

effectief regelden; volgens de vereniging zelf was dit “het gevolg van het optreden van den *V.O.S.*”¹⁵⁶.

Uit het bovenstaande blijkt dat er een groot verschil is tussen theorie en praktijk. De politici konden in principe niet meer afgerekend worden, aangezien ze mee voor de dotatie gestemd hadden. In veel gevallen, zoals ook bij de andere soorten vergoedingen verder in het hoofdstuk zal blijken, liet echter de uitvoering te wensen over. De oud-strijderstijdschriften klaagden voortdurend en kop van jut werd de minister van Landsverdediging, zoals Devèze aan den lijve mocht ondervinden. De vraag blijft wat er nog overschoot van de uitstraling van de oud-strijders, vijf jaar na de oorlog.

Men bleef in tussen tijd wel de dossiers behandelen en verder uitbetalen, zoals de onderstaande tabel laat zien:

Datum	Bedrag (in miljoen Belgische frank)	Aantal dossiers	Bron
28/feb/22	444	183.000	<i>V.O.S.</i> , 4, nr. 11 (19-03-1922), p. 1.
15/apr/22	484,5	207.234	<i>V.O.S.</i> , 4, nr. 17 (30-04-1922), p. 1.
15/jun/22	/	235.974	<i>V.O.S.</i> , 4, nr. 30 (30-07-1922), p. 5.
15/sep/22	614	278.339	<i>V.O.S.</i> , 4, nr. 39 (01-10-1922), p. 1.
15/okt/22	636	288.369	<i>V.O.S.</i> , 4, nr. 42 (22-10-1922), p. 1.
15/dec/22	669	303.668	<i>V.O.S.</i> , 4, nr. 51 (24-12-1922), p. 1.
15/jan/23	681,5	309.897	<i>V.O.S.</i> , 5, nr. 4 (28-01-1923), p. 1.
28/feb/23	702	318.871	<i>V.O.S.</i> , 5, nr. 10 (11-03-1923), p. 1.
15/apr/23	/	326.606	<i>V.O.S.</i> , 5, nr. 18 (06-05-1923), p. 1.
15/mei/23	721	330.955	<i>V.O.S.</i> , 5, nr. 21 (27-05-1923), p. 1.
15/jun/23	728	334.841	<i>V.O.S.</i> , 5, nr. 25 (24-06-1923), p. 1.

Uiteindelijk zou op 1 juli 1923 het Strijdersfonds worden ontbonden¹⁵⁷. De rapporteur zei dat velen nog geen aanvraag ingediend hadden, aangezien er tijdens de oorlog zo’n 375.000 strijdkrachten moeten geweest zijn¹⁵⁸. De *V.O.S.* was er niet over te spreken dat men het Strijdersfonds gewoon opdoekte: alle klachten die later binnenliepen, gingen gewoon verloren¹⁵⁹. Uiteindelijk zouden deze laatste dossiers (zo’n 35.000) afgehandeld worden door het ministerie van Landsverdediging¹⁶⁰.

Intussen werden er ook enkele lacunes weggewerkt uit de wetgeving die al lang stof hadden doen opwaaien in de oud-strijderspers. Zo kregen ouders van overleden alleenstaande militairen geen dotatie, terwijl een weduwe dit bedrag wel in handen kreeg. Naar analogie met de wet op de militaire pensioenen van 23 november 1919 (cf. infra) zou men dit aanpassen: natuurlijke ouders zouden nu wel aanspraak maken op de dotatie¹⁶¹. Vrijwel onmiddellijk

¹⁵⁶ *V.O.S.*, 4, nr. 31 (06-08-1922), p. 1.

¹⁵⁷ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 37

¹⁵⁸ *Documents Parlementaires (1922-1923)*, nr. 236 (zitting van 23/03/1923).

¹⁵⁹ *V.O.S.*, 5, nr. 11 (18-03-1923), p. 1.

¹⁶⁰ *V.O.S.*, 5, nr. 23 (10-06-1923), p. 1.

¹⁶¹ *Documents Parlementaires (1922-1923)*, nr. 295 (zitting van 18/05/1923).

werd dit goedgekeurd in Kamer¹⁶² en Senaat¹⁶³. Deze zouden overigens door de wet van 30 september 1923 worden verhoogd¹⁶⁴.

2.2. Frontstrepenrente

Al onder de regering Cooreman (juni-november 1918) onderzocht luitenant-generaal De Ceuninck het systeem van betalingen, gekoppeld aan de frontstrepen¹⁶⁵. Deze laatste werden tijdens de oorlog uitgereikt, op basis van de **besluitwetten van 24 juni 1916** en **20 januari 1917**. Minister van Oorlog Masson stelde onder de regering Delacroix I vast dat deze wetten hiaten bevatten en paste de toekenning van de frontstrepen aan via een wetsvoorstel, wat goedgekeurd werd op 31 juli 1919¹⁶⁶ en uiteindelijk leidde tot de **wet van 25 augustus 1919**, die het frontstrepensysteem wettelijk vastlegde; dit was overigens nodig aangezien geen enkele wetgevende tekst hierin voorzag: de besluitwetten die tijdens de oorlog tot stand gekomen waren, waren niet bindend in de naoorlogse periode.

De eerste frontstreep zou men na twaalf maanden dienst krijgen; elke volgende frontstreep verkreeg men na zes maanden dienst in een gevechtseenheid. Gunstverloven of ziekteverloven en herstelperiodes in ziekenhuizen telden mee. Bij permanente ziekte, invaliditeit of hospitalisatie werd afgerond tot de lopende frontstreep, zo ook voor gevangenschap. Het front werd vergroot tot de stroken die door artillerie konden worden geraakt en niet enkel de eerste linies. Wanneer militairen werden gedemobiliseerd zouden ze in principe op papier een verklaring moeten meekrijgen met het aantal frontstrepen. Wanneer soldaten, onderofficieren en korporaals nog in dienst waren, kregen ze een dagelijkse vergoeding van 5 cent per eerste twee strepen. Als men officier werd, verloor men echter dit recht. Na 1 januari 1919 zou men, zodra de wet van kracht ging, 20 cent krijgen voor de eerste twee frontstrepen en 10 cent per extra frontstreep¹⁶⁷.

Op basis van dit frontstrepensysteem zou men niet alleen soldij geven, maar ook militaire pensioenen toekennen. De frontstrepenrente, zoals men dit dan noemde, was al opgenomen in de **wet van 1 juni 1919** (die ook de familievergoeding regelde, cf. supra). Men zou een jaarlijks bedrag krijgen van 100 frank voor de eerste frontstreep en 50 frank voor elke bijkomende frontstreep. Militairen met meer dan vier strepen zouden dit bedrag jaarlijks ontvangen op hun vijftigste; anderen pas vanaf hun 55 jaar. Weduwen zouden onmiddellijk de vergoeding jaarlijks ontvangen, naargelang het aantal frontstrepen van hun echtgenoot; indien de militair tijdens de campagne overleden was, zou men het bedrag overeenkomstig met het maximale aantal van acht frontstrepen uitkeren¹⁶⁸.

Het frontstrepensysteem hield echter een groot probleem in: veel zieken, krijgsgevangenen, invaliden en geïnterneerden maakten geen of nauwelijks aanspraak op een frontstrepenrente;

¹⁶² *Annales Parlementaires (1922-1923)*, zitting van 12-07-1923, p. 2162.

¹⁶³ *Senaatsstuk (1922-1923)*, nr. 195 (zitting van 17-07-1923).

¹⁶⁴ *V.O.S.*, 5, nr. 48 (02-12-1923), p. 1.

¹⁶⁵ ARA, *Ministerraadsnotule 05-07-1918*, p. 2.

¹⁶⁶ *Annales Parlementaires (1918-1919)*, zitting van 31-07-1919, p. 1380.

¹⁶⁷ *Documents Parlementaires (1918-1919)*, nr. 240 (zitting van 16-07-1919).

¹⁶⁸ A.K.P., Privé-secretariaat Koning Albert I en Koningin Elisabeth, nr. 278: *Le Roi, doit-il rester avec son armée? - L'Indemnité de Combat*.

ze hadden namelijk geen of weinig frontstrepen kunnen behalen. Het goedgekeurde wetsvoorstel van Masson had de intentie om aan de bovenstaande problematiek van de “*vergeten klassen*” tegemoet te komen zoals Masson in zijn inleidende tekst aangaf, maar in de praktijk werd enkel de lopende frontstreep erbij gerekend die men aan het behalen was op het moment van gevangenneming of wanneer men permanent invalide raakte¹⁶⁹. Masson had overigens in de Senaat nog laten uitschijnen dat hij zelfs liever helemaal geen frontstrepen wou toekennen aan gevangenen, terwijl enkele senatoren opmerkten dat dit wel het geval was in Frankrijk. De *F.N.C.* zou dit scherp betwisten: soldaten die vier jaar hadden geleden in een cel of kamp hadden recht op erkenning¹⁷⁰. Ook de *F.N.I.* steigerde¹⁷¹. De *V.O.S.* ging al evenmin akkoord met het huidige systeem. Er mocht volgens hen geen onderscheid gemaakt worden tussen zones, noch tussen oud-strijders, krijgsgevangenen of geïnterneerden. De oorlogstijd, dat was wat telde!¹⁷². Er werd onder meer door de *V.O.S.* geëist dat de pensioengerechtigde leeftijd op 50 jaar werd gelegd, omdat de leeftijdsverwachtingen van de oud-strijders door de oorlog sterk gedaald waren¹⁷³. Men vroeg zich af hoeveel oud-strijders deze leeftijd zouden halen¹⁷⁴? Deze laatste opmerking zou ook in de Kamer gehoord worden tijdens de bespreking van een aanpassing van de wet van 25 augustus 1919. Parlementslid Theelen, een lid van de *V.O.S.*, wist perfect wat er speelde binnen de oud-strijderswereld: de oud-strijders hadden het idee dat de vastgelegde pensioengerechtigde leeftijd een speculatie was op het vroegtijdig overlijden door het leed dat ze fysiek hadden ondergaan, om het project zo goedkoop mogelijk te houden; het idee van de “*invalidité prématurée*” werd dus tot in het Parlement gebruikt. Men diende dringend iets te doen om het vertrouwen in de regering en het parlement te herstellen, volgens Theelen. Hij diende samen met enkele andere *V.O.S.*-Kamerleden zoals Heyman, Van Hoeck en Catteeuw, een wetsvoorstel in dat de wet van 25 augustus 1919 aanpaste. Er moest een commissie aangesteld worden met afgevaardigden van de oud-strijdersbonden en vertegenwoordigers van de regering, die zou vastleggen wat men als frontdienst mocht beschouwen. Daarnaast voorzag de aanpassing de opname van verschillende categorieën, die voorheen naast de frontstrepenrente grepen, zoals soldaten die van het front werden weggehaald op basis van hun staat van dienst of krijgsgevangenen die in de eerste maanden waren gevangengenomen of zware straffen tijdens hun gevangenschap hadden moeten doorstaan¹⁷⁵. De Legercommissie zelf wou echter geen versoepeling in de strikte afbakening van de frontzone¹⁷⁶, maar de Kamer oordeelde hier anders over en keurde het wetsvoorstel goed¹⁷⁷. Toch bleef er een te scherp verschil tussen soldaten die aan het front en in het achterland gelegerd waren; beiden hadden volgens de *F.N.C.* zwaar geleden¹⁷⁸.

¹⁶⁹ *Documents Parlementaires* (1918-1919), nr. 240 (zitting van 16-07-1919).

¹⁷⁰ *Journal des Combattants*, 1, nr. 8 (24-08-1919), p. 1.

¹⁷¹ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 36, 80.

¹⁷² C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 134.

¹⁷³ W. Van Geert, *op. cit.*, p. 95

¹⁷⁴ *Journal des Combattants*, 5, nr. 17 (29-04-1923), pp. 4-5.

¹⁷⁵ *Documents Parlementaires* (1919-1920), nr. 21 (zitting van 24-12-1919).

¹⁷⁶ *Documents Parlementaires* (1919-1920), nr. 339 (zitting van 09-06-1920).

¹⁷⁷ *Annales Parlementaires* (1919-1920), zitting van 29-01-1920, p. 240.

¹⁷⁸ *Journal des Combattants*, 4, nr. 19 (05-03-1922), p. 4.

De nieuwe dotatievoorstellen die in het voorjaar van 1920 werden gelanceerd, focusten zich ook op de frontstrepenrente. Masson stelde voor om de bedragen, gelinkt aan de frontstrepen, te verdubbelen. Tot nog toe kregen militairen met acht frontstrepen jaarlijks 450 frank, wat onvoldoende scheen in de toenmalige economische toestand¹⁷⁹. Vooral de uitbetaling verliep problematisch; een jaar na de goedkeuring van de wet op de frontstrepenrente was men nog niet begonnen. Pirmez riep uit dat de regering geen rekening hield met het echte leed van de oud-strijders¹⁸⁰. In alle oud-strijderstijdschriften sprak men schande van de trage uitbetaling. Het liep volgens een auteur in de "V.O.S." vooral fout bij de Dienst der Frontstrepen, die niet naar behoren functioneerde¹⁸¹, terwijl Devèze wel zelf te kennen had gegeven dat tegen 10 augustus 1922 alle frontstrependossiers moesten afgewerkt zijn¹⁸². Toch werden er geen maatregelen genomen. Er werd niets meer aan de wetgeving over de frontstrepenrente voor niet-invaliden gewijzigd tot de wet van 14 mei 1929: de eerste frontstreep was nu 500 frank waard en elke volgende 250 frank. Deze uitkering werd overigens voortaan uitbetaald vanaf 45 jaar¹⁸³. Deze leeftijdsverlaging was al voorgesteld in 1922 door de Antwerpse afdeling van de V.O.S.¹⁸⁴.

2.3. *Invaliden*

Vóór de Eerste Wereldoorlog werden enkel beroepsmilitairen wettelijk als oorlogsslachtoffers gezien. Hun verwondingen werden gezien als werkongevallen en men verkreeg dus een invaliditeitsuitkering. Slechts hun weduwen en wezen zouden hetzelfde recht verwerven. Alle andere burgers die schade leden, bleven (aanvankelijk) met lege handen achter¹⁸⁵. In tegenstelling tot de andere oud-strijders zouden de oorlogsinvaliden zich verenigen in de F.N.I., een organisatie die in de hoogste kringen van het land haar connecties had. Zo zou de vrouw van Henry Carton de Wiart zich inzetten voor invaliden, alsook gravin de Mérode¹⁸⁶. Tijdens de oorlog had men al een organisatie, het *Asiel voor Invalide Belgische Soldaten*, die in Kent een opvanghuis openhield, zich eveneens het lot van de invaliden aangetrokken; vanaf 1919 trachtte deze vereniging de huisvesting te regelen door interestloze leningen, goedkope woningen en terugbetaling van huurkosten te regelen, hoewel men niet iedereen kon helpen: een getrouwde invalide, met kinderen, met 70 % invaliditeit of meer kreeg voorrang¹⁸⁷. Om de invalidenproblematiek van overheidswege aan te pakken werd vlak voor het einde van de oorlog een commissie opgericht, die zich moest beraadslagen over het statuut van de oorlogsinvalide. Ze zou bestaan uit de ministers Carton de Wiart (Justitie), Berryer

¹⁷⁹ *Documents Parlementaires (1919-1920)*, nr. 282 (zitting van 20-05-1920).

¹⁸⁰ *Annales Parlementaires (1919-1920)*, zitting van 27-07-1920, pp. 2118.

¹⁸¹ *V.O.S.*, 4, nr. 3 (22-01-1922), p. 1.

¹⁸² *V.O.S.*, 4, nr. 31 (06-08-1922), p. 1.

¹⁸³ C. Mayne, *L'action de l'Etat en faveur des victimes de la Première Guerre mondiale, 1918-1930*, Brussel (onuitgegeven licentiaatsverhandeling ULB), 1999 (promotor: E. Gubin), p. 88.

¹⁸⁴ *V.O.S.*, 4, nr. 49 (10-12-1922), p. 1.

¹⁸⁵ C. Mayne, *op. cit.*, p. 22

¹⁸⁶ L. De Paeuw, *La rééducation professionnelle des soldats mutilés et estropiés*, Paris / Port-Villez, Berger-Levrault, 1917.

¹⁸⁷ V. D'Hooghe en H. Vanden Bosch, *art. cit.*, s.p.

(Binnenlandse Zaken), Hubert (Nijverheid en Arbeid), (luitenant-generaal) De Ceuninck (Oorlog) en de ministers zonder portefeuille Brunet en Goblet d'Alviella¹⁸⁸.

Net als bij de valide oud-strijders werden soortgelijke financiële vergoedingen voorzien voor de oorlogsinvaliden. Sommigen zouden geen ander beroep meer kunnen aanleren en door hun verwondingen niet meer zelfvoorzienend zijn. De staat had de verantwoordelijkheid om voor hen borg te staan, niet alleen vanuit het standpunt van de invaliden zelf, maar ook volgens artikel 139 van de Grondwet¹⁸⁹.

Onder de noemer “militaire pensioenen” werd bijgevolg ook de invaliditeitsuitkering of het invaliditeitspensioen geplaatst. De vraag bleef natuurlijk hoe ver de staat hier in zou gaan? Men had voorheen de **wetten van 24 mei 1838** en **27 mei 1840**, die tot aan de Eerste Wereldoorlog in voege zouden blijven. Zij regelden pensioenen voor leden van een beroepsleger. De wet uit 1838 regelde vergoedingen voor soldaten die tijdens hun dienst legeronbekwaam waren geworden, alsook een uitkering voor weduwen en wezen. Men diende echter al ernstig verwond te zijn om een vergoeding te krijgen: amputatie van of invaliditeit aan een ledemaat, verlies van het zicht of andere verwondingen, genoeg om ontslagen te worden uit dienst. Voor minder zware gevallen regelde de wet van 1840 een overgangspensioen tot hun 55 jaar, afhankelijk van hun rang. Een aanvullende wet uit 1912 veranderde uitermate weinig¹⁹⁰.

Natuurlijk zat men bij de inval van de Duitsers met een groot probleem op het vlak van de militaire pensioenen voor oorlogsinvaliden: er was alleen een regeling voor handen voor beroepsmilitairen, terwijl door de massamobilisatie het Belgische leger vooral uit miliciens en oorlogsvrijwilligers bestond. Op **5 april 1917** werd een eerste wettelijk arrest hieromtrent goedgekeurd; dit werd onder andere voorbereid door Henri Leclercq, beter bekend als de latere voorzitter van de *F.N.I.*, maar op dat moment de kabinetssecretaris van minister van Binnenlandse Zaken Berryer¹⁹¹. De nieuwe wet verhoogde de tarieven van de invaliditeitspensioenen. Deze uitkeringen zouden voortaan worden uitgereikt op basis van graad van werkonbekwaamheid¹⁹². Niettemin hadden vooral invaliden het enorm moeilijk tijdens de oorlog, omdat er tot dan geen regeling was om hen te vergoeden of uit de nood te helpen. Ze werden ontslagen uit het leger, maar konden geen kant uit. Bovendien hadden gedurende drie kwart van de oorlog de weduwen en wezen geen recht op een uitkering¹⁹³.

Nog tijdens de oorlog zouden de **besluitwetten van 23 oktober 1918** worden genomen. Deze zouden ervoor zorgen dat de oorlogsslachtoffers vergoed werden, zodra de strijd volledig beëindigd zou zijn. Het ging dan zowel over fysiek leed, als over het vergoeden van gezinnen wiens kostwinner gesneuveld was. Via de rechtbanken zou men onderzoeken laten doen om de vergoedingen te bepalen. Alle bewijsmiddelen waren overigens toegelaten: getuigen, onderzoeken, expertises, ... Medische onderzoeken werden uitgevoerd door artsen, die in hun

¹⁸⁸ ARA, *Ministerraadsnotule 22-8-1918*, pp. 4-5.

¹⁸⁹ L. Somerhausen, *Essai sur les origines et l'évolution du droit à réparation des victimes militaires de guerre*, Brussel, Koninklijk Legermuseum, 1974, p. 59.

¹⁹⁰ *Ibidem*, pp. 58-59.

¹⁹¹ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 25.

¹⁹² L. Somerhausen, *op. cit.*, pp. 60-61.

¹⁹³ C. Mayne, *op. cit.*, p. 29.

verslag moesten vermelden wat de oorzaak van de verwonding, invaliditeit of ziekte, en de graad van werkonbekwaamheid was en of het tijdelijk dan wel permanent was. Andere experts moesten de familiesamenstelling, nettoloon van het slachtoffer en het verlies bij overlijden vaststellen¹⁹⁴. In feite veranderde er nauwelijks iets, aangezien besluitwetten hun juridische uitvoerbaarheid verloren zodra de oorlog gedaan was. Veel meer dan een eerste opstap naar latere wetgeving was dit dan ook niet.

De discussies na de oorlog over de invalidendossiers zouden minder hevig zijn dan over de andere oud-strijderszaken. Op **25 april 1919** werden de bedragen al verdubbeld door minister Masson, wat echter veel te weinig was door de torenhoge inflatie. Methodisch veranderde er bovendien weinig; men keek louter naar de fysieke letsels, niet naar de impact ervan op de uitoefening van het beroep, in tegenstelling tot in Oostenrijk, Groot-Brittannië en Duitsland. Bovendien werden tegelijkertijd de invaliden uit het leger ontslagen¹⁹⁵.

Minister van Oorlog Masson werkte een nieuw voorstel uit. Hij stelde dat men de sacrale plicht had tegemoet te komen aan hun problemen; er was wel wat debat over hoeveel het zou mogen kosten, maar deze intentieverklaring gaf al aan dat dit slechts randbemerkingen waren. De bedragen dienden hoog genoeg te zijn, anders zou de bevolking reageren tegen dit gebrek aan erkentelijkheid vanwege de regering. Niet alleen binnen de oud-strijderswereld, maar ook daarbuiten konden de oorlogsinvaliden dus op heel wat steun rekenen¹⁹⁶. Wat stelde Masson voor? Men zou een uitkering kunnen krijgen voor zware, ongeneeslijke kwetsuren: blindheid, amputatie of verlamming of kwetsuren opgelopen tijdens of door de dienst of erdoor veroorzaakt, die ervoor zorgden dat de oud-strijder zijn beroep niet meer kon uitoefenen. Er zou echter wel een onderscheid gemaakt worden tussen de verwondingen die opgelopen waren door dan wel tijdens de dienst. Alle kwetsuren die tot zes maanden na de Wapenstilstand werden opgelopen, werden gezien als oorlogsverwondingen. Dit wetsvoorstel¹⁹⁷ zou uiteindelijk leiden tot de **wet van 23 november 1919**¹⁹⁸, die gebruik maakte van de tarieflijst van de soortgelijke Franse wet van 31 maart 1919¹⁹⁹:

Om te bepalen hoeveel iemand kreeg, zou er gekeken worden naar de graad van de invaliditeit. Men diende minimum 10 percent invaliditeit te hebben. Iemand met 100 percent invaliditeit zou 2.400 frank trekken, maar voor oud-strijders uit de campagne van 1914-1918 trok Masson dit bedrag met 50 percent omhoog; men kon dus jaarlijks maximaal 3.600 frank invaliditeitsuitkering krijgen. Men had deze maatstaf genomen, omdat 3.600 frank het salaris van een arbeider was²⁰⁰. Mensen met een minder hoog percentage zouden ook een lagere uitkering krijgen. Indien men meerdere keren recht had op die 100 %, zou er een verhoging van 150 tot 1.500 frank kunnen worden uitgetrokken. Er werden daarnaast ook extra's voorzien:

¹⁹⁴ *Ibidem*, pp. 38-45

¹⁹⁵ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 24, pp. 177-178.

¹⁹⁶ *Documents Parlementaires (1918-1919)*, nr. 305 (zitting van 08-08-1919).

¹⁹⁷ *Documents Parlementaires (1918-1919)*, nr. 305 (zitting van 08-08-1919).

¹⁹⁸ A.K.P., Privé-secretariaat Koning Albert I en Koningin Elisabeth, nr. 278: *Le Roi, doit-il rester avec son armée? - L'Indemnité de Combat*.

¹⁹⁹ L. Somerhausen, *op. cit.*, pp. 63-64.

²⁰⁰ C. Mayne, *op. cit.*, pp. 64-65.

- Mensen die derden moesten inschakelen om hen te helpen bij hun noodzakelijke, dagdagelijkse bezigheden (voeding, enz.), zouden 1.500 frank extra kunnen krijgen, naar gelang het invaliditeitspercentage.
- Invaliden met kinderen kregen 30 frank per 10 percent invaliditeit, per minderjarig kind.

Er zouden commissies opgericht worden om de aanvragen te verwerken. Van hun beslissing hing natuurlijk veel af: het hele uitkeringssysteem was afhankelijk van het percentage invaliditeit dat de commissies de invalide toekenden. Deze organen dienden bijgevolg uit minstens een derde zwaar invaliden (met meer dan 50 percent invaliditeit) te bestaan en men kon in beroep gaan tegen de beslissing. Permanente invaliden kregen direct hun pensioen; als het letsel tijdelijk was, werd het pensioen voor één jaar toegestaan en elk jaar gecontroleerd. Na drie positieve controles, zou het pensioen permanent worden. Het invaliditeitspensioen was ook complementair met een burgerlijk pensioen, maar ook met de frontstrepenrente (cf. supra). Bij invaliden zou men de tijd aan het front verdubbelen, en op basis daarvan hun frontstrepen herberekenen.

De Kamercommissie die het wetsvoorstel had bestudeerd, voegde er nog aan toe dat de invaliden recht hadden op gratis geneesmiddelen en andere hulpmiddelen²⁰¹, maar in een later debat kreeg men van Masson gedaan dat men dit amendement schraptte: het uitdelen van gratis protheses e.d. was het werk van het *N.W.O.I.-O.N.I.G.* (cf. infra)²⁰². Men schat de totale kost op 100 miljoen frank per jaar, met een daling (door sterftes)²⁰³.

Deze wet was al een hele vooruitgang in vergelijking met de oorspronkelijke wetten op de militaire pensioenen uit 1838 en 1840, waarbij men zwaar gehandicapt diende te zijn vooraleer men recht had op een centiem steun. Met dit forfaitair systeem kon men bovendien nog steeds gaan werken; het pensioen was immers cumulatief met lonen en andere pensioenen. Mayne besluit dat deze wet de invaliden het statuut gaf waar ze recht op hadden en niet werd gezien als een aalmoes, maar als een dankbetuiging en een tegemoetkoming van de staat²⁰⁴. Uiteraard waren er nog enkele pijnpunten; men hoopte steeds op een hogere uitkering. Niet veel later zou *V.O.S.*-parlementslid Theelen een amendement indienen op de bovenstaande wet. De pensioenen waren volgens hem ontoereikend; men diende bijvoorbeeld de uitkering voor minderjarige kinderen te verdubbelen. Men nam zijn voorstel wel in overweging, maar er werd geen gevolg aan gegeven²⁰⁵. Waarschijnlijk was dit wetsvoorstel te snel ingediend, want in de periode tussen deze wet en het einde van 1923 volgden er nog een reeks aanpassingen, die de bedragen optrokken. Zo zou door het **K.B. van 10-02-1921** de uitkering van de zwaarste invaliden (boven de 60 percent) verhoogd worden²⁰⁶. In de jaren '20, zoals vanaf 1 januari 1926, kwamen er soms verhogingen van de vergoedingen. Deze 'indexering' zorgde ervoor dat men niet voortdurend nieuwe wetten moest uitschrijven²⁰⁷.

²⁰¹ *Documents Parlementaires (1918-1919)*, nr. 425 (zitting van 02-10-1919).

²⁰² *Annales Parlementaires (1918-1919)*, zitting van 13-10-1919, pp. 2055-2071.

²⁰³ *Documents Parlementaires (1918-1919)*, nr. 305 (zitting van 08-08-1919).

²⁰⁴ C. Mayne, *op. cit.*, pp. 69-70.

²⁰⁵ *Documents Parlementaires (1919-1920)*, nr. 22 (zitting van 24-12-1919).

²⁰⁶ *Annales Parlementaires (1922-1923)*, zitting van 12-07-1923, pp. 2150-2151.

²⁰⁷ C. Mayne, *op. cit.*, p. 83.

In principe kan toch gesteld worden dat de overheid trachtte de oorlogsinvaliden gunstig te stemmen. De bedragen die ze kregen waar in vergelijking met het buitenland hoog, en werden ook aangepast.

Toch bleven de oud-strijdersverenigingen ijveren voor meer tegemoetkomingen naar de oorlogsinvaliden toe. Minister van Landsverdediging Devèze merkte in het begin van 1921 op dat de bonden de publieke opinie met demagogische redes bespeelden om de bevolking te mobiliseren voor een hogere dotatie, maar ook de invalidenproblemen waren een strijdpunt. Wat vroegen ze dan? Een van de eisen was een verbetering van de situatie van de nakomelingen van een overleden militair, waarvoor de wet van 23 november 1919 ook enkele vergoedingen voorzag. In het slechtste geval kregen ze 800 frank per jaar; dit zou moeten worden opgetrokken, zo stelde Devèze, tot 1.600 frank. Eerste minister, Carton de Wiart, was eerder te vinden voor het verlenen van extra's, daar waar nodig. Minister van Kunsten en Wetenschappen Destrée stelde een 5-jaarlijkse herziening voor²⁰⁸. Het valt dus op dat men niet direct het standaard invaliditeitspensioen aanviel, maar zich focuste op enkele categorieën. De oud-strijders trokken zich in het bijzonder het lot aan van diegenen die tussen de mazen van het net glipten. Op de eerste plaats dienden tuberculosen als invaliden erkend te worden. Ze hadden het financieel hard te verduren gekregen. De *F.N.C.* wees al op dit probleem in de loop van 1919. Men had hen simpelweg naar huis gestuurd, met verlof zonder soldij; ze eisten een deftig pensioen voor deze slachtoffers²⁰⁹. Men schatte hun aantal op zo'n achtduizend²¹⁰. Devèze kaartte dit probleem aan op de ministerraad; de premier wees erop dat de *Ligue contre la Tuberculose* middelen kreeg van de overheid en dat er sanatoria voorzien waren. Destrée vond dat juridisch gezien elke ziekte, ook tuberculose, opgelopen tijdens de oorlog moest worden vergoed²¹¹. Bij een volgende bespreking ging de ministerraad akkoord met het voorbereiden van een wetsvoorstel voor een aanpassing van het statuut van de invaliden. Alle tuberculosen met een invaliditeitspercentage van boven de 50 % zouden voortaan nu 100 % toegekend worden, totdat deze 100 % werd vastgesteld. Voor de zware invaliden zou men bovendien de uitkering optrekken, indien men een inkomen onder de 9.000 frank had²¹². Dit werd eveneens vastgelegd in het **K.B. van 10-02-1921**²¹³.

In principe gaf de regering dus vrij snel toe, als het over invaliden ging. Een ander voorbeeld geeft dit ook aan. Parlementslid Declercq vroeg minister van Landsverdediging Devèze om uitleg over de vastgelegde einddatum voor de onderzoeken; hierna zou geen enkele oud-strijder zich nog kunnen aanmelden als oorlogsinvalide. Tot dan lag die op 29 november, maar Devèze merkte zelf op dat dit inderdaad niet haalbaar was. Hij kende persoonlijk verschillende invaliden die nog niet de kans hadden gekregen zich aan te melden. Hij verlengde de termijn tot 15 maart 1921. Toch scheen dit niet voldoende voor Declercq; het ging vooral over het feit dat er een einddatum überhaupt was. Er zou volgens dit parlementslid geen einddatum moeten zijn. Wat met mensen die later zwaardere gevolgen ondervinden van hun wonden dan nu het geval was? Bovendien was er volgens Declercq een

²⁰⁸ ARA, *Ministerraadsnotule 17-01-1921*, pp. 9-10.

²⁰⁹ *Journal des Combattants*, 1, nr. 21 (23-11-1919), p. 2.

²¹⁰ *Journal des Combattants*, 4, nr. 19 (05-03-1922), p. 4.

²¹¹ ARA, *Ministerraadsnotule 17-01-1921*, pp. 9-10.

²¹² ARA, *Ministerraadsnotule 07-02-1921*, pp. 12-13.

²¹³ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 175.

extreme traagheid in de afhandeling van de administratie. Het duurde gemiddeld zeven maanden vooraleer men zijn invaliditeitsgraad te weten kwam; als men niet-invalid verklaard werd, verkreeg men vaak geen ‘afdankingsvergoeding’. Devèze verdedigde zich: de regering had reeds vele zaken gedaan voor de invaliden, met name een verhoging van de vergoedingen en een invalideverklaring van tuberculosen. De organisatie, die de invaliden uitbetaalde, had al twaalf miljoen frank gekregen. Bovendien had men nu meer dan drie jaar de tijd gekregen om een aanvraag in te dienen; dat scheen de minister meer dan genoeg²¹⁴. Hier hebben we dus een heel ander verhaal dan bij de dotatie. Minister Janson zocht dan argumenten om zijn wetsvoorstel te handhaven, terwijl hier Devèze het aandurfde om budgettaire gegevens te hanteren. Dat betekent dat naar zijn mening de regering al vrij ver was gegaan en niet hoefde te vrezen voor aantijgingen vanuit de oud-strijderswereld.

Devèze zou bovendien ook zelf trachten de problemen op te lossen vooraleer de invalidenorganisaties zich er op stortten. In de loop van 1922 lanceerde hij een voorstel om enkele problemen weg te werken. Voorheen moest men immers elk jaar zijn invaliditeit laten onderzoeken als men slechts tijdelijk invalide was; had men drie keer hetzelfde resultaat, dan werd dit vastgelegd. Hij wou er nu voor zorgen dat mensen hun uitkering zouden trekken tot aan hun volgende onderzoek, aangezien soms de onderzoeken niet op dezelfde momenten konden worden gehouden en er een periode van meer dan een jaar tussen kon zitten, waardoor men geen vergoeding meer kreeg. Bovendien zouden er ook uitkeringen mogelijk moeten zijn voor mensen wier letsels, vóór de oorlog opgelopen, verslechterd waren door de legerdienst²¹⁵. De oud-strijders-parlementariërs lieten ook van zich horen. Van Remoortel (*Le Jass*) zou andermaal een ontwerp voorleggen, ditmaal mede ondertekend door Van Hoeck, Vandenmeulenbroucke (beiden *V.O.S.*), Joris Van Severen, enz²¹⁶ om ouders, weduwen en wezen van invaliden hogere uitkeringen te geven en bovendien zouden de voordelen naar de buitenlanders moeten worden uitgebreid die in het Belgische leger hadden gevochten; een soortgelijk idee stond er ook in het voorstel van Devèze²¹⁷. Andermaal focust men hier op andere groepen dan de invaliden zelf. De voorstellen werden besproken in de Legercommissie. Voorzitter de Burlet opende hun analyse met de volgende woorden: “*zij acht het overbodig te bevestigen dat alle leden bezield zijn met dezelfde gevoelens van diepe erkenning en onwrikbare genegenheid jegens onze glorievolle invaliden der Grooten Oorlog,...*”, maar een verhoging van de bedragen, zoals Van Remoortels voorstel beaamde, vond men teveel van het goede: dat zou uitkomen op een verdubbeling van het budget, van 16,5 naar 31,5 miljoen frank per jaar. De Commissie zei zelf rekening te moeten houden met de hachelijke situatie van de staatskas²¹⁸. Ook hier hetzelfde verhaal; men durfde openlijk te weigeren op basis van de meerkost, waar waarheid in moet hebben gezeten, anders zou men in de oud-strijderspers zwaar afgerekend worden. Veel reactie kwam er daar echter niet, want in de Kamer werd uiteindelijk gestemd over de versie van Devèze, die gevolgd was door de Legercommissie. Samenvattend kan men stellen dat men op vraag van de *F.N.I.* tijdelijke

²¹⁴ *Annales Parlementaires (1920-1921)*, zitting van 24-02-1921, pp. 693-694.

²¹⁵ *Documents Parlementaires (1921-1922)*, nr. 321 (zitting van 15-05-1922).

²¹⁶ *Documents Parlementaires (1921-1922)*nr. 317 (zitting van 14-06-1922).

²¹⁷ *Documents Parlementaires (1921-1922)*, nr. 321 (zitting van 15-05-1922).

²¹⁸ *Documents Parlementaires (1922-1923)*, nr. 325 (zitting van 05-06-1923).

pensioenen van invalide militairen “*d’office*” permanent zou maken, aangezien deze nu al jaren op controle gingen. Daarnaast ging men de vergoeding voor hulp van derden ook uitbreiden, en bovendien werd voor de uitbetalingen van de frontstrepenrente (die cumulatief was met het gewone invaliditeitspensioen) de pensioensgerechtigde leeftijd voor invaliden van 55 naar 50 jaar verschoven²¹⁹. Het zou wachten zijn tot de **wet van 31 juli 1923** vooraleer deze manifeste veranderingen werden doorgevoerd aan het statuut van de invaliden en de wet van 23 november 1919²²⁰. Men kreeg dus verregaande toegevingen of uitbreidingen van dit statuut. Voorheen was men bovendien nog tegemoet gekomen aan een andere eis: men zou invaliden automatisch acht frontstrepen toekennen²²¹, zoals men in Frankrijk al lange tijd had gedaan²²². Het moet gezegd dat dit een heet hangijzer was voor de *F.N.I.*, aangezien invaliden slechts enkele frontstrepen konden halen.

Toch was er één zaak die lang bleef aanslepen, met name in verband met de dotatie. Naar analogie met de frontstrepenproblematiek, waren immers veel invaliden grotendeels uitgesloten van een ‘deftige’ dotatie. Velen waren immers vanaf hun invaliditeit uit de militaire dienst gezet of, zoals men dit omschreef, op verlof gestuurd zonder soldij. Vaak werden ze wel in de munitiefabrieken te werk gesteld, zodat ze in hun onderhoud konden voorzien. Niet alleen hadden ze dus geen geld gekregen tijdens de oorlog, ook na de Wapenstilstand werden ze niet vergoed voor deze periode, die dus vaak liep tot het einde van de oorlog. De *V.O.S.* had dit al aangeklaagd²²³. De *F.N.I.* had 50 frank gevraagd per maand “verlof zonder soldij” voor alle invaliden. De vorige regering was hier al mee akkoord gegaan, maar door verkiezingsperikelen durfde pas de volgende regering onder leiding van Theunis hier werk van maken²²⁴. Pas in februari 1923 werd dit in een wetsvoorstel gegoten, zoals de *F.N.I.* gevraagd had²²⁵. De rapporteur wou aan de vraagstellers ook duidelijk maken dat de invaliden zelf akkoord waren met dit voorstel. De voorzitter van de *F.N.I.* had een bedankingsbriefje gestuurd. De minister maakte wel duidelijk dat – op vraag van een Kamerlid – men wel degelijk 50 frank i.p.v. 75 frank diende toe te kennen, aangezien de gevolgen financieel anders desastreus zouden zijn²²⁶. Deze wet zou op zo’n twaalfduizend mensen van toepassing zijn, voor een totaal van 15,6 miljoen frank²²⁷. Het voorstel werd door iedereen goedgekeurd²²⁸, evenals in de Senaat²²⁹, op een –zelfs volgens de oud-strijderspers – snelle manier²³⁰. Op die manier werden de meeste problemen verholpen. Op het vlak van de militaire pensioenen voor invaliden zou er verbetering komen met de oprichting van de

²¹⁹ *Annales Parlementaires (1922-1923)*, zitting van 12-07-1923, pp. 2148-2149.

²²⁰ A.K.P., Privé-secretariaat Koning Albert I en Koningin Elisabeth, nr. 278: *Le Roi, doit-il rester avec son armée? - L’Indemnité de Combat*.

²²¹ *Documents Parlementaires (1922-1923)*, nr. 165 (zitting van 21-02-1923).

²²² *Journal des Combattants*, 4, nr. 19 (05-03-1922), p. 4.

²²³ *V.O.S.*, 4, nr. 3 (22-01-1922), p. 1; 4, nr. 34 (27-08-1922), p. 1.

²²⁴ ARA, *Ministerraadsnotule 08-01-1923*, p. 6.

²²⁵ *Documents Parlementaires (1922-1923)*, nr. 165 (zitting van 21/02/1923).

²²⁶ *Annales Parlementaires (1922-1923)*, zitting van 12-07-1923, pp. 2146-2148.

²²⁷ *Documents Parlementaires (1922-1923)*, nr. 236 (zitting van 23/03/1923).

²²⁸ *Annales Parlementaires (1922-1923)*, zitting van 12-07-1923, p. 2162.

²²⁹ *Senaatsstuk (1922-1923)*, nr. 194 (zitting van 17-07-1923).

²³⁰ *V.O.S.*, 5, nr. 28 (15-07-1923), p. 5.

Nationale Kas voor Oorlogspensioenen, die opgericht werd op 23 januari 1925. Alle burgerlijke en militaire invaliden zouden via deze instelling systematisch uitbetaald worden; de *F.N.I.*, de *F.N.C.*, de *A.C.S.* en de *V.O.S.* hadden er vertegenwoordigers²³¹.

Devèze concludeerde dat België zeer genereus was geweest voor zijn invaliden. De staat had het maximale gedaan wat kon in deze slechte financiële situatie, aldus de minister. Bij zijn round-up, die hij maakte halverwege 1923, stelde hij dat men inmiddels al 455 miljoen frank had uitgegeven aan frontstrepenters, ridderorden enz. voor invaliden en dat door de nieuwe wet voor de invaliden er jaarlijks nog eens 165 miljoen frank zou bijkomen²³². Devèze maakte zich sterk dat in vergelijking met andere landen de invaliden in België de hoogste uitkeringen kregen. Men moest volgens hem beide zijden in de gaten houden: die van de rechthebbenden en die van de algemene belangen, met andere woorden de openbare financiën²³³. Sommige oud-strijders stapten mee in dit verhaal: de Brusselse afdeling van de *F.N.C.* zei dat de Belgische invaliden goed behandeld werden, dat de militaire pensioenen hoog waren en de staat meer dan in elk ander land zijn invaliden tegemoet gekomen was²³⁴.

Op zich waren deze uitkeringen een zware financiële last, en de staat zou er alles aan doen om de invaliden terug aan het werk te krijgen. Op zich was er al heel wat voorzien voor de invaliden tijdens de oorlog. Zoals hoofdstuk I vermeldde, bij het stuk over de *F.N.I.*, waren er in Port-Villez en Sainte-Adresse belangrijke revalidatiecentra geweest. Maar ook na de oorlog werd er in Sint-Pieters-Woluwe een belangrijk centrum opgericht, terwijl in Nederland in Katwijk-aan-zee het Belgische Phalansterium werd gesticht²³⁵. Zo'n tweehonderd veteranen zouden in St.-Pieters-Woluwe een scholing krijgen; sommigen werden vertrouwd gemaakt met hulpmiddelen, waardoor ze hun voormalig beroep (vooral voor boekbinders, beeldhouwers, glasblazers, horlogemakers, kleermakers, schoenmakers, groentekwekers en mandenvlechters) terug konden uitoefenen²³⁶. Even was er nog discussie geweest onder de ministers of men het centrum niet beter buiten Brussel zou houden, zodat de mensen die er heropgeleid werden niet het mikpunt van spot zouden worden. Typerend is het discours van ministers Anseele en Masson, die als repliek gaven dat men het net wel in het centrum van het land moest plaatsen. Niet alleen had dit praktische redenen – ouders konden gemakkelijk hun zonen opzoeken – maar bovendien móest het land hen kunnen zien, zodat het zou doordringen welke opofferingen deze mannen voor hen hadden gemaakt²³⁷.

Naast revalidatie- en opleidingscentra waren er ook verschillende liefdadigheids- en hulporganisaties, die werden gesubsidieerd door de overheid. Na de oorlog besloot minister van Economische Zaken Jaspar om deze te fusioneren en onder te brengen in een ministerieel departement²³⁸. Zo zou het (*N.W.O.I.-O.N.I.G.*) ontstaan. Dit zou volgens het wetsvoorstel een openbare instelling zijn die als belangrijkste doelstelling had de arbeidsbekwaamheid van

²³¹ C. Mayne, *op. cit.*, pp. 111-112.

²³² *Annales Parlementaires (1922-1923)*, zitting van 12-07-1923, pp. 2150-2151.

²³³ *Annales Parlementaires (1922-1923)*, zitting van 12-07-1923, pp. 2146-2148.

²³⁴ *Journal des Combattants*, 1, nr. 14 (05-10-1919), p. 1.

²³⁵ *Documents Parlementaires (1918-1919)*, nr. 10 (zitting van 11-12-1918).

²³⁶ V. D'Hooghe en H. Vanden Bosch, *art. cit.*, s.p.

²³⁷ ARA, *Ministerraadsnotule 24-03-1919*, pp. 11-12

²³⁸ ARA, *Ministerraadsnotule 30-11-1918*, pp. 7-8.

de oorlogsinvaliden te bevorderen. De instituten in Sint-Pieters-Woluwe en Katwijk-Aan-Zee waren hier de bouwstenen van en zouden mee door de nieuwe instelling, die geld van de staat zou ontvangen en een rechtspersoonlijkheid kreeg, gecoördineerd worden²³⁹. De invloed van de *F.N.I.* zou blijken uit de amendementen die de Senaat aanbracht aan het oorspronkelijke voorstel. Vertegenwoordigers van deze vereniging moesten volgens de senatoren worden opgenomen. Zij hadden volgens de opstellers van de amendementen veel ervaring; bovendien wilden de senatoren geen favoritisme en zou dit ervoor zorgen dat het *Nationaal Werk* geen politiek vehikel zou worden. De invaliden wilden overigens dat de betaalde plaatsen binnen deze instelling aan hen zouden toebehoren. Beide zaken, zowel de toetreding van de vertegenwoordigende organisatie als de betaalde zetels voor ‘echte’ invaliden werden al toegepast in Frankrijk en Groot-Brittannië²⁴⁰. Uiteindelijk zou de Kamer akkoord gaan met dit geamendeerde voorstel²⁴¹. De reden dat Jaspar koos voor de term ‘Oeuvre’ diende ook aan de Senaat uitgelegd te worden; de senatoren vonden dat deze benaming teveel verwees naar het idee van een liefdadigheidsinstelling, terwijl men hierbij het foute signaal gaf naar de oorlogsinvaliden toe. Men diende een officiële instelling te creëren die de invaliden de nodige erkenning en dankbaarheid zou tonen²⁴². Ook hier zien we dat de invaliden liever spraken over een recht op materiële erkenning, dan ervoor te bedelen. Op 17 juni 1919 kwam Jaspar zijn keuze voor de Senaat verdedigen: hij had voor ‘Oeuvre’ gekozen in plaats van ‘Institution’ (Groot-Brittannië) en ‘Office’ (Frankrijk), omdat hij die benamingen te bureaucratisch vond. Bovendien had men al voor het *Oeuvre Nationale des Orphelins de Guerre* gekozen, dus kon men niet meer terug²⁴³. Om aan te tonen dat de invaliden belangrijke personen konden mobiliseren, kijken we nog even naar de samenstelling van het bestuur en andere bestuursorganen. In 1920 werd gravin de Mérode de voorzitter; ondervoorzitters waren Henri Leclerc (voorzitter van de *F.N.I.*) en M. Vaes. Er was echter ook een erecomité, met als voorzitters kardinaal Mercier en M. Masson en als ondervoorzitters luitenant-generaal Leman en Max, burgemeester van Brussel. Onder de leden telde men de gouverneur van Brabant, Mr. Béco; Jacquemin, de vice-gouverneur van de Société Générale de Belgique; Janssen de redacteur van “*Le Soir*”; Reisdorff, vice-voorzitter *F.N.I.* en dr. Stassen, de oud-directeur van Port-Villez. Mayne merkte terecht op dat we hier vertegenwoordigers hebben van de kerk, het leger, de provincie, het parlement, de staat, de *F.N.I.*, de pers en het geneeskundig apparaat. Kortom, alle instanties met macht in België waren vertegenwoordigd, aangevuld met rechtstreekse aanwezigheid van invaliden via de *Fédération Nationale des Invalides et Mutilés de la Guerre*²⁴⁴. Er was dus een groot draagvlak voor de mobilisatie voor invalidenrechten.

²³⁹ *Documents Parlementaires (1918-1919)*, nr. 10 (zitting van 11-12-1918).

²⁴⁰ *Senaatsstuk (1918-1919)*, nr. 89 (zitting van 04-06-1919).

²⁴¹ *Annales Parlementaires (1918-1919)*, zitting van 06-08-1919, p. 1396.

²⁴² *Senaatsstuk (1918-1919)*, nr. 89 (zitting van 04-06-1919).

²⁴³ C. Mayne, *L'action de l'Etat en faveur des victimes de la Première Guerre mondiale, 1918-1930*, Brussel (onuitgegeven licentiaatsverhandeling ULB), 1999 (promotor: E. Gubin), p. 107; in dit werk wordt er gekeken naar de oorlogsslachtoffers, d.w.z. de oorlogsinvaliden (burgerlijk en militair), weduwen en wezen. De wetgeving, evenals de instellingen, die hiermee verband houden, worden belicht.

²⁴⁴ *Ibidem*, pp. 120-123.

2.4. Tewerkstelling

Met enkel omscholing zou men echter moeilijk als invalide aan een job geraken. Deze problematiek loopt echter parallel met die van de valide oud-strijders. Veel oud-strijders zochten na de oorlog hun eigen weg te gaan. Velen hoopten gewoon hun oude betrekking terug te kunnen krijgen. De Kamer zou een wet hiervoor uitwerken die in grote mate overeenkwam met de Franse wet van 22 november 1918: contracten die voor de mobilisering van kracht waren, zouden dit ook blijven na de Wapenstilstand. De oud-strijder mocht echter wel de oorlog aanwenden als een reden tot wettige contractbreuk, maar omgedraaid gold dit dus niet. Oud-strijders waren wel verplicht om binnen een bepaalde termijn hun werkgever van hun beslissing op de hoogte te brengen. Indien men in dienst wenste te blijven, zou het onderbroken contract gewoon worden hernomen. Het loon zou aangepast worden aan de gangbare norm op dat moment. Zelfs al was er al een vervanger aangesteld tijdens de oorlog, dan nog moest de gemobiliseerde terug aangenomen worden. Als ook die plaatsvervanger onder de wapens geroepen was, moest enkel de eerste die in dienst was, terug aangenomen worden. Men maakte wel enkele bemerkings: het moest hier gaan over gezonde oud-strijders, die nog bij machte waren om hun oude functie uit te oefenen. Bovendien mocht men wel naaste familieleden de job geven in plaats van de voormalige werknemer²⁴⁵. Dit wetsvoorstel zou door de Kamer (en Senaat) worden goedgekeurd²⁴⁶.

Daarnaast werd er ook gerekend op de overheid voor nieuwe banen. Een drieduizend militairen, die geen baan vonden, wilden bijvoorbeeld terugkeren in het leger. Minister van Oorlog Masson had echter niet direct een oplossing en poneerde dan maar een voorlopige uitweg: ze zouden 3 frank per dag krijgen tot 25 november, zodat ze een baan zouden kunnen zoeken. Op vraag van minister van Openbare Werken Anseele werd dit zelfs verlengd tot 1 december 1919. Daarna zou men bekijken of er een extra oplossing moest worden gezocht²⁴⁷. Bovendien nam de overheid op dit vlak ook haar verantwoordelijkheid verder op; als men wou dat werkgevers oud-strijders werk gaven, dan diende men zelf het voorbeeld te geven. De **wet van 3 augustus 1919** zou ervoor zorgen dat invaliden en oud-strijders voorrang kregen bij het invullen van nieuwe overheidsfuncties. Al vrij snel had de eerste minister Delacroix opgeroepen om oorlogsinvaliden voorrang te verlenen bij het toekennen van banen bij de spoorwegen. Hij vroeg dit ook toe te passen bij de andere departementen²⁴⁸. Het voorstel tot de wet van 3 augustus, voluit de *wet om gemobiliseerden, die vroeger overheidsfuncties betrokken, terug aan hun job te helpen en invaliden en soldaten voorrang te geven bij tewerkstelling bij de overheid*, vertrok van het idee dat men voormalige ambtenaren terug aan hun oude baan wou helpen, tenzij dit door ziekte of invaliditeit onmogelijk geworden was. Men zou echter in deze laatste gevallen wel op zoek gaan naar een baan die in dezelfde looncategorie lag en toch nog door hen kon worden uitgevoerd. Mensen die recht hadden gehad op bevordering, konden nu na examens alsnog promoveren. Maar men zou ook voor nieuwe functies binnen de overheidsdiensten rekruteren onder de oud-strijders: men maakte aanwervingsklassen, waarbij invaliden en vervolgens oud-strijders de eerste en de

²⁴⁵ *Documents Parlementaires (1918-1919)*, nr. 244 (zitting van 16-07-1919).

²⁴⁶ *Annales Parlementaires (1918-1919)*, zitting van 17-07-1919, p. 1932.

²⁴⁷ *Ministerraadnotule 6-11-1919*, pp. 9-10.

²⁴⁸ ARA, *Ministerraadsnotule 10-12-1918*, pp. 7-8.

tweede lijst zouden vormen en dus voorrang kregen. Voor vacatures diende het personeelsbeheer eerst deze namen te gebruiken. Een derde groep zouden de gemobiliseerden uit het achterland en de burgerlijke (invalide) oorlogsslachtoffers zijn. Men zou bij examens rekening houden met deze categorieën. Er werd wel nog steeds gekeken naar de capaciteiten van de kandidaten: vond men een gewone burger beter dan een oud-strijder voor een bepaalde taak, dan werd uiteraard de eerste benoemd²⁴⁹. Door enkele amendementen zou de diensttijd in het leger bij de dienstjaren in de administratie gerekend worden en zouden oorlogswezen bij de derde categorie worden ondergebracht. Inmiddels waren de Comités van Nationale Erkentelijkheid al begonnen met het oplistten van de kandidaten. Het enige wat nu nog bepaald diende te worden was welke openbare ambten er onder deze wet zouden vallen²⁵⁰. Het wetsvoorstel werd, met de amendementen erbij, goedgekeurd²⁵¹.

Toch zou al snel blijken dat deze wet, die op het eerste gezicht een goede oplossing leek, dode letter bleef. De oud-strijderstijdschriften publiceerden het ene artikel na het andere hierover²⁵². Renkin had wel al de provinciebesturen aangeschreven om werk te maken van de voorrang bij overheidsbenoemingen aan oud-strijders. Ook Janson had een ministeriële brief in die zin doorgestuurd. De oud-strijders ondernamen ook zelf actie: de *N.S.B.* riep zijn leden op om bij misbruik te protesteren en contact op te nemen met de lokale afdelingen²⁵³. Ook in de Kamer klaagden de vertegenwoordigers van de oud-strijders. Borginon zei bij zijn voorstel voor een dotatie dat bij benoemingen oud-strijders nog steeds over het hoofd werden gezien²⁵⁴. Eind 1920 klaagde Van Remoortel eveneens de gebrekkige toepassing aan. Het waren vooral de gemeenten die voortdurend in de fout gingen. Vooral bij onderwijzers, die veteraan waren, was er een grote teleurstelling: de gemeenteraad moest hun benoeming goedkeuren en deze kozen bij voorkeur iemand van hun eigen kleur. Ook van andere functies had Van Remoortel een heleboel voorbeelden (architecten, muzikleraars, secretarissen, enz.). Het grote probleem volgens Van Remoortel was dat het K.B. uitbleef waarin stond welke functies uitgesloten waren van voorkeursmaatregelen, zodat de oud-strijders geen ijdele hoop zouden koesteren. Daarnaast moesten de gemeenten op hun plichten gewezen worden, volgens dit kopstuk van *Parti des Combattants*. In feite wou Van Remoortel een instantie die kon sanctioneren, indien nodig²⁵⁵. Hoewel hij aanvankelijk de huidige wet duidelijk genoeg vond²⁵⁶, besliste de premier om dan toch een dergelijk K.B. op te stellen, wat echter niet van een leien dakje liep. De departementen geraakten er niet uit²⁵⁷. Men had op 23 maart 1921 een voorlopig K.B. opgesteld dat enkel de functie van persoonlijke secretaris van de burgemeester uitsloot²⁵⁸. Dit zou echter niet veel helpen.

²⁴⁹ *Documents Parlementaires (1918-1919)*, nr. 136 (zitting van 09-04-1919).

²⁵⁰ *Documents Parlementaires (1918-1919)*, nr. 191 (zitting van 25-06-1919(?)).

²⁵¹ *Annales Parlementaires (1918-1919)*, zitting van 02-07-1919, pp. 1171-1174.

²⁵² *Journal des Combattants*, 1, nr. 10 (07-09-1919), p. 2.

²⁵³ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 16 (09-05-1920), p. 1.

²⁵⁴ *Documents Parlementaires (1919-1920)*, nr. 15 (zitting van 24-12-1919).

²⁵⁵ *Annales Parlementaires (1920-1921)*, zitting van 14-12-1920, pp. 169-172.

²⁵⁶ ARA, *Ministerraadsnotule 10-01-1921*, p. 10.

²⁵⁷ ARA, *Ministerraadsnotule 24-01-1921*, pp. 3-4.

²⁵⁸ *Annales Parlementaires (1922-1923)*, zitting van 11-01-1923, p. 412.

Intussen zou in de Kamer ook een ontwerp worden neergelegd waarbij de provinciale en gemeentelijke besturen verplicht werden hun vacatures langer en sneller openbaar te maken. Er kwam ook meer controle van bovenaf; werd de wet niet nageleefd, dan zou de Koning de aanstelling kunnen weigeren²⁵⁹. Dit voorstel werd hernomen door de volgende regering²⁶⁰, maar de discussie bleef maar uitgesteld worden. Oud-premier Carton de Wiart, die het wetsvoorstel oorspronkelijk had ingediend, vond dat men niet mocht dralen omdat de belangen van de oud-strijders op het spel stonden. Men moest handelen want de gemeentelijke overheden respecteerden de wet niet, maar de overheid had geen middelen in handen om actie te ondernemen. Van Remoortel steunde de ex-premier, maar tevergeefs²⁶¹.

Ondanks dit voorstel en het voorlopig Koninklijk Besluit bleven er problemen met de voorrangswet, die door de oud-strijders ook wel eens de “*elastieke wet*”²⁶² of de “*komediewet*”²⁶³ werd genoemd. De *F.N.C.-N.S.B.* had in haar tijdschrift zelfs een rubriek “*La loi du aôut est sabotée à...*” staan, waar men alle gemeenten opsomde en de functies die ter discussie stonden²⁶⁴. Vanaf eind 1922 begon het ook in het Parlement te donderen. Het regende amendementen op de wet van 3 augustus 1919, die ervoor zouden zorgen dat er een striktere controle kwam²⁶⁵ of dat de dienstjaren in het leger dubbel werden gerekend voor de dienstjaren in de administratie²⁶⁶. De oud-strijdersverenigingen vroegen zelf om de amendementen mee te nemen in het debat²⁶⁷.

Het gevolg was dat de discussie eindeloos bleef duren. Lange debatten ontsponnen zich over bijna alle kwesties. Wie had de regel opgesteld dat oud-strijders met 10 percent meer begonnen aan examens? Waar moesten gemeenten extra middelen vandaan halen? Sommigen wilden de functies vacant maken voor alle oud-strijders enz. Wat aan te vangen met tijdelijke benoemingen?²⁶⁸ Er waren vooral discussies over de vraag of onderwijzers en secretarissen nu buiten de voorkeurswet moesten worden gehouden of niet²⁶⁹. Het opmerkelijke is dat de vele voorstellen en amendementen over de kleinst mogelijke details of louter technische aangelegenheden gingen; men moet als het ware een specialist zijn om alles te kunnen ontwarren. Het kwam er op neer, zoals Heyman (*V.O.S.*) in de Kamer samenvatte, dat de wet van 3 augustus er veel te snel was gekomen, als een ondoordachte manier om zo snel mogelijk de oud-strijders erkenning te geven. Het gevolg was dat er verschillende gaten in de wetgeving zaten, waardoor lokale besturen perfect de dwingende kracht van de wet konden ontwijken. Uiteindelijk kwam men in de Kamer overeen om een controlecommissie op te

²⁵⁹ *Documents Parlementaires (1920-1921)*, nr. 82 (zitting van 25-01-1921).

²⁶⁰ *Documents Parlementaires (1921-1922)*, nr. 173 (zitting van 07-04-1922).

²⁶¹ *Annales Parlementaires (1921-1922)*, zitting van 12-07-1922, p. 1702.

²⁶² *Het Strijdersblad*, 3, nr. 7 (13-02-1921), p. 1.

²⁶³ *Het Strijdersblad*, 3, nr. 13 (27-03-1921), p. 1.

²⁶⁴ *Journal des Combattants*, 4, 49 (03-12-1922), p. 4

²⁶⁵ *Documents Parlementaires (1922-1923)*, nr. 82 (zitting van 11-01-1923).

²⁶⁶ *Documents Parlementaires (1921-1922)*, nr. 438 (zitting van 24-10-1922).

²⁶⁷ ARA, *Ministerraadsnotule 06-11-1922*, p. 4.

²⁶⁸ *Annales Parlementaires (1922-1923)*, zitting van 11-01-1923, pp. 416-422.

²⁶⁹ *Annales Parlementaires (1922-1923)*, zitting van 17-01-1923, p. 448.

richten en gemeenteontvangers, gemeentesecretarissen en onderwijzers als uitzonderingen te nemen op de wet²⁷⁰.

Op dit vlak schoot de overheid dus duidelijk tekort. Tot in 1923 spraken de bladen over overtredingen tegen de wet en de laksheid waarmee hiertegen werd opgetreden. Het was schijnbaar onmogelijk om zich voortdurend bezig te houden met de oud-strijdersbelangen; een eenmalige uitkering of een vastgelegd pensioen waren makkelijker te controleren. De oud-strijders begonnen zichzelf als een minderheid te zien, die nu vergeten werd: *“on nous oublie, c’est presque naturel, c’est presque logique tant l’égoïsme s’est profondément ancré dans les coeurs de ceux, de majorité de ceux qui sont restés sous la botte allemande”*²⁷¹. Het discours van het “echte slachtoffer” kwam terug naar boven.

2.5. Extra's

De belangrijkste aandachtspunten binnen de oud-strijderswereld zijn al aan bod gekomen, maar volledigheidshalve worden hier nog enkele elementen kort behandeld.

Zo zette bijvoorbeeld ook het huurgeld bij de oud-strijders kwaad bloed. Ze wilden vrijgesteld worden van huur tijdens de oorlogsjaren, evenals van de belastingen. Er was al een **wet van 30 april 1919** die voorzag in het opschorten van de huishuur of hypothecaire leningen (wat heel vaak werd gebruikt voor de aankoop van een huis op het platteland) van militairen die de veldtocht hadden meegemaakt. Het probleem was dat er geen verplichting was; de oud-strijders moesten zelf naar het Vredegerecht stappen. De vrederechters mochten dan beslissen²⁷².

Pas onder de regering-Delacroix II werden er concrete stappen ondernomen om hier iets aan te doen²⁷³. Er kwam een voorstel om de huur van militairen voor vijftig percent door de Staat te laten vergoeden, voor drie jaar. Men voorzag hiervoor een budget van 1 miljoen frank. Een ander voorstel kwam er uit socialistische hoek: Kamerlid Mathieu diende een voorstel in waarbij de oud-strijder onmiddellijk volledig vrijgesteld werd van de huur of hypothecaire leningen; deze vrijstelling zou overdraagbaar zijn aan zijn verwanten, indien hij overleed of gesneuveld was. Hij vond het niet kunnen dat door de vorige wet men slechts zes maanden de tijd had om een aanvraag in te dienen. Men moest bovendien twee keer bewijzen dat men de huur niet kon betalen, namelijk wanneer men de aanvraag deed, en wanneer de aanvraag behandeld werd bij het gerecht. Vaak was het zo dat de verhuurders zo slim waren om te wachten, omdat de huurder op termijn er misschien wel in slaagde om geld bijeen te krijgen en de huur kon betalen, met terugwerkende kracht. Geld dat hij dan in de naoorlogse periode had vergaard, zou hij dan al direct moeten afgeven²⁷⁴. Een derde voorstel kwam Van Remoortel. In zijn dotatiewetsvoorstel had hij hier een hoofdstuk aan gewijd: hij vond dat men de oud-strijders niet meer mocht belasten, nog dat achterstallige huurlasten of interesten nog inbaar zouden kunnen zijn. De Rechtbanken van Oorlogsschade moesten volgens dit wetsvoorstel bepalen op hoeveel men recht had, met de inkomsten van de persoon in kwestie,

²⁷⁰ *Documents Parlementaires (1922-1923)*, nr. 200 (zitting van 07-03-1923).

²⁷¹ *Journal des Combattants*, 5, nr. 24 (17-06-1923), p. 4.

²⁷² *Documents Parlementaires (1919-1920)*, nr. 262 (zitting van 07-05-1920).

²⁷³ *Documents Parlementaires (1919-1920)*, nr. 18 (zitting van 24-12-1919).

²⁷⁴ *Documents Parlementaires (1919-1920)*, nr. 132 (zitting van 03-03-1920).

in het achterhoofd. De huishuur moest worden opgeheven voor de tijd dat militairen (lager dan officieren) in het leger waren en dat burgers gevangen waren wegens verzetsdaden; de Staat zou instaan voor de kosten. Als hij hun kostwinner was, gold dit ook voor de families van de overleden militair²⁷⁵.

minister van Landsverdediging Janson gaf echter in de ministerraad zijn mening te kennen²⁷⁶, die grotendeels overgenomen zou worden in het wetsvoorstel dat het uiteindelijk zou halen. Hij lanceerde een verregaande tegemoetkoming: de Staat zou twee derden van de huur betalen, en indien de oud-strijder ook het overgebleven derde niet kon betalen, kon hij hiervoor een vrijstelling verwerven. Delacroix ging echter niet akkoord met dit idee. Hij vond dat het andere idee van Janson voor de dotatie, namelijk de verlenging van de *Commission 'Masson'*, hier ook een oplossing kon zijn: deze zou ook kunnen tussenbeiden komen bij problemen met het betalen van de huur²⁷⁷. De Legercommissie zou uiteindelijk het laatste woord hebben, de drie wetsvoorstellen bespreken en dan toch Janson volgen. Een oud-strijder zou nooit meer dan een derde van de huishuur moeten betalen. De bedoeling was dat een derde betaald werd door de Staat, de verhuurder en de huurder. Mensen die echter al hun huur vereffend hadden, konden hun geld niet meer terugkrijgen; men veronderstelde dat ze al terug hun welgesteldheid hersteld hadden. Gemiddeld sprak men over 2.500 frank achterstallige huur, dus ongeveer 833 frank voor de rekening van de staat. Men rekende tot 31 juli 1919, zodat de maximale periode exact vijf jaar zou bedragen. Om het vredegerrecht te omzeilen achtte men de Rechtbank van Oorlogsschade het meest capabel, hoewel er eerst nog een vonnis nodig was van dit vredegerrecht. De huishuur zou verhaald moeten worden op Duitsland. Al deze voordelen werden ontzegd aan veroordeelden, tenzij er sprake was van eerherstel²⁷⁸.

Een minder belangrijk punt was de reductie op de spoorwegen. Op 6 juli 1919 berichtte het "*Journal des Combattants*" dat men een reductiekaart kon krijgen, waardoor men voor zes maanden een korting van 75 percent kreeg op spoorwegbiljetten. De vereniging stelde dit natuurlijk voor als een persoonlijke overwinning²⁷⁹. Uiteindelijk zou de vereniging zelfs permanent deze korting eisen²⁸⁰. Men zou hier echter naast grijpen; de reductie werd enkel uitgebreid voor invaliden tot 30 september 1920²⁸¹. Een laatste poging om hun korting te geven, kwam er door Kamerlid Ramaekers, die tevergeefs had gevraagd om alle oud-strijders met meer dan vier frontstrepen vermindering op hun treinticket te geven²⁸².

Een andere belangrijke tegemoetkoming waarvan ik het parlementair debat niet opgevolgd heb, is de voorrang die oud-strijders kregen bij de vergoeding van oorlogsschade. Als hun huizen in puin lagen, zouden zij eerst geholpen worden²⁸³.

²⁷⁵ *Documents Parlementaires (1919-1920)*, nr. 81 (zitting van 04-02-1920).

²⁷⁶ ARA, *Ministerraadsnotule 17-05-1920*, pp. 6-8.

²⁷⁷ ARA, *Ministerraadsnotule 17-05-1920*, p. 7

²⁷⁸ *Documents Parlementaires (1919-1920)*, nr. 262 (zitting van 07-05-1920).

²⁷⁹ *Journal des Combattants*, 1, nr. 1 (06-07-1919), p. 1.

²⁸⁰ *Journal des Combattants*, 1, nr. 11 (14-09-1919), p. 1.

²⁸¹ *Journal des Combattants*, 2 nr. 4 (15-02-1920), p. 1.

²⁸² *V.O.S.*, 4, nr. 23 (11-06-1922), p. 5.

²⁸³ *Journal des Combattants*, 1, nr. 12 (21-09-1919), p. 1.

Men kan gerust besluiten dat er heel wat maatregelen werden genomen. Een eerste vraag die men zich als onderzoeker kan stellen is of er geen nood was aan een financiële tegemoetkoming, los van het oud-strijdersdiscours, los van de drang naar materiële erkenning? Was het niet zo dat vele veteranen daadwerkelijk in de problemen zaten en geld nodig hadden, onafhankelijk van de vraag of ze hier recht op hadden? Als we terugkijken naar de parlamentsbezetting, geeft het hoge aantal betogers toch het vermoeden dat dit een rol speelde. Deze veronderstelling wordt alleen maar onderstreept door de extreme daad die men stelde door binnen te dringen in de Kamer. In onze huidige samenleving waar betogingen vaker voorkomen en de oppositie vaak van zich laat horen, zou er slechts beperkte aandacht aan besteed worden. De pers toen schreeuwde moord en brand, vooral omdat dit in de maatschappelijke context van die tijd moet gezien worden: het Paleis der Natie stond symbool voor België, voor democratie en de soevereiniteit van het land; het patriottisme was vlak na de oorlog zeer groot (zie Hoofdstuk V). Een ‘aanval’ hiertegen, hoewel niet gericht op de ideeën waar dit symbolisch gebouw voor stond, kwam er niet zonder gegronde redenen. Dat er wel degelijk oud-strijders in financiële problemen zaten, is logisch. Veel bedrijven waren failliet of waren hun kapitaal kwijt, terwijl de Staat slechts geleidelijk zou vergoeden (zie Hoofdstuk I). Het begin van het tweede kapitel gaf de nefaste financiële situatie ook al aan. De oud-strijdersverenigingen zouden de armoede van sommige leden duidelijk onder de aandacht brengen in hun bladen om de regering aan te sporen werk te maken van betere voorstellen. Zelfs de *A.O.C.* liet blijken dat haar leden het moeilijk hadden om rond te komen. De vergoedingen voor de (oud-)officieren mochten dan wel verdubbeld zijn, de levenskosten waren verdrievoudigd²⁸⁴. Ook Van Remoortel zei bij de voorstelling van zijn dotatiewetsvoorstel dat om te overleven de families tot nu toe geld moesten lenen of meubels verkopen²⁸⁵. Op zijn beurt vertelde Theelen dat het merendeel van de oud-strijders effectief in nood verkeerde aangezien veel goederen nog steeds schaars waren waardoor de prijzen de pan uitswingden²⁸⁶. De schaal van de materiële problemen bij de oud-strijders of het aantal is moeilijk te achterhalen. Het cijfer van de 60.000 veteranen die bij de *Commissie ‘Masson’* langs gingen, was – zoals boven aangetoond – geen maatstaf omwille van de vrees hogere dotaties te mislopen en omwille van de terughoudendheid hun problemen te moeten toegeven. De oud-strijders gedroegen zich ook met een bepaalde fierheid binnen de maatschappij; eer was belangrijk in deze kringen. Omdat dit niet via andere bronnen te achterhalen is, werd er in dit hoofdstuk meer gekeken naar de drang naar erkenning dan naar de effectieve nood.

De stelling dat de oud-strijders zelf deze financiële regelingen vroegen vanuit hun overtuiging dat ze hier recht op hadden, is voldoende aangetoond. Heel veel artikels binnen de oud-strijderspers werden hieraan gewijd en stelden het woord dankbaarheid centraal. De parlamentsleden waren allemaal van mening dat de staat en het volk, dus ook zij, de veteranen een compensatie verschuldigd waren, hoewel enkele regeringleden soms nog dwars lagen op basis van de slechte financiële situatie van de staat en vooral de Parlementsbezetting toonde

²⁸⁴ *Le Vétérans*, 1, nr. 2 (December 1919), p. 10.

²⁸⁵ *Documents Parlementaires (1919-1920)*, nr. 81 (zitting van 04-02-1920)

²⁸⁶ *Documents Parlementaires (1919-1920)*, nr. 13 (zitting van 24-12-1919)

aan dat de oud-strijders het tijd vonden dat men daadwerkelijk tegemoet kwam aan deze beloften. Een laatste voorbeeld, dat tegelijkertijd het discours in dit debat onderstreept: de “*V.O.S.*” klaagde aan dat men de ouders van gesneuvelde oud-strijders geen pensioen, maar slechts een vergoeding gaf. Hoewel het in feite hetzelfde was, zoals de *V.O.S.* ook zelf aangaf, was er in wezen wel een verschil qua intentie: een pensioen was een recht, een tegemoetkoming werd geregeld door een wet en kon ook zo weer worden ingetrokken. In hun ogen voelde Devèze zich dus niet verplicht de ouders iets toe te kennen, maar tegelijkertijd dacht hij vrijgevig te zijn door de uitkering die hij hun gaf; volgens de auteur miskende hij hun op die manier hun natuurrecht²⁸⁷.

Kregen de oud-strijders nu die vergoedingen of tegemoetkomingen waar ze op gerekend hadden? Als we een eindbalans opmaken, dan lijken de (verschillende) tegemoetkomingen – in aantal - toch vrij royaal. Toch moeten hier verschillende nuances bij gemaakt worden; het is trouwens ook onmogelijk om in dit een ja/nee-antwoord te vervatten, te meer omdat er zo’n verscheidenheid aan vergoedingen was en anderzijds omdat we toch de invaliden als een aparte categorie hier moeten beschouwen.

De dotatie was voor de oud-strijders het strijdpunt bij uitstek; in feite viel of stond de hele erkenning met dit dossier. We zien ook dat zodra het *Strijdersfonds* opgeheven werd en de uitbetalingen voltooid waren, dat het ledenaantal van de oud-strijdersverenigingen zou inkrimpen. Tot dan was er ook weinig interesse geweest onder de leden voor andere thema’s dan deze die in de verhandeling aan bod komen. Dat wil ook zeggen dat na 1923 het inhoudelijke programma van de oud-strijdersverenigingen zal veranderen²⁸⁸.

De oud-strijdersverenigingen zouden toch hun slag thuishalen als het ging over de dotatie. We hebben het hier dan niet over de financiële draagkracht van het wetsvoorstel dat het uiteindelijk haalde, maar over de denkwijze hierachter: elke oud-strijder kreeg in principe zijn deel! Toch moet hier duidelijk het verschil aangegeven worden tussen dit dossier en de belangenstrijd voor de invaliden. De oud-strijdersverenigingen zouden een massabetoging moeten houden om uiteindelijk te krijgen waar ze volgens hen recht op hadden. Al bij al waren het geen bijzonder hoge bedragen die men kreeg. We spreken over een gemiddelde van tweeduizend frank, wat dus heel wat minder was dan men via de 10.000 frank-campagne had geëist. Men moest dus wel inbinden en kreeg slechts gedeeltelijk genoegdoening qua bedragen. We kunnen besluiten dat de valide oud-strijders erkenning kregen, eerder op een symbolische dan op een materiële manier, waarmee direct de brug naar het volgende hoofdstuk gemaakt is.

Geheel anders was het bij de invaliden. Dr. Martin schreef in *Le Soir* een artikel dat het misschien goed samenvat: hij schreef dat de bevolking de zaak van de invaliden als heilig beschouwde. Vergeleek men de militaire met de burgerlijke oorlogsinvaliden dan werd al snel duidelijk dat de eersten er veel beter uitkwamen²⁸⁹. Zoals we gezien hebben, zouden ook de andere verenigingen naast de *F.N.I.* in de bres springen voor hun mindervalide collega’s. Het was ook opvallend dat de regering en de parlementsleden vrij snel reageerden op problemen

²⁸⁷ *V.O.S.*, 5, nr. 7 (18-02-1923), p. 1.

²⁸⁸ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, pp. 56 – 57, 61-64.

²⁸⁹ *Le Soir*, 02-04-1921.

Financiële regelingen

die zich voordeden. We hebben gezien dat minister Devèze zelf voorstellen op tafel legde om de invaliden genoegdoening te schenken. Het klopt inderdaad dat de Belgische invaliden een vrij goede uitkering kregen; men mag echter niet vergeten dat een fundamentele denkfout bewaard bleef: men keek niet naar de professionele achtergrond van de rechthebbende.

Een laatste belangrijk strijdpunt was de tewerkstelling, maar hier is duidelijk geworden dat de tand des tijds ook zijn invloed had op de erkenning en op het effect dat het oud-strijdersdiscours had op de publieke opinie. Groot is het verschil als men denkt aan de dotatie en de toepassing van de wet van 3 augustus 1919, die smalend de “elastieke wet” werd genoemd. Waar de kranten in 1920 mee pleitten voor een voldoening schenkende dotatie, zouden slechts in 1923 de oud-strijderskranten in aparte rubrieken aandacht schenken aan de klachten over de overheidsbenoemingen. De oorspronkelijke wet, net als de wet op de frontstrepen, was dan ook uitgeschreven in een periode waarin de erkentelijkheid het grootste was. Na verloop van tijd had het helden- en slachtofferdiscours geen effect meer. Erkenning is dus vergankelijk!

Een Belgische soldaat nabij de 'Poste aquatique N° 1' te Noordschote (Foto René Webers)

Hoofdstuk III

“Ik kom U melden wat de soldaten van België geweest zijn, welk uithoudingsvermogen zij hebben doen blijken, welken moed en welke dapperheid zij ten toon gespreid hebben, welke buitengewone uitslagen zij door hunne inspanning verkregen hebben”¹.

Koning Albert I toonde duidelijk zijn waardering voor de Belgische soldaten, bij zijn toespraak naar aanleiding van de heropening van het Parlement. Zou de rest van de Belgische bevolking volgen?

Nog nooit was België in zo'n oorlog gestort, nog nooit hadden zoveel mannen de wapens opgenomen om het land te verdedigen. Met de overwinning en vooral de eigenhandige bevrijding van het vaderland op hun naam keerden de oud-strijders terug naar huis.

Het vorige hoofdstuk wees er al op dat men bovenal respect wou voor hun oorlogservaringen. Een echte concrete vorm van erkenning hadden ze echter niet in gedachten: alle mogelijke vormen werden door de veteranen omarmd. Niettemin bestond dus wel deze algemene vraag naar symbolische erkenning.

De regering zou bijgevolg zelf enkele initiatieven nemen, waar vervolgens de bonden wel trachtten bij te sturen. De bekendste huldiging van overheidswege kwam er pas in 1922; de lokale gemeenschappen zouden echter dit overheidsproject niet afwachten en zelf hun plaatsen van herdenking creëren.

Belangrijker waren echter de individuele uitreikingen, onder de vorm van eretekens. Hoewel de oud-strijderseenheid door de betrokkenen zelf hoog in het vaandel werd gedragen, hoopte elk van hen toch zijn insigne te krijgen. Wie verdiende er één? Had de staat hiervoor het nodige geld?

¹ *Documents Parlementaires (1918-1919)*, nr. 1 (zitting van 22-12-1918).

Hoofdstuk III

Eretekens en monumenten

Het vorige hoofdstuk begon met de opmerking dat na elke oorlog de oud-strijders erkend willen worden. Ook hier wordt de opsplitsing van Stéphanie Claisse gebruikt, waarbij de erkenning uiteenvalt in enerzijds de reeds behandelde materiële erkenning en anderzijds de symbolische erkenning¹. Beide zaken zijn met elkaar vervlochten, maar hier zal de nadruk meer liggen op deze laatste vorm van erkenning en het uiterlijk vertoon hiervan.

We starten met een analyse van het gebruikte oud-strijdersdiscours waarbij er ook gekeken wordt naar het verband tussen materiële en symbolische erkenning. Hoe wilden de oud-strijders zelf erkend worden?

Een tweede en derde stuk bekijkt dan, zoals de titel ook aangeeft, de belangrijkste symbolische erkenningstekens: wat was het resultaat van deze vraag naar erkenning, buiten de materiële compensaties uit het vorige hoofdstuk?

Uiteindelijk wordt ook hier in het besluit gekeken naar de vraag of de oud-strijders hun claims beantwoord zagen.

1. OUD-STRIJDERSDISCOURS

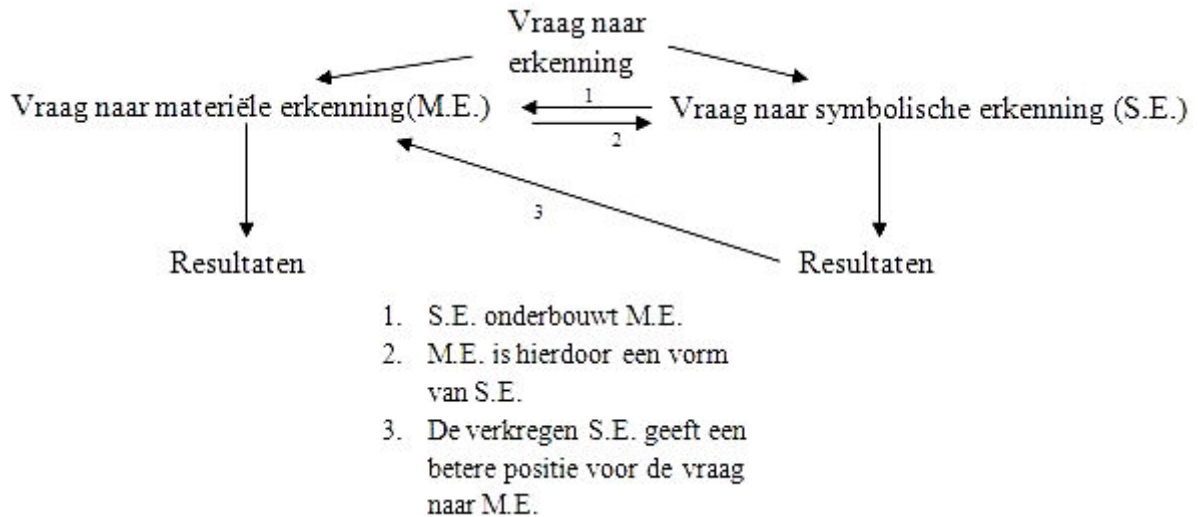
Het oud-strijdersdiscours en de tijdschriftartikels bevatten voortdurend de vraag naar erkenning. Zoals we gezien hebben, kunnen we dit in theorie opsplitsen in een stuk materiële en een stuk symbolische erkenning. Dit blijft echter louter theorie, want in de praktijk waren deze twee onlosmakelijk verbonden. Ik val hier noodzakelijkerwijze in herhaling, omdat hoofdstuk II heel nauw verbonden is met dit hoofdstuk.

Dit komt omdat hier de focus nog steeds ligt op dat discours dat mee de claims naar financiële regelingen onderbouwde. De vraag naar symbolische erkenning, waar de nadruk in dit hoofdstuk op ligt, houdt namelijk in dat men naast respect van de medeburgers binnen de maatschappij een positie met meer aanzien wou verwerven. We hebben gezien dat dit de basis was om vervolgens ook financiële eisen op tafel te leggen (1). Op die manier is elke vorm van materiële erkenning in feite ook een vorm van symbolische erkenning. Door tegemoet te komen aan de financiële aanspraken, gaf men blijk van erkenning (2); zo stelden de oud-strijders het ook zelf voor.

Bovendien zou de verworven symbolische erkenning, dus niet de vraag naar, maar de resultaten hiervan, op haar beurt terug de materiële claims helpen; de symbolische erkenning zou haar dienaar zijn. Hoe meer eer men vergaarde, hoe meer respect de regering de oud-strijders gaf, hoe meer blijk van erkenning de bevolking haar verdedigers gaf, des te meer

¹ S. Claisse, “Reconnaissance sociale et problèmes historiques”, in: L. Van Ypersele, ed., *Questions d'histoire contemporaine. Conflits, mémoires et identités*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2006, p. 105.

aanzien en prestige verwierven de veteranen en hun bonden. Dit zou hen sterken in hun materiële eisen, omdat hun maatschappelijke positie erdoor versterkt werd (3). Het onderstaande schema zou deze drie verbanden binnen de verschillende soorten erkenning meer begrijpelijk moeten maken:

De vraag naar symbolische erkenning zou dus ook op zichzelf resultaten geven, en deze komen in dit hoofdstuk naar voren. De resultaten van de vraag naar materiële erkenning hebben we al ruimschoots bekeken in hoofdstuk II.

In tegenstelling tot de vraag naar materiële compensatie zou de vraag naar symbolische erkenning geen concrete voorstellen inhouden. Men had niet echt een uitgewerkt plan hoe men exact wou vereerd worden en dergelijke meer. De oud-strijders vroegen hun medeburgers, inclusief de politici, wel om respect te tonen en gaven gaf kritiek op de 'roaring twenties' (eigen inbreng) met de vele nieuwe cafés, met de foxtrot enz. terwijl het voor hen leek alsof de bevolking de inzet van hun oud-strijders niet inzag². Het feit dat bij de optocht ter ere van 11 november in 1922 niet de oud-strijders, maar wel de politici vooraan zouden lopen, was voor de *V.O.S.* onaanvaardbaar; men scheen er een ode aan de politiek van te willen maken in plaats van aan de oud-strijders³. Men wou niet alleen materiële compensatie, maar ook erkenning door de natie. Ze hadden de oorlog gewonnen en waren hier ook trots op⁴. Maar hieruit kwam niks concreets voort; men vroeg bijvoorbeeld niet om op elke straathoek een standbeeld te zetten, of om de oud-strijders als ereburgers op te nemen in de gemeentelijke registers.

Het zouden dus de regering en de maatschappij zelf zijn die met voorstellen of initiatieven kwamen aanzetten om hier invulling aan te geven; vanaf dit startschot zouden de oud-strijdersverenigingen wel met ideeën komen, die echter niks nieuws, maar slechts bijstellingen van de voorstellen van de niet-strijders waren.

² *Journal des Combattants*, 1, 6 (10-08-1919), p. 1; *Journal des Combattants*, 1, 7 (17-08-1919), p. 1.

³ *V.O.S.*, 4, nr. 43 (29-10-1922), p. 1.

⁴ A. Prost, *Les Anciens Combattants 1914-1939*, Parijs, Gallimard-Julliard Collection Archives, 1977, p. 97 ; zie ook : *Journal des Combattants*, 1, nr. 3 (20-07-1919), p. 1.

Toch gaan we nog even dieper in op de eis naar symbolische erkenning. Wat vroegen de oud-strijders exact? Als ze dan toch zelf geen duidelijke voorstellen hadden, wat wilden ze dan bereiken (los van een sterke positie voor materiële claims) en hoe?

Centraal in heel dit hoofdstuk staat **de vraag van de oud-strijders om erkend, maar vooral herinnerd te worden als helden**. Het heldendiscours dat we al besproken hebben in het vorige hoofdstuk, was eigenlijk hét sluitstuk van de erkenningsstrijd in het algemeen, en is dus ook voor de symbolische erkenning belangrijk. Men stelde dus niet alleen zichzelf voor als helden, maar wilde ook zo gezien worden door buitenstaanders. Maar waar het bij erkenning omdraait, is niet alleen het discours dat men zelf opzet, maar ook het beeld en vooral de **herinnering** die de maatschappij overhoudt.

Maken we even terug de vergelijking met de Joodse overlevenden van de Holocaust dan zien we dat ze bovenal niet wilden vergeten worden; het in vergetelheid raken van wat ze meegemaakt hadden, werd door deze leden van de Joodse bevolking beschouwd als een tweede dood⁵. Ook bij de oud-strijders draaide de symbolische erkenning rond herinnering: men wilde dat de bevolking erkende en niet vergat wat de veteranen verwezenlijkt hadden. In tegenstelling echter tot het slachtofferdiscours, dat we in het hoofdstuk II zagen, zal hier het heldendom van de oud-strijders als sterkste troef uitgespeeld worden en hieraan gekoppeld worden. Men wilde dus niet alleen erkenning voor hun daden en niet vergeten worden, maar men had ook een voorkeur voor het beeld van de held.

Dit is het gevolg van wat Laurence Van Ypersele het recht op herinnering (*droit au souvenir*) noemt. De oud-strijders wilden erkenning van hun “grandeur civique”: ze hadden zich als voorbeeldburgers getoond in hun engagement voor de rest van de bevolking. Na de oorlog zetten ze via dit heroïserend discours de burgerlijke waarden in de verf die zij verdedigd hadden en waarmee zij zich vereenzelvigden. We hebben in hoofdstuk I gezien dat dit een belangrijk onderdeel was van de oud-strijdersidentiteit: ze zagen zichzelf als moraalridders en als voorbeeldburgers. Tegelijkertijd impliceerde dit een schuld voor de maatschappij: de oud-strijders vroegen bijgevolg, vanuit hun recht op herinnering, om mee te participeren in optochten van de verenigingen en inhuldigingen van monumenten. De bevolking en de regering waren in hun ogen hun dankbaarheid verschuldigd en moesten hun eer betuigen. Om erkend en vereerd te worden als held, moet men natuurlijk eerst door de maatschappij als dusdanig beschouwd worden⁶. We zullen zien dat de samenleving ook daadwerkelijk trachtte die eer te betuigen aan haar soldaten.

Het slachtofferdiscours daarentegen, wat voor de materiële erkenning wel door de oud-strijders zelf werd gebruikt (maar betrekking had op de overlevenden), zal pas veel later gebruikt worden voor symbolische erkenning en niet door hen zelf; men spreekt dan over de herinneringsplicht (*devoir de mémoire*), die focust op de slachtoffers en niet op de overlevenden. Belangrijk is dat de nadruk die er eerst lag op erkenning van de groep, bij het recht op herinnering, plaats maakt voor de herinnering aan het onrecht dat hun is aangedaan. We hebben dan niet meer te maken met een erkenningsplicht, maar met een

⁵ S. Claisse, *art. cit.*, pp. 121-122.

⁶ L. Van Ypersele, “Les mémoires collectives”, in: L. Van Ypersele, ed., *Questions d'histoire contemporaine. Conflits, mémoires et identités*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2006, p. 108, 199.

herinneringsplicht, waarbij de herinnering wordt gesacraliseerd. In feite hebben we het dan niet meer over symbolische erkenning, maar louter over herinnering, die vooral in musea levendig gehouden wordt⁷.

We zullen hier nagaan of ze er in zouden slagen om hun oorlogsverleden als heldendaden te laten omschrijven en zo te laten gedenken.

In de bespreking van het werk van Finkelstein⁸ in hoofdstuk II werden er enkele basiselementen onderstreept, die zowel bij de Joodse Holocaustslachtoffers als bij de oud-strijders zouden terugkomen in hun discours. We hernemen er hier enkele van omdat ze ook terugkomen, bij het discours rond de initiatieven die de regering en maatschappij namen om de oud-strijders symbolische erkenning te geven (zie ook het besluit van dit hoofdstuk). Zo zullen we zien dat bij officiële plechtigheden, begrafenissen of toespraken sprekers de nodige eerbetuigingen in acht dienden te nemen, wilde hij of zij nadien niet genadeloos aangepakt worden in de oud-strijderspers. Die persoon zou dan het onderwerp worden van spotliedertjes enz. België had hun hulp gevraagd; zij hadden zich opgeofferd voor hun medeburger⁹. We kunnen dit linken aan de reversibiliteit van kritiek, die we in hoofdstuk II zagen: indien men kritiek uitte of eigenlijk in dit geval niet meestapte in het discours van dankbaarheid en dus de erkenning van de veteranen tegenwerkte, was men in de ogen van de oud-strijders een antipatriot en werd men dan ook beschimpt in de tijdschriften van de bonden. Er heerste ook het idee dat ‘echte’ slachtoffers vaak minder kregen dan oplichters; ter herinnering: in de context van de Holocaust ging het over de advocatenbureaus en N.G.O.’s die miljarden aan schadevergoedingen inden, in plaats van de effectieve kampoverlevenden. Nogmaals, men spreekt hier wel niet van slachtoffers, maar bij de oud-strijders kan men dit ook toepassen op de symbolische erkenning: volgens de *F.N.C.* kregen de mensen die achterpoortjes kenden het gemakkelijkste een medaille (cf. infra), terwijl we zullen zien dat velen lange tijd dienden te wachten op hun eretekens. Toch mag hier niet vergeten worden dat dit ook materiële implicaties had: aan sommige medailles en aan alle ridderordes waren premies gekoppeld (cf. infra).

2. MONUMENTEN

Zowel lokaal¹⁰ als nationaal (cf. infra) zouden deze bouwwerken de locatie worden waar herdenkingsplechtigheden (voor 11 november, maar ook bij andere gelegenheden) zouden plaatsvinden. Vooral de doden stonden hier centraal, maar tegelijkertijd was het voor de oud-strijders en hun verenigingen een plek waar ze parades en dergelijke konden houden; de bevolking toonde er haar genegenheid en respect voor de strijders.

Een goed voorbeeld van deze vooraanstaande rol die de oud-strijders in de erkenning toebedeeld kregen, vinden we terug bij het nationaal monument dat men na de oorlog wou

⁷ *Ibidem*, pp. 199-200.

⁸ N. Finkelstein, *The Holocaust Industry: Reflections on the Exploitation of Jewish Suffering*, Londen/New York, Verso, 2000.

⁹ C.-P. Gyssels, *De oudstrijders in België na W.O. I: 1918-1923*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1985 (promotor: R. Van Eenoo), pp. 83-84.

¹⁰ D. Coppieters, *Ontstaan, evolutie en functie van soldaten- en oudstrijdersverenigingen, Temse: 1899 tot W.O.II*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1984, pp. 49-52.

oprichten. Een belangrijke vraag hierbij is welke betekenis we moeten geven aan dit oorlogsmonument? Welke kijk op oorlog vloeit eruit voort? Welke betekenis had de bijhorende herdenkingsdienst? Op 4 februari 1919 legden minister van Binnenlandse Zaken Charles de Broqueville en minister van Oorlog Fulgence Masson een wetsvoorstel neer voor de “*commémoration et glorification des morts et condamnés à mort pour la Belgique au cours de la Grande Guerre*”. Er zouden registers neergelegd worden: “*vrais registres de la gloire*”, die in het Paleis van de Natie zouden bewaard worden. Ook burgers zouden deze erkenning krijgen, zodat op zich schijnbaar iedereen zijn deel van de erkenning zou krijgen. De families kregen ook een getuigschrift mee. Bovendien zou er een herdenkingsmonument opgericht worden in de hoofdstad, waarvan de plaatsing en dergelijke later afgehandeld zouden worden. De registers zouden echter eerst de oud-strijders en pas vervolgens de burgers, onder de noemer ‘non-combattants’, vermelden: de nadruk lag dus duidelijk op gewapende strijd. Bovendien werden niet alle categorieën van burgerslachtoffers opgenomen: gevangenen en gedeporteerden kregen geen vermelding. Dit gebeuren was uiterst belangrijk: dit wetsvoorstel legde eigenlijk vast wie er geëerd moest worden in de officiële herdenkingen¹¹. Op die manier zou de herinnering aan de oorlog ingevuld worden in het voordeel van de militairen; de gevechten aan het front werden boven de clandestiene strijd geplaatst.

Het ontwerp zou uiteindelijk leiden tot de **wet van 14 juli 1919**, waarbij men had besloten om een eregraf op te richten¹². Er volgden bovendien nog enkele amendementen. Zo zouden de namen van de gesneuvelden en de ter dood veroordeelden op de binnenmuren van het Justitiepaleis in Brussel worden gegraveerd¹³.

Over dit herdenkingsmonument annex eregraf deden echter nog vele discussies de ronde. Vanaf november 1919 was er al het idee om een nationaal herdenkingsmonument op te richten; pas vanaf 1920 werd het pas echt besproken in de ministerraad¹⁴. Naar het einde van dat jaar toe was men wel al overeengekomen dat er dringend werk van diende gemaakt te worden. In Engeland had men een ‘Tommy’ begraven in Westminster Abbey en in Frankrijk een ‘Poilu’ aan de Parijse Arc du Triomphe, zodat het tijd werd dat België zou volgen en de arme ‘Jass’ een herinnering zou krijgen in Brussel, zei men in de Kamer. De kranten hadden na de oorlog opgeroepen tot het herdenken van de onbekende soldaten, maar men vond dat dit initiatief op de eerste plaats vanuit het Parlement moest komen. Men moest de “*onbekende helden die zich opgeofferd hebben*” gedenken. Het voorstel dat enkele Kamerleden hier poneerden, was om één onbekende soldaat op te graven en te herbegraven in een bronzen of stenen sarcofaag, in Brussel. Dit plan werd opgevat om in 1921 uit te voeren, omdat de kostprijs van 100.000 frank die ze in gedachten hadden in de begroting van dat jaar werd opgenomen¹⁵. De Senaat volgde met het voorstel om de Onbekende Soldaat te begraven in het Eregraf dat men zou oprichten¹⁶. Het Parlement was het eens dat men dit monument zou

¹¹ S. Claisse, “Pouvoir(s) et mémoire(s). L’Etat belge et les monuments aux morts de la Grande Guerre”, in: S. Jaumain, A. Vrints, et al., *op. cit.*, pp. 546-547.

¹² *Documents Parlementaires (1920-1921)*, nr. 107 (zitting van 10-02-1921).

¹³ *Documents Parlementaires (1918-1919)*, nr. 100 (zitting van 19-03-1919); goedgekeurd door de Kamer, zie: *Annales Parlementaires (1918-1919)*, zitting van 11-06-1919, p. 1004 en de Senaat, zie *Senaatsstuk (1918-1919)*, nr. 96 (zitting van 17-06-1919).

¹⁴ L. Van Ypersele, “Mémoire-Herinnering”, in: S. Jaumain et. al., eds., *op. cit.*, p. 538.

¹⁵ *Documents Parlementaires (1920-1921)*, nr. 7 (zitting van 02-12-1920).

¹⁶ *Documents Parlementaires (1920-1921)*, nr. 107 (zitting van 10-02-1921).

moeten oprichten in Brussel en meer bepaald dicht bij het Justitiepaleis als symbool voor het feit dat België enkel naar de wapens gegrepen had om zijn geschonden recht te verdedigen¹⁷. Na lang getalm kwam er in 1922 eindelijk schot in de zaak. Men zou de knoop doorhakken waar het monument, dat bij wet opgericht diende te worden, zou komen. De eerste voorgestelde plaats was het plein voor het Paleis der Natie achter het hek, maar de burgemeester van Brussel, Max, vond het geen goed plan om dit te vestigen in de neutrale zone. Drie mogelijke plaatsen bleven bespreekbaar: de Cinquantenaire, het Poelaertplein en de Congresskolom. Het eerste leek te ver, de tweede plaats te klein. Uiteindelijk begon de voorkeur in de richting van de Congresskolom over te hellen, omdat men voor de 11 november-viering (cf. infra) een vaste plaats zocht¹⁸. Men keurde een amendement goed waarbij besloten werd om de Onbekende Soldaat te begraven aan de Congresskolom, onder het Monument, en de inhuldiging op 11 november 1922 te laten plaatsvinden¹⁹.

[Bruxelles]: au Soldat Inconnu: 11 novembre 1922: la Mise au Tombeau (Foto Universiteitsbibliotheek Gent)

De festiviteiten die rond deze dag werden georganiseerd, zouden echter voor nieuwe problemen zorgen. Op voorhand werd er door de oud-strijdersverenigingen een comité opgericht om in overleg te treden met de minister vanuit het idee dat de voormalige strijders van het IJzerfront de centrale gasten zouden zijn bij de ceremonie. Het comité zou bestaan uit de voorzitters Verduyn (*V.O.S.*), Janne (*F.N.C.-N.S.B.*), Leclercq (*F.N.I.*) en Demets (*A.O.C.*)²⁰. De socialistische oud-strijders waren misnoegd omdat ze hun vlaggen niet mochten meebrengen. Bovendien werden ze helemaal achteraan de geplande optocht geplaatst. Heel de bedoening had in hun ogen een militaristische teint; ze besloten zich te

¹⁷ *Documents Parlementaires (1920-1921)*, nr. 226 (zitting van 21-04-1921).

¹⁸ ARA, *Ministerraadsnotule 22-09-1922*, pp. 14-15.

¹⁹ *Documents Parlementaires (1921-1922)*, nr. 437 (zitting van ?).

²⁰ *V.O.S.*, 4, nr. 36 (10-09-1922), p. 1.

verontschuldigen. Er werd te weinig rekening gehouden met de oud-strijders, aldus hun woordvoerder²¹. Om te vermijden dat er vlaggen met ‘le fusil brisé’²² zouden te zien zijn, hadden immers de minister van Binnenlandse Zaken Berryer en burgemeester Max beslist dat enkel legervandels toegelaten waren²³. Berryer had op voorhand al rekening gehouden met mogelijke problemen die zouden ontstaan met de *V.O.S.* omdat die principieel tegen militaire parades en officieren waren²⁴. Dat ook de *S.O.S.* afhaakte, scheen men niet voorzien te hebben. De *V.O.S.* gaf inderdaad in haar tijdschrift al snel aan niet opgezet te zijn met het plan om door de straten te paraderen²⁵. Men zou bovendien het lichaam van de Onbekende Soldaat meevoeren op een artilleriestuk, wat volgens de *V.O.S.* helemaal niet door de beugel kon, omdat de hele plechtigheid op die manier een ode aan het leger zou worden²⁶. Het verbod op eigen vlaggen en symbolen en het feit dat niet de oud-strijders, met uitzondering van enkele oorlogsinvaliden, maar wel de politici vooraan zouden lopen, gaf voor hen de doorslag²⁷. De regering hoopte de houding van de *V.O.S.* te veranderen door enkel de Koning aan het woord te laten²⁸. In principe was de *S.O.S.*, noch de *V.O.S.* het hele gebeuren ongenegen, enkel de formaliteiten en de organisatie kwamen niet overeen met hun visie²⁹. Niettemin zouden zowel de *S.O.S.*, als de *V.O.S.* thuisblijven. Demets, de voorzitter van de *A.O.C.*, had nog gevraagd om de vaandelregel te laten vallen, zodat iedereen zou meedoen en het een nationale manifestatie werd. De regering gaf hier echter niet aan toe³⁰. Zelfs de *F.N.C.-N.S.B.* schreef dat ze het betreunde haar embleem niet te mogen meenemen. Deze vereniging zou echter wel meestappen en riep haar afdelingen op om naar Brussel te komen “*omwille van de heilige plicht die ze verschuldigd waren aan hun anonieme gevallen kameraad*”³¹. Als eerbetoon werd ook door de regering besloten dat families van onbekende gesneuvelde soldaten gratis de trein mochten nemen naar Brussel³². Toch bleek dat de families amper plaats hadden om de ceremonie bij te wonen. Ook buitenlandse oud-strijdersdelegaties hadden nauwelijks ruimte. Het “*Journal des Combattants*” zei dat de mensen die tijdens de oorlog in het achterland hadden verbleven, nu mooi vooraan stonden³³.

Er is dus nog steeds een groot verschil tussen wat op papier staat en hoe dit uitgevoerd wordt. De oud-strijders zouden echter hun monument in Brussel krijgen. De kritieken op de eerste 11 november-viering waren eerder statements dan afkeer voor het hele concept; nergens stond immers dat men niet akkoord ging met het uitzicht van het Praalgraf.

Het is de lezer misschien niet opgevallen, maar er moet opgemerkt worden dat men uiteindelijk het Graf van de Onbekende Soldaat ging beschouwen als het Monument dat men

²¹ *Annales Parlementaires (1921-1922)*, zitting van 26-10-1922, pp. 1869-1870.

²² Zie bijlage 2

²³ ARA, *Ministerraadsnotule 30-10-1922*, pp. 2-4.

²⁴ ARA, *Ministerraadsnotule 22-09-1922*, p. 15.

²⁵ *V.O.S.*, 4, nr. 36 (10-09-1922), p. 1.

²⁶ *V.O.S.*, 4, nr. 46 (19-11-1922), p. 1.

²⁷ *V.O.S.*, 4, nr. 43 (29-10-1922), p. 1.

²⁸ ARA, *Ministerraadsnotule 22-09-1922*, p. 15.

²⁹ *Annales Parlementaires (1921-1922)*, zitting van 26-10-1922, pp. 1869-1870.

³⁰ ARA, *Ministerraadsnotule 30-10-1922*, pp. 2-4.

³¹ *Journal des Combattants*, 4, nr. 46 (12-11-1922), p. 3.

³² ARA, *Ministerraadsnotule 06-11-1922*, p. 2.

³³ *Journal des Combattants*, 4, nr. 47 (19-11-1922), p. 7

diende op te richten volgens de wet van 4 juli 1919, terwijl dit in feite geen Nationaal Monument was. Op die manier ging men voorbij aan de burgerslachtoffers en herdacht men de oud-strijders. Andermaal zouden zij alle eer krijgen. Volgens de ministers, die hierover in 1925 werden aangesproken, waren er al genoeg monumenten, waarmee ze verwezen naar lokale initiatieven³⁴.

Vele gemeenten waren na de Wapenstilstand begonnen met het aanvragen van subsidies voor het plaatsen van herdenkingsmonumenten. Minister van Economische Zaken Jaspar kon hier niet mee akkoord gaan, aangezien men nationaal al een monument oprichtte en de nationale staatskas de vele aanvragen niet aankon. Minister van Spoorwegen, Marine, Post en Telegrafie, Renkin was van mening dat men beter op lokaal vlak herdenkingsplakaten zou ophangen, wat veel goedkoper zou uitkomen. Men besloot inderdaad financieel niet tussen te komen³⁵. Intussen werden wel nog alle aanvragen verzameld die men binnenkreeg³⁶.

Dat wil niet zeggen dat de regering deze lokale herinnering niet ondersteunde, ten minste met woorden, maar men promootte wel het idee van Renkin via een circulaire van de minister van Binnenlandse Zaken³⁷. Bovendien zouden gemeenten verplicht worden om een register bij te houden, met uittreksels uit de nationale registers. Tegelijkertijd verplichtte men aanvankelijk de gemeenten om een monument of – zoals aangeraden – een herdenkingsplakkaat op te richten³⁸, wat de regering uiteindelijk zou laten vallen³⁹. Kamerlid Ernest poneerde wel nog een amendement op de wet van 14 juli waarbij hij voorstelde om de gemeenten tot vijftig percent van hun kosten voor het oprichten van een monument te vergoeden⁴⁰, maar minister van Binnenlandse Zaken floot hem terug. Men had een regeling uitgewerkt voor monumenten met een artistieke waarde⁴¹, die tot een derde konden vergoed worden, maar voor de rest had de overheid zelf een monument opgericht en zou men niet tussenbeide komen. Het Parlement volgde de visie van de minister⁴². In april 1920 zou de minister van Wetenschappen en Kunsten Destrée nog een circulaire sturen naar de provinciegouverneurs waarin er opgeroepen werd om de monumenten tot een minimum te beperken; het land diende eerst opgebouwd te worden en ondertussen kon men stellen dat “*le souvenir se garde dans les coeurs*”⁴³.

Toch zou men zich van dit laatste niet veel aantrekken. Na de oorlog kregen vele gemeenten het financieel zwaar te verduren; de bezetter had hun al een fortuin gekost en ook na de oorlog zouden er onkosten moeten gemaakt worden voor de eigen noodlijdenden⁴⁴. Niettemin zou men er alles aan doen om een manier te vinden om de oorlogstrauma's te verwerken. Het zwaarste leed was natuurlijk de dodentol die elke gemeente had moeten betalen. Al snel zouden er comités uit de grond schieten voor de oprichting van een oorlogsmonument. Hun

³⁴ S. Claisse, *art. cit.*, p. 557.

³⁵ *Ibidem*, p. 547.

³⁶ ARA, *Ministerraadsnotule 24-02-1919*, pp. 8-9.

³⁷ S. Claisse, *art. cit.*, p. 548.

³⁸ *Documents Parlementaires (1918-1919)*, nr. 87 (zitting van 05-03-1919).

³⁹ S. Claisse, *art. cit.*, p. 549.

⁴⁰ *Documents Parlementaires (1918-1919)*, nr. 186 (zitting van 11-06-1919).

⁴¹ In de praktijk zou het bevoegde Ministerie van Wetenschappen en Kunsten slechts over een jaarbudget van 70.000 frank beschikken (zie: S. Claisse, *art. cit.*, p. 552).

⁴² *Annales Parlementaires (1918-1919)*, zitting van 11-06-1919, p. 1005.

⁴³ S. Claisse, *art. cit.*, p. 552.

⁴⁴ S. Claisse, *La mémoire de la guerre 1914-1918 à travers les monuments aux morts des communes d'Etalle, Habay, Léglise et Tintigny*, Brussel, ARA, 2002, Studies over de Eerste Wereldoorlog nr. 7, p. 55.

gesneuvelden dienden immers herdacht te worden en bovendien wou men eer betuigen aan de oud-strijders⁴⁵. Vaak lagen ook de oud-strijdersverenigingen zelf aan de basis. Ze hielden acties om genoeg geld in te zamelen⁴⁶. Op die manier verrezen overal monumenten in verschillende vormen: tegen 1923 zou alleen West-Vlaanderen er al honderdvijftig tellen; als men achteraf terugkijkt, blijkt ook dat de monumenten vooral rond 1920 werden geplaatst. Men trok zich weinig aan van de bekommernissen van de overheid⁴⁷. Bovenal moest het monument opvallen, zodat er twee geprefereerde plaatsen waren: het dorpsplein en het kerkhof⁴⁸. Dit leidde overigens tot enkele problemen. Zo waren burgemeesters niet bevoegd om monumenten te plaatsen op de militaire kerkhoven, waar ze zich nauwelijks aan hielden. De minister van Landsverdediging stuurde in 1922 nog een circulaire rond om de provinciegouverneurs aan te sporen de burgervaders in te tomen zodat ze geen overtreding tegen de wet zouden begaan⁴⁹. Men zocht dus overal te lande een manier om respect te tonen tegenover de soldaten: de maatschappij zag de veteranen als helden.

Dit zien we ook aan de monumenten zelf. De Soldaat wordt voorgesteld als held, die geheiligd wordt en gewroken is; hij is een overwinnaar, nooit een moordenaar. Overal ziet men ook overwinningstekens⁵⁰. Het idee is dat zij die gestorven waren, niet zomaar een dood gestorven waren, maar een glorieus. Hun daden straalden zogezegd af op de gemeente. Op veel monumenten staat dan ook te lezen dat ze niet voor niks gestorven zijn. Tijdens herdenkingsspeeches was hetzelfde verhaal te horen: “*Notre peuple n’oublie pas; il garde toujours bien vivant au coeur, le souvenir de ceux qui ont versé leur sang et donné leur vie pour le salut commun, pour la délivrance et la gloire de la Patrie*”⁵¹. Ze hadden het Recht, de Eer en het Vaderland gered met hun dood⁵². De meeste aandacht ging ook hier uit naar de oud-strijders en vooral de gesneuvelden. Er leefde onder de bevolking duidelijk het gevoel dat men zijn gevallen respect en herdenking verschuldigd was. Belangrijk is ook dat er een democratisering binnen de herdenking kwam. De oud-strijders hadden gevochten in een massaleger; de namen van de veldheer deden er niet meer toe. De gedenktekens richtten zich dan ook naar de gewone soldaat⁵³.

Zo blijkt ook uit de lokale cultussen dat de veteranen echt wel in het centrum van de herdenking en symbolische erkenning stonden. Toch maakt Stéphanie Claisse wel nog de bemerking dat in sommige kleine dorpen, waar men de keuze omwille van financiële middelen moest maken, dat men soms de gefusilleerden en niet de ‘Jass’ een monument gaf⁵⁴. Men kan in elk geval uit de bovenstaande alinea’s afleiden dat de burgerbevolking zijn uiterste best deed om de oud-strijders hun dankbaarheid te tonen. De gedenktekens waren echter slechts één aspect van deze erkenning; in de oud-strijdersbladen stonden voortdurend

⁴⁵ *Ibidem*, p. 59

⁴⁶ D. Coppieters, *op. cit.*, pp. 52-57; M. Jacobs, *Zij, die vielen als helden... 1: Cultuurhistorische analyse van de oorlogsgedenktekens van de twee wereldoorlogen in West-Vlaanderen*, Brugge, Provinciale Dienst voor Cultuur West-Vlaanderen, 1995, p. 7, 14.

⁴⁷ M. Jacobs, *op. cit.*, pp. 15-16, 39-41.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 55.

⁴⁹ *Journal des Combattants*, 4, nr. 32 (06-08-1922), p. 5.

⁵⁰ S. Claisse, *op. cit.*, p. 99.

⁵¹ Herbegraving in Bellefontaine op vier oktober 1922 (zie: S. Claisse, *op. cit.*, p. 103).

⁵² *Ibidem*, pp. 102-103.

⁵³ M. Jacobs, *op. cit.*, p. 142.

⁵⁴ S. Claisse, *op. cit.*, p. 105.

artikels te lezen over inhuldigen en feesten ter ere van de veteranen en het einde van de oorlog. De “*V.O.S.*” besteedde in elke editie een pagina aan ‘*Bondnieuws*’, waarbij de plaatselijke *V.O.S.*-afdelingen berichtten over de festiviteiten, waarbij zij telkens in het middelpunt van de belangstelling stonden⁵⁵. Ook de *F.N.C.-N.S.B.* maakte melding van gemeentefeesten, waarbij de oud-strijdersverenigingen gevraagd waren om een optocht te houden. Vaak werden de voorzitters gehuldigd op het stadhuis enz.⁵⁶. Het “*Journal des Combattants*” zag dit ook als de logische gang van zaken: men vroeg de bevolking respect te betuigen⁵⁷. In feite was net dit het belangrijkste: de lokale gemeenschappen eerden de oud-strijders. Het was dus geen verering die van hogerop werd opgelegd, hoewel ook die aanwezig was.

Herdenking oud-strijders te Beveren (Roesbrugge) (Foto Samoey)

In West-Vlaanderen zelf zijn er drie soorten van gedenktekens te onderscheiden: de vrijheidsbomen (onder impuls van de gouverneur), de gedenktekens voor oorlogsslachtoffers en het tentoonstellen van oorlogstroeën⁵⁸. Dit laatste toont alweer de nadruk op de loopgravenoorlog en de militaire strijd, die primeerde in de herdenking. Men besloot om enkele oorlogssites met Duitse en Amerikaanse verdedigingswerken te conserveren. Er zat echter een pragmatisme achter: de kostprijs van 1,3 miljoen frank was lager dan die voor het uitvoeren van de opruimingskosten van de betonnen constructies⁵⁹. Daarnaast werden ook Belgische versterkingen geconserveerd: de commissie voor oorlogssites besloot om de Dodengang bij Diksmuide te bewaren⁶⁰. Niettemin besloot de overheid om hier dus wel geld

⁵⁵ De voorbeelden zijn natuurlijk legio, zie bijv. *V.O.S.*, 4, nr. 8 (26-02-1922), p. 6.

⁵⁶ Tot twee pagina's toe, maar meestal enkel de derde bladzijde, in elk nummer van het “*Journal des Combattants*” werd hieraan besteed; in “*Het Strijdersblad*” was dit niet anders.

⁵⁷ *Journal des Combattants*, 1, nr. 3 (20-07-1919), p. 1.

⁵⁸ M. Jacobs, *op. cit.*, pp. 11-13.

⁵⁹ ARA, *Ministerraadsnotule 15-05-1922*, p. 5.

⁶⁰ ARA, *Ministerraadsnotule 17-12-1923*, p. 14.

in te investeren, in tegenstelling tot de aanvragen voor subsidies voor gemeentelijke monumenten, die bot vingen.

Een discussie van nog meer symbolische aard ging over de feestdag die men wou instellen, waar men ook het nationale monument aan zou verbinden; vandaar de ietwat kunstmatige plaatsing van dit onderwerp binnen dit onderdeel. Normaal vierde men de overwinning op 21 juli – hoewel dit volgens het “*Journal des Combattants* in 1919 niet geval was⁶¹ - maar de bevolking wou nog iets meer. Aanvankelijk koos men vlak na de oorlog, in 1919, vier augustus, dag van de Duitse inval, als nationale herdenkingsdag van de Eerste Wereldoorlog, wat vastgelegd werd in de **wet van 19 juli 1919**⁶².

De oud-strijders waren hier echter niet mee akkoord; zij waren eerder voor 11 november te vinden. Het “*Strijdersblad*” lanceerde vrij laat een eerste oproep om de feestdag te verschuiven en om 11 november te wijden aan wereldvrede, vrijmaking en eenheid van België⁶³; niet vier augustus, maar “*de dag waarop het bloedbad ophield*” moest herinnerd worden⁶⁴. De “*V.O.S.*” schreef in februari 1922 dat men 11 november beschouwde als de hoogdag, hoewel vier augustus de officiële feestdag was⁶⁵. Men had het jaar daarvoor nog enkelen kunnen strikken, schreef men, maar in 1922 zou de bevolking geweigerd hebben deel te nemen aan de festiviteiten⁶⁶. Inmiddels had Van Remoortel dan ook in de Kamer, weliswaar pas drie jaar later dan de oorspronkelijke wet, een voorstel om de datum te veranderen. Vier augustus was immers voor de oud-strijders een uiterst pijnlijke dag, omdat het de startdatum was van een desastreus moment in de Belgische geschiedenis en voor hen in het bijzonder, zo stelde hij⁶⁷. Hij vond bijval bij Adolphe Max, burgemeester van Brussel. Men diende zo snel mogelijk 11 november in te stellen als feestdag. Hij vond het al vreemd dat de bevolking hier drie jaar lang mee akkoord gegaan was. Het oorspronkelijke voorstel was trouwens 22 november geweest: de dag van de intrede van de koning in Brussel. Max zei dat het uiteindelijk de Kamer was die er vier augustus van maakte. Overal hoorde men vandaag in alle gemeenten, vertelde Max, dat dit diende veranderd te worden. Een praktisch argument had hij ook klaar: rond november konden ook scholen deelnemen aan de plechtigheden; in augustus kon dit immers niet⁶⁸. Het voorstel van Max zou op grote bijval kunnen rekenen in het Parlement. Vooral het feit dat de gemeenten zelf de nieuwe feestdag maar lauw onthaald hadden, sprak boekdelen. Van Remoortels voorstel bevatte echter nog een extra element waar dan weer wel discussie over bestond: hij wou de viering 11 november omdopen tot het Feest van de Vrede⁶⁹. De socialisten waren niet te spreken over dit voorstel omdat er in hun ogen nog overal oorlog was, zodat er geen sprake was van vrede. Een socialistisch Kamerlid ging zelfs zo ver om te zeggen dat er geen leden van bourgeoisie mee

⁶¹ Men schreef dat er blijkbaar geen geld genoeg was om 21 juli deftig te vieren en de oud-strijders serieus te herdenken (zie: *Journal des Combattants*, 1, nr. 1 (06-07-1919), p. 2).

⁶² *Documents Parlementaires (1921-1922)*, nr. 375 (zitting van 04-07-1922).

⁶³ *Het Strijdersblad*, 3, nr. 28 (10-07-1921), p. 1; 3, nr. 34 (21-08-1921), p. 1.

⁶⁴ *Het Strijdersblad*, 3, nr. 40 (02-10-1921), p. 1.

⁶⁵ *V.O.S.*, 4, nr. 5 (05-02-1922), p. 1.

⁶⁶ *V.O.S.*, 4, nr. 28 (16-07-1922), p. 1.

⁶⁷ *Documents Parlementaires (1921-1922)*, nr. 241 (zitting van 18-05-1922).

⁶⁸ *Documents Parlementaires (1921-1922)*, nr. 365 (zitting van 29-06-1922).

⁶⁹ *Documents Parlementaires (1921-1922)*, nr. 375 (zitting van 04-07-1922).

hadden gevochten en dat het de arbeiders waren die gevochten hadden en nog steeds moesten vechten. De emoties liepen uiterst hoog op⁷⁰.

Tegelijkertijd zou men ook trachten om het Monument voor de Onbekende Soldaat hieraan te koppelen en de inhuldiging ervan samen te laten vallen met de eerste viering van 11 november. Carton de Wiart zou de regering aanmanen om, indien er nog geen tijd of geld was voor de oprichting van een groot monument, dat men dan al een marmeren zerk zou plaatsen⁷¹. Uiteindelijk ging de regering akkoord: 11 november werd dan wel niet het feest van de vrede, maar wel een nationale feestdag⁷²! De **wet van 21 juli 1922** legde dit vast⁷³, tot vreugde van de *F.N.C.-N.S.B.* die in het tijdschrift in grote letters “*Paix mondiale 11 novembre. Pas de haine de races! Pas de haine des peuples!*” titelde⁷⁴.

3. ERETEKENS

Die eretekens vormen meteen de belangrijkste vorm van individuele symbolische erkenning, hoewel er ook collectieve eretekens waren. Tijdens de oorlog werd al in 1915 het **Oorlogskruis** in het leven geroepen, een onderscheiding voor moedige daden in de nabijheid van de vijand⁷⁵. Na

de oorlog zou Koning Albert I dit ook ontvangen, wat het prestige van de medaille alleen maar vergrootte⁷⁶.

Verder onderzocht luitenant-generaal De Ceunick nog voor de Wapenstilstand in hoeverre dat men een eretecken aan alle oud-strijders kon geven⁷⁷. Dit

Generaal De Witte beloont zijn soldaten (loopgraaf te Ramskapelle, juli 1916) (Foto René Webers)

werd meer concreet naar het einde van de oorlog toe. Minister van Justitie Carton de Wiart was gevraagd om voor het einde van de Slag om de IJzer een feestdag in te richten. Op vijf september 1918 besliste men om voor deze gelegenheid een medaille te creëren, die zowel

⁷⁰ *Annales Parlementaires (1921-1922)*, zitting van 13-07-1922, pp. 1740-1743.

⁷¹ *Documents Parlementaires (1921-1922)*, nr. 375 (zitting van 04-07-1922).

⁷² *Annales Parlementaires (1921-1922)*, zitting van 13-07-1922, pp. 1744-1746.

⁷³ *Documents Parlementaires (1921-1922)*, nr. 437 (zitting van ?).

⁷⁴ *Journal des Combattants*, 4, nr. 39 (24-09-1922), p. 4.

⁷⁵ S. Claisse, “Reconnaissance sociale et problèmes historiques”, in: L. Van Ypersele, ed., *Questions d’histoire contemporaine. Conflits, mémoires et identités*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2006, p. 115.

⁷⁶ ARA, *Ministerraadsnotule 22-04-1919*, p. 1.

⁷⁷ ARA, *Ministerraadsnotule 5-7-1918*, p. 2.

aan iedereen die aan het front actief geweest was, als aan de ouders van gesneuvelde soldaten zou gegeven worden⁷⁸. Dit voornemen werd na de Wapenstilstand herhaald door de vorst. Minister van Oorlog Masson voegde er aan toe dat men daarnaast toch ook een ereteken moest uitreiken voor soldaten die zich speciaal onderscheiden hadden. Men had hier wel het Oorlogskruis voor, maar men wou ook burgers die veroordeeld, geëxecuteerd enz. waren door de Duitse bezetter, (postuum) belonen⁷⁹. Hier zou op het eerste gezicht niet echt gevolg aan gegeven worden. In elk geval diende Masson begin 1919 een Koninklijk Besluit voor te bereiden om een herdenkingsdecoratie uit te reiken aan alle militairen die hadden deelgenomen aan de Slag om de IJzer⁸⁰.

In tussentijd had men beslist om het Oorlogskruis aan vele andere categorieën (binnen de oudgedienden) uit te reiken⁸¹. Iedereen met een erevermelding of uiterst verdienstelijke soldaten maakten hier zoals gezegd oorspronkelijk aanspraak op. Tijdens de oorlog werd het oorlogskruis bovendien uitgereikt aan oorlogsvrijwilligers die dienst namen na hun veertigste of voor hun zestiende verjaardag en er achttien maanden dienst op zitten hadden in een gevechtseenheid. Ook gesneuvelden kregen dit ereteken; wie zou er na de oorlog ook recht op hebben?

- Elke militair die zeven frontstrepen had. Later zou dit criterium verlaagd worden naar vijf frontstrepen⁸².
- Elke oorlogsvrijwilliger die vanuit Nederland in vrij België geraakt was en minimum een jaar dienst had gedaan.
- Officieren die al titels hadden behaald aan het front, een ereteken van anciënniteit hadden (en twee jaar aan het front gezeten hadden), Ridder in de Leopoldsorde waren of een uiterst lange staat van dienst hadden.
- Alle invaliden met minstens twintig percent invaliditeit.

Ook tot de reeds bestaande **speciale ridderorden** (opgesomd volgens de hiërarchie van belang) zouden meer mensen toegelaten worden⁸³:

- De Leopoldsorde kwam toe aan hogere *officieren* die zwaar gewond of gesneuveld waren of met een hoge anciënniteit.
- Hogere officieren met een lichte verwonding of een behoorlijk aantal dienstjaren werden gelauwerd in de Orde van de Kroon.
- Onderofficieren en soldaten die gesneuveld waren of een grote anciënniteit hadden, werden opgenomen in de Leopold II-orde. Ook invaliden, gewonden en gasslachtoffers met meer dan twintig percent invaliditeit werden opgenomen⁸⁴.
- De Nationale Orde werd uitgereikt aan mensen met een speciale vermelding voor hun verdiensten of met veel oorlogswonden.

Het valt op dat er voor gewone soldaten of lage officieren maar een beperkt aantal lidmaatschappen mogelijk waren, namelijk van de Nationale Orde of de Leopold II-orde. Net

⁷⁸ ARA, *Ministerraadsnotule 12-9-1918*, p. 1.

⁷⁹ ARA, *Ministerraadsnotule 23-12-1918*, pp. 6-7.

⁸⁰ ARA, *Ministerraadsnotule 06-01-1919*, p. 9.

⁸¹ ARA, *Ministerraadsnotule 22-04-1919*, p. 6.

⁸² Het Strijdersblad, 2e jaar, nr. 7 – 07-03-1920 – P. 1

⁸³ ARA, *Ministerraadsnotule 22-04-1919*, pp. 7-8.

⁸⁴ H. Quinot, *Recueil illustré des decorations belges et congolaises*, Brussel, Quinot, s.d., p. 26.

als bij het Oorlogskruis diende men uitzonderlijke moed getoond te hebben, of gesneuveld te zijn in de strijd vooraleer men ergens recht op had. Invaliden kregen sneller een ereteken. Een tegemoetkoming was wel dat elke niet-officier die Ridder was in een bepaalde orde, een jaargeld van 100 frank zou ontvangen⁸⁵. Het verkrijgen van het Oorlogskruis of Ridderkruisen was dan ook een hele eer. Het was de legerleiding zelf die militairen aanduidde die opgenomen zouden worden in de ridderorden. Door het K.B. van 05-04-1919 werd er een *Commissie voor de Nationale Erkenning* opgericht voor de toekenning van lidmaatschap aan niet-militairen⁸⁶.

In tegenstelling tot bij het dotatiedossier zouden de oud-strijdersverenigingen zich niet mengen in de uitreiking van de eretekens (althans aanvankelijk niet). Al snel werd het project voor een medaille voor alle oud-strijders afgerond: men zou aan alle militairen die aan het front zaten tussen 17 en 31 oktober 1914 de **Medaille van de IJzer** uitreiken⁸⁷ en aan alle militairen die meevochten tussen 1 augustus 1914 en 11 november 1918 de **Overwinningsmedaille**⁸⁸. Indien ze gesneuveld waren, gingen de medailles naar hun nabestaanden⁸⁹. Ook koning Albert zou overigens zijn exemplaar krijgen⁹⁰. In 1920 werd de **Herdenkingsmedaille van de Grote Oorlog**, hoewel reeds vastgelegd in het K.B. van 22-07-1919⁹¹, aan alle soldaten en verplegers/verpleegsters en medische staf van het Belgische leger gegeven. Ook burgers konden deze verwerven, als ze het leger bijgestaan hadden⁹². Met deze drie insignes trachtte men kritieken van de oud-strijdersgemeenschap te voorkomen. Toch zou er commentaar ontstaan, omdat de uitreiking niet altijd even vlot zou lopen. Dit was een probleem dat de hele periode 1918-1923 de symbolische erkenning van de oud-strijders in de weg stond. In 1919 klaagde "*Le Combattant*" erover dat volgens officiële bronnen 42.000 oud-militairen hun ereteken nog niet hadden ontvangen⁹³. Begin 1920 diende de latere minister van Economische Zaken De Wouters d'Oplinter een motie in om de traagheid aan te klagen, waarmee de eretekens aan invaliden werden uitgereikt. Toch voegde hij er aan toe dat dit inmiddels niet meer nodig was: velen hadden inmiddels hun medailles gekregen en ook de *F.N.I.* was op de hoogte gebracht van de gang van zaken⁹⁴. Intussen besloot Janson om aan elke gedecoreerde alvast een kunstig getuigschrift te geven waarop zijn ereteken vermeld werd. Op die manier had men alvast een afdoend bewijs⁹⁵. De uitreiking van de decoraties zelf, van de juwelen, liep echter een enorme vertraging op. In 1922 moest de minister van Landsverdediging toegeven dat de medailles zelf nog steeds niet aan elke rechthebbende waren uitgereikt. De productie kon de vraag niet volgen. Hij had maar liefst 400.000

⁸⁵ ARA, *Ministerraadnotule 22-04-1919*, p. 8; dit werd vastgelegd met het K.B. van 07-07-1918 (zie: H. Quinot, *op.cit.*, p. 39).

⁸⁶ H. Quinot, *op. cit.*, p. 17.

⁸⁷ In het leven geroepen door het Koninklijk Besluit van 18 oktober 1918 (zie: H. Quinot, *op. cit.*, p. 50).

⁸⁸ Ontstaan door het Koninklijk Besluit van 15-07-1919 (zie: H. Quinot, *op. cit.*, p. 56).

⁸⁹ ARA, *Ministerraadnotule 22-04-1919*, p. 8; vastgelegd in het Koninklijk Besluit van 14-07-1919 (zie: *Le Combattant Belge*, 1, nr. 2 (03-09-1919), p. 2).

⁹⁰ A.K.P., Kabinet Albert I, nr. 187: *Projet de création d'une médaille commémorative des journées de l'Yser en octobre 1914*.

⁹¹ *Le Combattant Belge*, 1, nr. 2 (03-09-1919), p. 2 H. Quinot, *op. cit.*, p. 58.

⁹² S. Claisse, *art. cit.*, p. 116.

⁹³ *Le Combattant*, 1, nr. 3 (20-06-1919), p. 2.

⁹⁴ *Annales Parlementaires (1919-1920)*, zitting van 24-02-1920, p. 385.

⁹⁵ *Lumière et Vérité*, 1, nr. 5 (08-04-1920), p. 4.

Overwinningsmedailles, 400.000 Herdenkingsmedailles, 100.000 Oorlogskruisen en 60.000 IJzermedailles besteld, wat meteen ook een maatstaf is voor het aantal dat hier recht op had⁹⁶. Wat opvalt, is dat men effectief wel de bedoeling had elk lid van het leger de eerste twee erkenningen te geven, maar bovenal valt ook het hoge aantal Oorlogskruisen op; men was hier dus niet karig mee, wat sommigen ook opmerkten (cf. infra). Toch kon men in 1923 nog lezen dat vele oud-strijders nog altijd wachtten op het bijhorend juweel. Dit keer stelde Devèze dat de financiële situatie van het land dit onmogelijk maakte. Hij was er echter van overtuigd dat de militairen zelf wel de prijs van het sieraad van 13,5 frank zouden willen betalen⁹⁷.

Eretekens waren niet alleen voor de soldaten zelf belangrijk, maar ook voor hun familieleden. Volgens Claisse was het krijgen van een postume medaille een enorm eerbetoon⁹⁸. Bijgevolg zou voor de oud-strijdersgemeenschap het dragen van deze medailles door de ouders een belangrijke kwestie worden. Minister van Landsverdediging Janson vond het zelf evident dat moeders van gesneuvelden de eretekens van hun zonen zouden mogen dragen⁹⁹. Dit werd vastgelegd in de wet van 17 maart 1920¹⁰⁰. Hij diende zelfs een amendement in zodat de moeders van Belgische gesneuvelden uit geallieerde legers dit ook zouden mogen¹⁰¹. Aan vaders werd dit echter geweigerd, terwijl de *F.N.C.* hier bijvoorbeeld vragende partij voor was¹⁰². De vraag bleef herhaald worden, tot en met 1923. De bevoegde minister wou dit ook dan niet toestaan omdat hij dacht dat de mannen het leed niet zouden willen exterioriseren. Bovendien zou er volgens Devèze onduidelijkheid ontstaan over wie de eretekens verdiend had¹⁰³. Buitenlanders die in het Belgische leger gediend hadden, moesten echter zelf hun ereteken betalen¹⁰⁴. Dit kwam volgens de minister van Buitenlandse Zaken Jaspar omdat dit teveel begon te kosten. Men stuurde hen wel al een bewijs van ereteken¹⁰⁵.

Op dit vlak zouden de oud-strijders dus niet hun slag thuishalen; ondanks het gemor hierover en het feit dat de veteranen moesten wachten om hun medailles te kunnen vasthouden en te dragen, zou de symbolische erkenning toch heel breed zijn. Eretekens zouden binnen de oud-strijdersgemeenschap bovendien heel belangrijk zijn. Vooral het feit dat zo'n symbolische erkenning ook gepaard ging met een effectieve erkenning maakte de medailles aantrekkelijk, schrijft Claisse¹⁰⁶. Wanneer de koningin of haar afgevaardigde militaire ziekenhuizen bezocht, werd ze altijd overweldigd door de vele vragen naar vergoedingen, maar vooral eretekens¹⁰⁷. De *F.N.C.-N.S.B.* riep al haar leden op om ze altijd te dragen¹⁰⁸.

⁹⁶ *Journal des Combattants*, 4, nr. 27 (02-07-1922), p. 4.

⁹⁷ *Journal des Combattants*, 5, nr. 28 (15-07-1923), p. 3.

⁹⁸ S. Claisse, *art. cit.*, p. 115.

⁹⁹ *Annales Parlementaires (1919-1920)*, zitting van 25-02-1920, p. 401.

¹⁰⁰ H. Quinot, *op. cit.*, p. 37.

¹⁰¹ *Annales Parlementaires (1919-1920)*, zitting van 25-02-1920, p. 401.

¹⁰² *Journal des Combattants*, 1, nr. 8 (24-08-1919), p. 2.

¹⁰³ *Journal des Combattants*, 5, nr. 14 (08-04-1923), p. 3.

¹⁰⁴ ARA, *Ministerraadsnotule 14-01-1921*, p. 12.

¹⁰⁵ ARA, *Ministerraadsnotule 14-01-1921*, pp. 11-12.

¹⁰⁶ S. Claisse, *art. cit.*, p. 116.

¹⁰⁷ A.K.P., Privé-secretariaat Koning Albert I en Koningin Elisabeth, nr. 804: *Invalides de Guerre. Correspondance. Visite de la Reine Elisabeth, doc. 1918-193.*

¹⁰⁸ *Journal des Combattants*, 2, nr. 1 (04-01-1920), p. 1.

Er zouden toch nog enkele grieven overblijven. Zo vond de *F.N.C.-N.S.B.* het niet kunnen dat de oorlogsvrijwilligers geen aparte erkenning kregen¹⁰⁹. Uiteindelijk zou men ook ingaan op deze eis en een aparte onderscheiding in het leven roepen voor de oorlogsvrijwilligers, die echter pas in 1930 ontstond in de vorm van de Medaille voor de Oorlogsvrijwilliger¹¹⁰. Bovendien gingen de meeste onderscheidingen volgens de oud-strijders naar de “hoge pieten”; veel gewone leden van de *F.N.C.-N.S.B.* ontvingen nauwelijks iets, en ook krijgsgevangenen vielen uit de boot, zo schreef het “*Journal des Combattants*”¹¹¹. Bij het vorige hoofdstuk konden we ook al lezen dat de veteranen ervan overtuigd waren dat de ‘echte’ slachtoffers minder kregen dan oplichters. Meteen moet hier ook worden gewezen op de materiële component van de eretekens. Ten eerste waren die medailles geld waard, maar bovenal leverde een erkenning als ridder in een orde een jaarlijkse vergoeding op (cf. supra). Toch zouden er vele eretekens uitgereikt worden, volgens sommige oud-strijders te veel. In 1928 ontstond de *Union des Fraternelles de l’Armée de Campagne (U.F.A.C.)* die tegen 1930 35.000 leden telde. Zij zouden voor een opsplitsing willen zorgen tussen de ‘echte’ en de andere oud-strijders. Er moest in hun ogen een einde komen aan de “*course aux distinctions honorifiques*”¹¹². Ze zouden hun zin krijgen, want in 1930 werd het Strijderskruis in het leven geroepen die aan de ‘echte’ oud-strijders werd gegeven¹¹³. In 1934 riep men ook een Vuurkruis in het leven, voor manschappen van eenheden die uitzonderlijke moed getoond hadden¹¹⁴.

Een andere laatste individuele erkenning was natuurlijk het oorlogsgraf van de gesneuvelde. Een hele reeks beslissingen werden er genomen opdat de families zelf de laatste rustplaats van hun zoon zouden mogen kiezen. De onderhoudskosten van de graven van de gesneuvelden en ter dood veroordeelden zouden door de Staat (tot een bepaald bedrag) betaald worden¹¹⁵. Ook de kosten voor het repatriëren van lichamen van gesneuvelde soldaten of gestorven burgers zouden voor de staat zijn; men volgde hierbij de Franse wet van 4 juni 1921 en de Duitse wet van 11 augustus 1922¹¹⁶. Ter gelegenheid van het overbrengen van de stoffelijke resten werden ook grootse staatsbegrafenissen georganiseerd; militairen werden immers met de nodige militaire eerbetuigingen begraven. Deze repatriëringen situeren zich vooral tussen 1922 en 1924, zodat burgerlijke plechtigheden al lang voorbij waren¹¹⁷. Voor deze nieuwe begrafenissen had men 500.000 frank extra vrijgemaakt¹¹⁸. Om de lichamen van Duitse

¹⁰⁹ *Journal des Combattants*, 1, nr. 7 (17-08-1919), p. 1.

¹¹⁰ H. Quinot, *op. cit.*, p. 55.

¹¹¹ *Journal des Combattants*, 5, nr. 26 (01-07-1923), p. 4.

¹¹² A. Colignon, “La Belgique, une patrie d’anciens combattants? ”, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 3 (1997), art., p. 122.

¹¹³ S. Claisse, *art. cit.*, p. 116.

¹¹⁴ A. Colignon, *art. cit.*, p. 123; vastgelegd in het Koninklijk Besluit van 06-02-1923 (zie: H. Quinot, *op. cit.*, p. 51).

¹¹⁵ Amendement op de wet van 14 juli 1919, zie: *Documents Parlementaires (1918-1919)*, nr. 180 (zitting van 05-06-1919); goedgekeurd door de Kamer, zie: *Annales Parlementaires (1918-1919)*, zitting van 11-06-1919, p. 1004; de Senaat gaf ook haar goedkeuring, zie: *Senaatsstuk (1918-1919)*, nr. 96 (zitting van 17-06-1919).

¹¹⁶ *Documents Parlementaires (1922-1923)*, nr. 145 (zitting van 09-02-1923).

¹¹⁷ V. D’Hooghe en H. Vanden Bosch, “Collectief geheugen”, in: *1918. De kanonnen zwijgen, opnieuw vrede? Catalogus van de gelijknamige tentoonstelling in het Algemeen Rijksarchief te Brussel van 4 november 2008 tot 28 februari 2009*, Brussel, ARA, 2008, s.p.

¹¹⁸ *Journal des Combattants*, 4, nr. 32 (06-08-1922), p. 5.

bodem te halen had men al voor de wettelijke omkadering van de repatriëring stappen ondernomen. Extra belastingen waren niet nodig, aangezien men de andere landen zelf hun doden liet ophalen¹¹⁹. De kosten voor de repatriëring uit Duitsland werden geschat op 1,7 miljoen frank¹²⁰. Toch bleef de Staat blijkbaar in gebreke: op 13 juli 1922 stuurde de *V.O.S.* alweer een brief naar de minister van Landsverdediging omdat een groot aantal lichamen nog steeds niet naar de thuisgemeenten waren overgebracht¹²¹. De repatriëringsoperaties zelf zouden echter worden verschoven naar 1923, tot ongenoegen van de nabestaanden en de hele oud-strijdersgemeenschap. De regering gaf zelf toe dat men veel te lang gewacht had¹²². Niet alleen de kostprijs zorgde voor vertraging, elke herbegraving diende bovendien goedgekeurd te worden door het bevoegde ministerie, wat voor een extra oponthoud zorgde¹²³.

In principe kregen ouders ook de toestemming om één keer per jaar kosteloos het graf van hun zoon te bezoeken; het treinticket zou terugbetaald worden. Meerdere keren per jaar een bezoek brengen, wat Van Remoortel had gevraagd in het Parlement, was volgens de minister te duur¹²⁴. De "*V.O.S.*" merkte op dat broers en zussen toch ook de mogelijkheid zouden moeten krijgen om gratis naar de laatste rustplaats te kunnen reizen. Indien ze hun ouders begeleidden, of indien de ouders overleden waren, ging het recht op gratis vervoer wel naar hen¹²⁵.

De verenigingen hadden dus zelf geen vast omljnde voorstellen voor deze symbolische erkenning, maar er was een dominante vraag naar respect binnen de oud-strijderswereld¹²⁶. Dit zorgde ervoor dat de overheid en de rest van de maatschappij dit ook naar eigen believen konden invullen.

De regering deed dit op twee manieren. Nog voor de oud-strijdersverenigingen hierover konden klagen, werden er drie medailles in het leven geroepen die aan alle strijdkrachten werden uitgereikt. Los van de immense vertraging die de effectieve uitreiking van de penningen zelf opliep, getuigde dit wel van een poging om de veteranen eer te bewijzen. Het was daarnaast ook een erbetuiging aan de gesneuvelden, aangezien nabestaanden ook de medailles toegestuurd kregen. Terwijl nationaal het Graf van de Onbekende Soldaat een laatste eer bewees aan de gestorven soldaten en burgers, toonde de Natie zelf haar dankbaarheid op een andere manier: lokaal werden er overal monumenten en gedenktekens opgetrokken. De oud-strijders werden onthaald en later gevierd via plaatselijke herdenkingsceremonieën, al dan niet op 11 november, dag van de Wapenstilstand.

Men mag op de eerste plaats concluderen dat **de oud-strijders er in slagen om binnen de maatschappij aanzien te verwerven; de plaatselijke erbetuigingen onderstreepten dit**. Dit heeft als gevolg dat vooral de heldenstatus, die – zoals hoofdstuk II aangaf – gebruikt werd als ondersteuning voor de materiële erkenning, een reële onderbouwing kreeg, zoals dit

¹¹⁹ *Documents Parlementaires (1922-1923)*, nr. 145 (zitting van 09-02-1923).

¹²⁰ *V.O.S.*, 4, nr. 27 (09-07-1922), p. 1.

¹²¹ *V.O.S.*, 4, nr. 32 (13-08-1922), p. 1.

¹²² *Journal des Combattants*, 4, nr. 28 (09-07-1922), p. 5.

¹²³ *Journal des Combattants*, 4, nr. 32 (06-08-1922), p. 5.

¹²⁴ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 9 (21-03-1920), p. 2.

¹²⁵ *V.O.S.*, 4, nr. 17 (30-04-1922), p. 1.

¹²⁶ Zie onder meer: *Het Strijdersblad*, 2, nr. 11 (04-04-1920), p. 1.

hoofdstuk aantoont. De symbolische erkenning zou dus de oud-strijders van pas komen in hun materiële strijd als een middel, als een versterking van de argumenten voor het verkrijgen van materiële tegemoetkomingen of materiële erkenning.

Bovendien zou die symbolische erkenning en de benoeming als helden de identiteit van de oud-strijders versterken. We hebben in hoofdstuk I gelezen dat een belangrijk element binnen deze constructie de plaats binnen de maatschappij was die men zichzelf toeschreef: zij waren voorbeeldburgers die een geprivilegieerde positie verdienden. Wanneer nu het zelfbeeld van helden door de maatschappij werd overgenomen, zoals hier aangetoond is, zou dit ook de identiteit van de oud-strijders versterken en het element van zelfwaardering een vaste plaats geven binnen deze constructie. De definitie van een (sociale) identiteit die we tegenkwamen in de inleiding en hoofdstuk I, was niet volledig: het is immers zo dat een identiteit niet alleen een beeld is dat men van zichzelf opbouwt, maar ook kan evolueren en aangepast kan worden door de positieve of negatieve perceptie door buitenstaanders¹²⁷. In dit geval was er dus een versterking van het zelfbeeld als helden, door de positieve overname van dit discours door de lokale en nationale gemeenschap.

Een andere conclusie is dat het de oud-strijders waren, en niet de burgers, die een centrale plaats zouden verwerven binnen de herdenkingscultus. We zagen al in hoofdstuk II, bij het beschouwen van het werk van Finkelstein, dat er een overlapping met het discours van de Joodse overlevenden van de Holocaust was, namelijk dat de oud-strijders het verhaal van 'hun' oorlogservaring ging gebruiken als een middel om hun eisen hard te maken. 'Memory' speelde bij de erkenning dus een belangrijke rol: dit hoofdstuk toont aan dat de veteranen erin zouden slagen om hun ervaringen, en niet die van de burgers, krijgsgevangenen of geïnterneerden, te laten erkennen als dé oorlogservaring. Er ontstond als het ware een herinneringshiërarchie, waarbij de beproevingen die de oud-strijders doorstaan hadden, bovenaan zouden komen te staan. Voor de Belgische casus is dit evenwel toch opmerkelijk: de burgerbevolking zou immers de oorlog aan den lijve ondervinden via het bezettingsregime en ook ontberingen ondergaan. Toch werd dé oorlogsherinnering bepaald door de soldaten. Wat na de oorlog het meeste zou doorschemeren als de herinnering aan de Eerste Wereldoorlog is dat van de veldslagen, van de oorlogszones¹²⁸. Met het installeren van de nationale feestdag op 11 november werd nogmaals de hiërarchie binnen de herdenking en symbolische erkenning aangeduid. De gewapende strijd aan het front zou overal naar voren komen als dé herinnering aan de Eerste Wereldoorlog, zodat we gerust kunnen spreken van een reductionisme in de herinnering en herdenking.

Om aan te tonen dat dit geen evidentie is, maken we de vergelijking met de Tweede Wereldoorlog. Pieter Lagrou schrijft dat er na 1944 een 'herinneringsstrijd' ontstaat, niet tussen militairen en burgers, maar tussen de verschillende (burger)groepen die vervolgd werden door het naziregime. Men streefde naar erkenning en de primaire plaats binnen de herdenkingscultus; aanvankelijk slaagden vooral de verzetslieden erin om herdacht te worden,

¹²⁷ W. Frijhoff, "Identiteit en identiteitsbesef. De historicus en de spanning tussen verbeelding, benoeming en herkenning", in: *BMGN*, 108 (1992), nr. 4, pp. 614.

¹²⁸ J. Horne, "Verwerking", in: S. Jaumain, A. Vrints, et al., eds., *Une guerre totale? La Belgique dans la Première Guerre mondiale. Nouvelles tendances de la recherche historique*, Brussel, ARA, 2005, p. 445.

terwijl vanaf het derde decennium na de oorlog de Joodse slachtoffers centraal zijn komen te staan, tot ongenoegen van deze eersten¹²⁹. De verzetslieden waren er onder meer in geslaagd zichzelf als belangrijkste nationale helden naar voren te schuiven door zich, naar analogie met de oud-strijders, ook als eersten te verenigen en hun centrale rol in de strijd tegen de Duitsers te propaganderen. Er was dus na de Tweede Wereldoorlog geen “*homogeneous and properly national milieu de mémoire*”, schrijft Lagrou, “*as the veterans of the First World War had been as conscripts of a national and regular army*”¹³⁰. Bovendien was dit verzet een amalgaam van groepen; elk van hen (gewapende verzetslieden, verzetspers, dwangarbeiders, werkweigeraars, enz.) zocht erkenning. Sommigen hadden alle moeite om hierin te slagen: de arbeiders, die in Duitsland gewerkt hadden, balanceerden lange tijd tussen ‘slachtoffers’ en ‘verraders’; uiteindelijk werden ze gecategoriseerd als leden van het passief verzet. Merk ook op dat men zich bovendien niet zou laten afschilderen als slachtoffer¹³¹.

Bovenal met dit laatste aspect was er een groot verschil bij de symbolische erkenning van de oud-strijders uit de Eerste Wereldoorlog. De maatschappij had wel degelijk haar ‘helden’, met name de soldaten van het Belgische leger. De oud-strijders dienden alvast geen ‘strijd’ hiervoor te leveren. Zij hadden triomfantelijk het vaderland bevrijd: het beeld van de soldaatheld primeerde! Men zou enkel de mensen die geëxecuteerd werden door de Duitsers in hun vergelding voor de (vermeende) “*franc tireurs*” dezelfde eer bewijzen als aan de gesneuvelde soldaten¹³². De oud-strijders uit de “Groote Oorlog” werden ontgensprekelijk erkend: de projecten die hierboven besproken werden, kwamen hun alleen toe.

Ik heb nergens kunnen terugvinden dat de oud-strijders hun eigen daden echt boven die van de gesneuvelde burgers of verzetslieden stelden. Zij vroegen enkel – en kregen ook – meer aanzien binnen de maatschappij.

We kunnen de voorrang op de burgers ook aan het materiële en dus aan het tweede hoofdstuk koppelen: Mayne toonde in haar thesis aan dat oorlogsinvaliden bijvoorbeeld veel sneller en een hoger pensioen zouden verwerven dan de burgerlijke invaliden, die weliswaar ook door de oorlog invalide waren geworden. De wetten voor burgerlijke invaliden hinkten altijd achterop¹³³. Dit betekent dat de oud-strijders dus wel degelijk via hun hogere sociale status op een betere en efficiëntere wijze erin slaagden hun materiële eisen door te drukken.

¹²⁹ P. Lagrou, “Victims of Genocide and National Memory: Belgium, France and the Netherlands 1945-1965”, in: *Past and Present*, nr. 197 (februari 1997), pp. 181-222.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 196.

¹³¹ P. Lagrou, *The Legacy of Nazi Occupation. Patriotic Memory and National Recovery in Western Europe, 1945-1965*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000, pp. 159-160, 169-170, p. 173, 191, 197, 202.

¹³² P. Lagrou, *art. cit.*, p. 198.

¹³³ C. Mayne, *L'action de l'Etat en faveur des victimes de la Première Guerre mondiale, 1918-1930*, Brussel (onuitgegeven licentiaatsverhandeling ULB), 1999 (promotor: E. Gubin), pp. 84-85.

Hoofdstuk IV

“La Victoire a coûté trop de sang, de souffrances, de larmes pour refuser à des malheureux la loi de pardon, non pas qu’ils espèrent, mais à laquelle ils ont droit”¹.

Soldaten maakten tijdens de oorlog ook fouten; velen kregen het bij het aanzien van zoveel dood en vernieling moeilijk. Men had bij de legerleiding, die zelf niet in de loopgraven stond, ook nooit gehoord van ‘shell shock’ of men hield er geen rekening mee. Het enige waar zij om bekommerd was, was het behouden van militaire discipline. Die kwam uiteraard zwaar onder druk te liggen in het heetst van de strijd. Dat sommigen vluchtten, is begrijpelijk, maar ook kleinere misdrijven, zoals ongehoorzaamheid waren vaak het gevolg van deze abnormale omstandigheden. De militaire rechtbanken zouden als prioriteit meekrijgen steeds deze misstappen, groot of klein, streng te veroordelen.

Na de oorlog kwam men bijgevolg in een absurde situatie: sommige leden van het overwinnend leger bleven achter tralies zitten of zouden de materiële gevolgen moeten dragen van een veroordeling.

Zouden de oud-strijdersorganisaties dit zo laten of zouden ze al hun morele macht aanwenden om alsnog een uitwissing te krijgen van de strafbladen van sommige van hun leden? Verkreeg men eigenlijk amnestie of eerder strafvermindering of genade?

¹ *Le Combattant Belge*, 1, nr. 3, (10-09-1919), p. 3.

Hoofdstuk IV

Amnestie

Als we kijken naar de meest genoemde dossiers binnen de oud-strijderswereld prijken de dotatie en andere materiële aandachtspunten uit hoofdstuk II helemaal bovenaan. Daarnaast was er echter nog een ander thema dat de oud-strijders duidelijk raakte: de amnestieverlening voor hun strijdmakers. Tijdens de oorlog was er heel wat fout gelopen binnen de militaire justitie; velen waren te zwaar of onterecht veroordeeld tijdens hun dienst. Ook na de Wapenstilstand bleef dit onrecht bestaan en net hiertegen wilden de oud-strijdersverenigingen protesteren.

Net als in de andere hoofdstukken wordt hier gekeken naar wat de oud-strijders eisten en wat de regering hieraan deed. In dit geval worden vooral de overheidsinitiatieven in beschouwing genomen, aangezien justitie een aangelegenheid was die van hogerhand werd bepaald. De minister van Oorlog/Landsverdediging kon immers doorwegen op het legerbeleid.

Het hoofdstuk zelf is opgebouwd uit drie delen: in het eerste deel wordt uiteengezet tegen welke praktijken de oud-strijders protesteerden, terwijl deel 2 vertelt wat ze bereikten en het laatste stuk, ten slotte, heeft betrekking op het oud-strijdersdiscours en dus de manier waarop ze hun eisen onderstreepten.

In het besluit wordt terug afgewogen of de oud-strijders in dit dossier hun gelijk kregen en op die manier erkentelijkheid kregen of niet.

Wat betekent amnestie en hoe werd dit ingevuld in deze context?

Per definitie betekent amnestie de volledige kwijtschelding en rechtzetting van een uitgesproken vonnis; dit betekent dat men eigenlijk de ‘misdaad’ niet als dusdanig meer erkend: er is als het ware nooit een delict gepleegd. Vergoedingen en boetes worden echter nooit terugbetaald¹. Belangrijk is het verschil aan te duiden met andere verzachtende maatregelen. Een andere optie had bijvoorbeeld genade kunnen zijn, waarbij straffen kwijtgescholden of verminderd worden; in België wordt deze macht aan de vorst toegewezen². Het verschil is dat men bij genade vergiffenis schenkt, maar de veroordelingen niet uitgewist worden; bij amnestie ‘vergeet’ men de hele misdaad³.

¹ L. Huyse en S. Dhondt, *Onverwerkt verleden. Collaboratie en repressie in België. 1942-1945*, Kritak, Leuven, 1991, p. 285.

² L. De Crop, *De acties voor amnestie in Vlaanderen, 1944-1976*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 2001 (promotor: prof. dr. B. De Wever), p. 68.

³ W. Van Geert, *Het Verbond der Vlaamsche Oud-Strijders (1919-1945): stoffelijke belangen, Vlaams-nationalisme, antimilitarisme en collaboratie*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 2006 (promotor: B. De Wever), p. 100.

1. NAWEEËN VAN DE OORLOG...

Laten we eerst kijken naar de zwaarste straffen. Van de 37.557 vonnissen die door de krijgsraden werden uitgesproken, zouden er 222 doodstraffen zijn, waarvan er twintig voltrokken werden (waaronder twaalf militairen, vier Belgische burgers en vier Duitse burgers)⁴. Hier wordt enkel gefocust op deze twaalf. Vaak waren er minimale aanleidingen voor deze doodstraffen; in Frankrijk hebben ze het bekendste en meest schrijnende voorbeeld met Lucien Bersot, een soldaat die werd gefusilleerd omdat hij weigerde een bebloede broek van een gesneuvelde aan te trekken en waar de Belgische oud-strijdersbladen, vooral dan “*Le Jass*” en “*De V.O.S.*” over verhaalden⁵. Er waren heel wat problemen met de rechtsgang als het aankwam op doodstraffen. De regering zat ermee verveeld, want toen Van Remoortel via een parlementaire vraag (op 25 maart 1920) te weten wou komen hoeveel soldaten er tijdens de oorlog geëxecuteerd waren, kreeg hij geen antwoord⁶. De geheimhouding hierover was vrij strikt; tot en met 1923 kreeg men geen toelating om de dossiers van de gefusilleerden in te kijken. Bovendien kregen sommigen eerherstel na de oorlog, wat eigenlijk betekende dat zij onterecht de dood met de kogel gestorven waren⁷. Toen een vader dit voor zijn zoon, die ter dood veroordeeld was, wou vragen bleek het dossier verdwenen volgens de officiële woordvoerder. De *F.N.C.-N.S.B.* vond dit uiterst verdacht⁸. Na de oorlog zou het vonnis van minstens zes van de twaalf ter dood veroordeelde militairen verbroken worden door het Hof van Cassatie⁹.

Andere veroordelingen werden voornamelijk uitgesproken op basis van disciplinaire tekortkomingen, waarop men strenge straffen zette. Een groot pijnpunt waren vooral de dubieuze veroordelingen voor desertie, zoals in het geval dat soldaten zich te snel overgaven, naar Nederland vluchtten tijdens de eerste maanden van de oorlog, of thuis een bezoekje brachten tijdens het laatste offensief of na de wapenstilstand. Zij konden later hiervoor worden veroordeeld. De straffen waren exuberant: een bekende maatregel waren de strafcompagnieën, legereenheden die helemaal vooraan in de vuurlinie lagen, maar nog meer berucht waren de gevangenkampen, met als bekendste namen die van Fresnes, Auvours en Cézembre¹⁰. De *V.O.S.* zou zijn tijdschrift duidelijk openstellen als een tribune voor getuigen, die het kampleven aan den lijve ondervonden. Het ene gruwelverhaal na het andere stond er vermeld. Iemand vertelde hoe de gevangenen in Fresnes eerst uitgehongerd en daarna naar Auvours gebracht waren. Verschillende soldaten zouden er door ontbering of zelfmoord

⁴ J. Maes, “Het Belgisch Militair Gerecht tijdens de Eerste Wereldoorlog. Een portret van geëxecuteerden”, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 16 (2005), p. 198, 202. Voor deze twaalf bestonden officiële dossiers; het artikel van Maes spreekt Sophie De Schaepdrijver tegen, die het over achttien geëxecuteerde militairen heeft (S. De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog. Het Koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Amsterdam/Antwerpen, Atlas, 1997, p. 209).

⁵ Het proces zou herzien worden; de Kamer van Inbeschuldigingstelling had het dossier op de moment dat het artikel verscheen al doorgezonden naar het Hof van Verbreking (zie: *V.O.S.*, 4, nr. 16 (23-04-1922), p. 1).

⁶ J. Maes, *art. cit.*, p. 203; als men dit artikel doorneemt, dan ziet men dat de hele rechtsgang doorspekt was van onregelmatigheden, of het nu ging over een zaak op leven en dood of over de berechting van een minder zwaar militair vergrijp.

⁷ *V.O.S.*, 5, nr. 37 (16-09-1923), p. 1.

⁸ *Journal des Combattants*, 1, nr. 10 (07-09-1919), p. 1.

⁹ *Journal des Combattants*, 4, nr. 16 (16-04-1922), p. 4.

¹⁰ C.-P. Gyssels, *De oudstrijders in België na W.O. I: 1918-1923*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1985 (promotor: R. Van Eenoo), pp. 188-192.

omgekomen zijn¹¹. Fresnes stond onder meer ook bekend omwille van zijn opschrift dat boven de poort hing: “*men komt hier sterk als een leeuw binnen, maar gaat mak als een schaap buiten*” (eigen vertaling uit het Frans)¹². Vijftig percent van de sterftegevallen daar zou afkomstig zijn van ‘longtering’, de rest van andere ziekten, wat volgens “*Het Strijdersblad*” zeer vreemd was aangezien het merendeel van de gevangenispopulatie uit jongemannen bestond¹³. Ward Hermans zou onder het pseudoniem IJzergalm verhalen in de “*V.O.S.*” over de omstandigheden in Auvours en vooral de bevelhebber van het kamp, Baron Ulens van Merkssem, aanwijzen als de schuldige. Volgens hem lagen er vele Belgische doden op het nabije kerkhof van Champigny; zelfs oorlogsverminkten werden er afgeranseld¹⁴. In 1923 zou hij een proces aanspannen tegen de kampcommandant; de getuigenissen op dit proces beschreven verschillende gruwelijkheden¹⁵. Nog tijdens de oorlog kwam het kamp Auvours zelfs meermaals op de ministeriële agenda. De hygiëne in het kamp baarde de ministers zorgen¹⁶. Minister Helleputte en Carton de Wiart zouden het kamp bezoeken¹⁷. Bovendien waren er problemen met de voedselbedeling; luitenant-generaal De Ceunick, tevens minister van Oorlog, kondigde vlak voor de Wapenstilstand aan dat men de rantsoenen zou verhogen¹⁸.

De oorzaak van deze draconische maatregelen lag bij de militaire justitie en de legerleiding¹⁹; zo was Cassatie heel de oorlog niet mogelijk²⁰. In augustus 1914 had de auditeur-generaal, baron Durutte, beroep tegen de krijgsraad ‘afgeschaf’t; pas in 1915, na verscheidene doodvonnissen, werd dit terug ingevoerd²¹. Vooral generaal de Selliers de Moranville werd met de vinger gewezen: in de “*V.O.S.*” zou hij onder vuur komen te liggen, omdat hij als auditeur-generaal van het Belgische leger in 1916 de krijgsraden aangemaand had tot gestrengheid, met alle gevolgen van dien. Al in 1914 had hij sommige auditeurs bovendien op de vingers getikt omdat ze te laks omgingen met de deserteurs, de ‘*vaandelvluchtigen*’²².

Daarbuiten waren er tal van problemen binnen de rechtsgang zelf. Van de Wiele schreef voor “*Het Strijdersblad*” een hele reeks artikels, waarin hij de verdediging voor de krijgsraden afkraakte. In de beginperiode werden er zelfs doodstraffen uitgesproken terwijl er niet eens een burgerlijke rechter aanwezig was²³. De grootste inbreuk tegen de wettelijke procedure was het feit dat de krijgsauditeur, de openbare aanklager in dit geval, vaak door de rechters

¹¹ *V.O.S.*, 4, nr. 25 (25-06-1922), p. 3.

¹² *V.O.S.*, 5, nr. 16 (22-04-1923), p. 1.

¹³ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 30 (15-08-1920), p. 1.

¹⁴ *V.O.S.*, 4, nr. 36 (10-09-1922), p. 1.

¹⁵ *V.O.S.*, 5, nr. 6 (11-02-1923), p. 1; *V.O.S.*, 5, nr. 12 (25-03-1923), p. 1.

¹⁶ ARA, *Ministerraadsnotule 19-9-1918*, p. 1.

¹⁷ ARA, *Ministerraadsnotule 26-9-1918*, pp. 1-3.

¹⁸ ARA, *Ministerraadsnotule 17-10-1918*, p. 3.

¹⁹ Er dient opgemerkt te worden dat in vergelijkend perspectief de Belgische maatregelen gematigd waren. De doodstraf werd op veel grotere schaal en veel vlugger uitgesproken door Duitse, Britse en Franse militaire rechtbanken (zie: L. van Bergen, *De militaire doodstraf in de Eerste Wereldoorlog*, in: <http://www.wereldoorlog1418.nl/doodstraf/index.html>, geraadpleegd op 03-07-2009).

²⁰ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 167.

²¹ In feite had men gewoonweg over het hoofd gezien dat in 1899 er een wet gestemd was, waardoor er wel degelijk beroep tegen vonnissen van krijgsraden ‘ten velde’ mogelijk was; pas in 1915 zette een advocaat deze inbreuk terug recht (zie: J. Maes, *art. cit.*, p. 204).

²² *V.O.S.*, 5, nr. 51 (23-12-1923), p. 1.

²³ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 36 (26-09-1920), p.1.

geconsulteerd werd wanneer deze beraadslaagden over het vonnis, omdat de auditeurs de kenners van het militair recht bij uitstek waren²⁴.

Hoewel we in hoofdstuk I gezien hebben dat de oud-strijderswereld intern verdeeld was, zou in dit geval de eenheid die ze zelf verkondigden voor het grootste deel overeind blijven.

Al vanaf de zomer van 1919 werd er een amnestiecampagne voor gestrafte militairen door de *Fédération Nationale des Combattants (F.N.C.)* op touw gezet. Lopende straffen tegen veroordeelden moesten worden stopgezet. Daarnaast wou men processen herzien en soldaten, die te streng bestraft waren, rehabiliteren. Zelfs de rechtse oud-strijdersorganisatie *L'Association Nationale des Combattants (A.N.C.)* wilde de militaire processen herbekijken evenals de afschaffing van strafcompagnieën; verder dan dat ging de organisatie niet. De *F.N.C.* wilde ook de krijgsraden hervormd zien. Deze bestonden namelijk enkel uit officieren (cf. infra). Zij worden hierin gevolgd door verschillende andere oud-strijdersverenigingen, niet in het minst door de *Vlaamse Oud-Strijdersbond*²⁵. De *F.N.C.* was al gaan spreken met de verschillende Kamerfracties om een verregaande amnestiewet te verkrijgen²⁶. De *V.O.S.* zou iets later van start gaan met zijn campagne (wellicht te wijten aan de latere oprichtdatum), maar ijverde het sterkst voor deze amnestie, die samen met de dotatie de belangrijkste eis was. In hun programma stond duidelijk te lezen dat ze ijverden voor amnestie voor niet-criminele militaire straffen. De enorme afkeer voor de bovenstaande strafmaatregelen is ook voor een stuk terug te brengen tot hun flamingantisch discours (zie Hoofdstuk V). Waar er Vlamingen onrecht werd aangedaan, zouden ze trachten tussenbeide te komen. De Franstalige officieren hadden de gewone soldaten veel te streng bestraft en in hun ogen vooral dan de Vlaamse soldaten. Die zouden volgens de bekende mythe hun oversten niet verstaan hebben, maar ook in de rechtszalen weigerden volgens de *V.O.S.* de krijgsauditeurs de taal van de beklagde te spreken²⁷. Vooral de algemeen strenge straffen voor futiliteiten en de strafcompagnieën werden aangeklaagd. Men ijverde voor algemene amnestie! Op de agenda's van de provinciale congressen²⁸ stond bijna altijd een bespreking van acties voor amnestie. Onder leiding van Ward Hermans (cf. supra) organiseerde men hiervoor meetings; verschillende betogingen werden gehouden en eind 1920 kan men zelfs over een massabetoging in Gent spreken, waar men naast de amnestie ook aandacht had voor een diensttijdvermindering en het Frans-Belgisch Militair Akkoord. Natuurlijk bespeelde de *V.O.S.* ook de publieke opinie: in 1921 hield men een grootschalige petitie; 50.000 handtekeningen werden ingezameld²⁹. Er werden twee open brieven gestuurd naar koning Albert voor amnestie voor soldaten die tijdens de oorlog gestraft waren. De eerste dateerde van 7 november 1920, de andere van 11 oktober 1922. Op beide brieven kwam geen antwoord hoewel de koning ze persoonlijk had gekregen³⁰. Een laatste tussenkomst was de oprichting van een *Fonds voor gestrafte oud-*

²⁴ Marck, het parlementslid dat het woord nam, kende de rechtsgang zeer goed, want hij was zelf een burgerlijk rechter geweest bij een krijgsraad tijdens de oorlog (zie: *Annales Parlementaires (1920-1921)*, zitting van 17-03-1921, pp. 872-874).

²⁵ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, pp. 81-82, p. 147.

²⁶ *Journal des Combattants*, 1, nr. 2 (13-07-1919), p. 1.

²⁷ *V.O.S.*, 4, nr. 5 (05-02-1922), p. 1.

²⁸ *V.O.S.*, 4, nr. 2 (15-01-1922), p. 2.

²⁹ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 118, 126, pp. 132-133, p. 136; G. Provoost, *De vossen. 60 jaar Verbond van Vlaamse Oudstrijders (1919-1979)*, Brussel, v.z.w. Verbond V.O.S., p. 27; W. Van Geert, *op. cit.*, p. 102.

³⁰ *V.O.S.*, 4, nr. 49 (10-12-1922), p. 1; *V.O.S.*, 4, nr. 51 (24-12-1922), p. 1.

*strijders*³¹; men zou ongeveer veertig families van deze ex-soldaten bijstaan met wat extra geld³². Dit fonds was vooral actief tijdens 1922, maar zou halverwege dat jaar stilaan zonder geld raken omdat men geen schenkingen meer kreeg³³. Men mag immers niet vergeten dat veroordeelde militairen geen recht hadden op uitkeringen, vergoedingen, eretekens en andere vormen van erkenning. Bovendien geraakte men ook niet aan werk, omdat veroordelingen werden bekend gemaakt aan de werkgevers³⁴. In principe zou men bij amnestie wel terug recht hebben op bovenstaande materiële en symbolische vormen van erkenning. Ook het strafblad zou worden gewist.

Kortom, de oud-strijders eisten dat er amnestie zou komen voor soldaten die omwille van een futiliteit veroordeeld waren, zoals de lachwekkende ‘deserties’, zodat de bovenstaande nadelen voor de betrokkenen verdwenen. Teveel oud-strijders waren in hun ogen voor een peulenschil zwaar veroordeeld³⁵. Toch zien we hier een onderscheid. Zoals boven aangegeven wilden de grootste oud-strijdersgroeperingen, de *V.O.S* en de *F.N.C.-N.S.B.*, een zo ruim mogelijke amnestie; alle oud-strijders die nog gevangen zaten, moesten worden vrijgelaten, oorlogsprocessen herzien en de veroordeelden gerehabiliteerd worden. Rechtse organisaties, zoals de *A.N.C.* en hun latere afsplitsing *L’Association Nationale des Combattants de Front (A.N.C.F.)*, wilden niet weten van een algemene amnestie³⁶. Ook andere oud-strijdersgroepen hadden een andere, genuanceerde mening (cf. infra).

2. ...EN HUN BEHANDELING

Nog voor de oud-strijdersverenigingen ontstonden werd al gesleuteld aan de militaire justitie; de regering zag zelf ook in dat hier iets aan scheelde. De **besluitwet van 22 april 1918** zou er voor zorgen dat Koning Albert eerherstel kon geven aan verdienstelijke militairen; genadeverlening behoorde immers al tot zijn bevoegdheden. Het probleem was dat deze verdiensten wel erg hoog moesten zijn; alle bevoegde instanties dienden er ook akkoord mee te gaan. Soldaten die niet meer bij hun eenheid geraakten wegens ouderdom, ziekte of gewoon omdat de oorlog beëindigd was, konden zich niet meer profileren en maakten dus geen kans meer op eerherstel.

1919

Door een wetsvoorstel zou het Parlement in het begin van 1919 hier iets aan willen veranderen: soldaten die vóór hun misstap voortreffelijk dienst hadden gelopen, konden toch nog eerherstel krijgen, ook al kon men zich niet meer bij zijn eenheid voegen om zijn fouten uit te wissen³⁷. De Kamer ging pas een hele tijd later akkoord³⁸; er moet echter wel bij gezegd worden dat in deze periode enorm veel beslissingen moesten worden genomen. Men kan er

³¹ *V.O.S.*, 4, nr. 3 (22-01-1922), p.1.

³² *V.O.S.*, 4, nr. 11 (19-03-1922), p. 1.

³³ *V.O.S.*, 4, nr. 23 (11-06-1922), p. 1.

³⁴ *V.O.S.*, 4, nr. 19 (14-05-1922), p. 3; 4, nr. 25 (25-06-1922), p. 3.

³⁵ *Journal des Combattants*, 1, nr. 10 (07-09-1919), p. 2.

³⁶ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 157, 191.

³⁷ *Documents Parlementaires (1918-1919)*, nr. 105 (zitting van 20-03-1919).

³⁸ *Annales Parlementaires (1918-1919)*, zitting van 17-09-1919, p. 1593.

echter wel al uit afleiden dat amnestie in de eerste maanden na de oorlog geen prioriteit zou zijn binnen het leidinggevend bestel. De Senaatscommissie die het voorstel onderzocht, wachtte bijvoorbeeld nog eens drie weken na de Kamerbeslissing om verslag uit te brengen over de inhoud van de tekst³⁹.

Vanaf de zomer van 1919 zouden het Parlement en de minister van Justitie wel werk beginnen maken van de amnestiekwestie. Dit was niet toevallig: de acties en betogingen van de ‘jonge’ oud-strijdersverenigingen kwamen toen op gang (cf. supra). De minister van Justitie Vandervelde en minister van Oorlog Masson zouden een wetsontwerp uitwerken, dat de gevolgen voor militaire misdaden gepleegd voor 20 juni 1919 wou verzachten⁴⁰. De regering raakte het al begin augustus akkoord over de tekst⁴¹. De Senaat paste het een beetje aan, maar ging in grote lijnen akkoord; enkel de termijn werd uitgebreid, namelijk tot 4 augustus 1919, de symbolische dag waarop men voor het eerst het overwinningsfeest vierde (zie Hoofdstuk III)⁴². Het voorstel zag er als volgt uit⁴³: men zou aan iedereen die een (enkelvoudige) misdaad gepleegd had terwijl men in dienst was en hiervoor een straf van minder dan vijftien jaar gekregen had, amnestie verlenen, met uitzondering van misdaden tegen de veiligheid van de staat. Ook misdaden “in de nabijheid van de vijand” werden door de vingers gezien, indien men tot een straf onder tien jaar veroordeeld was. Daarnaast werd er ook geen amnestie verleend bij bepaalde gevallen van desertie: als deze zes maanden had geduurd of indien men een tweede keer gedeserteerd was, viel men buiten de vooropgestelde maatregel. Desertie zou door de vingers gezien worden als men bij de Wapenstilstand terug onder de wapens lag of de desertie na de Wapenstilstand minder dan vijftien dagen duurde. Zelfverminking viel ook buiten de wet. Men wou dus vooral eenmalige en lichte feiten laten vallen. Gewone veldsoldaten zouden bovendien ook makkelijker deze herziening van hun vonnis krijgen dan officieren. In geen geval zou men boetes terugbetalen, noch – en dit was belangrijk voor de oud-strijders(verenigingen) - zou men zijn titels terugkrijgen, waar dus ook uitkeringen aan vast hingen.

Dit voorstel van Masson kwam er in zijn ogen omdat de “*manschappen zwaar geleden hadden en onder zware druk stonden*”⁴⁴. De Senaat was van hetzelfde oordeel: discipline was belangrijk, maar nu was het tijd voor genade. Wel merkten de senatoren op dat officieren een zwaardere veroordeling voor dezelfde feiten kregen en hierdoor vaak buiten de amnestiemaatregel vielen⁴⁵. Men sprak in de Senaat echter over genade; bovendien was er geen sprake van dat men zijn titels zou terugkrijgen. Op die manier kan men naar de letter niet spreken van een amnestiewet. Bij genade verkreeg men inderdaad enkel een uitwissing van de straf, maar er was ook eerherstel verbonden aan amnestie, waardoor men al zijn rechten in principe terug zou moeten krijgen. De Kamer zou dit inderdaad inzien en het voorstel verder aanpassen. Toch was dit niet evident. De Ponthière, die het nieuwe voorstel presenteerde, bood hardnekkig weerstand aan Masson die liever geen amendementen ingediend zag om

³⁹ *Senaatsstuk (1918-1919)*, nr. 195 (zitting van 02-10-1919).

⁴⁰ *Annales Parlementaires (1918-1919)*, zitting van 30-07-1919, pp. 1346-1347.

⁴¹ ARA, *Ministerraadsnotule 01-08-1919*, p. 9.

⁴² *Senaatsstuk (1918-1919)*, nr. 171 (zitting van 20-08-1919); het aangepaste wetsvoorstel vinden we onder: *Documents Parlementaires (1918-1919)*, nr. 324 (zitting van 10-09-1919).

⁴³ *Senaatsstuk (1918-1919)*, nr. 146 (zitting van 12-08-1919).

⁴⁴ *Senaatsstuk (1918-1919)*, nr. 146 (zitting van 12-08-1919).

⁴⁵ *Senaatsstuk (1918-1919)*, nr. 171 (zitting van 20-08-1919).

alles sneller te doen verlopen; indien men deze amendementen niet goedkeurde, zo stelde het Kamerlid, zou de minister enkel genade en geen amnestie verlenen⁴⁶.

Wat zou er veranderen? De vijftien dagen dat men ‘mocht’ deserteren na 11 november, werden opgetrokken tot één maand. Volgens de behandelende Kamercommissie was immers de duur niet zo belangrijk; de aard was minstens even belangrijk. Bovendien wou men dat de economische gevolgen terug rechtgezet werden: gerehabiliteerde oud-strijders kregen terug recht op dotatie en de frontstrepente, aangezien dit niet alleen de veroordeelde, maar ook de families trof⁴⁷. We zullen echter zien dat dit laatste in de praktijk anders uitdraaide. De Senaat zou akkoord gaan met dit wetsvoorstel⁴⁸. Op deze manier kreeg men een eerste belangrijke amnestiewet, met name de **wet van 31 oktober 1919** die (letterlijk) amnestie toekende voor bepaalde inbreuken gepleegd vóór 4 augustus 1919 en die bestraft werden door militaire strafwetten⁴⁹.

Voor de oud-strijders zelf ging de nieuwe wet echter niet ver genoeg. Er zaten nog teveel uitzonderingen in vervat, hoewel men toch al tegemoet gekomen was aan enkele belangrijke eisen. “*Le Combattant (Belge)*” noemde de nieuwe amnestiewet veel te obscuur met teveel gaten. Volgens de auteur had justitie tijdens de oorlog blunders gemaakt, waardoor men voor futiliteiten jarenlang opgesloten werd; oud-strijders die men te lang onterecht achter slot en grendel hield, zouden wel eens uit kunnen zijn op wraak⁵⁰. De *F.N.C.-N.S.B.* vond het niet kunnen dat men een maatstaf gebruikte van vijftien jaar aangezien de militaire rechtbanken vaak voor hetzelfde misdrijf compleet uiteenlopende straffen hadden gehanteerd⁵¹. De verenigingen wilden vooral de gevolgen van een veroordeling terugschroeven, zoals het verlies van de frontstrepente, dotatie en kans op een baan in overheidsdienst. Toch bleef men amnestie vragen, geen clementie of vrijspraak⁵².

De vereniging van oud-officieren, de *A.O.C.*, vond dat men vooral moest focussen op de kleinste stommiteiten en dat men dus – in tegenstelling tot het standpunt van de andere verenigingen – met enige terughoudendheid amnestie moest verlenen, maar wel aan amnestie een complete vernietiging van het strafblad moest koppelen⁵³.

1920

Vooraf *Le Jass*-kopstuk Van Remoortel zou met zijn *Parti des Combattants* veel voorstellen beginnen in te dienen omtrent amnestie.

Een belangrijk voorbeeld hiervan, dat dateert uit begin 1920, was zijn plan om een commissie op te richten om militaire klachten te behandelen en vonnissen te herzien. Andere oud-strijders/parlementsleden Van Hoeck (*V.O.S.*), Van Caeneghem (*V.O.S.*), Siccard (*Le Jass*) en Mathieu lagen mee aan de basis. Volgens hen was er veel ongenoegen bij de (ex-)soldaten door de wantoestanden bij het militair gerecht. Blijkbaar was in tuchtzaken ook de

⁴⁶ *Annales Parlementaires (1918-1919)*, zitting van 09-10-1919, pp. 1966-1967, p. 1973.

⁴⁷ *Documents Parlementaires (1918-1919)*, nr. 395 (zitting van 25-09-1919).

⁴⁸ *Senaatsstuk (1918-1919)*, nr. 240 (zitting van 14-10-1919).

⁴⁹ *Journal des Combattants*, 1, nr. 11 (14-09-1919), p. 2.

⁵⁰ *Le Combattant Belge*, 1, nr. 3 (10-09-1919), p. 3.

⁵¹ *Journal des Combattants*, 1, nr. 11 (14-09-1919), p. 2.

⁵² C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 191.

⁵³ *Le Vétérán*, 1, nr. 2 (december 1919), p. 9.

mogelijkheid tot beroep afgeschaft door de besluitwet van 5 april 1916. Er was geen procedure om fouten recht te zetten, noch een vorm van controle. Vaak waren de beklaagden ook niet op een fatsoenlijke manier verdedigd, aldus de inleidende tekst. Het voorstel van Van Remoortel voorzag in de oprichting van een *Commissie der Militaire Grieven* per provincie, die telkens zou bestaan uit een burgerlijke rechter, een gedemobiliseerde soldaat en officier, vier Kamerleden en een griffier, allen benoemd door de koning, maar voorgedragen door de minister van Oorlog. Ze kon overgaan tot eerherstel of het nietig verklaren van een vonnis. Op die manier hoopte hij dat sommige veroordeelden een herziening van hun proces konden bekomen, zodat in bepaalde gevallen er indirect amnestie zou komen. Het verzoek tot herziening moest wel binnen de zes maanden ingediend worden vanaf de startdatum van de commissie voor feiten tijdens de mobilisatie gepleegd. Belangrijk is dat ook weduwen en verwanten dit konden doen⁵⁴. Er werd blijkbaar geen gevolg aan gegeven; in 1922 werd er een nieuwe poging gedaan, omdat er nog steeds geen echte controle mogelijk zou zijn. Het was echter tevergeefs: ook nu kwam er geen bespreking.

Beslissingen van de militaire rechtbanken tijdens de oorlog konden intussen wel door het Verbrekingshof herzien worden. Ook hier zou men zes maanden tijd voor krijgen; ook al had men amnestie of eerherstel gekregen, dan nog was dit mogelijk. Dit Verbrekingshof kon vonnissen vernietigen of doorverwijzen⁵⁵. Bovendien zou men niet veel na het eerste voorstel van Van Remoortel een nieuwe wet doorvoeren die de besluitwet van 5 april 1916 ongedaan moest maken: tot dan kon een militair beroep aantekenen tegen de overste die een tuchtstraf oplegde; de zaak werd dan voor de krijgsraad gebracht. Tijdens de oorlog werd deze mogelijkheid opgeheven in het kader van discipline. In het Duitse en Franse leger waren dergelijke punten ook niet opgenomen. Klachten moesten voortaan aan de opperbevelhebber gericht worden en de weg van de hiërarchie volgen. Door deze wet zouden de weggelaten artikels 15 en 18 opnieuw opgenomen worden. De regering beperkte echter de mogelijkheid tot beroep in tuchtzaken na de Wapenstilstand⁵⁶. Men vergrootte dus wel in principe de kans tot amnestie, aangezien een aangepast vonnis in hoger beroep het vorige uitwiste, maar voor velen zou dit niet helpen.

Naast deze nieuwe aanpassingen werd er in de loop van 1920 ook strafvermindering gegeven. Minister van Justitie Vandervelde diende een voorstel in waarbij militaire (en ook burgerlijke) gevangenen na het uitzitten van een derde van hun gevangenisstraf voorwaardelijk in vrijheid gesteld konden worden, indien ze minstens drie maanden uitzaten. De tijd die men eventueel nadien nog moest uitzitten in een boetecompagnie werd hier voor de helft bijgeteld⁵⁷. De minister van Justitie kon hier immers, na raadpleging van de auditeur-generaal over beslissen; zijn voorstel werd goedgekeurd⁵⁸. Het zou echter bij dit voorstel blijven! Tien dagen daarvoor had hij echter gesteld dat de tijd voor amnestie nog niet gekomen was, maar hij stelde wel vast dat de huidige strafmaten veel lager lagen. Bijgevolg vond Vandervelde dat strafvermindering wel op zijn plaats was om de straffen te harmoniseren. Minister van

⁵⁴ *Documents Parlementaires (1919-1920)*, nr. 109 (zitting van 24-02-1920).

⁵⁵ *Documents Parlementaires (1921-1922)*, nr. 126 (zitting van 16-03-1922).

⁵⁶ *Documents Parlementaires (1919-1920)*, nr. 185 (zitting van 24-03-1920).

⁵⁷ *Documents Parlementaires (1919-1920)*, nr. 418 (zitting van 07-07-1920).

⁵⁸ *Annales Parlementaires (1919-1920)*, zitting van 05-08-1920, p. 2382.

Binnenlandse Zaken Jaspas stelde dan weer dat volgens hem de militaire en burgerlijke rechtbanken even streng waren, maar dat de situatie nu gewoon anders was; in oorlogssituaties zijn strafmaten nu eenmaal hoger stelde hij. Hij wou dat men verder ging met het individueel behandelen van de dossiers, waarmee genade of invrijheidsstelling kon bekomen worden. Met deze laatste stelling gingen allen binnen de regering akkoord⁵⁹.

De regering was dus van het amnestiespoor af geraakt. De fouten die er gebeurd waren, wou men enkel bijsturen, niet ongedaan maken.

Pas eind 1920 zou men het amnestiedossier terug opnemen. Minister van Landsverdediging ad interim Jaspas diende een voorstel tot aanpassing van de wet van 31 oktober 1919 in. De Fransen hadden een nieuwe amnestiewet aangenomen, die veel verder ging. Zoals in het geval van de invaliditeitswet van 23 november 1919 of de wet op het behoud van contractueel werk (cf. Hoofdstuk II) volgde men ook ditmaal de zuiderburen met het volgende wetsvoorstel⁶⁰: de oorspronkelijke Belgische wet had desertie in vier categorieën opgedeeld, namelijk desertie vóór de wapenstilstand (waarvoor men amnestie kreeg onder de zes maanden afwezigheid), desertie na de Wapenstilstand (waarvoor amnestie gegeven werd indien men minder dan dertig dagen gedeserteerd was), desertie die nog doorliep op 11 november 1918 en herhaaldelijke deserties (waarvoor men allebei geen amnestie kreeg). In principe zorgde deze artificiële indeling voor onrechtvaardigheid: mensen die enkele dagen deserteerden en 11 november niet bij hun regiment verbleven, vaak omdat men een kort bezoek bracht aan hun pas bevrijde gemeente, werden harder aangepakt dan zij die enkele maanden tijdens de oorlog waren gedeserteerd. Men zou de categorieën nu laten vallen en het hele stuk vervangen door de regel dat er volledige amnestie kwam voor deserties die minder dan zes maanden in totaal hadden geduurd.

Tijdens de oorlog had de koning zijn macht gebruikt en genade uitgesproken over sommige vonnissen; de wetgevende macht kon nu die genade omzetten in amnestie en deed dit ook: soldaten die genade hadden gekregen en nog drie maanden tot de strijdkrachten hadden behoord voor de Wapenstilstand verkregen amnestie, met uitsluiting van diegenen die levenslange opsluiting in plaats van de doodstraf gekregen hadden door de genaderegel.

Ten slotte zei de wet van 31 oktober 1919 ook niets over verminkten of zieken enz. In Frankrijk kregen deze allemaal amnestie: België zou nu volgen. Iedereen die zonder veroordeling in principe een invaliditeitspensioen had moeten krijgen, zou amnestie verwerven.

1921

Met dit voorstel zou er een einde komen aan de desertieproblematiek en kregen vooral de invaliden, die een misdrijf hadden gepleegd, amnestie. De commissie die voor de Kamer het ontwerp onderzocht, ging echter niet akkoord met de driemaandenregel. Velen hadden niet de kans gekregen om zich te bewijzen. De commissie vroeg bovendien met aandrang dat de minister van Justitie de zaken zou herbekijken van de 549 oud-strijders die nog steeds in de gevangenis zaten op dat moment. Daarnaast zaten er nog 117 veteranen in de

⁵⁹ ARA, *Ministerraadsnotule 26-07-1920*, pp. 10-11.

⁶⁰ *Documents Parlementaires (1920-1921)*, nr. 4 (zitting van 25-11-1920).

strafcompagnieën, aan wie de minister van Landsverdediging uiteindelijk dan toch gratie wou laten verlenen door de vorst⁶¹. Dit was uiteraard geen amnestie!

Ook de oud-strijdersverenigingen zouden andermaal van zich laten horen. De *N.S.B.* nam een artikel van “*De Standaard*” over: burgers werden na een derde van hun straf vaak al op vrije voeten gesteld, terwijl oud-strijders dit privilege slechts op papier genoten, schreef de auteur; zo kon het zelfs gebeuren dat krijgsgevangenen, die vier jaar lang in een Duits kamp gezeten hadden, nu nog steeds achter Belgische tralies zaten⁶². Bovendien verwierven vaak oud-strijders die wel ‘amnestie’ kregen geen eerherstel⁶³.

De parlamentsleden die in deze bonden zaten, schoten ook wakker. Borginon zou een amendement indienen waardoor men voor alle straffen waarvoor men nu amnestie kreeg de maatstaf met vijf jaar verlengde (dus straffen tot twintig in plaats van vijftien jaar enz.)⁶⁴. Ook Van Remoortel liet van zich horen via een ingediend amendement: hij ging veel verder en wou alle tuchtstraffen geschrapt zien, evenals de straffen van desertie, zonder uitzondering. In zijn ogen diende de amnestie algemeen te zijn⁶⁵. Heftige debatten in het Parlement zouden hierop volgen. De rapporteur van de drie voorstellen (het regeringsvoorstel van Jaspar, dat van Borginon en dat van Van Remoortel) kwam tot de conclusie dat men, voor wat betreft de omzetting van genade naar amnestie, eigenlijk diende te kijken of de soldaat nog drie maanden in dienst geweest was, vanaf het eindoffensief, dat begon op 18 september; men moest wel in een gevechtseenheid (een eenheid die dienstdtijd doorbracht die meetelde voor de frontstrepen) dienen. Er werd nog verder gepraat over het oprichten van een commissie enzoverder⁶⁶. Het zouden vooral diezelfde vertegenwoordigers van de oud-strijders in het parlement zijn die van zich lieten horen. Vooral Van Remoortel bleef zijn idee vurig verdedigen. Hij had een punt dat men wel iets deed voor de mensen die nog in de gevangenis zaten, maar mensen, die al veroordeeld waren geweest en hun straf uit hadden gezeten, maakten geen kans op eerherstel. Er bleef volgens hem dan een deuk in hun eer achter; hij bleef daarom bij zijn standpunt van algemene amnestie voor militaire misdaden. Een tweede element, dat hij aanhaalde, zou vandaag door de vordering van de moderne geneeskunde niet meer betwist worden: men diende ook amnestie te verlenen aan mensen die zichzelf verminkt hadden, omdat men op dat moment niet honderd procent geestelijk gezond was⁶⁷.

Ook Borginon kwam aan het woord. Hij vond dat de oud-strijders zelf hun voorstellen duidelijk naar voren geschoven hadden en dat de regering hiermee rekening diende te houden. Men keek volgens hem teveel naar de ‘uiterlijke’ kenmerken, vooral de tijdsduur en de data van bijvoorbeeld deserties; bovendien kon men moeilijk kijken naar de strafmaat omdat die tijdens de oorlogsjaren overdreven hoog was en uitging van wetten, die voortdurend werden aangepast. Hij eindigde zijn pleidooi met een beschrijving van de gruwelen van de oorlogsdagen, om te besluiten dat misstappen onder deze omstandigheden dienden vergeten te

⁶¹ *Documents Parlementaires (1920-1921)*, nr. 92 (zitting van 01-02-1921); *Het Strijdersblad*, 3, nr. 12 (20-03-1921), p. 1.

⁶² *Het Strijdersblad*, 3, nr. 9 (27-02-1921), p. 2.

⁶³ *Het Strijdersblad*, 3, nr. 10 (06-03-1921), p. 4.

⁶⁴ *Documents Parlementaires (1920-1921)*, nr. 163 (zitting van 15-03-1921).

⁶⁵ *Documents Parlementaires (1920-1921)*, nr. 185 (zitting van 17-03-1921).

⁶⁶ *Annales Parlementaires (1920-1921)*, zitting van 17-03-1921, pp. 864-866.

⁶⁷ *Ibidem*, pp. 867-869.

worden⁶⁸. Twee andere leden van de *V.O.S.*, de ons bekende Van Hoeck en Marck, vielen hun collega bij⁶⁹.

Hun aanmaningen tot een verdere toepassing van de amnestie, tot een algemene amnestie toe, maakte blijkbaar slechts een beperkte indruk op de regering. De minister van Landsverdediging diende een amendement in waarbij de termijn voor desertie waarvoor men amnestie kon krijgen, opgetrokken zou worden tot een jaar. De veroordeelde militairen moesten wel een jaar effectief gediend hebben. Ook mensen die de interneringskampen in Nederland ontvlucht waren en geen bevel hadden ontvangen terug te keren, kregen amnestie. De regering ging ook in op het voorstel van de rapporteur: men verving de driemaandenregel door een aangepaste vorm: drie maanden bij een gevechtseenheid of gediend hebben tussen 27 september en 11 november 1918, de periode van het eindoffensief, volstonden om hun genadetoekenning omgezet te zien in amnestie⁷⁰.

Bij de bespreking van dit bovenstaande amendement liet Devèze zich duidelijk uit tegenover de andere voorgestelde amendementen: Borginons voorstel zou volgens hem ervoor zorgen dat er zware misdadigers op vrije voeten kwamen, iets waar de oud-strijders ook zelf niet mee akkoord zouden gaan, zei Devèze⁷¹. Borginon maakte echter de opmerking dat hij enkel voor meer amnestie pleitte voor militaire, geen burgerlijke misdrijven: soldaten die hadden verkracht, vermoord enz. waren burgerlijke misdadigers en kwamen niet op vrije voeten⁷². Uiteindelijk zou men alle regeringsamendementen goedkeuren. Op die manier paste men de wet van 31 oktober 1919 aan met het geamendeerde wetsvoorstel van Janson waardoor men een nieuwe driemaandenregel kreeg om genade om te zetten naar amnestie⁷³, invaliden automatisch amnestie kregen en desertie tot een jaar tijd was toegestaan als men een jaar daarbuiten nog gediend had. Bovendien werd de termijn opgetrokken tot misdrijven die dateerden tot 27 september 1919. Toch nam men ook een onderdeel uit het voorstel van Borginon over: oud-strijders die een misdaad gepleegd hadden 'in de nabijheid van de vijand' en die veroordeeld waren tot een gevangenisstraf van minder dan tien jaar voor een eenmalig feit kregen amnestie⁷⁴. Dit alles werd vastgelegd in de **wet van 20 april 1921**⁷⁵.

Toch bleef er een obstakel dat ervoor zorgde dat men bij de bovenstaande wet niet echt kan spreken over amnestie. Voorheen was er al een probleem geweest: oud-strijders die amnestie kregen, moesten toch nog eerherstel aanvragen om hun dotatie en hun frontstrepenrente te krijgen. Op die manier was er stricto sensu geen sprake van amnestie, maar eerder van genade. Minister van Landsverdediging Devèze had nog voor de nieuwe amnestiewet het bovenstaande euvel verholpen via twee nieuwe wetsvoorstellen: wanneer men amnestie kreeg,

⁶⁸ *Ibidem*, pp. 869-871.

⁶⁹ *Ibidem*, pp. 872-874.

⁷⁰ *Documents Parlementaires (1920-1921)*, nr. 188 (zitting van 22-03-1921).

⁷¹ *Annales Parlementaires (1920-1921)*, zitting van 06-04-1921, pp. 942-946; zitting van 07-04-1921, pp. 965-975.

⁷² *Annales Parlementaires (1920-1921)*, zitting van 13-04-1921, p. 1002.

⁷³ Men was zelfs nog verder gegaan: om genade omgezet te zien in amnestie diende men 'slechts' een maand nog gediend te hebben in gevechtseenheid of actief geweest te zijn in de periode van het eindoffensief. De drie maanden-regel was dus zelfs herleid tot één maand.

⁷⁴ *Documents Parlementaires (1920-1921)*, nr. 218 (zitting van 13-04-1921).

⁷⁵ R. De Schrijver, et al., eds., *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, Tiel, Lannoo, 1998, p. 275.

kreeg men zijn rechten voor dotatie⁷⁶ en voor de frontstrepenrente terug⁷⁷. Bovendien konden oud-strijders die geen amnestie kregen, via eerherstel dan toch hun rechten verwerven. Bij desertie tegenover de vijand zou men voor de periode dat men gedeserteerd had natuurlijk geen vergoeding krijgen⁷⁸. Hij zou hierbij de steun krijgen van onder andere Van Remoortel, Borginon, Van Hoeck en Vandemeulebroecke⁷⁹.

Intussen was de verbrede amnestiewet van 20 april al gestemd en goedgekeurd. De Senaat zou echter op de wetsvoorstellen van Devèze voor de toekenning van de rechten op dotatie⁸⁰ en frontstrepen⁸¹ aan gedeserteerden, die amnestie kregen, twee keer hetzelfde amendement indienen. De Senaat wou dat deze (ex-)militairen eerst nog eerherstel zouden aanvragen om hun rechten op de dotatie en frontstrepen terug te krijgen. Dit betekende dat veroordeelden voor desertie ook de procedure van dit eerherstel zouden moeten doorlopen. Het Parlement zou beide amendementen goedkeuren ondanks tegenstemmen van Theelen, Heyman, Van Hoeck, Borginon en Declercq⁸², wat natuurlijk een domper zette op de feestvreugde over de verregaande amnestie bij de oud-strijders zelf. Een veroordeling zou immers ook financiële gevolgen blijven hebben: door een klein vergrijp verloor men zijn recht op tegemoetkomingen, totdat men de vernederende en tijdrovende rehabilitatieprocedure doorlopen had. De *F.N.C.-N.S.B.* was woedend, vooral omdat men mensen die gedeserteerd hadden gewoon beschouwde als een misdadiger⁸³.

De *Commissie van Eerherstelling* zou wekelijks tussen de 250 en 300 gevallen behandelen. Opmerkelijk was evenwel de rest van dit artikel uit de "*V.O.S.*" dat hierover handelde: men haalde de *Commissie* aan om te stellen dat de Kamer en Senaat er wel voor zouden zorgen dat de geamnestieerden hun spaarboekjes zouden krijgen, maar "*hoe zat het met de niet-veroordeelde oud-strijders*", vroegen ze zich af⁸⁴? De prioriteit van de *V.O.S.* (en ook de andere bonden) lag nog steeds duidelijk bij de niet-veroordeelde oud-strijders en hun dotatiekwestie. Die *Commissie* werd overigens al direct met argwaan benaderd door "*Het Strijdersblad*": men hoopte dat ze niet weer enkel zou bestaan uit mensen aangeduid door het ministerie, omdat er dan weer even grote fouten zouden gebeuren als tijdens de oorlog⁸⁵.

De oud-officieren van de *A.O.C.* lieten echter een ander geluid horen: zij gingen ook niet akkoord met het amnestiesysteem, maar niet omwille van de uitzonderingen die de Senaat oplegde; dat konden ze alleen maar toejuichen. Volgens hen was men veel te mild voor de deserteurs. Een peletonchef getuigde in het blad van de organisatie dat er vijfhonderd soldaten waren geweest die de gevangenis verkozen hadden boven de loopgraven. Deze mensen mocht men in de ogen van de auteur geen amnestie geven, maar in de praktijk hadden 167 zichzelf gerehabiliteerd en de rest kreeg na de Wapenstilstand amnestie. In hun ogen was dit laatste een klap in het gezicht van de "*echte patriotten*" en de doden⁸⁶. Niet veel later titelde een

⁷⁶ *Documents Parlementaires (1920-1921)*, nr. 138 (zitting van 24-02-1921).

⁷⁷ *Documents Parlementaires (1920-1921)*, nr. 139 (zitting van 24-02-1921).

⁷⁸ *Annales Parlementaires (1920-1921)*, zitting van 20-04-1921, p. 1050.

⁷⁹ *Annales Parlementaires (1920-1921)*, zitting van 20-04-1921, pp. 1050-1052.

⁸⁰ *Documents Parlementaires (1920-1921)*, nr. 391 (zitting van 22-07-1921).

⁸¹ *Documents Parlementaires (1920-1921)*, nr. 390 (zitting van 22-07-1921).

⁸² *Annales Parlementaires (1920-1921)*, zitting van 14-07-1921, pp. 2163-2164.

⁸³ *Het Strijdersblad*, 3, nr. 26 (26-06-1921), p. 1.

⁸⁴ *V.O.S.*, 4, nr. 31, (06-08-1922), p. 1.

⁸⁵ *Het Strijdersblad*, 3, nr. 36 (04-09-1921), p. 1.

⁸⁶ *Le Vétérans*, 3, nr. 11 (01-06-1921), p. 85.

artikel: “*Encore l’amnistie...!*” De auteur kon niet geloven dat iemand die drie keer veroordeeld was tijdens de oorlog toch nog zijn frontstrepen kreeg. Niets onderscheidde hen nu nog van de deserteurs, die zelfs eretekens en dergelijke ontvingen, vervolgde hij, maar “...aux ex-déserteurs amnistiés jamais!...”⁸⁷. Er waren dus ook veteranen die akkoord gingen met de aanpassing van het wetsvoorstel op dotatie en frontstrepen door de Senaat.

Een nieuwe wet van 18 juni 1921 voorzag dat geïnterneerden in Nederland, die gevlucht waren uit de kampen en in principe dus ook deserteerden, amnestie kregen als ze voor december 1918 terug in België waren. Deze wet werd in 1922 verder uitgebreid: mensen die zich gemeld hadden, kregen ook amnestie⁸⁸.

1922-1923

We nemen de draad terug op in 1922. Volgens de *V.O.S.* zouden er op 15 januari 1922 nog steeds 35.000 oud-strijders zijn, die geen eerherstel, dus ook geen dotatie, gekregen hadden⁸⁹. We moeten hier natuurlijk wel voorzichtig omspringen met dit cijfermateriaal, maar niettemin was het aantal dossiers toch niet klein. Intussen was ook de spanning in de penitentiaire instellingen gestegen. De *V.O.S.* wees minister van Landsverdediging Devèze erop dat er nog steeds 106 oud-strijders in voorhechtenis zaten; hij werd door hen bestempeld als “*de vijand van de amnestie*”⁹⁰. Vandervelde, minister van Justitie, maakte zich zorgen over de woede bij de opgesloten militairen, wanneer hij de gevangenis bezocht⁹¹. Minister van Binnenlandse Zaken Berryer kreeg voortdurend genadeverzoeken van veroordeelde militairen; velen hadden tijdens de oorlog nog geen gezin, en werden nu veroordeeld voor feiten van tijdens de oorlog. Hijzelf getuigde van een mentaliteitsverandering: zijn voorgangers, zo stelde hij, hadden hier anders over nagedacht, maar hij vond dat de straffen niet veel zin meer hadden. De regering steunde hem; eerste minister Theunis vroeg de minister van Justitie hier werk van te maken⁹². In de praktijk bleken er nog steeds problemen te zijn met de amnestieverlening. Bovendien bleven er nog oud-strijders achter de tralies. Ook andere kranten dan die van de veteranen begonnen schande te spreken over het uitblijven van reële amnestie: de “*Volksgazet*” was van mening dat de gestrafte oud-strijders in België twee keer veroordeeld werden, aangezien ze moesten bedelen om rond te komen en geen uitkeringen ontvingen; bovendien vertelde deze krant dat oud-strijders die in deze situatie verkeerden vaak niet te werk gesteld werden omdat hun arbeidscertificaat de veroordeling vermeldde⁹³. Veroordeelden klaagden dit zelf aan⁹⁴. Het “*Journal des Combattants*” blokletterde: “*A propos d’amnistie: brûlez les dossiers!*”⁹⁵. Men moest niet alleen eerherstel krijgen voor z’n vergoedingen, ook eretekens werden op die manier weerhouden. Bovendien was het volgens de *N.S.B.* zo dat men soms mat met twee

⁸⁷ *Le Vétérán*, 3, nr. 13 (01-07-1921), p. 100.

⁸⁸ *V.O.S.*, 4, nr. 20 (21-05-1922), p. 1.

⁸⁹ W. Van Geert, *op. cit.*, p. 99.

⁹⁰ *V.O.S.*, 4, nr. 5 (05-02-1922), p. 1.

⁹¹ V. Massin en X. Rousseau, “Épilogue ou fausse sortie? L’impossible liquidation de la question incivique”, in: X. Rousseaux en L. van Ypersele, eds., *La Patrie crie vengeance! La Répression des “inciviques” belges au sortir de la guerre 1914-1918*, Brussel, Le Cri, 2008, p. 161.

⁹² ARA, *Ministerraadsnotule 22-09-1922*, p. 22.

⁹³ *V.O.S.*, 4, nr. 19 (14-05-1922), p. 3.

⁹⁴ *V.O.S.*, 4, nr. 25 (25-06-1922), p. 3.

⁹⁵ *Journal des Combattants*, 5, 7 (18-02-1923), p. 2.6

maten en gewichten: het ging over het feit dat het ene regiment wel, het andere regiment geen eretekens uitreikte aan haar gerehabiliteerde leden⁹⁶.

Inmiddels was er bijna weer een jaar voorbij. Eind 1922 zouden minister van Landsverdediging Devèze en minister van Justitie (en ex- minister van Oorlog) Masson uiteindelijk het voorstel indienen om de strafcompagnieën te vervangen door gevangenisstraffen. Tijdens de oorlogsjaren hadden sommige soldaten zelfs zwaardere misdrijven gepleegd om niet naar de strafcompagnieën te moeten, die zeer berucht waren. Deze compagnieën zouden in 1923 nog steeds bestaan: al deze veroordeelde manschappen zaten nu samen in Diest; volgens de ministers was de ‘zederverwilderings’ er ten top⁹⁷. Een afgezant van de legercommissie, volksvertegenwoordiger Richard, had na een bezoek aan Diest onderstreept dat men beter kon overgaan tot een gevangenisregime⁹⁸. Uiteindelijk zou de Kamer akkoord gaan; tijdens de bespreking trachtten de socialisten onder leiding van Ernest nog om het debat helemaal open te trekken en de afschaffing van de doodstraf op tafel te leggen⁹⁹. De rapporteur van het wetsvoorstel wou bovendien dat ook de nog bestaande tuchtcompagnie, die in het kamp van Beverloo gelegerd was en bestond uit 14 militairen, zou worden afgeschaft¹⁰⁰. Ook de Senaatscommissie ging helemaal akkoord, terwijl men inmiddels wel al halverwege het jaar 1923 zat¹⁰¹. Zo moesten de veroordeelde oud-strijders in kwestie dus verschillende jaren wachten, terwijl de aanklacht tegen deze tuchtcompagnieën toch al aangehaald werd door de oud-strijdersbonden, bijvoorbeeld in “*Het Strijdersblad*” in 1920¹⁰².

Een ander issue dat de oud-strijderverenigingen (cf. supra) belangrijk vonden en in 1923 aan bod kwam, waren de krijgswaarden. Minister van Justitie Masson was er mee akkoord gegaan dat men soldaten zou opnemen in de krijgswaarden. De “*V.O.S.*” benadrukte maar al te graag dat Marck, die lid was van de *V.O.S.*, als eerste dit idee geformuleerd had¹⁰³. Dit klopt echter niet: Van Remoortel had al in 1919 in het Parlement ervoor geijverd om gewone soldaten op te nemen in de krijgswaarden. Hij wou dat deze voortaan zouden bestaan uit één burgerlijke rechter, twee officieren en twee soldaten¹⁰⁴.

3. OUD-STRIJDERSDISCOURS

Wat me opvalt, is dat de oud-strijders vrijwel onmiddellijk na de Wapenstilstand de term ‘amnestie’ in de mond namen als het over de bovenstaande misstappen ging. Men koos bijgevolg voor de meest extreme manier van herstel, want we hebben gezien dat genade en eerherstel ook tot de mogelijkheden behoorden.

Waarom gingen de oud-strijders hier zo ver in? Waarom hanteerden ze geen gematigder discours?

⁹⁶ *Journal des Combattants*, 5, nr. 29 (22-07-1923), p. 3.

⁹⁷ *Documents Parlementaires (1922-1923)*, nr. 148 (zitting van 13-02-1923).

⁹⁸ *Annales Parlementaires (1922-1923)*, zitting van 29-05-1923, p. 1795.

⁹⁹ *Annales Parlementaires (1922-1923)*, zitting van 29-05-1923, p. 1797.

¹⁰⁰ *Documents Parlementaires (1922-1923)*, nr. 270 (zitting van 27-04-1923).

¹⁰¹ *Senaatsstuk (1922-1923)*, nr. 162 (zitting van 12-06-1923).

¹⁰² *Het Strijdersblad*, 2 nr. 13 (18-04-1920), p. 1.

¹⁰³ *V.O.S.*, 4, nr. 18 (07-04-1922), p. 1.

¹⁰⁴ *Journal des Combattants*, 1, nr. 15 (12-10-1919), p. 1.

Op basis van het oud-strijdersdiscours uit de tijdschriften kon ik hiervoor een hypothese formuleren:

Men zou kunnen zeggen dat dit typisch iets is dat oud-strijders doen, namelijk ‘straf’ taalgebruik hanteren en vooral spreken op een naar actie verlangende toon. Zo schreef het “*Journal des Combattants*” dat het heersende idee binnen de vereniging na de eerste amnestiewet (van 31 oktober 1919) was dat de strijd nu pas begon: men had een eerste overwinning behaald, maar diende toch de overheid te blijven aansporen om maatregelen in hun voordeel te blijven nemen en vooral de daad bij het woord te voegen¹⁰⁵. De oorsprong voor deze strijdlustige woorden zou, als we het de veteranen zelf hadden gevraagd, aan hun oud-strijdersmentaliteit gekoppeld worden: “oud-strijders waren mannen die direct handelen” (zie Hoofdstuk I). In tegenstelling tot deze zelf toegeschreven eigenschap lag de oorsprong eerder bij de drang naar sociale erkenning, zoals we die in de vorige hoofdstukken zijn tegengekomen: men vond het logisch dat de gestrafte oud-strijders na de oorlog vergiffenis zouden krijgen; de maatschappij en de regering mochten immers in hun ogen er niet aan voorbij gaan dat deze hun leven geriskeerd hadden voor hen. Het waren, zo stelde men, niet de veteranen die schuld troffen: de niet-strijders dienden hun respect en geen gevangenisstraf te geven. In principe beschouwde men dus amnestie als onderdeel van de symbolische erkenning. Ten eerste was genade nodig, omdat de Belgische oud-strijders in hun eigen ogen samen de overwinning hadden verkregen en dus niet als overwinnaars in de gevangenis zouden moeten zitten. Als de veteranen het heldendiscours verder wilden doorvoeren, wat we in hoofdstuk II, maar vooral in hoofdstuk III van naderbij bekeken hebben, en de oud-strijders als dusdanig wilden erkend zien, dan dienden ze het zelfbeeld van de ‘held’ op alle oud-strijders toe te passen, en dus ook op hen die de titel ‘held’ misschien niet verdienden. Tegelijkertijd zou voor de oud-strijders ook eerherstel een must, een minimum zijn, waardoor er een einde zou komen aan de gevolgen van een vonnis¹⁰⁶. Vooral dit laatste was belangrijk binnen het oud-strijdersdiscours: lange tijd kreeg men geen uitkering en geen vergoedingen als voormalig veroordeelde; bovendien vond men geen werk. De oud-strijders eisten materiële erkenning, ook voor de mensen die amnestie kregen. Uiteraard zat hier ook terug een symbolische component aan verbonden: eretekens werden ook weerhouden. Het feit dat de Senaat de wet van 20 april 1921 amendeerde, zodat voormalige deserteurs die amnestie kregen, toch nog eerherstel moesten konden, zette, met het vorige in het achterhoofd, kwaad bloed bij de bonden.

Telt men nu de combinatie van genade en eerherstel op, dan komt men automatisch bij amnestie.

Daarnaast kan ik ook nog aanhalen dat de bonden hier niet zoals in andere dossiers voortdurend op een financiële barrière stootten. Als men kijkt naar de dotatiekwestie (Hoofdstuk II) was de vraag hoeveel de regering vrij kon maken binnen de begroting om een tegemoetkoming uit te betalen nooit veraf. In dit geval was er geen monetaire grens; het draaide rond de reorganisatie van het gerecht en louter wettelijke maatregelen. Het leek voor de oud-strijders dan ook geen grote moeite om de wetten aan te passen.

¹⁰⁵ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 33 (05-09-1920), p. 1.

¹⁰⁶ L. De Crop, *op. cit.*, p. 68.

Ten derde vertolkten de organisaties hier duidelijk de rol van ‘vakbonden’. Amnestie en andere uitdovingsmaatregelen dienden namelijk van bovenop te worden vastgelegd, zodat oud-strijders of hun verwanten zich tot de oud-strijdersverenigingen zouden wenden om hun zaak te bepleiten. Op het eerste gezicht hadden deze mensen weinig andere keuze dan zich aan te melden bij de bonden: het militair gerecht was immers een instelling waar men als burger niet kon gaan aankloppen en ook het bevoegde ministerie stuurde vaak de mensen te wandelen. Bovendien stonden aan het hoofd van de gevangenen, straffampen of militaire rechtbanken dikwijls oorlogshelden, die men niet graag voor het hoofd stootte door terug te komen op genomen beslissingen of door wetten of bevoegdheden aan te passen. De verhalen die deze aanvragen met zich meebrachten, werden niet alleen vaak gepubliceerd in het eigen blad, maar maakten ook duidelijk dat er reële problemen waren, waar enkel door middel van amnestie iets aan kon worden veranderd.

Omwille van deze redenen, namelijk de interne vraag door de benadeelde leden om hier iets aan te doen, de mogelijkheid om dit te vragen en vooral de erezaak die de oud-strijders ervan maakten, zouden de oud-strijdersverenigingen trachten het “onderste uit de kan” te halen, namelijk amnestie.

Het bleef echter wel bij woorden: men gaf duidelijk de voorkeur aan het gesproken woord. Harde acties zoals bij de dotatie, of grote betogingen zoals in de jaren dertig voor de burgerlijke amnestiekwestie, de amnestiemarsen (zie Hoofdstuk V) waar G. Deneckere een artikel aan besteedde, waren er niet¹⁰⁷. De kleine demonstraties die men hield, zoals bijvoorbeeld de *V.O.S.*-meetings onder leiding van Ward Hermans (cf. supra), kunnen bijna onmogelijk de massa bereikt hebben. Er waren nog enkele grotere betogingen zoals de *V.O.S.*-betoging van 2 december 1920 in Gent, maar dit waren uitzonderingen. Men zou vooral binnen de oud-strijdersgemeenschap zelf actie voeren en de politieke druk verhogen. De oud-strijderstijdschriften publiceerden om zoveel mogelijk aandacht te krijgen de meest schrijnende of frappante verhalen. Zo verhaalde *F.N.C.-N.S.B.* over een soldaat, die net ontslagen was uit het ziekenhuis waar men granaatscherven uit zijn been had verwijderd, die twee dagen cel had gekregen omdat hij zijn kameraden niet kon volgen tijdens de dagmars. Als men zich hier tegen verdedigde, zo schreef de krant, dan kreeg men enkele dagen meer gevangenis. Sommige soldaten hadden acht dagen gevangenis gekregen omdat ze bijvoorbeeld een vriend opzochten¹⁰⁸. Voort was er ook nog het verhaal van een jongeman die volgens ooggetuigen buiten zinnen was en geen gehoor gaf aan de bevelen van zijn overste. De behandelende geneesheer schreef in zijn diagnose dat de man ongeschikt was voor het front wegens psychische labiliteit. Niettemin werd de soldaat schuldig geacht aan ongehoorzaamheid en gefusilleerd. Men hield dus duidelijk geen rekening met shell shock¹⁰⁹. Soldaat Verachtert was dan weer standrechtelijk geëxecuteerd door een officier, omdat hij tot driemaal toe een bevel genegeerd had, wat hem in principe acht dagen cel zou opleveren. Hij werd achteraf beschuldigd van spionage, wat helemaal niet klopte¹¹⁰.

¹⁰⁷ G. Deneckere, “Oudstrijders op de vuist in Brussel. Het amnestieconflict tijdens het Interbellum”, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 25 (1994-1995), 3-4, pp. 273-327.

¹⁰⁸ *Journal des Combattants*, 1, nr. 2 (13-07-1919), p. 1.

¹⁰⁹ *Journal des Combattants*, 1, nr. 16 (19-10-1919), p. 1.

¹¹⁰ *Journal des Combattants*, 4, nr. 24 (11-06-1922), p. 2; 4, nr. 25 (18-06-1922), p. 4.

Vooral de parlementariërs die met de organisaties verbonden waren, zou men aanspreken. Het aantal uren dat Van Remoortel over amnestie aan het woord was, is indrukwekkend. De *Annales Parlementaires* bevatten tientallen pagina's met de speeches en voorstellen van de man; ook Borginon beklom voor de amnestiekwestie regelmatig het spreekgestoelte.

Om de andere politici nog meer onder druk te zetten, verwees men ook voortdurend naar voorbeelden uit het buitenland. Het "*Journal des Combattants*" keek vooral naar Frankrijk omdat België vrij volgbaar was als het aankwam op wetgeving (cf. supra). Er was in de zomer van 1919 een amnestieproject ingediend bij onze zuiderburen, dat niet onopgemerkt voorbijging; de *F.N.C.-N.S.B* gaf een opsomming van de vele misstappen die werden vergeten: verschillende vormen van ongehoorzaamheid, ontduiking van de plicht, desertie (in bepaalde omstandigheden), enz. Het leek een verregaande amnestie voor feiten gepleegd door soldaten tijdens de oorlog¹¹¹. Bij hun brief aan de vorst van 7 november 1920 wees de *V.O.S.* erop dat in Italië, Frankrijk, Groot-Brittannië en de V.S. de veroordeelde militairen in grotere mate amnestie en eerherstel gekregen hadden. Ze haalden in hun tijdschrift nieuwe wetgevingen uit het buitenland aan; zo hadden in de V.S. alle oud-strijders die nog in de gevangenis zaten voor misdaden tegen de oorlogswetten amnestie gekregen¹¹².

De campagnes van de oud-strijders hebben vruchten afgeworpen. In 1919, niet lang na de oprichting van de eerste bonden, kwam er een sterke vraag vanuit het oud-strijderskamp. De eerste belangrijke wet van 31 oktober 1919 zou hier het antwoord op zijn; de politieke wereld had zich tot dan nauwelijks bezig gehouden met veroordeelde oud-strijders. De tweede wet, van 20 april 1921, kwam er pas na een stille periode van de regering. Over elke beslissing gingen telkens enkele maanden tijd heen en op amnestievlak waren slechts 1919 en 1921 vette jaren; intussen werden er wel strafverminderingen gegeven en kleine aanpassingen gemaakt.

Aantal oud-strijders dat in de gevangenis zat		
<i>Datum</i>	<i>Aantal</i>	<i>Bron</i>
31-12-1920	549	<i>Documents Parlementaires (1920-1921)</i> , nr. 92 (zitting van 01-02-1921)
Eind 1921	301	W. Van Geert, p. 103
Juni 1923	54 (waarvan 26 op basis van militaire misdaden)	<i>V.O.S.</i> , 5, nr. 24 (17-06-1923), p. 1
Juli 1923	10 op basis van militaire misdaden	<i>Journal des Combattants</i> , 5, nr. 29 (22-07-1923), p. 3

Als we kijken naar enkele cijfers, merken we toch een daling in het aantal gevangen oud-strijders.

Ondanks deze daling moeten we echter concluderen dat het amnestiedossier een nederlaag was in de ogen van de oud-strijders. Het is namelijk logisch dat er steeds minder oud-strijders in de gevangenis zaten: velen zaten gewoon hun straf uit. Ondanks de invloed die ze

¹¹¹ *Journal des Combattants*, 1, nr. 5 (03-08-1919), p. 2.

¹¹² *V.O.S.*, 5, nr. 51 (23-12-1923), p. 1.

inderdaad hadden op het tot stand komen van de twee belangrijkste amnestiewetten, slaagde men er niet in de volledige amnestie te bekomen. Er bleven ook tot en met 1923 oud-strijders in de cel zitten; ook al waren dit slechts tien veteranen, in de ogen van de organisaties waren dat er tien teveel. Vooral de materiële kwestie bleef problematisch: geamnestieerde oud-strijders kregen vaak geen dotatie. Het feit dat de tijdschriften vaak de buitenlandse wetten aanhaalden, spreekt voor zich: in België bleef men lange tijd achter de feiten aan hollen.

De vraag blijft waarom de Belgische staat zo moeilijk amnestie gaf? We focussen hier enkel op die elementen waar de oud-strijders invloed op hadden. In tegenstelling tot de dotatiekwestie happerde er vooral iets aan hun optreden. Ten eerste was er geen sprake van een eenduidige stelling: de bonden waren vooral verdeeld over desertie; de *A.O.C.* en de *A.N.C.* vonden dat ‘vaandelvluchters’ België verraden hadden en hiervoor hun straf niet mochten ontlopen. Het amnestiedossier toont dus nogmaals de mythe van de oud-strijderseenheid aan. Daarnaast zou men geen grote betogingen houden. De parlamentsbezetting was dan wel extreem, in de praktijk bleek deze wel haar effect niet te missen. Het is duidelijk dat men vooral verwachtte dat de wetten via een politieke omweg wel konden worden aangepast; ten slotte leek het in hun ogen slechts een kwestie van enkele minuten politieke moed om een allesomvattende amnestiewet uit te schrijven, zoals dat in het buitenland gebeurd was. Hun oud-strijdersvertegenwoordigers in het Parlement zouden hiervoor het startschot geven. Bovendien verkreeg men van de maatschappij en ook de regering en het staatshoofd de symbolische erkenning waarop men had gerekend (zie Hoofdstuk III), dus leek dit bij uitbreiding ook mogelijk voor de veroordeelde oud-strijders.

Hoofdstuk V

“Soyons unis!

*Flamands, wallons, ce ne sont là que des prénoms.
Belge est notre nom de famille!”¹*

November 1918. Koning Albert I, koning der Belgen, trekt het land door om op verschillende plaatsen zijn “Joyeuse Entrée” te maken. In elke stad waar hij langskwam, vierde men uitbundig feest en omarmde zijn “*identité nouvelle, glorieuse, héroïque*”². Net als in alle landen ontstond er vlak na de oorlog een vernieuwde liefde voor België. Oud-strijders zullen door velen ook onmiddellijk aan dit vaderland gekoppeld worden: het beeld van optochten met de Belgische vlag voorop en de Brabançonne op de achtergrond doemt direct op. “La Patrie” was voor de oud-strijders daadwerkelijk zeer belangrijk; hun discours werd voortdurend opgesmukt met Belgisch-nationalistische elementen. Het bovenstaande citaat herinnert er echter aan dat er in België een ingewikkelde situatie was met een Nederlandstalig en Franstalig landsdeel; “het Vaderland” kent en kende bijgevolg alternatieve invullingen. De *V.O.S.* staat hier als uitgesproken Vlaamse veteranenbond en onderdeel van de Vlaamse Beweging centraal. Maar ten slotte was hun aanvoerder toch ook de Koning-Soldaat, het symbool van ’s lands eenheid; was dit verleden tijd nu de oorlog ten einde was? In een periode waarin het Vlaams-nationalisme zijn opmars kende, dienden ook de Vlaamse oud-strijders immers een keuze te maken. Via een casus wordt dit natievraagstuk onderzocht: de omgang van de oud-strijders met de collaboratie en het activisme en vooral de repressie van deze samenwerking met de vijand staan in een tweede deel centraal. De amnestievraag kan hier dienen als casus bij de vraag welke natie de “helden van de IJzer steunden? Om het verhaal in zijn geheel te bekijken, wordt er in vogelvlucht ook verder in de tijd gekeken, tot de periode vlak voor de Tweede Wereldoorlog.

¹ Adagio van de dichter Antoine Clesse (Zie: *La Belgique Ardente*, 6, nrs. 4-6 (mei-juli 1923), p. 12).

² L. Van Ypersele, “Roi et Nation. La représentation de la monarchie pendant l’entre-deux-guerres”, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 3 (1997), p. 22.

Hoofdstuk V

Voor vorst en vaderland?

Dit hoofdstuk vertrekt van de bekende vragen over nationalisme in België, wat in onze hedendaagse samenleving actueler is dan ooit; denken we dan maar aan het Belgavox-concert van 17 mei 2009 dat volgens de initiatiefnemers als doelstelling had de solidariteit tussen de gemeenschappen te versterken¹.

Maar wat houdt die term ‘nationalisme’ net in? Dat het een term is die vele ladingen dekt, moge duidelijk zijn. Een traditionele definitie gaat ervan uit dat “*politieke en nationale territoriale eenheden moeten samenvallen*”² en is het beste werkzaam voor het Belgisch-nationalisme. Hieronder wordt ook de term patriottisme gebruikt, die in deze context betrekking heeft op de staat België, terwijl nationalisme zich toespitst op een natie, wat in dit geval dus samenvalt³. Een andere definitie die De Wever en Vrints aanhalen, is die van Smith; hij zag nationalisme als een “*ideologische beweging die streeft naar het verwerven en het bewaren van nationale autonomie, eenheid en identiteit van een bevolking van wie een aantal leden van oordeel is dat ze een natie of potentiële natie vormen*”⁴. Deze definitie lijkt op het lijf geschreven van de naoorlogse Vlaamse Beweging: de definitie zelf laat in het midden of dit streven een aparte staat als einddoel heeft of niet, waardoor de verschillende politieke stromingen binnen de Beweging van 1918 tot 1923 toch onder deze koepeldefinitie hun plaats vinden.

De Eerste Wereldoorlog zou van groot belang zijn voor nationale gevoelens en vooral nationale bewegingen; zowel het Belgisch als het Vlaams-nationalisme zouden sterker worden, om uiteindelijk tegenover elkaar komen te staan⁵. Een belangrijke positie binnen beide bewegingen zou ingenomen worden door de veteranen; we bekijken in dit hoofdstuk wat de rol van de oud-strijders was binnen dit nationale vraagstuk, dat in de bestudeerde periode een cruciale fase doormaakte.

De oud-strijders hadden een band met België; ze hadden in de loopgraven gestaan en dit land er vertegenwoordigd. Ook na de oorlog bleef er een vaste relatie bestaan: op verschillende manieren uitten de veteranen hun **vaderlandsliefde**. Het eerste deel gaat dieper in op de vraag hoe dit precies gebeurde en welke gedachtegang er achter dit uiterlijk vertoon zat. Ging elke oud-strijdersvereniging hierin mee? Meteen kan dit vergeleken worden met de *V.O.S.*, die als onderdeel van de Vlaamse Beweging hier een aparte plaats innam. Er wordt niet enkel naar

¹ “Belgavox Concert lokt 35.000 bezoekers naar Atomium”, in: *Het Laatste Nieuws*, 18-05-2009.

² B. De Wever en A. Vrints, “*Vlaams-nationalisme. Natievorming, ideologie en politieke stroming*”, in: L. Sanders en C. Devos et al., *Politieke ideologieën in Vlaanderen : liberalisme, socialisme, christendemocratie, Vlaams-nationalisme, ecologisme*, Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 2008, p. 323.

³ *Idem*.

⁴ *Ibidem*, p. 324.

⁵ L. Wils, *Van Clovis tot Di Rupo. De lange weg van de naties in de Lage Landen*, Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 2005, p. 179.

het **oud-strijdersdiscours** gekeken, maar naar het algemene **uiterlijk vertoon**. Een stelling die hier verdedigd wordt, vertrekt van een these van Lode Wils: hij ging er vanuit dat de Vlaamse Beweging een Vlaams-nationalistische radicalisering kende vanaf 1923 en dat dezelfde periode 1918-1923 die hier gehanteerd wordt, het “*point of no return*” was⁶. Bij uitbreiding wordt hier aangetoond dat de Vlaamse Oud-Strijdersbond, als onderdeel hiervan, in grote lijnen dezelfde evolutie doormaakte. Maar ook na 1923 zal de groep de mainstream binnen de Vlaamse Beweging volgen.

Hiervoor wordt in het tweede deel gekeken naar **de (burgerlijke) amnestiekwestie** tot aan de Tweede Wereldoorlog. Diezelfde casus is echter ook bijzonder interessant om de drukkingsmacht van de oud-strijders(verenigingen) te bestuderen. Na het overlijden van Albert I barstte immers de strijd rond het amnestievraagstuk helemaal los: de *V.O.S.* zou er lijnrecht tegenover Belgisch-nationalistische veteranenbonden komen te staan. Tijdens de periode 1919-1923 zou deze kwestie er echter geheel anders uitzien; er heerste nog een twijfel in het flamingantische kamp of men de activisten ter zijde zou staan, die echter stelselmatig werd overwonnen, vooral door de link met andere dossiers.

Dit hoofdstuk is een buitenbeentje omdat het hier niet gaat over een thema dat op het eerste gezicht rechtstreeks verbonden is met de oud-strijders; de indeling van dit hoofdstuk hierboven geeft echter al aan dat nationalistische vraagstukken in de periode 1918-1923 binnen de oud-strijderswereld van groot belang waren. Bovendien zouden de oud-strijders ook mee de omgang van de maatschappij met het nationalisme sturen.

We gaan hier opnieuw na hoe (en welk) nationalisme leefde binnen de oud-strijderswereld, en via de casus wordt er ook nagegaan hoe het nationalistisch vraagstuk door hen werd ingevuld. Welke eisen of welke voorkeur hadden de oud-strijdersverenigingen binnen de amnestiekwestie en hoe gingen de regering en maatschappij hiermee om?

1. LA PATRIE

Wanneer België uit de oorlogsjaren kwam, was er net als in alle andere geallieerde landen die zich in de jarenlange strijd gestort hadden een sterk euforisch gevoel, maar bovenal ook een patriottische boventoon. Het Belgisch-nationalisme was doorheen heel het land duidelijk voelbaar; als voormalige soldaten van het Belgisch leger hadden ook de oud-strijders hier een dosis van meegekregen. Het leger beschouwde zichzelf als de verdediger van de nationale eenheid en dit gold niet alleen voor België: het was een universeel gegeven⁷. Maar bovenal diende dit patriottisme nog een ander doel.

Geweld en oorlog moeten voor de mens altijd een nut hebben: men wil steeds geweld begrijpen; oorlogen moeten in rationele termen kunnen verpakt worden⁸. We hebben in het eerste hoofdstuk al gezien dat oud-strijders vaak de notie ‘*fraternité*’ gebruikten als motivatie

⁶ L. Wils, *Frans Van Cauwelaert afgewezen door koning Albert I: een tijdbom onder België*, Antwerpen, Houtekiet, 2003, p. 162.

⁷ R. Boijen, “Het leger als smeltkroes van de natie?”, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 3 (1997), p. 55, 64.

⁸ A. Blok, *Honour and Violence*, Cambridge, Polity Press, 2001, p.104.

om het in de frontlinies uit te houden; men vocht voor de man naast zich⁹. Maar heel vaak hanteerde men ook “het Vaderland” als bron van motivering.

Na de oorlog zouden “la Patrie” en het “*geliefde België*”, in alle superlatieven, voortdurend in het oud-strijdersdiscours naar voren komen; bij een bezoek aan het graf van de Onbekende Soldaat sprak bijvoorbeeld de aanvoerder van de *Société Générale des Ex-Sous-Officiers du Genie* over de oud-strijders als “*les bons patriotes qui ont fait le serment de maintenir une et indivisible, notre Belgique chérie*”¹⁰. Dit is een typische vorm van objectivatie: in dit geval wordt het idee van “la Patrie”, België, een ding; van het abstracte gaat men over naar iets reëls. Een belangrijke stap in dit proces is de decontextualisering: “het Vaderland” begon een eigen leven te leiden, los van de context waarin het idee ontstaan was. Men begon erover te praten alsof dit geen constructie was en uiteindelijk werd het voorgesteld door personen of figuren; het voorbeeld van de Pietà, met een stervende piot als Jezus en “het Vaderland” als een troostende Maria, die terug te vinden is bij vele oorlogsmonumenten, is treffend¹¹. Men kreeg als het ware een oorlogsreligie, waar het vaderland een vooraanstaande rol in speelde; Annette Becker besteedde hier al ruime aandacht aan¹²: al tijdens de oorlog was er een sterk patriottische cultus. Deze versmolt met het katholieke geloof, zodat men al gauw sprak over een “Heilige Oorlog”, een kruistocht van de Beschaving tegen de Barbaren¹³. Het Vaderland werd de nieuwe (af)god¹⁴. Geloven in het Vaderland en geloven in God waren vaak twee denkbeelden die onafscheidelijk samengingen¹⁵. Na de oorlog zouden de gesneuvelden ook gezien worden als martelaren; ze hadden zich opgeofferd voor het Vaderland¹⁶. Het aandenken aan hun opoffering werd voor de *A.N.C.* de Belgische vlag: “*ce drapeau représente tous ceux qui sont tombés sans discuter leur dévouement, parce qu’ils savaient qu’ils mouraient pour la Patrie*”¹⁷. De besluitwet van 17 juli 1918 had al bij de dodencultus de link met het land versterkt: de woorden “Morts pour la Belgique” moesten in de overlijdensaktes opgenomen worden. Bij uitzondering werd dit soms zelfs doorgetrokken naar burgerslachtoffers¹⁸.

Via hun organisaties lieten de oud-strijders duidelijk hun genegenheid voor België zien. De *F.N.I.*, *A.O.C.* en *A.N.C.* en afgeleiden/opvolgers *A.N.C.F.*, *C.G.C.* en *C.C.C.* wapperden stevig met de Belgische driekleur en bezongen in hun tijdschriften de grootsheid van hun land. Vooral de laatste drie behoorden tot de meeste extreme, patriottische organisaties, die al

⁹ A. Prost, *Les Anciens Combattants 1914-1939*, Parijs, Gallimard-Julliard Collection Archives, 1977, pp. 42-45.

¹⁰ *La Belgique Ardente*, 6, nrs. 4-6 (mei-juli 1923), p. 12.

¹¹ L. Licata, O. Klein en N. Van der Linden, “Sens commun et histoire. L’étude des représentations”, in: L. Van Ypersele, ed., *Questions d’histoire contemporaine. Conflits, mémoires et identités*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2006, pp. 49-50.

¹² O. a. ook: A. Becker, *Les monuments aux morts. Patrimoine et mémoire de la Grande Guerre*, Parijs, Errance, 1988, pp. 93-104.

¹³ Historica Anne Morelli ziet hier in navolging van Arthur Ponsonby een vorm van oorlogspropaganda in: men diende het volk te laten geloven dat de tegenstander wreedheden begin en barbaars optrad en dat het eigen leger voor een Heilige zaak streed (zie: A. Morelli, *Elementaire principes van oorlogspropaganda. Bruikbaar bij koude, warme of lauwe oorlogen...* Brussel, EPO, 2001, pp. 52-53, 91-92).

¹⁴ E. Fouilloux, “Première Guerre mondiale et changement religieux en France”, in: J.-J. Becker, *Histoire culturelle de la grande guerre*, Parijs, Armand Colin, 2005, pp. 118-119.

¹⁵ T. Lemoine, “Culture(s) de guerre”, évolution d’un concept”, in: L. Van Ypersele, ed., *op. cit.*, p. 143.

¹⁶ S. Claisse, *La mémoire de la guerre 1914-1918 à travers les monuments aux morts des communes d’Etalle, Habay, Légglise et Tintigny*, Brussel, ARA, 2002, Studies over de Eerste Wereldoorlog nr. 7, p. 124.

¹⁷ *La Belgique Ardente*, 6, nr. 1 (januari 1923), p. 4.

¹⁸ S. Claisse, *op. cit.*, p. 122.

eerder in het extreem-rechtse kamp kunnen geplaatst worden¹⁹. Zo betreurden de leden van de *A.N.C.F.* dat burgers geen groet brachten aan de Belgische vlag; men hoopte zelfs dat dit ooit verplicht zou worden²⁰. Hun voorloper, de *A.N.C.*, zag zichzelf ook als belgicistisch. Hun motto was: ‘*nationaliste, indépendante et strictement neutre*’²¹. De oud-officierenbond *A.O.C.* noemde als doelstelling ‘*Resserrer les liens de solidarité entre les éléments sains de la Nation*’; de natie, het land, dat was voor hen het belangrijkste²². Maar ook de *N.S.B.* pikte het bijvoorbeeld niet dat “*De Standaard*” openlijk spotte met de oproep van Carton de Wiart om de Brabançonne correct te zingen; ze verstonden niet waarom het leek alsof het steeds makkelijker werd om met België te lachen²³. Nationalistische kranten ondersteunden ook zeer duidelijk het beeld van de vaderlandstrouwe oud-strijdersverenigingen. Het schoolvoorbeeld is de nauwe band tussen “*La Nation Belge*” en de *F.N.C.-N.S.B.* Zo schreef de krant lovend over hun manifestatie van 14 september 1919. Men vermeldde de patriottische slagzinnen, die gehanteerd waren om spandoeken op te smukken, waaronder: “*Flamans, Wallons, nous étions frères devant les canons*”²⁴. Eén van de uiterste vormen van nationalisme vertoonde diezelfde *F.N.C.-N.S.B.*, die toch eerder wordt gezien als een gematigd Belgisch-nationalistische groepering²⁵, wanneer ze de regering de toelating gaf om op het graf van de Onbekende Soldaat “*Dulce et decorum est pro Patria mori*” te laten graven²⁶. Deze aandacht van de anciens combattants voor hun identiteit als Belg was Alain Colignon al opgevallen²⁷.

Het hoogtepunt van de vaderlandslievende cultus was de ‘aanbidding’ van koning Albert. De oud-strijders waren in het bijzonder de man dankbaar, die door zijn optreden ervoor gezorgd had dat de legeroverheid, in tegenstelling tot de aanvoerders uit andere landen, zich ervan vergewist had “*met het bloed onzer soldaten zuinig te zijn*”²⁸. Niet alleen bij de veteranen, maar bij de hele bevolking was hij een echte held. Hij symboliseerde de natie die gedurende jaren had geleden; hij werd de personificatie van hun weerbaarheid²⁹. Dit charisma zou hem een persoonlijke macht schenken, die hij in politieke dossiers kon uitspelen, zoals we in Hoofdstuk I konden lezen³⁰.

Hij was koning van de Belgen, maar dat “*was hij nog een beetje meer voor de oud-strijders*”. Het belangrijkste naoorlogse beeld van Albert was dan ook dat van de held van de IJzer³¹. Hijzelf onderhield ook die band; in tijden van nood probeerde hij hen bij te staan. Zo stortte hij uit zijn eigen budget 500.000 fr. aan het *Strijdersfonds*³². Hij liet zich ook verschillende

¹⁹ A. Colignon, « La Belgique, une patrie d'anciens combattants? », in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 3 (1997.), p. 121.

²⁰ *La Belgique Ardente*, 6, nrs. 4-6, (mei-juli 1923), p. 8.

²¹ A. Colignon, *Les Anciens Combattants en Belgique francophone, 1918-1940*, Luik, 1984, p. 71.

²² *Le Vétérán*, 1, nr. 1 (november '19), p. 1.

²³ *Het Strijdersblad*, 3, nr. 36 (04-09-1921), p.1.

²⁴ *Journal des Combattants*, 1, nr. 12 (21-09-1919), p. 2.

²⁵ A. Colignon, *art. cit.*, p. 121.

²⁶ Het blijft wel onduidelijk of de regering zulke plannen daadwerkelijk had, dan wel of het hier om een symbolische mededeling ging; zie: *Journal des Combattants*, 4, nr. 46 (12-11-1922), p.3.

²⁷ A. Colignon, *art. cit.*, p. 141.

²⁸ S. De Schaepdrijver, *De Groote Oorlog. Het Koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Amsterdam/Antwerpen, Atlas, 1997, p. 292.

²⁹ L. Van Ypersele, *Le roi Albert. Histoire d'une mythe*, Ottignies, Viaduc, 1995, p. 321.

³⁰ Zie ook: L. Van Ypersele, “Roï et Nation. La représentation de la monarchie pendant l'entre-deux-guerres”, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 3 (1997), p. 17.

³¹ L. Van Ypersele, *Le roi Albert. Histoire d'une mythe*, Ottignies, Viaduc, 1995, pp. 96-97.

³² *Het Strijdersblad*, 2, nr. 33 (05-09-1920), p. 1.:

keren ontvallen dat hij bijzondere aandacht besteedde aan zijn vroegere strijdmakkers³³; op talloze herdenkingen en inhuldigingen was hij dan ook aanwezig³⁴. De oud-strijders meenden dat de koning altijd aan hun kant zou staan; zo schreef Piette, de voorzitter van *F.N.C.*-afdeling Luik, dat hij de koning zou aansporen de regering onder druk te zetten om toch iets te doen voor de oud-strijders, alsof dit de normaalste zaak van de wereld was³⁵. Ook de koningin werd aangesproken om het voor hen op te nemen in de hoogste kringen³⁶.

De intocht van de koninklijke familie te Gent op 13 november 1918 (Foto René Webers)

De oud-strijders aanbaden koning Albert I. Men sprak in de pers - en niet alleen in de oud-strijdersbladen - over 'zijn' leger en 'zijn' soldaten; die band tussen vorst en oud-strijders zou slechts door zijn overlijden verbroken worden. De oud-strijdersverenigingen kwamen er en masse hun medeleven betuigen³⁷. Maar ook tijdens zijn leven zouden ze openlijk hun steun en sympathie aan hun vorst duidelijk maken. Zoals in hoofdstuk III werd vermeld, was het alleen koning Albert I die een toespraak zou houden bij de plechtigheid op 11 november 1922. Enkel hij werd waardig genoeg geacht door de oud-strijders om ter ere van de herbegraving van hun gevallen onbekende kameraad aan het woord te komen³⁸. Bij elke herdenking werd er eer betuigd aan de koning, op wiens aanwezigheid men te allen tijde hoopte; als held van 1914-1918, als Koning-Ridder, mocht hij in hun ogen niet ontbreken bij de verschillende

³³ L. Van Ypersele, "Roi et Nation. La représentation de la monarchie pendant l'entre-deux-guerres", in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 3 (1997), p. 17.

³⁴ *L'Invalide Belge*, 3, nr. 1 (25-02-1919), p. 2. Hij liet ook niet na zich te fotograferen, wat zijn populariteit een extra boost gaf (zie: *Journal des Combattants*, 4, nr. 20 (14-05-1922), p. 8.

³⁵ *Journal des Combattants*, 1, nr. 11 (14-09-1919), p. 1.

³⁶ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 16 (09-05-1920), p. 1.

³⁷ L. Van Ypersele, *Le roi Albert. Histoire d'une mythe*, Ottignies, Viaduc, 1995, p. 96.

³⁸ *V.O.S.*, 4, nr. 36 (10-09-1922), p. 1.

ceremonieën³⁹. Zijn verjaardag ging niet ongemerkt voorbij⁴⁰ en overal kreeg hij eerbetuigingen⁴¹. Een belangrijke gebeurtenis was de uitreiking van het Oorlogskruis aan Albert; uiteraard lieten de verschillende groeperingen niet na hem uitgebreid te feliciteren en hun toewijding te hernieuwen: “*Si le roi Albert est fier de ses Soldats, les Soldats de l’Yser sont fiers de lui et lui vouerons à jamais le culte que l’on doit aux Braves*”⁴².

De lof voor Albert I was een duidelijk gemeenschappelijk element binnen de oud-strijdersgemeenschap; op die manier werd de “esprit combattant” bevestigd en zijn aanwezigheid op herdenkingen zorgde ook naar hen toe voor een erkenning als helden⁴³. Hij stond echter ook symbool voor een andere eenheid, met name de eenheid van België. De oud-strijders schaarden zich achter dit idee. De leden van de *F.N.C.* lieten weten dat in tijden van nood, “*ils se dresseraient comme un seul homme contre tout extrémisme générateur de guerre civile, qu’il vienne de droite ou de gauche, qui mettrait en danger l’unité et la liberté du pays*”⁴⁴. Officiële feestdagen stonden voor de oud-strijders dikwijls ook in het teken van deze eendracht⁴⁵. De ultrapatriottische groepering *A.N.C.F.*, was zelfs van mening dat de nationale eenheid gepropagandeerd diende te worden op de schoolbanken⁴⁶.

Zoals de inleiding liet merken, zitten en zaten we in België echter met een speciaal geval: die nationale eenheid was helemaal niet zo evident. Een Nederlandstalig en Franstalig gebied waren immers ondergebracht in één staat. In het midden van de 19de eeuw ontstond er onder Vlaamse intellectuelen een culturele stroming als reactie op het monopolie van het Frans in het staatsapparaat en in de hele administratie, terwijl de grondwet de gelijkheid van talen voorschreef. Deze Vlaamse Beweging zou aan het einde van de 19de eeuw van een cultuurflamingantisme overgaan tot een sociale beweging met een politieke vertegenwoordiging; veel Vlamingen begonnen in te zien dat men de Franse taal machtig moest zijn, wilde men een hoger echelon bereiken op de maatschappelijke ladder. Nederlands werd als een tweederangstaal beschouwd en werd geschuwd binnen het staatsapparaat, zoals tijdens de oorlog ook duidelijk zou blijken. Tot de Eerste Wereldoorlog zou er in elk geval in de praktijk nauwelijks iets veranderen aan de taalkundige ongelijkheid, maar de drang om hier iets aan te doen was nu bij een bredere laag van de bevolking aanwezig; in de vooroorlogse jaren was de vraag naar de vernederlandsing van de Gentse universiteit door politici van verschillende strekkingen overgenomen⁴⁷.

De Eerste Wereldoorlog zou een enorme impuls voor de Vlaamse bewustwording geven⁴⁸.

³⁹ L. Van Ypersele, “Roi et Nation. La représentation de la monarchie pendant l’entre-deux-guerres”, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 3 (1997), p. 22.

⁴⁰ *Journal des Combattants*, 4, nr. 15 (09-04-1922), p.1.

⁴¹ “*Viering van koning Albert I bij een bezoek aan Gent door de plaatselijke N.S.B.-afdeling*” (zie: *Het Strijdersblad*, 2, nr. 27 (25-07-1920), p. 2).

⁴² *Le Combattant*, 1, nr. 3 (20-06-1919), p. 1.

⁴³ L. Van Ypersele, *art. cit.*, p. 23.

⁴⁴ *Journal des Combattants*, 5, nr. 17 (29-04-1923), p. 3.

⁴⁵ *Het Strijdersblad*, 3, nr. 33 (14-08-1921), p. 1; nr. 35(28-08-1921), p.1.

⁴⁶ *La Belgique Ardente*, 6, nr. 1 (januari 1923), p. 6.

⁴⁷ P. Lemmens, *70 jaar V.O.S. Een geschiedkundig overzicht*, Diksmuide, Verbond V.O.S., 1991, p. 12; B. De Wever en A. Vrints, *art. cit.*, pp. 333-335, p. 337.

⁴⁸ L. Wils, *Van Clovis tot Di Rupo. De lange weg van de naties in de Lage Landen*, Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 2005, p. 181.

Aan het oorlogsfront bleek al snel dat de militaire leiding uit een Franstalig kader bestond, die de wet van 1913 op taalgelijkheid in het leger met de legerlaarzen trad⁴⁹. Onder enkele Vlaamse soldaten ging er meer en meer aandacht uit naar de taalstrijd; intellectuelen en studenten begonnen zich te verzamelen in kleine studiekringen. Wanneer de militaire leiding hiertegen reageerde en de kringen in 1917 verbood, omdat er ook een eis naar vernederlandsing kwam, kreeg deze Frontbeweging⁵⁰ een politiek elan. Eisen zoals Vlaamse regimenten begonnen binnen deze groep steeds luider door te klinken; men kon hen echter moeilijk van muiterij of verraad betichten, omdat de aanvoerders van de Frontbeweging in eerste instantie hun gehoor aanmoedigden te blijven doorvechten: zodra de oorlog gewonnen was, zou de Belgische staat wel moeten toegeven aan de Vlamingen, was hun verhaal. Ze zagen in de brief van koning Albert I, waarin hij de Vlaamse bevolking had opgeroepen “de Slag der Gulden Sporen” te herdenken, het bewijs dat erkentelijkheid voor ‘de opoffering van de Vlamingen’ na de oorlog automatisch zou komen⁵¹.

Na de Wapenstilstand zou de Frontbeweging, maar ook de rest van de Vlaamse Beweging al snel ontgoocheld worden. Het herstel van het land en de sociaal-economische problemen⁵² kregen alle prioriteit en de Vlaamse eisen werden naar het achterplan verschoven. Langzamerhand begonnen het Vlaamse verenigingsleven en gelijkgestemde politici na het oorlogsgewoel het Vlaamse eisenpakket opnieuw aan de orde te brengen⁵³.

Binnen die Vlaamse Beweging waren ook oud-strijders actief. Een groot deel Vlaamse oud-strijders zou zich verenigen in de *Vlaamse Oud-Strijdersbond (V.O.S.)*. De naam op zich toonde het flamingantische karakter van de bond aan, maar ook het voorzitterschap van dr. Jozef Verduyn bevestigde dit. Hij was immers niet alleen medestichter van de *V.O.S.*, maar lag mee aan de basis van *Heldenhulde*, een organisatie die tijdens de oorlogsjaren ervoor ijverde om Vlaamse soldaten een andere grafzerk te bezorgen, het zogenaamde A.V.V.-V.V.K.-kruis⁵⁴.

Het verhaal van Verduyn, die vrij autoritair de *V.O.S.* zou leiden in de eerste jaren na de oprichting in 1919, vertoont qua aanpak grote parallellen met dat van de flamingantische advocaat-politicus Frans Van Cauwelaert. Deze laatste volgde als leider van de *Katholieke Vlaamse Kamergroep* (° 1912) een strategie waarbij hij niemand voor het hoofd trachtte te stoten om zoveel mogelijk mensen voor zijn programma te winnen. Zo weigerde hij te breken met de Vlaams-nationalistische *Frontpartij* (° 1919)⁵⁵, die streefde naar zelfbestuur voor Vlaanderen; meer nog: Filip de Pillecyn, die medeplichtig was aan hoogverraad door Charpentier als deserteur naar de Duitse linies te sturen, werd een redactielid van Van Cauwelaerts krant “*De Standaard*”. Tijdens de oorlog had Van Cauwelaert met Julius Hoste een Vlaams-Belgisch Verbond opgericht dat een ‘Minimumprogramma’ had opgesteld: Nederlandse eentaligheid in het onderwijs, bestuur en gerecht, met ook een splitsing binnen

⁴⁹ R. Boijen, *art. cit.*, p. 42.

⁵⁰ Deze Frontbeweging bestond slechts uit een paar duizend leden (zie: B. De Wever en A. Vrints, *art. cit.*, p. 343).

⁵¹ G. Provoost, *De vossen. 60 jaar Verbond van Vlaamse Oudstrijders (1919-1979)*, Brussel, v.z.w. Verbond V.O.S., 1979, p. 9, pp. 11-12, p. 16.

⁵² Het beste bewijs is de grote aandacht en draagkracht die de dotatie-eis binnen de oud-strijderwereld genoot.

⁵³ M. Reynebeau, *Een geschiedenis van België*, Tielt, Lannoo, 2004, p. 194, p. 203.

⁵⁴ G. Provoost, *op. cit.*, p. 9, pp. 11-12, p. 16.

⁵⁵ Deze *Frontpartij* telde een groot aantal oud-strijders onder haar partijleden (zie: L. Wils, *op. cit.*, p. 180).

het leger⁵⁶. Het is dit programma dat Van Cauwelaert via de *Katholieke Vlaamse Kamergroep*, “*De Standaard*” en andere organisaties nastreefde.

Jozef Verduyn koos er samen met zijn hoofdbestuur voor om noch de kant van de *Frontpartij* te kiezen noch die van Van Cauwelaert te kiezen. Heimelijk had Verduyn echter meer sympathie voor de minimalistische mening van deze laatste. Deze keuze voor neutraliteit had twee belangrijke redenen, die echter allebei moeten gezien worden in het kader van de wens van de voorzitter om zijn vereniging te laten uitgroeien tot de allergrootste oud-strijdersbond (waarmee de gelijkenis tussen Verduyn en Van Cauwelaert opvallend is). De eerste reden was dat men het zich niet kon permitteren verstrikt te raken in politieke steekspelen: “*wij moeten bij ons gezag de macht hebben, willen wij ergens komen, want macht alleen telt in deze wereld*⁵⁷”. Daarom wou hij niet kiezen tussen Vlaamsgezinde katholieken en fronters; alle flaminganten waren meer dan welkom. Hij kon alle aantijgingen van partijdigheid of van verraad, naast zich neerleggen door te verwijzen naar het motto van de *V.O.S.*: “*buiten en boven alle politiek*”⁵⁸. Zoals we in het inleidende hoofdstuk hebben gezien, kan dit ook ondergebracht worden in het typische oud-strijdersdiscours waarbij men een afkeer had van partijpolitiek, die naar eigen zeggen de oud-strijders verdeelde. Als men dit naar de praktische kant doortrekt, beseftte de voorzitter al gauw dat diezelfde partijpolitiek uiteraard ook de eigen bond kon verscheuren, zeker wanneer één van die partijen de *Frontpartij* is; zo komen we meteen bij de tweede reden waarom Verduyn weigerde zich te profileren als maximalist dan wel als minimalist. In de eerste vijf jaar na de oorlog werd immers alles wat te uitgesproken Vlaams-nationalistisch was aanzien als activistisch⁵⁹; de publieke opinie leek immuun voor elke vorm van nuance. De *Frontpartij* werd beschouwd als één van de neo-activistische bolwerken. Lode Wils stelt het duidelijk: “*De Frontpartij werd in de ogen van velen niet omgeven met de glorie van de oud-strijders, maar met het odium, van landverraad, en dat afstraalde op degenen die haar niet bestreden*.”⁶⁰ De *V.O.S.* wilde zich dus niet profileren als een vereniging van fronters; het is ook daarom dat Verduyn krachtig reageerde tegen uitlatingen van minister van Landsverdediging Janson als zou de oud-strijdersvereniging separatistisch zijn en de Belgische vlag weren: bijna alle vlaggen hielden een verwijzing naar België in, repliceerde Verduyn; anderzijds was men niet van mening dat die vlag of de Brabançonne overal bij aanwezig moest zijn⁶¹. Toen “*De Standaard*” een artikel publiceerde waarin de auteur duidelijk aangaf hoe opvallend het was dat er veel leden van de *Frontpartij* kwamen spreken op *V.O.S.*-bijeenkomsten, antwoordde de “*V.O.S.*”-redactie schichtig dat de

⁵⁶ L. Wils, *Frans Van Cauwelaert afgewezen door koning Albert I: een tijdbom onder België*, Antwerpen, Houtekiet, p. 10.

⁵⁷ Het geciteerde stuk tekst komt uit een brief van 24 januari 1919 aan Clemens De Landtsheer, de bekende drukker uit Temse die een belangrijke positie binnen het IJzerbedevaartcomité zou innemen (zie: G. Provoost, *op. cit.*, p. 19; het nadeel aan dit overigens interessante werk is dat er geen voetnotenapparaat in is uitgewerkt).

⁵⁸ *V.O.S.*, 5, nr. 39 (30-09-1923), p. 5.

⁵⁹ De term ‘activistisch’ werd voor het eerst door Carel Gerretson gebruikt in *De Vlaamsche Stem*; aan zijn invulling van de term – hij duidde er de voorstanders van de Flamenpolitiek mee aan – werd niet geraakt (zie: X. Rousseaux, “Une justice entre Charybde et Scylla”, in: X. Rousseaux en L. van Ypersele, eds., *La Patrie crie vengeance! La Répression des “inciviques” belges au sortir de la guerre 1914-1918*, Brussel, Le Cri, 2008, p. 65).

⁶⁰ L. Wils, *op. cit.*, p. 27.

⁶¹ *Lumière*, 1, nr. 1 (11-03-1920), p.2; *V.O.S.*, 5, nr. 39 (30-09-1923), p. 5.

lokale bonden hier zelf de keuze in hadden en dat er ondanks deze misvatting een groter evenwicht was binnen de vereniging dan het artikel liet uitschijnen⁶².

De *V.O.S.*-leiding had alle reden om zich te verweren. In hoofdstuk I werd al uitvoerig geschreven over de concurrentiële strijd tussen de *F.N.C.-N.S.B.* en de *V.O.S.* waarbij alles toegelaten was om de ander zwart te maken. Eigenlijk kreeg de *F.N.C.-N.S.B.* nu de ideale tactiek in de schoot geworpen: er waren immers veel leden van de *Frontpartij* eveneens lid van de *V.O.S.* Door allerlei negatieve uitlatingen over deze politieke partij te publiceren en vervolgens de *V.O.S.* eraan te linken, had men dé manier gevonden om beiden te raken en vooral haar concurrent te bevuilen. Deze aaneenschakeling kon op een heel subtiele manier gebeuren, door zich bijvoorbeeld te ‘misspreken’ en de Brugse *V.O.S.*-afdeling als de lokale afvaardiging van de *Frontpartij* te noemen⁶³. De grootste concurrent van de *V.O.S.*, de *Nationale Strijdersbond*, hanteerde met verve deze tactiek; veel meer dan de *F.N.C.*, schuwde men scherpe woorden niet. In “*Het Strijdersblad*”, dat overigens in de eerste twee beginjaren in een erbarmelijk Nederlands geschreven was, liet men zich regelmatig cynisch uit over het flamingantisme van de *V.O.S.* en merkte men op dat er “*geen uitheemsch reukje*” zat aan de *N.S.B.*: “*wij koesteren geen overloopers naar den vijand als onze vrienden en protégés van Herr Von Bissing als voorlichters*”⁶⁴. Ook het bovenvermelde voorval met minister Janson die de *V.O.S.* als een anti-Belgische beweging zag en hun verweet de eenheid te schenden, werd duidelijk vermeld onder de titel “*V.O.S. in de klem*”⁶⁵. De link met de *Frontpartij* werd duidelijk uitgebuit: “*De echte Vlaamsgezinden waren nooit scheurmakers. Evenmin de echte oud-strijders. Die zijn in den N.S.B. Alleen door eendracht komt de zegepraal*”⁶⁶. De *V.O.S.* had volgens de auteur per se een aparte Vlaamse bond gewild en was in hun ogen de reden dat er geen eenheid onder de oud-strijders was, wat in het licht van de “*esprit combattant*” een doodszonde was⁶⁷. Men deinsde er dus niet voor terug om de *Vlaamse Oud-strijdersbond* eigenhandig in het Vlaams-nationalistische kamp van de *Frontpartij* te duwen door onder meer voortdurend over vossen-fronters te spreken⁶⁸. Op basis van “*Le Livre Noir*” van Rüdiger (cf. infra) ging de *F.N.C.* zo ver om de *V.O.S.* en de zwaarste activisten op één en dezelfde lijn te zetten. Onder de titel “*Het verraad der Frontpartij gedurende den oorlog. Duizenden Vlaamsche jongens geofferd. De medeplichtigheid van Vossenleiders*” verscheen er een artikelenreeks waarin werd gestipuleerd dat het de Duitsers waren geweest die aangespoord hadden een aparte Vlaamse oud-strijdersorganisatie op te richten onder leiding van Borms (cf. infra). Daarnaast werden de Vossenleiders opgenoemd die volgens Rüdigers aantijgingen tot de “*sublieme deserteurs*” behoorden, die de vijand zouden ingelicht hebben dat het leger het slechts uithield, omdat men hen niet zwaar bestookt had, wat volgens de auteur de reden was dat daarna de Duitsers hevige bombardementen startten en vele slachtoffers maakten. Men alludeerde dus heel duidelijk op de link tussen de overlopers van de Frontbeweging en de leden van de *V.O.S.* die hier ook toe hadden behoord⁶⁹.

⁶² *Ibidem*, p. 1.

⁶³ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 38 (10-10-1920), p. 1.

⁶⁴ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 5 (22-02-1920), p. 1.

⁶⁵ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 7 (07-03-1920), p. 1.

⁶⁶ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 8 (14-03-1920), p. 1.

⁶⁷ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 8 (14-03-1920), p. 2.

⁶⁸ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 7 (07-03-1920), p. 1

⁶⁹ *Het Strijdersblad*, 3, nr. 46 (13-11-1921), p.1; *Het Strijdersblad*, 3, nr. 47 (20-11-1921), p.1.

Kortom, men maakte handig gebruik van dit nationalistisch geladen discours om de tegenstander op afstand te houden. De *V.O.S.* werd door de *F.N.C.-N.S.B.* gezien als een verzameling van ofwel fronters ofwel ‘zeemlappen’, terwijl omgedraaid de *V.O.S.* hun tegenstrevers zag als een conservatieve vereniging die de regering in het zadel zou houden en steun kreeg van het ministerie van Landsverdediging⁷⁰.

Hoewel men zich niet openlijk achter het programma van een partij schaarde, hielden de verenigde Vlaamse oud-strijders er wel zelf een aantal flamingantische standpunten op na. Zoals in het eerste hoofdstuk aangehaald was het *Vlaamse Oud-strijdersverbond* een tegenstander van militarisme; aangezien hun eisen tot afschaffing niet direct schenen ingewilligd te worden, had men zelf een visie op de organisatie van het leger opgebouwd. Eén van de sterkste flamingantische eisen zou hier in ondergebracht worden: de organisatie van regionale, dus Waalse en Vlaamse regimenten. De Vlaamse Beweging, gesteund door de *V.O.S.*, eiste de invoering van de taalwetten in het Belgische leger⁷¹. De rekruten moesten in de eigen taal onderricht en bevelen krijgen; elke verandering qua diensttijd werd door de Vlaamse oud-strijders aangegrepen om Vlaamse regimenten te vragen⁷². Dit zou echter keer op keer op hevig verzet stuiten; vooral onder het ministerschap van Devèze werd de vraag naar regionale rekrutering en een aangepast taalregime steeds scherper gesteld, maar het was net deze minister van Landsverdediging die er het minste voor te vinden was: in zijn ogen zou de eenheid verbroken worden. Walen en Vlamingen dienden vermengd te blijven, en derhalve ook het taalgebruik, was zijn standpunt. Ondanks dit alles was de minister wel op de hoogte van de gebrekkige talenkennis binnen het korps⁷³. De *V.O.S.*, en met hen andere groepen flaminganten, zouden echter moeten wachten tot de taalwet van 30 juli 1938 vooraleer aan deze eis werd voldaan⁷⁴.

Net als andere flamingantische verenigingen koos men ook openlijk voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit; koning Albert had zelf Nederlandstalig onderwijs beloofd in zijn troonrede in 1918 na de Wapenstilstand, bij de heropening van het Parlement: “*De Reegering zal het Parlement voorstellen van nu af aan de grondvesten te leggen van een Vlaamsche Hogeschool te Gent...*”⁷⁵. Minister Van de Perre stelde nog in 1922 voor om in Antwerpen een Nederlandstalige hogeschool op te richten, maar daar wilde men niets van weten. De *V.O.S.* net als tal van andere Vlaamsgezinde organisaties wilde principieel niet toegeven als het ging over de vervlaamsing⁷⁶; de Vlaamse oud-strijdersgroep nam deel aan verscheidene manifestaties, zoals de betoging in Gent van 19 november 1922⁷⁷. Kort daarna was er in dezelfde stad een Franstalige demonstratie van tegenstanders van een Vlaamse hogeschool, die echter door de oud-strijders werd geboycot; deze hielden een illegale optocht, die op een bepaald moment de reguliere betoging doorbrak. Volgens de *V.O.S.* waren hun leden in de meerderheid; dat de oud-strijders heer en meester waren in Gent werd ook onderschreven en

⁷⁰ *Het Strijdersblad*, 3, nr. 40 (02-10-1921), p. 1.

⁷¹ Men beschikte dus wel al over de taalwet van 1913, waardoor officieren een beperkte kennis van het Nederlands opgelegd kregen, maar die werd nauwelijks nageleefd (zie: R. Boijen, *art. cit.*, p. 62).

⁷² *V.O.S.*, 4, nr. 2 (15-01-1922), p. 3.

⁷³ *V.O.S.*, 4, nr. 7 (19-02-1922), p. 3; ARA, *Ministerraadsnotule 02-07-1923*, pp. 2-3.

⁷⁴ R. Boijen, *art. cit.*, p. 69.

⁷⁵ *Documents Parlementaires (1918-1919)*, 22-11-1918, p. 10.

⁷⁶ *V.O.S.*, 4, nr. 19 (14-05-1922), p. 1; *V.O.S.*, 4, nr. 43 (29-10-1922), p. 5; *V.O.S.*, 4, nr. 50 (17-12-1922), p. 1.

⁷⁷ *V.O.S.*, 4, nr. 46 (19-11-1922), p. 1.

zelfs bejubeld door de “*Gazet van Antwerpen*”, “*De Tijd*” en enkele andere kranten, terwijl “*De Standaard*” opmerkte dat de flamingantische demonstranten beter geen ruiten hadden ingegooid bij verschillende burgerhuizen, maar beter de universiteitsgebouwen hadden bezet⁷⁸.

Op 28 januari 1923 volgde er trouwens nog een volgende grootschalige Franstalige betoging in Brussel tegen de vernederlandsing van Gent. De “*V.O.S.*” had zijn lezers en de afdelingen niet expliciet opgeroepen tot een tegenbetoging, en volgens het weekblad was dat maar goed ook omdat er een enorme politiemacht opgetrommeld was om de 30.000 betogers te beschermen. In elk geval vond de *V.O.S.* dat door het vijandige optreden de betoging haar hele morele waarde had opgegeven⁷⁹. De oud-strijders van de *F.N.C.* werden echter opgeroepen om de *Ligue nationale pour la Défense de l’Université de Gand et de la Liberté des Langues* te steunen bij deze betoging⁸⁰.

Ook dubbele leergangen waren onbespreekbaar; dan zouden de Franstalige universiteiten ook Nederlandse curricula moeten aanbieden, aldus dr. Daels op een *V.O.S.*-congres. Een wetsvoorstel van 22 december 1922 voorzag wel al dat er een Vlaamse mijnbouw, veeartsen – en landbouwschool moest opgericht en samengebracht worden, maar er waren nog tal van beperkingen. Ook bleef het Frans nog steeds binnen de universiteitsmuren geduld worden. Dit zou nog afgezwakt worden tot het voorstel van minister van Onderwijs Nolf: studenten konden kiezen voor een Nederlandstalig of een Franstalig regime, waarin 2/3 van de lessen in de gewenste taal werden gegeven. Zowel aan Franstalige als Nederlandstalige zijde steigerde men⁸¹. De *V.O.S.* reageerde vrijwel onmiddellijk: in zijn tijdschrift onderstreepte men nogmaals het streven naar Vlaams onderwijs; op een nationaal congres werd bovendien beslist dat *V.O.S.*-parlementariërs die het Nolf-voorstel hadden goedgekeurd geschorst zouden worden tot december. Een meer extreem voorstel van Suls, waarbij die leden definitief uit de vereniging zouden worden gezet, werd verworpen in navolging van Verduyns filosofie van de vrede bewaren⁸². Van Hoeck, Blavier, Heyman en Theelen zouden uiteindelijk een schorsing oplopen⁸³. Op 17 juni 1923 sloot de *V.O.S.* zich aan bij het *Actiecomité ter Vervlaamsching van de Gentse Hogeschool*, een initiatief van het *Algemeen Vlaams Hoogstudentverbond*⁸⁴. Los van politiek zou het Comité ten strijde trekken tegen de ‘Nolfbarak’. En dit alles ten spijt; pas in 1930 zou de Rijksuniversiteit Vlaams worden⁸⁵.

Het tijdschrift “*V.O.S.*” werd de plaats waar men opiniestukken over de bovenstaande en andere flamingantische dossiers publiceerde en men zijn leden kon oproepen tot actie of deelname aan bepaalde betogingen. Zo verdedigde men er Gust Lommens, voorzitter van

⁷⁸ *V.O.S.*, 4, nr. 47 (26-11-1922), p. 1.

⁷⁹ *V.O.S.*, 5, nr. 5 (04-02-1923), p. 1

⁸⁰ *Journal des Combattants*, 5, 4 (28-01-1923), p. 2.

⁸¹ W. Van Geert, *Het Verbond der Vlaamsche Oud-Strijders (1919-1945) : stoffelijke belangen, Vlaams-nationalisme, antimilitarisme en collaboratie*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 2006 (promotor: B. De Wever), pp. 199-201.

⁸² *V.O.S.*, 5, nr. 40 (07-10-1923), p. 1.

⁸³ *V.O.S.*, 5, nr. 43 (28-10-1923), p. 1.

⁸⁴ W. Van Geert, *op. cit.*, p. 39.

⁸⁵ W. Van Geert, *op. cit.*, p. 203.

V.O.S.-Gent, die één maand celstraf kreeg, omdat hij tijdens een Belgisch-nationalistische betoging op 19 november 1922 in Gent, een Belgische vlag scheurde⁸⁶.

Daarnaast vierde de V.O.S. elk jaar op 11 juli uitgebreid de Guldensporenslag (naast de Wapenstilstand)⁸⁷. Al voor de oorlog had dit de verschillende Vlaamse verenigingen, van alle kleuren, samengebracht in zogenaamde Guldensporencomiteiten. Het Vlaams-nationale karakter van de hele viering zou veel radicaler worden dan voorheen. De koning had de viering in 1914 als een Belgische aangelegenheid gezien, waar hij ook op zinspeelde in zijn oorlogsrede (cf. supra); in 1912 hief men zelfs bij een concert in Kortrijk na de *Vlaamse Leeuw* ook vlot de *Brabançonne* aan⁸⁸. Na de oorlog konden echter niet meer alle Vlamingen zich vinden in één en dezelfde Guldensporenviering en zag men hoe de Vlaams-nationalisten hun eigen alternatieve herdenkingen hielden; in 1919 vond de eerste plaats in Antwerpen. Niet zelden werd deze gelegenheid aangegrepen om betogingen te houden, waarbij soms oud-strijders in vol uniform voorop liepen en mee om politieke amnestie en zelfbestuur vroegen⁸⁹.

Een andere Vlaamse hoogdag waar de V.O.S. ook zijn opwachting maakte, was de jaarlijkse IJzerbedevaart die in 1920 begonnen was als een herdenkingsmoment voor de Vlaamse gesneuvelden uit de Eerste Wereldoorlog. Al snel zou het altaar aangevuld worden met een politieke tribune waar het idee van zelfbestuur zou gepredikt worden en waar

[Caeskerke (Dixmuide): monument] (Foto Universiteitsbibliotheek Gent)

onder andere ook fronter en vooraanstaand lid van de V.O.S., Hendrik Borginon, het woord nam; ook Adiel Debeuckelaere liet zijn stem horen. Het hedendaagse uitzicht, met de massabijeenkomst op de wei voor de IJzertoren, kwam er pas vanaf 1924; tot dan kwam men bijeen aan het graf van een Vlaamse gesneuvelde en bleef de bijeenkomst vrij kleinschalig met vooral oud-strijders als bezoekers⁹⁰. Zo ging de vierde bedevaart bijvoorbeeld naar het kerkhof van Ouren waar Vlaamse soldatengraven geschonden waren⁹¹.

⁸⁶ V.O.S., 4, nr. 47 (26-11-1922), p. 1; V.O.S., 5, nr. 17 (29-04-1923), p. 1. Opmerkelijk is wel dat de man iets later werd geschorst als lid van het hoofdbestuur en als voorzitter van V.O.S.-Gent, maar naar alle waarschijnlijkheid zal dit louter om praktische redenen zijn geweest, aangezien hij in hechtenis was genomen (zie: V.O.S. 5, nr. 25 (24-06-1923), p. 1).

⁸⁷ W. Van Geert, *op. cit.*, p. 31; V.O.S., 5, nr. 28 (15-07-1923), p. 1.

⁸⁸ J. Van Tollebeek, "De Guldensporenvieringen", in: G. Leemans, e.d., *Vlamingen komt in massa*, Gent, Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, 1999, p. 45.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 47.

⁹⁰ A. Beck, "De IJzerbedevaarten", in: G. Leemans, e.d., *op. cit.*, p. 149, 152.

⁹¹ V.O.S., 5, nr. 32 (12-08-1923), p. 1; V.O.S., 5, nr. 35 (02-09-1923), p. 1.

Pas in 1923 zou de *V.O.S.* taalgelijkheid eisen in het bestuur en in het gerecht⁹². Een evolutie in hun standpunten is dan ook duidelijk merkbaar. Pas halfweg 1921 nam de *V.O.S.* openlijk zijn plaats binnen de Vlaamse Beweging in. Men schoof zichzelf naar voren als een taal-, cultuur- en sociale beweging; daarnaast streefde men naar een verbetering van de levensomstandigheden van de Vlaming. Het is echter wachten tot 1923 voor men in de “*V.O.S.*” over zelfbeschikkingsrecht begon te spreken⁹³. In de literatuur vergeet men vaak dit neutrale karakter in de eerste beginjaren; zo verbond Els Witte in haar magnum opus de *Frontpartij* onmiddellijk met de *V.O.S.* Men kan de *V.O.S.*, in tegenstelling tot de fronters, geen separatisten of zelfs federalisten noemen; elk taalgebruik of artikel in die zin werd zeker tot en met 1921 geweerd uit het blad, of zelfs nog later. Verduyn protesteerde bijvoorbeeld in ‘zijn’ weekblad tegen publicaties van de *Frontpartij* waarin de vossen fronters werden genoemd; hardnekkig hield de eindredacteur vast aan het apolitiek standpunt⁹⁴. Toch was de Vlaams-nationalistische invloed al in 1919 op de eerste *V.O.S.*-betoging in Gent, naar aanleiding van de herdenking van de IJzerslag, duidelijk merkbaar toen kopstuk Omer Coessens de massa toeschreeuwde en zelfbestuur voor Vlaanderen eiste⁹⁵. Volgens Provoost zou de anti-Belgische geest pas vanaf 1924 langzamerhand in de organisatie toenemen⁹⁶. De eigenlijke omschakeling moet echter al de twee jaren voordien zijn gebeurd. De jaartallen 1922 en 1923 zijn niet toevallig gekozen: bij de Vlaamse Beweging zullen we in dezelfde periode een soortgelijke radicalisering zien.

Niet alleen de politici maar ook koning Albert I positioneerde zich tegenover het Vlaams-belgicisme van een Van Cauwelaert. Samen met enkele getrouwen zorgde hij er geruime tijd voor dat de vernederlandsing van het openbare leven lange tijd verhinderd werd. Op die manier lag volgens Wils de vorst mee aan de basis van een radicalisering van de Vlaamse Beweging en de collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog⁹⁷. Volgens Boijen werden er “*allerlei kunstgrepen en verdragingsmanoeuvres*” gebruikt, niet om de eenheid van het land te bewaren, maar wel om vaak postjes en privileges te behouden⁹⁸. Tegen 1922 was echter de maat vol. Men bleef Van Cauwelaerts voorstel over de Gentse universiteit tegenhouden en er waren enkele processen tegen Vlaamse voormannen die veel media-aandacht genoten. In het tweede deel komen deze ook aan bod. Vanaf 1922 zouden bovendien in de *Frontpartij* de oud-activisten de bovenhand krijgen, zodat zich ook hier een radicalisering voltrok: België hoefde voor hen niet meer voort te bestaan⁹⁹. Volgens Wils zou tegen 1923 de nederlaag voor Van Cauwelaert en zijn Minimumprogramma op politiek vlak compleet zijn. De doorbraak van het Vlaams-nationalisme volgde al snel binnen de Vlaamse Beweging¹⁰⁰. Naar de titel van Wils’ boek zou het afwijzen van Van Cauwelaert door koning Albert en de regering ervoor zorgen dat het Belgisch-loyale deel van de Vlaamse beweging radicaliseerde; op die

⁹² W. Van Geert, *op. cit.*, p. 205.

⁹³ W. Van Geert, *op. cit.*, pp. 178-179.

⁹⁴ *V.O.S.*, 5, nr. 9 (04-03-1923), p. 1.

⁹⁵ G. Provoost, *op. cit.*, p. 29.

⁹⁶ E. Witte en J. Craeybeckx, *Politieke geschiedenis van België sinds 1830. Spanningen in een burgerlijke democratie*, Antwerpen, Standaard, 1983, p. 200.

⁹⁷ L. Wils, *op. cit.*, p. 118.

⁹⁸ R. Boijen, *art. cit.*, p. 70.

⁹⁹ L. Wils, *art. cit.*, pp. 124-125.

¹⁰⁰ L. Wils, *op. cit.*, pp. 143-144.

manier groeiden tegen 1923 de twee Vlaamse bewegingen, de Vlaams-nationalistische en de katholiek-flamingantische clans, naar elkaar toe¹⁰¹.

Binnen de *V.O.S.* zien we eenzelfde omwenteling. De vereniging telde enkele Vlaams-nationalistische zwaargewichten, zoals Borginon en Debeuckelaere, maar vooral Ward Hermans zou binnen de *V.O.S.* doorwegen in radicale zin. Jozef Verduyn zelf mocht dan wel openlijk geen partij kiezen, zij deden dat wel. In het tijdschrift kon deze strekking echter tot en met 1924 zijn mening niet kwijt. Verduyn bezat de rechten op de "*V.O.S.*" en probeerde door er stevig de touwtjes in handen te houden de politieke neutraliteit te bewaren. Uiteindelijk zouden de Vlaams-nationalistische elementen de overhand nemen en brak de rest van het bestuur met Verduyn; vanaf eind '24 zou de *V.O.S.* een 'eigen' blad uitgeven, "*De Vlaamse Oudstrijder*". Armand Schoeters, lange tijd secretaris geweest, volgde Verduyn op als voorzitter; deze laatste zou "*V.O.S.*" blijven uitgeven, maar gaf in 1927 de brui aan het oud-strijdersverenigingsleven¹⁰². 1923 is bij de *V.O.S.* ook het schakeljaar; de uitsluiting van verschillende (katholieke) *V.O.S.*-parlementariërs die het Nolf-voorstel voor de Gentse hogeschool niet hadden tegengehouden¹⁰³, toonde dat de opmars van de nationalistes een hoogtepunt bereikte.

Het flamingantische karakter van de *Vlaamse Oud-Strijdersbond* kwam in vorige alinea's duidelijk naar voren. Maar was er ook sprake van Belgisch-nationalisme?

De *V.O.S.* werd dan wel door de concurrerende bonden in het maximalistische kamp van de *Frontpartij* geduwd, er waren toch overduidelijk overeenkomsten met de andere oud-strijders op nationalistisch vlak. Men voelde zich dan wel op de eerste plaats een Vlaming, toch bleef men zijn Belgische achtergrond trouw. Het is vooral in hún discours dat er een sterke ambiguïteit in het gebruik van 'natie' naar voren komt; men kan de *V.O.S.* als het ware tussen de *Frontpartij* en de gematigd Belgisch-nationalistische *F.N.C.* plaatsen. Na een analyse van hun tijdschrift bleek namelijk dat de Vlaamse oud-strijders beide 'vaderlanden' eerden en hun goede trouw betuigden aan elk van hen, naargelang het dossier. Uiteindelijk was het wel het Belgische leger dat de overwinnaar was en stonden de Belgen en zijn vorst – en niet de Vlamingen - voortaan in het buitenland bekend als een dappere natie, die volgens de geallieerde geschiedenisboeken de grote agressor hadden verslagen. Wilde men als oud-strijder en oud-strijdersvereniging deze eer genieten, diende men zich in te schrijven in het Belgisch-nationale discours. En de *V.O.S.* deed dit ook!

Tot de machtsovername door de Vlaams-nationalisten toonde men openlijk zijn sympathie voor koning Albert. Het zou dan ook deze vorst zijn die lange tijd zorgde voor pacificatie van nationalistische problemen binnen de oud-strijderswereld, zoals de burgerlijke amnestiekwestie (cf. deel 2 van dit hoofdstuk). De *V.O.S.*, als onderdeel van de Vlaamse Beweging, vertrouwde Albert I en zijn belofte van gelijkheid. Men mocht dan wel Vlaams zijn, men had ook gevochten voor België en voor zijn koning. Vlaanderen kwam weliswaar nog steeds op de eerste plaats, maar dat wil niet zeggen dat ze hun vorst niet hoog in het

¹⁰¹ B. De Wever en A. Vrints, *art. cit.*, p. 375.

¹⁰² C.-P. Gyssels, *De oudstrijders in België na W.O. I: 1918-1923*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1985 (promotor: R. Van Eenoo), p. 122.

¹⁰³ L. Wils, *op. cit.*, p. 144.

vaandel droegen¹⁰⁴. Naar analogie met de rest van de Vlaamse Beweging stonden ze echter wel iets sceptischer tegenover de vorst¹⁰⁵; vooral zijn buitengewoon optreden dat vaak tegen hun standpunten inging, kon wel eens op protest rekenen. Toch bleef het bijvoorbeeld slechts bij enkele randopmerkingen naar aanleiding van de huldebrief aan Devèze, voor diens standvastigheid in de dienstplichtaffaire¹⁰⁶. In plaats van de koning zwaar hierover aan te pakken, vroeg men zich af wanneer de vorst nog eens zo een brief zou schrijven om de minister te bedanken voor zijn goed optreden in de militaire amnestiekwestie¹⁰⁷. Voorts viel er niets negatiefs te lezen over de koning, maar vermeldde men bijvoorbeeld zijn speech van 11 november¹⁰⁸ en zijn aanwezigheid op tal van andere herdenkingen.

De *V.O.S.* verdedigde dus zijn positie binnen de Belgische oud-strijderswereld. Het is bovendien erg interessant om te kijken naar de grootste medestrevener op Vlaamse bodem van de *V.O.S.*, met name naar de Vlaamse zusterorganisatie van de *F.N.C.*, de *N.S.B.* Welk discours hanteerde “*Het Strijdersblad*”? Het flamingantisme van de *V.O.S.* mocht dan wel met de nodige terughoudendheid behandeld worden door de rest van de oud-strijdersgroepen, maar diende men er geen rekening mee te houden dat dit hun veel leden kon kosten? De angst om zelf over één kam als de *V.O.S.* geschoren te worden, primeerde blijkbaar. Er is heel weinig flamingantische propaganda in hun blad terug te vinden; de verschillen met “*De V.O.S.*” zijn legio op dit vlak: België komt duidelijk bij de *N.S.B.* vóór het Vlaamse vaderland, als men daar zelfs al volgens de auteurs over mag spreken. De trouw aan het Belgische leger was binnen de *N.S.B.* ook veel groter, maar dit kan geen argument zijn om de *V.O.S.* van anti-patriottische of anti-Belgische gevoelens te betichten: de afkeer voor het legerorgaan en het antimilitaristisch standpunt van de *V.O.S.* was ontstaan door de verhalen binnen de flamingantische kringen over een desastreuze omgang van de legerleiding met de gewone soldaat tijdens de oorlog en niet omwille van hun Franstalige achtergrond¹⁰⁹.

In België bestond ook een nationalistische beweging van de Franstaligen; deze beweging verdedigde het gebruik van de Franse taal in heel België en stond dus lijnrecht tegenover de Vlaamse Beweging. Tijdens de oorlogsjaren was dit wallingantisme door de militaire overheid tegengewerkt; zo werd aanvankelijk het blad van Colleye “*L’Opinion Wallonne*” gecensureerd door de Franse diensten, in opdracht van de Belgische regering en er zou een verbod komen op verkoop van deze krant aan de Belgische troepen¹¹⁰. Wallingantische oud-strijderverenigingen zullen zeker bestaan hebben, maar zijn nooit uit de marge geraakt; getuige daarvan is het afwezig zijn van vermeldingen van of verwijzingen naar tijdschriften of acties voor de Waalse zaak door oud-strijders. Vandaar dat verwijzingen naar deze Waals-nationalisme verder in de tekst niet meer voorkomen.

¹⁰⁴ W. Van Geert, *op. cit.*, p. 186.

¹⁰⁵ Koning Albert I had zich dan ook niet afwijzend opgesteld in de Gentse hogeschoolkwestie; zijn legerleiding verplichten om Nederlands te praten, was voor hem ook een brug te ver (zie: L. Wils, *op. cit.*, 2003, p. 166).

¹⁰⁶ *V.O.S.*, 5, nr. 23 (10-06-1923), p. 3.

¹⁰⁷ *V.O.S.*, 5, nr. 24 (17-06-1923), p. 1.

¹⁰⁸ *V.O.S.*, 4, nr. 46 (19-11-1922), p. 1.

¹⁰⁹ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 117.

¹¹⁰ L. Wils, *Flamenpolitik en aktivisme*, Leuven, Davidsfonds, 1974, pp. 20-21.

2. AMNESTIE VOOR COLLABORATIE

De Vlaamse eisen werden in de eerste naoorlogse jaren miskend; politici die verbeteringen op dit vlak tegenhielden, konden na de oorlog steunen op een duidelijke anti-flamingantische stemming onder de bevolking. De burgerlijke collaboratie waaraan vooral Vlamingen zich tijdens de oorlog schuldig hadden gemaakt, had een enorme woede opgewekt onder de bevolking. Men kon na de oorlog “*op een tram geen zuiver Nederlandsch spreken, zonder van activisme beticht te worden*”¹¹¹. Een beperkte groep van enkele tienduizenden¹¹² had immers tijdens de bezetting de mogelijkheid gezien om zelf binnen de maatschappij op de voorgrond te treden. Vanuit een mix van hoop om de Vlaamse eisen ingewilligd te zien en opportunisme streefden ze de bestuurlijke scheiding en als volgende stap de onafhankelijkheid van Vlaanderen na; veel oppositie- en politieke randfiguren grepen hun kans¹¹³. Door met Duitse hulp een satellietstaat te scheppen, zouden zij de rol van bestuurselite kunnen opnemen¹¹⁴. Toch mag niet vergeten worden dat het de bezetter was die de directe aanleiding vormde voor de samenwerking¹¹⁵. De Duitse overheid had met de ‘Flamenpolitiek’ een verdeel-en-heers-politiek ontwikkeld, waarmee de Duitse bezetter eerst trachtte de Vlamingen voor zich te winnen door tegemoet te komen aan eisen die al lange tijd binnen de Vlaamse Beweging leefden, zoals een Vlaamse universiteit die in 1916 werd opgericht in Gent¹¹⁶. Ondanks de grote aanhang van de Vlaamse Beweging vóór de oorlog bleef het overgrote merendeel van de Nederlandstaligen wantrouwig tegenover de ‘boches’; in tegenstelling tot de Tweede Wereldoorlog bleef het activisme tot een marge beperkt. Naast deze politieke collaboratie, die ook in uiterst beperkte mate in Franstalig België voorkwam, was er eveneens een beperkte administratieve en belangrijke economische collaboratie. Bij de repressie zouden er ongeveer driehonderd veroordelingen volgen, waaronder veertig beschuldigen de doodstraf kregen, waarvan er geen enkele werd uitgevoerd; hiernaast gingen er vijfhonderd mensen in ‘vrijwillige’ ballingschap en ongeveer vierduizend mensen kregen een administratieve sanctie¹¹⁷. Veel ambtenaren en onderwijzers werden na de oorlog ontslagen voor het aanvaarden van een promotie, waar ze door bewezen diensten in ieder geval recht op hadden gehad; hadden ze dit aan het flamingantisch bestuur geweigerd, waren ze waarschijnlijk hun baan kwijtgespeeld¹¹⁸.

Aangezien aanvankelijk de Vlaamse eisen (vernederlandsing van de Gentse universiteit, Vlaamse legerregimenten, taalpariteit) op weinig steun van de bevolking konden rekenen vlak

¹¹¹ Naar Maurits Basse (zie: R. De Schrijver et al., eds., *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 273).

¹¹² Dit aantal is misschien zelfs overdreven; de Raad van Vlaanderen schatte zelf het aantal in 1917 op vijftienduizend; dit lage aantal activisten is ook sterk te wijten aan de populariteit van koning Albert I. Het was Gouverneur-generaal Von Bissing zelf die beseftte dat de Duitsers slechts op een uiterst beperkte aanhang konden rekenen (L. Wils, *op. cit.*, p. 31, 135, 257).

¹¹³ M. Reynebeau, *op. cit.*, p. 193.

¹¹⁴ X. Rousseaux en L. van Ypersele, “La Grande Guerre comme contexte”, in: X. Rousseaux en L. van Ypersele, eds., *op. cit.*, p. 29.

¹¹⁵ L. Wils, *op. cit.*, p. 29.

¹¹⁶ X. Rousseaux en L. van Ypersele, *art. cit.*, p. 29.

¹¹⁷ M. Reynebeau, *op. cit.*, pp. 194-195.

¹¹⁸ L. Wils, *op. cit.*, p. 241.

na de oorlog, was de hele (burgerlijke) amnestiekwestie een heikel punt. Vanuit Vlaamse hoek zou men immers beginnen ijveren vanaf de jaren '20 voor de vrijlating, strafvermindering en het eerherstel van politieke veroordeelden. De amnestiekwestie was niet alleen het startsein van gerommel op politiek vlak, met maar liefst zes regeringcrisissen tussen 1929 en 1939, waarvan er drie rechtstreeks veroorzaakt werden door de aanpassing van de amnestiewet¹¹⁹, maar ook binnen de oud-strijderswereld verschoven de pionnen zich op het schaakbord. Bij alle oud-strijdersverenigingen was er een affiniteit tegenover het Belgische vaderland merkbaar, maar na 1922 zou de amnestiekwestie de verschillen tussen het Belgisch-nationalisme en het Vlaams-nationalisme uitvergroten. Tegen het einde van het Interbellum was hierdoor de nationalistische scheur binnen de oud-strijderswereld onherstelbaar; zelfs van een theoretische eenheid, "l'esprit combattant", was er geen sprake meer. De inleiding vertelde al dat vanaf 1923 morele kwesties op het voorplan zouden komen: de strijd om algemene amnestie, inclusief voor het activisme, zou het hete hangijzer worden in de tweede helft van het Interbellum.

Als we de draad van de Vlaamse Beweging terug oppikken, herinneren we er aan dat vanaf 1922 de Vlaams-nationalisten sterker werden. Dit zou niet het enige gevolg zijn van de hardnekkige tegenkanting tegen de oprichting van een Vlaamse universiteit en de eentalige regimenten. "*Gelijkheid in rechte en in feite*" bleef achterwege, waardoor er begrip begon te komen bij Vlaamsgezinden voor het activisme. Niet alleen binnen de Vlaamse Beweging merkte men overeenkomsten op tussen de streefdoelen van de activisten en de huidige Vlaamse eisen; verschillende Brusselse kranten stelden dat het flamingantisme niets meer was dan een nieuwe vorm van activisme¹²⁰. Sommige flaminganten zouden de beschuldigende ondertoon hiervan niet inzien, maar er net een tegenovergestelde invulling aan geven: stilaan zou een ruimere groep binnen de Vlaamse Beweging de activisten gaan beschouwen als "*martelaren voor de Vlaamse zaak*"¹²¹; Wils merkte eveneens deze tendens op¹²².

De *V.O.S.* volgde ook deze trend; vanaf 1922 gingen er (een gering aantal) stemmen op om amnestie te verlenen aan burgers die om hun Vlaamse overtuiging veroordeeld waren. Niettemin zou men zich tot 1924 wel afzijdig houden van radicale, activistische figuren, zoals August Borms. Nog op de eerste zitting van het Strijdersfonds zou Verduyn het activisme afwijzen en officieel verkondigen dat hij achter de nationale eenheid stond¹²³. De parallel met Van Cauwelaert en "*De Standaard*" is ook hier duidelijk aanwezig: tot begin 1921 was er geen plaats voor amnestie-eisen in deze krant, met uitzondering voor oud-strijders; vanaf dit tijdstip begon men toch voor genademaatregelen voor activisten te pleiten. Tegelijkertijd kwam er ook het startschot van de vraag naar amnestie in het Parlement, waar Vlaamse politici zoals

¹¹⁹ G. Deneckere, "Oudstrijders op de vuist in Brussel. Het amnestieconflict tijdens het Interbellum", in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 25 (1994-1995), nrs. 3-4, p. 276.

¹²⁰ C. Van Everbroeck en L. van Ypersele, "Les aKtivistes et autres Flamingobochoes...", in: X. Rousseaux en L. van Ypersele, eds., *op. cit.*, p. 215.

¹²¹ *Ibidem*, p. 210.

¹²² L. Wils, *op. cit.*, 1974.

¹²³ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 36 (26-09-1920), p.1.

Van Cauwelaert het initiatief namen voor de activisten “die te goeder trouw hadden gedwaald”¹²⁴.

Ook binnen de *V.O.S.* is het net door de amnestie en het uitblijven van treffende maatregelen dat ze evolueerden naar een meer anti-Belgisch standpunt¹²⁵. Er werd een Commissie voor Amnestie opgericht, waarbinnen deze doelstelling ook werd ingeschreven¹²⁶. Een zelfde tendens was ook merkbaar in het blad van de vereniging vanaf 1922. Er werd uitvoerig verhaald over processen die gevoerd werden tegen flamingantische kopstukken die men verdacht van collaborerende activiteiten. Via het tijdschrift werden eveneens campagnes gelanceerd om de publieke opinie te beïnvloeden en de leden aan te zetten tot (financiële) steunbetuigingen aan de beklaagden. De Vlaamse voorman, Adiel Debeuckelaere, één van de leidende figuren van de Frontbeweging, werd door de vossen via een perscampagne gesteund, toen hij gearresteerd werd op beschuldiging van verraad in november 1919 (op basis van papieren van Wullus-Rüdiger, cf. infra). Aan de zaak Debeuckelaere werd uitermate veel aandacht besteed binnen de organisatie; er waren dan ook enkele wrange (schijnbare) details aan dit dossier verbonden. Deze kandidaat van de *Frontpartij* werd immers tien dagen voor de verkiezingen gearresteerd, zodat volgens de *V.O.S.*-opinieschrijvers de politieke bedoelingen kwamen bovendrijven¹²⁷; *Frontpartij*-parlementsleden Van Severen en De Clercq hadden via een interpellatie diezelfde vermoedens geuit¹²⁸. Bovendien werd dit voorgevoel versterkt door de extreem lange voorhechtenis van negen maanden¹²⁹. Borginon meende zelfs dat zijn tegenstanders vanaf zijn terugkeer uit krijgsgevangenschap in januari 1919 al verwoede pogingen hadden gedaan om korporaal Debeuckelaere in diskrediet te brengen en met hem de hele Vlaamse Beweging¹³⁰. Dat de Debeuckelaere-zaak gewichtig was, blijkt eveneens uit de oprichting van een Debeuckelaere-fonds door de *V.O.S.*¹³¹. Na zijn vrijspraak en vrijlating werd hij ingelijfd door Verduyn als *V.O.S.*-propagandaleider, wat hij twee jaar met verve deed¹³². Een randopmerking: het was net o.a. Adiel Debeuckelaere, naast Hendrik Borginon, die er niet happig op was dat de *Frontpartij* haar armen opende voor voormalige activisten¹³³. Zij waren één van de enigen die naar de gematigde lijn van Van Cauwelaert neigden; de Vlaamse eisen op de politieke agenda plaatsen, dat was ten slotte volgens hen de basisdoelstelling van de *Frontbeweging*¹³⁴. Aan dit proces gekoppeld ontspoon zich vrijwel tegelijkertijd de zaak Daels. Dr. Frans Daels werd aanvankelijk door de nationalistische krant “*La Nation Belge*” van Neuray aangevallen; het leek de *V.O.S.* duidelijk dat men aan de

¹²⁴ L. Wils, *Frans Van Cauwelaert afgewezen door koning Albert I: een tijdbom onder België*, Antwerpen, Houtekiet, 2003, p. 41, 43.

¹²⁵ W. Van Geert, *op. cit.*, p. 188.

¹²⁶ W. Van Geert, *op. cit.*, p. 103.

¹²⁷ *V.O.S.*, 4, nr. 1 (08-01-1922), p. 1.

¹²⁸ *V.O.S.*, 4, nr. 12 (26-03-1922), p. 1.

¹²⁹ *V.O.S.*, 4, nr. 35 (03-09-1922), p. 4.

¹³⁰ *V.O.S.*, 4, nr. 2 (15-01-1922), p. 1; *V.O.S.* 4, nr. 25 (25-06-1922), p. 1.

¹³¹ *V.O.S.* 4, nr. 26 (02-07-1922), p. 1.

¹³² C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 107,109.

¹³³ In 1919 kwam er zelfs Duits geld uit Nederland om Borginon en Debeuckelaere binnen de *Frontpartij* aan de kant te kunnen schuiven, zodat een pro-activistische leiding hun plaatsen zou kunnen innemen (zie: L. Wils, *Van Clovis tot Di Rupo. De lange weg van de naties in de Lage Landen*, Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 2005, p. 204).

¹³⁴ C. Van Everbroeck en L. van Ypersele, *ar. cit.*, pp. 225-226.

vooravond van het proces Debeuckelaere een getuige wou zwart maken¹³⁵. Daels, die een vermaard hoogleraar was in de geneeskunde en zijn kunde in de praktijk ook als legerarts had omgezet, had generaal Drobbel beschuldigd onnodig Vlaams bloed vergoten te hebben. Drobbel zou een regiment, dat naar horen zeggen onder activistische invloed stond, in de strijd gegooid hebben om het ‘te zuiveren’. Deze woorden had de generaal woordelijk uitgesproken tijdens een proces (nota bene van Dosfel). Niettemin werd Daels nu van leugens beschuldigd; hij zou de bevolking aanzetten tot anti-Belgische gevoelens en deed het glorieus Belgische leger oneer aan¹³⁶. Hoe licht deze ‘misdad’ dan ook scheen, deze giftige uitspraken misten hun effect niet. Daels positie in het kader van de hogeschool kwam al snel op de helling te staan¹³⁷. Daarnaast kreeg hij een officiële blaam van de regering, wat mogelijk nog erger was¹³⁸. De Hogeschoolcommissie, die ijverde voor een Vlaamse hogeschool en waar Daels lid van was, trok het voortouw in de verdediging van ‘s mans eer; op een protestmanifestatie in Brugge kwam de *V.O.S.* zijn steun betuigen¹³⁹. Daarnaast publiceerde men uitvoerig over elke nieuwe wending in de zaak, maar ook vele steunbetuigingen aan het adres van Daels, “die op 14 augustus 1914 nog het Ridderkruis in de Leopoldorde had ontvangen”, werden afgedrukt¹⁴⁰. Bovendien stuurde men brieven naar o.a. de minister van Kunsten en Wetenschappen Hubert om professor Daels “recht aan te doen”. De rector van Gent had zelfs de regering gechanteerd: ofwel Daels buiten, ofwel hij buiten; als reactie legde de *V.O.S.* de ministers voor dat ook zij konden chanteren: “*moeten wij werkelijk al onze leden mobiliseren?*”¹⁴¹. Ook andere rechtszaken met een Vlaamse nasmaak die toen aan de gang waren, kregen aandacht in “*De V.O.S.*”, zoals de zaak van Maurits Geerardyn¹⁴² en die van Arthur Mulier, die lessen hadden bijgewoond in de vernederlandse Gentse universiteit tijdens de bezetting¹⁴³. Mulier was als enige afgestudeerd als doctor in de rechten aan de Von Bissinguniversiteit, met grote onderscheiding, maar verwierf vooral bekendheid door zijn optreden bij studentenbijeenkomsten, waarbij hij zijn medestudenten wou aanzetten tot meer ijver: zij moesten immers de nieuwe Vlaamse elite worden¹⁴⁴. Ook aan deze zaak was er een politiek kantje: Mulier, die politiek actief bleef, was een potentiële tegenkandidaat voor de West-Vlaamse gouverneur, die volgens de *V.O.S.* en andere Vlaamse kranten mee voor de tweede arrestatie had gezorgd¹⁴⁵. Dit aanvoelen werd aangewakkerd door de strafmaat: Mulier werd tot drie jaar gevangenis veroordeeld, maar vooral het verlies van zijn burgerrechten voor tien jaar toonde voor de *V.O.S.* de inbreng van zijn politieke tegenstanders aan¹⁴⁶. Bijgevolg riep de *Vlaamse oud-strijdersbond* de oud-strijders op om mee te stappen in de betoging van 23 april 1922 in Roeselare voor zijn vrijlating; de slagzin

¹³⁵ *V.O.S.*, 4, nr. 28 (16-07-1922), p. 1.

¹³⁶ *V.O.S.*, 4, nr. 29 (23-07-1922), p. 1.

¹³⁷ *V.O.S.*, 4, nr. 28 (16-07-1922), p. 1.

¹³⁸ *V.O.S.*, 4, nr. 29 (23-07-1922), p. 1.

¹³⁹ *V.O.S.*, 4, nr. 30 (30-07-1922), p. 1.

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 6.

¹⁴¹ *V.O.S.*, 4, nr. 30 (30-07-1922), p. 1.

¹⁴² *V.O.S.*, 2, nr. 46 (21-11-1920), p.1; *V.O.S.*, 2, nr. 48 (05-12-1920), p.1.

¹⁴³ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, pp. 120-121.

¹⁴⁴ *Geschiedenis van de faculteit rechtsgeleerdheid. Boek 1: 1817-1940*, in: <http://www.law.ugent.be/decaan/geschiedenis/1-hoofdstuk-4.html#_edn539>, geraadpleegd op 13-04-2009.

¹⁴⁵ Mulier was voordien al eens gearresteerd geweest en wegens gebrek aan bewijzen terug vrijgelaten (zie: *V.O.S.*, 4, nr. 18 (07-05-1922), p. 5.

¹⁴⁶ *V.O.S.*, 4, nr. 31 (06-08-1922), p. 1.

verwees naar het vermoede onrecht: “*twee maten en twee gewichten; twee daden en twee gezichten*” of: “*Eruit met allebei: Mulier uit 't gevang en de gouverneur uit de provincie!*”¹⁴⁷. Naar eigen zeggen waren er 15.000 betogers aanwezig¹⁴⁸; volgens “Het Kortrijkse Volk” was er een mentale kentering gekomen bij het West-Vlaamse volk door de zaak Mulier, “ondanks de stilte bij de Vlaamse burgerpers en de Vlaamse katholieken”¹⁴⁹. Ook “*De Tijd*” merkte deze omschakeling op: men diende te stoppen met het zoeken naar slachtoffers, naar ‘verraders’. De krant stelde dat het volk het beu was; de laatste processen hadden een gespannen sfeer nagelaten¹⁵⁰.

Nog belangrijker is echter het mechanisme dat hier en bij de vorige zaken gehanteerd werd. Naast spandoeken van de *V.O.S.* op de betoging met “*Algemeene Vlaamsche Amnestie!*” en “*Debeuckelaere en Mulier vrij!*” werden ook de slagzin: “*De Vlaamsche Oud-strijders vrij!*” meegedragen¹⁵¹. Nog schreef men dat amnestie moest verleend worden aan alle Vlaamse burgers en soldaten, die op basis van idealistische aangelegenheden vast zaten¹⁵²; hier is de harmonisatie meer subtiel, omdat het over activistische soldaten ging, maar niettemin werd de link naar andere veroordeelde oud-strijders wel gelegd. Men koppelde een eis die door de hele oud-strijderswereld (zie hoofdstuk IV) en daarbuiten werd aangehangen, aan een gecontesteerde, flamingantische eis; de *V.O.S.* maakte tegen 1923 geen onderscheid meer in hun amnestiecampagne tussen oud-strijders en politieke veroordeelden of beschuldigen, in tegenstelling tot de gebruikte hoofdstukopbouw in deze tekst¹⁵³. Er moet gezegd dat ook de politici soms verleid werden om het amnestiedebat voor activisten en oud-strijders tegen elkaar uit te spelen. Zo riep minister van Justitie Vandervelde zijn collega van landsverdediging Devèze op om de amnestiewet voor militairen zo breed mogelijk toe te passen en daarbuiten genademaatregelen en vervroegde invrijheidsstellingen toe te passen, opdat de publieke druk voor burgerlijke amnestie zou afnemen¹⁵⁴. Eén van de eersten die deze werkwijze inzag, was Fons Sevens (cf. infra), die in zijn blad “*De Witte Kaproen*” schreef dat de huidige Vlaamse beweging terug de activisten begon op te hemelen, terwijl het net die mensen waren geweest die volgens hem de hele Vlaamse beweging een slechte naam hadden bezorgd en de oud-strijders hiervoor misbruikten¹⁵⁵. De *F.N.C.-N.S.B.* nam vervolgens die stelling over: bij een wetsvoorstel voor amnestie voor oud-strijders (van Van Remoortel) stemden verschillende *V.O.S.*-volksvertegenwoordigers tegen. Volgens de *Fédération* was het de bedoeling van de *V.O.S.* om de oud-strijders nog langer en minstens tot het einde van het jaar in de gevangenis te houden, als dat zou kunnen helpen als reclame voor de vrijlating van de activisten¹⁵⁶. Men mocht de verraders niet op dezelfde lijn van de oud-strijders plaatsen¹⁵⁷.

¹⁴⁷ *V.O.S.*, 4, nr. 16 (23-04-1922), p. 1.

¹⁴⁸ *V.O.S.*, 4, nr. 17 (30-04-1922), p. 1.

¹⁴⁹ *V.O.S.*, 4, nr. 19 (14-05-1922), p. 3.

¹⁵⁰ *V.O.S.*, 4, nr. 38 (24-09-1922), p. 2.

¹⁵¹ *V.O.S.*, 4, nr. 17 (30-04-1922), p. 1.

¹⁵² *V.O.S.*, 4, nr. 45 (12-11-1922), p. 1.

¹⁵³ Zie ook: *V.O.S.*, 5, nr. 40 (07-10-1923), p. 1.

¹⁵⁴ V. Massin en X. Rousseau, “Épilogue ou fausse sortie? L'impossible liquidation de la question incivique”, in: X. Rousseaux en L. van Ypersele, eds., *op. cit.*, pp. 160-161.

¹⁵⁵ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 6 (29-02-1920), p. 1.

¹⁵⁶ *Het Strijdersblad*, 3, nr. 16 (17-04-1921), p. 2.

¹⁵⁷ *Het Strijdersblad*, 3, nr. 11 (13-03-1921), p. 2.

Die omschakeling van een twijfelend afwijzen van het activisme naar een sympathie voor politiek veroordeelde flaminganten binnen de *V.O.S.* verkreeg geen steun van de andere oud-strijdersverenigingen. De Vlaamse concurrent voor de *V.O.S.*, de *N.S.B.*, verloochende ‘gevaarlijke’ Vlaamse eisen, met uiteraard op de eerste plaats het activisme. Zijn Franstalige tegenhanger, de *F.N.C.*, steunde de activistenjager Wullus (beter bekend onder de naam Rüdiger), die verzamelingen van oorlogsdocumenten uitbracht, die sommige personen in een ‘zwart’ daglicht plaatste, waaronder Adiel Debeuckelaere en andere vossenprominenten¹⁵⁸. De auteur, wiens vader gefusilleerd was door de Duitsers in de Leuvense chaos van 1914, had de Duitse oorlogsarchieven uitgepluisd, gesponsord door overheidsgeld¹⁵⁹. Het feit dat de legerleiding verschillende werken van deze auteur gekocht had voor de kazernebibliotheken, zorgde voor strubbelingen; toenmalig minister van Landsverdediging Devèze werd er over aangesproken en zei dat de soldaten de ware aard van het activisme mochten weten, tot grote ontsteltenis van de *V.O.S.* en andere Vlaamse groepen. Belangrijk is ook dat het bekendste werk van Wullus/Rüdiger *Heldenhulde* door het slijkt haalde¹⁶⁰. Door deze consternatie moest Devèze uiteindelijk op zijn beslissing terugkomen; de boeken werden niet toegelaten in de militaire bibliotheken¹⁶¹.

Om de oud-strijderswereld, exclusief de *V.O.S.*, en hun reactie tegen de amnestie-eis beter voor te stellen wordt hier de vergelijking gemaakt met de rest van de publieke opinie, aan de hand van een werk over de repressie van de collaboratie na de Eerste Wereldoorlog, onder de redactie van Xavier Rousseaux en Laurence van Ypersele, waarbij de onderzoekers zich baseren op Waalse en Brusselse kranten¹⁶².

België kwam uit de oorlog met twee belangrijke tendensen met name de verheerlijking van de “Morts pour la Patrie” (cf. supra en hoofdstuk III) en...de jacht op de “slechte Belgen”. Na vier lange jaren van ontbering was wraak dan ook het meest logische gevoel, dat daadwerkelijk de bevolking toen beheerste¹⁶³. De oud-strijders zouden zich inschrijven in deze hetze tegenover incivieke elementen. De bevolking had immers, ondanks de ontberingen, een “patriottische afstand” proberen te bewaren t.o.v. de vijand; in volle bezetting trachtte men bijvoorbeeld nog de Belgische feestdag te vieren¹⁶⁴. Samen met het IJzerleger hadden ze dus in hun ogen de bezetter verslagen, en met hen hun aanhangers. Het land was echter geruïneerd; de slachtoffers wilden compensatie. Met de vijand op de vlucht richtte men zich uiteraard naar de eigen verraders. Industriëlen, journalisten, politici enz. die zich hadden verrijkt of voor de vijand hadden gewerkt, werden gefixeerd¹⁶⁵. Het geciteerde werk richt zich op Franstalig België, maar net hetzelfde kan gezegd worden voor Vlaanderen; zelfs nog vóór de Wapenstilstand werden huizen van activistische prominenten in brand

¹⁵⁸ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 34 (12-09-1920), p. 1.

¹⁵⁹ L. Wils, *Frans Van Cauwelaert afgewezen door koning Albert I: een tijdbom onder België*, Antwerpen, Houtekiet, 2003, p. 97.

¹⁶⁰ *V.O.S.* 5, nr. 19 (13-05-1923), p. 1.

¹⁶¹ *V.O.S.* 5, nr. 23 (10-06-1923), p. 1.

¹⁶² X. Rousseaux en L. van Ypersele, eds., *La Patrie crie vengeance! La Répression des “inciviques” belges au sortir de la guerre 1914-1918*, Brussel, Le Cri, 2008.

¹⁶³ X. Rousseaux en L. van Ypersele, eds., *op. cit.*, p. 8.

¹⁶⁴ X. Rousseaux en L. van Ypersele, “La Grande Guerre comme contexte”, in: X. Rousseaux en L. van Ypersele, eds., *op. cit.*, p. 27.

¹⁶⁵ *Ibidem*, pp. 30-31.

gestoken. Wanneer de Vlaamse soldaten terugkwamen, waren ze geschokt door de Vlaamsvijandigheid¹⁶⁶.

Kenmerkend voor naoorlogse periodes¹⁶⁷ kwam er bovendien al snel een amnestiewet (van 28 augustus 1919) die overtredingen vóór 4 augustus 1919 gepleegd, uitwiste. Veelvuldige moordenaars die tijdens de repressie (al dan niet vermeende) collaborateurs om het leven hadden gebracht, zagen hun straf gereduceerd worden tot een absoluut minimum¹⁶⁸. Ondanks deze excessen geloofde de bevolking aanvankelijk wel in de overheidsrepressie door de justitiediensten; de juridische aanpak, die in principe van start ging na de volkswoede, kwam echter volgens de pers en de oud-strijders veel te langzaam op gang: al snel raakten de ‘anciens combattants’ geagiteerd. Minister van Justitie, Vandervelde, moest het dan ook in de dagbladen ontgelden¹⁶⁹.

De rechtsgang vorderde dan misschien niet snel genoeg voor sommigen; de rechtvaardigheid was ook zoek. Dat willekeur troef was, blijkt uit het volgende stuk. Advocaat, volksvertegenwoordiger en oud-strijder William Van Remoortel reageerde op een artikel uit “*Le Combattant*”, waarin de *A.N.C.* de advocatuur had opgeroepen verraders niet te verdedigen. Van Remoortel was het hier niet mee eens, aangezien er op die manier onschuldigen achter de tralies zouden belanden. Een anonieme klacht indienen, zo merkte hij op, was vaak voldoende om een veroordeling op te lopen, door de heisa die er rond ‘verraad’ hing. Bovendien dienden ook de zwaarste misdadigers een advocaat te krijgen, zodat hun schuld zou kunnen worden aangetoond, stelde hij. De *A.N.C.* bleef bij haar standpunt en trachtte zelfs Van Remoortel zelf in het hoekje van profiteurs en deserteurs te duwen, want hij had “*meer eer verdiend voor het uitsteken van zijn hand naar ongelukkigen dan voor zijn inspanningen aan het front*”¹⁷⁰. Dit artikel was één van de weinigen waar er tegenstemmen in werden vermeld; de oud-strijders volgden de mainstream: het algemeen gevoel van wraak. Wanneer de Franstalige oud-strijdersbladen en dagbladen naast elkaar gelegd worden, zijn er duidelijke overeenkomsten in de gehanteerde discursieve elementen en strategieën.

De gebruikte woordenschat vertoonde grote gelijkens. Steevast werd ‘zuivering’, ‘grand coup de balai’, ‘grote kuis’ e.d. gebruikt om naar de repressie te verwijzen. Een deel van de Belgische bevolking had zich bevuild; de natie diende gezuiverd te worden en diende haar reinheid terug te verwerven. Verraders waren onzuiver, onrein, onwaardig... er waren genoeg uitdrukkingen voor handen, maar toch hield men vast aan deze beperkte terminologie die verwees naar het herstellen van de “nationale hygiëne”, het idee van de grote schoonmaak of geneeskundige ingrepen¹⁷¹. Kopstukken werden dan weer wel met de meest uiteenlopende, haatdragende bewoordingen begroet; ‘verrader’, ‘Judas’, ‘profiteur’ of meer specifiek ‘flamingoboche’, ‘aKtivist’, ‘aKtiboche’, waardoor men Duitsers en de “slechte Belgen” liet

¹⁶⁶ L. Wils, *Flamenpolitik en aktivisme*, Leuven, Davidsfonds, 1974, p. 240.

¹⁶⁷ Ook na de Tweede Wereldoorlog kwam er al snel een besluitwet (in september ’45) die amnestie verleende aan alle vergeldingsacties tot 41 dagen na de Bevrijding (zie: P. Lagrou, “Verzet en naoorlogse politiek”, in: L. Huyse, *De democratie heruitgevonden*, Leuven, Van Halewyck, 1995, p. 49, 52).

¹⁶⁸ X. Rousseaux en L. van Ypersele, “Les violances populaires”, in: X. Rousseaux en L. van Ypersele, eds., *op. cit.*, p. 55.

¹⁶⁹ L. van Ypersele, “La justice au miroir de l’opinion: lenteur et impunité”, in: X. Rousseaux en L. van Ypersele, eds., *op. cit.*, pp. 89-90.

¹⁷⁰ *Le Combattant*, 1, nr. 5 (20-08-1919), p. 2.

¹⁷¹ L. van Ypersele, “Questions de vocabulaire”, in: X. Rousseaux en L. van Ypersele, eds., *op. cit.*, p. 171.

samengaan, kwamen veelvuldig voor in de toenmalige Franstalige periodieken¹⁷²; de oud-strijdersbladen vormden hierop geen uitzondering. Dit laatste mechanisme wijst op een ander fenomeen dat hier optrad: de collaborateurs waren geen ‘echte Belgen’ meer. Mensen met natuurlijke banden met Duitsers werden al snel vereenzelvigd met de bezetter, maar ook verraders werden zo beschouwd. Men sloot hen van het Belgische volk uit; de Belgische identiteit werd verscherpt¹⁷³.

Een veel gehoord discours in het vragen naar repressie is de link met verraad tegenover “nos grands morts” en de Beschaving waarvoor men gevochten had. Men deinsde er niet voor terug om te pas en te onpas deze beladen terminologie te hanteren. Zo schreef “*De Witte Kaproen*”: “en wij, overlevenden, hebben voor groote plicht naar den zucht, naar den kreet *Gerechtigheid die uit de graven onze Helden opstijgt, te luisteren*”¹⁷⁴. Onmiddellijk werd de lijn doorgetrokken: het waren deze schuldigen, deze verraders die medeverantwoordelijk waren voor de moord op 40.000 Belgen; men moest streng optreden of men was medeplichtig. Dit vuur werd door de oud-strijders zelf aangewakkerd. Zo afficheerde de Luikse afdeling van de *F.N.C.*: “*On fait un fraternel holocauste*”¹⁷⁵: *40.000 soldats sont morts pour la Patrie. Les soldats vous font confiance, l’heure est Grave, la Patrie des bons citoyens attend votre justice*¹⁷⁶. “Morts pour la Patrie...”; de cirkel is dan ook compleet en de vergelijking tot in het symbolische, tot in het abstracte doorgetrokken. Het hele idee van de burgerlijke verrader die de eigen soldaten in de rug had geschoten, wordt op deze manier opgebouwd. Bovendien werd deze retoriek versterkt door diegenen die soortgelijke taal niet hanteerden of de repressie als te streng afdeden, zelf af te doen als verraders; volgens o.m. “*La Libre Belgique*” hadden ze niet geleden tijdens de oorlog. Mildheid was uit den boze¹⁷⁷. Dit systeem zien we voortdurend in de geschiedenis terugkomen: er wordt een eigen geïdealiseerd beeld gecreëerd en tegelijkertijd wordt er een karikatuur van de Ander geschetst. Men giet deze gedachten vervolgens in een mythe; wie zich hiertegen durft te verzetten, pleegt heiligschennis en wordt zelf voor ketter uitgescholden. Deze reactie is des te heviger naarmate het fenomeen waarover de mythe handelt, meer recent is¹⁷⁸.

De herinnering aan de helden van de IJzer en de burgerlijke martelaren werd zelfs toegepast op verdachten, die ‘slechts’ handel met de vijand gedreven hadden...¹⁷⁹

Men was het dan weer wel eens over de strenge veroordeling die economische collaborateurs verdienen¹⁸⁰. Deze werden gerepresenteerd als het spiegelbeeld van dé oud-strijder, die de verdediging tegen aanvallen op het Vaderland vertegenwoordigden; even is het beeld van de eenheidsmentaliteit terug aan de orde. In tegenstelling tot bovenstaande hardnekkige

¹⁷² *Ibidem*, p. 172.

¹⁷³ L. van Ypersele, “La figure de l’incivique ou la trahison de la Patrie”, in: X. Rousseaux en L. van Ypersele, eds., *op. cit.*, p. 199.

¹⁷⁴ *Het Strijdersblad*, 3, nr. 46 (13-11-1921), p. 4.

¹⁷⁵ Merk op welke impact het gebruik van dit woord heeft op de moderne lezer, terwijl in 1920 de beladenheid van deze term nog niet zo intens was.

¹⁷⁶ L. Van Ypersele, “L’appel à la mémoire et ses dérives”, in: X. Rousseaux en L. van Ypersele, eds., *op. cit.*, pp. 147-149.

¹⁷⁷ *Idem*.

¹⁷⁸ L. Wils, *op. cit.*, p. 7.

¹⁷⁹ L. Van Ypersele, *art. cit.*, p. 152.

¹⁸⁰ Zie o.a. *Het Strijdersblad*, 2, nr. 19 (30-05-1920), p. 1.

afkeuring van de politieke collaborateurs zou immers ook de *Vlaamse Oud-strijdersbond* in dit discours meestappen: deze verraders waren immers geen idealisten, maar louter profiteurs. De hele Vlaamse Beweging zou bij uitbreiding geen begrip opbrengen voor deze personen; het flamingantisme steunde – in tegenstelling tot wat in de Franstalige pers werd gehoord – dus zeker niet elke collaborateur. Deze mensen hadden met de vijand meegewerkt omwille van puur winstbejag en net zoals alle andere Belgen, volgden de Vlamingen en dus ook de *V.O.S.* hier het repressiediscours: “*de enigen die niet van amnestie mochten genieten waren verraders uit winstbejag*”¹⁸¹. Meer nog, de oud-strijdersverenigingen maakten zelfs ruzie over wie het meeste had verwezenlijkt in de strijd tegen de economische verraders. Zo was de *F.N.C.-N.S.B.* verbolgen over het feit dat de *V.O.S.* het aandurfde te beweren evenveel gedaan te hebben op dit vlak¹⁸². De terminologie hierboven verwoord, werd ook op economische collaborateurs toegepast: ‘les accapareurs’ waren niet gewoon mensen die zich verrijkt hadden, maar individuen die het Vaderland verraden hadden¹⁸³. Spoedig kregen ze de naam “zeepbaronnen/barons de zeep” mee¹⁸⁴, volgens Van Ypersele vooral in het Brusselse gebruikt¹⁸⁵; in de regio van Verviers gebruikte men dan meer het woord ‘pudding’¹⁸⁶. Andermaal gingen hier het morele aspect en discours hand in hand met materiële motieven. Telkenmale een project voor vergoeding aan oud-strijders werd afgekaatst door de regering of een minister op basis van de lege schatkist als gevolg van de financiële crisis, verwees de pers naar de hoge oorlogswinsten; de oorlogspofiteurs hadden nog steeds teveel fondsen in handen, verworven “op de kap van de gewone burger”. De belasting op de oorlogswinsten bracht anderzijds al snel anderhalf miljoen fr. op¹⁸⁷. Er was overigens veel woede, vooral bij de ‘patriottische’ industriëlen, dat men slechts de winsten belaste en niet veel harder optrad tegen oorlogspofiteurs¹⁸⁸. Op die manier breidde men de “*La dette sacrée*” (zie hoofdstuk II) verder uit: het “*Journal des Combattants*” stelde dat men de oud-strijders (geldelijk) diende te belonen door oorlogspofiteurs hardhandig aan te pakken en hen daar te raken waar hun dat het meeste pijn deed: hun beurs¹⁸⁹. Het geld was volgens hen immers nodig om de oud-strijdersdotatie te kunnen betalen¹⁹⁰; de belasting op de successierechten bleek immers niet veel op te brengen: amper 50 miljoen, zodat het twintig jaar zou duren vooraleer men alle veteranen zou kunnen uitbetalen. In principe kreeg het Fonds geld van de belastingen op de oorlogswinsten, maar de rijkste ‘profiteurs’ waren naar het buitenland gevlucht en hadden hun fortuin meegenomen, zodat vele boetes onbetaald bleven. De oplossing volgens de veteranen

¹⁸¹ *V.O.S.*, 5, 40 (07-10-1923), p. 1.

¹⁸² *Het Strijdersblad*, 2, nr. 36 (26-09-1920), p.1.

¹⁸³ L. van Ypersele, “La figure de l’incivique ou la trahison de la Patrie”, in: X. Rousseaux en L. van Ypersele, eds., *op. cit.*, p. 196.

¹⁸⁴ *Le Combattant*, 1, nr. 4 (20-07-1919), p. 3; *Journal des Combattants*, 1, nr. 8 (24-08-1919), p. 1; *Journal des Combattants*, 1, nr. 11 (14-09-1919), p. 1.

¹⁸⁵ Door het gebruik ervan in nationale kranten zal naar alle waarschijnlijkheid de toepassing van deze benoeming niet beperkt gebleven zijn tot Brussel en omstreken, waar de oorsprong ligt in elk geval wel in deze regio; L. van Ypersele, “Questions de vocabulaire”, in: X. Rousseaux en L. van Ypersele, eds., *op. cit.*, p. 172.

¹⁸⁶ *Ibidem*, p. 172.

¹⁸⁷ *V.O.S.* 4, nr. 7 (19-02-1922), p. 3.

¹⁸⁸ T. Lemoine en X. Rousseaux, “La force du droit. Bricolage législatif et réorganisation judiciaire”, in: X. Rousseaux en L. van Ypersele, eds., *op. cit.*, p. 84.

¹⁸⁹ *Journal des Combattants*, 1, nr. 15 (12-10-1919), p. 2.

¹⁹⁰ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 35 (19-09-1920), p. 1.

leek eerst hen te arresteren en de inning te monitoren¹⁹¹. Zelfs bij gezagsgetrouwe Belgen, zoals de oud-officieren van de *A.O.C.*, kon eenzelfde gemor gehoord worden: toen de premier hun in 1920 vertelde rekening te houden met de financiële toestand van het land, was hun reactie: “*Pourrait-on savoir la somme globale des indemnités allouées aux fonctionnaires de l’Etat et le nombre de ces fonctionnaires?*”; er was zagezegd geen geld: “*Et les millions des accapareurs?*”¹⁹².

De *Fédération Nationale des Combattants* opende als eerste oud-strijdersvereniging het vuur op de profiteurs en sjacheraars, en de vermeende traagheid waarmee justitie het probleem aanpakte¹⁹³. Net als in andere gelijkstalige kranten riepen de Franstalige oud-strijdersbladen op tot een strengere aanpak: de rijken schenen te ontsnappen aan de gerechtigheid. Naar analogie met “*La Libre Belgique*”, “*La Nation Belge*” en “*Le Peuple*”¹⁹⁴ publiceerden de “*Journal des Combattants*” enz. ook opiniestukken en open lezersbrieven waarin dit standpunt terug te vinden was. Volgens Van Yperseles onderzoek ging het in deze bijdrages vooral over de ‘accapareurs’ en het minste over de activisten¹⁹⁵. Eenzelfde balans kunnen we opmaken voor de andere oud-strijderskranten: er kunnen genoeg voorbeelden gegeven worden van artikels gewijd aan de economische collaborateurs, terwijl het activisme minder aan bod komt.

Binnen het oud-strijdersveld mocht de *A.N.C.* dan wel andere idealen hebben dan andere, meer progressieve groepen, ook zij wilden oorlogsprofiteurs en economische collaborateurs hard aangepakt zien worden; oorlogswinsten moesten terugvloeien naar vaderlandslievende en behoeftige oud-strijders en oorlogsslachtoffers¹⁹⁶; men vroeg “*la confiscation des bénéfices des accapareurs au profit des Soldats, des Veuves et des Orphelins*”. Men diende zo snel mogelijk de miljoenen van de accapareurs aan te spreken; zij paradeerden nu door de straten met hun oneerlijk verworven goud¹⁹⁷. In hun tijdschrift vertoonde de groep een typisch element uit het oud-strijdersdiscours (zie Hoofdstuk I): de drang om zelf de situatie aan te pakken. “*La Guerre aux Accapareurs*”: men vond dat het werk niet stopte bij het louter aanwijzen van de schuldigen, men moest ook actief meewerken aan het ter verantwoording roepen van deze mensen¹⁹⁸. Maar het kon ook veel directer: “*L’or des accapareurs est rougi du sang des soldats, il doit être confisqué. Sommes-nous préparés à une nouvelle guerre?*”¹⁹⁹. En de *A.N.C.* ging effectief ook een stap verder dan de andere bladen door lijsten te publiceren van o.a. handelaars die rum en cognac verkochten in grote hoeveelheden aan voorbijtrekkende Duitse troepen met als opruiend opschrift: “*Quelles mesures a-t-on prises pour que le châtement retombe sur les têtes qui se sont tournées amicalement du côté de l’ennemi?*”²⁰⁰. Dat deze praktijken wel degelijk tot gevolgen leidden en dat eigenaars deze

¹⁹¹ *Het Strijdersblad*, 3, nr. 7 (13-02-1921), p. 1.

¹⁹² *Le Vétéran*, 2, nr. 5 (01-03-1920), p. 35.

¹⁹³ L. van Ypersele, “La justice au miroir de l’opinion: lenteur et impunité”, in: X. Rousseaux en L. van Ypersele, eds., *La Patrie crie vengeance! La Répression des “inciviques” belges au sortir de la guerre 1914-1918*, Brussel, Le Cri, 2008, p. 92.

¹⁹⁴ *Ibidem*, p. 95.

¹⁹⁵ *Ibidem*, p. 96.

¹⁹⁶ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 146.

¹⁹⁷ *Le Combattant*, 1, nr. 4 (20 juli 1919), p. 2; *Le Combattant Belge – Liberté, Justice, Humanité*, 1, nr. 5 (24-09-1919), p. 1.

¹⁹⁸ *Le Combattant Belge*, 1, nr. 3 (10-09-1919), p. 2.

¹⁹⁹ *Le Combattant Belge – Liberté, Justice, Humanité*, 1, nr. 8 (15-10-1919), p. 1.

²⁰⁰ *Le Combattant Belge – Liberté, Justice, Humanité*, 1, nr. 10 (29-10-1919), p. 1.

zwartmakingen vreesden, bewees een artikel, waarin een brief werd gepubliceerd van een eigenaar van een brouwerij, die toevallig dezelfde naam had als die van een brouwerij die enkele weken voordien werd gepubliceerd in de rij namen van ‘accapareurs’. Ze wilden zich distantiëren van deze praktijk en onderstreepten dat zijzelf onder sekwester waren geplaatst tijdens de oorlog²⁰¹. Daarnaast publiceerde “*Le Combattant*” de namen van de mensen die verdacht werden en voorgeleid werden voor de rechtbank van Bergen en Verviers op verdenking van economische collaboratie; “*La Dernière Heure*” had hun dit al voorgedaan voor het land van Herve²⁰².

Terecht merkt Van Ypersele tevens op dat de personen altijd meer gewag maken van persoonlijk leed dat ze zelf ondergaan hebben tijdens de oorlog, dan van de wandaden van de beschuldigde. Wraakgevoelens vinden dan ook vaak hun oorsprong in persoonlijke smart. Het feit dat burgers en soldaten zo geleden hadden, rechtvaardigde in hun ogen het oproepen tot gerechtigheid, zelfs al hadden ze niets met de zaak te maken²⁰³.

Bij louter discours bleef het echter niet; onder impuls van oud-strijders werden groepen, de zogenaamde “Comités Justice”, opgericht om dossiers in te leiden tegen vermeende profiteurs. Zo had men bijv. *Justice et Châtiment* en de *Witte Kaproenen*²⁰⁴ van Fons Sevens in Gent²⁰⁵. De man was voor de oorlog een strenge voorstander geweest in de strijd voor de vernederlandsing van Gent; zijn invloed in deze zaak ebde misschien weg, maar zijn openbare aanwezigheid onderstreepte hij toch via debatten tegen de activisten, via zijn Comité Justitia²⁰⁶.

Hier was er geen sprake van de laksheid zoals men die naar eigen zeggen zag bij de juridische diensten; men vertolkte in elk geval een harde lijn. De oorsprong van deze drukkingsorganisaties lag in Verviers, waar volksvertegenwoordiger Léon Colleaux de strijd aanging met de groot-industrieel Coppée; deze laatste handelde in Henegouwen en Luxemburg in steenkool en leverde eveneens aan de Duitse troepen, maar werd hiervoor al snel weer vrijgelaten. Ondanks verschillende processen zouden vader en zoon Coppée nooit schuldig bevonden worden, wat voor velen het toonbeeld was dat de grote vissen, met veel geld, met rust gelaten werden²⁰⁷. In het Comité van Verviers waren de *Association des ex-prisonniers politiques*, de *Section des invalides et mutilés de guerre* en andere lokale

²⁰¹ *Le Combattant Belge*, 1, nr. 13 (19-11-1919), p. 1.

²⁰² *Le Combattant Belge*, 1, nr. 17 (17-12-1919), p. 1.

²⁰³ L. Van Ypersele, “L’appel à la mémoire et ses dérives”, in: X. Rousseaux en L. van Ypersele, eds., *op. cit.*, p. 150, 152.

²⁰⁴ De naam die Sevens koos, is gebaseerd op de veertiende-eeuwse Gentse Witte Kaproenen, die in 1379 een opstand ontketenden tegen Lodewijk Van Male, graaf van Vlaanderen (zie: S. Vincké, *Werkgroep De Witte Kaproenen (1967-1985) en Werkgroep Arbeid (1972-1989). Een progressieve poging tot het beëindigen van de historische dichotomie Vlaams-Links*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 2003 (promotors: G. Deneckere en B. De Wever), in: <
[http://www.ethesis.net/witte_kaproenen/witte_kaproenen_hfst_2.htm#2.3.%20Naamgeving:%20De%20historische%20Witte%20Kaproenen](http://www.ethesis.net/witte_kaproenen/witte_kaproenen_hfst_2.htm#2.3.%20Naamgeving:%20De%20historische%20Witte%20Kaproenen%20geraadpleegd%20op%2017-12-2008)>, geraadpleegd op 17-12-2008).

²⁰⁵ C.-P. Gyssels, *op. cit.*, p. 82.

²⁰⁶ X. Rousseaux en L. van Ypersele, eds., *op. cit.*, p.427: volgens de auteurs had hij geen invloed meer na de oorlog. Dat dit een foutief aanvoelen is, tonen de artikels in o.a. “*Het Strijdersblad*”. Hij zou bovendien een sterke getuigenis tegen Borms op zijn proces houden en trad in een polemiek met De Pillecijn (“*De Standaard*”) in zijn tijdschrift “*De Witte Kaproen*” (zie: L. Wils, *Frans Van Cauwelaert afgewezen door koning Albert I: een tijdbom onder België*, Antwerpen, Houtekiet, 2003, pp. 24-25).

²⁰⁷ L. van Ypersele, “La justice au miroir de l’opinion: lenteur et impunité”, in: X. Rousseaux en L. van Ypersele, eds., *op.cit.*, pp. 98-99.

organisaties verenigd. Spoedig volgden er gelijkgestemde genootschappen. De *F.N.C.-N.S.B.* speelde hierin een belangrijke rol; haar leden zetelden zeer vaak in de comités en bewerkstelligden bovendien de oprichting van nieuwe takken. “*La Nation Belge*” bejubelde de oud-strijdersorganisatie voor haar optreden en haar invloed in het dossier²⁰⁸. Daarnaast besteedden de “*Journal des Combattants*” en “*Het Strijdersblad*” uitermate veel aandacht aan de repressie en de comités. In het Nederlandstalig blad kreeg Sevens steeds het woord; de *N.S.B.* had immers mee de oprichting van het Gentse comité ondersteund. Daarnaast waren er nog andere vaderlandslievende organisaties, zoals *Pro Patria* (vereniging van gedeporteerden), actief; ook de *V.O.S.* streed in Gent mee²⁰⁹. Er werden eveneens regelmatig artikels overgenomen uit zijn blad “*De Witte Kaproen*”, toch een belangrijk opinieblad en drukkingsmiddel in de “strijd tegen de woekeraars”²¹⁰. Hoewel de *V.O.S.* lid was, ontstond er naar aanleiding van de verkiezingen van 1920 een polemiek tussen de “*V.O.S.*” en “*De Witte Kaproen*”, aangezien de *V.O.S.* volgens deze laatste neigde naar de *Frontpartij*, die amnestie i.p.v. straf vroeg voor activisten, waar volgens Sevens ook heel wat woekeraars tussen zaten²¹¹.

De oud-strijders kwamen in de onderzochte periode ook op straat, weliswaar minder dan vanaf 1923; al in 1919 uitten de burgers en veteranen van Rochefort hun woede omwille van de vroege vrijlating van een verrader-handelaar; op verschillende andere plaatsen zouden soortgelijke praktijken toegepast worden bij de vervroegde invrijheidsstelling van veroordeelde collaborateurs²¹². “*Ons België*” berichtte over een lokale oud-strijdersbetoging in Namen naar aanleiding van de vrijspraak van burgemeester Flawinne, die beschuldigd was van heulen met de vijand²¹³.

In de praktijk zien we dat tot 1924 de overheidsrepressie eigenlijk mild gebleken was; nog tijdens de oorlog hadden de activisten hun aanhang gewaarschuwd voor een harde bestraffing, maar niemand werd terechtgesteld²¹⁴. Bovendien volgden er in de loop van de jaren '20 talrijke genadebesluiten en uitdoevingsprocedures zodat men de facto al kon spreken van amnestie. Zo had men gratie en invrijheidsstellingen kwistig bedeed²¹⁵. In 1921 overwoog Vandervelde genademaatregelen, hoewel amnestie voor deze minister van Justitie nog onbespreekbaar was; zijn antwoord op de vraag naar amnestie is legendarisch: “*Vingt mille fois non!*”²¹⁶. Intussen werden echter wel al veel activisten vrijgelaten, zodat in 1923 enkel Borms nog in de gevangenis zat, die elke vrijlating weigerde²¹⁷. Het Parlement had ook nog in januari 1921 gediscuteerd over een mogelijke amnestieverlening voor journalisten,

²⁰⁸ *Ibidem*, pp. 92-93.

²⁰⁹ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 23 (27-06-1920), p. 1.

²¹⁰ O.a. *Het Strijdersblad*, 3, nr. 3 (16-01-1921), p. 1; *Het Strijdersblad*, 3, nr. 7 (13-02-1921), p. 1.

²¹¹ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 33 (05-09-1920), p. 1.

²¹² L. van Ypersele, *art. cit.*, pp. 96-97.

²¹³ *Het Strijdersblad*, 2, nr. 11 (04-04-1920), p. 2.

²¹⁴ L. Vandeweyer, “De activisten”, in: *Catalogus Tentoonstelling. 1918. De kanonnen zwijgen: opnieuw vrede?*, Brussel, ARA, 2008, s.p.

²¹⁵ Zie bijlage 3

²¹⁶ R. De Schrijver et al., eds., *op. cit.*, p. 275.

²¹⁷ B. De Wever, “Amnestie”, in: G. Leemans, e.d., *op. cit.*, p. 172.

onderwijzers en lagere ambtenaren, die een administratieve sanctie hadden opgelopen; de Franstalige publieke opinie kelderde echter dit voorstel²¹⁸.

Hoe gaat het verder met de amnestiekwestie na 1923 en welke positie namen de oud-strijders in het debat in?

De *V.O.S.* hield gelijke tred met de Vlaamse Beweging op het vlak van de amnestie; we hebben al gezien dat ook de Vlaamse oud-strijders van mei tot augustus 1922 in de ban waren van de processen van Daels, Mulier en Debeuckelaere; de flamingantische beweging begon deze te zien als het toonbeeld van de weigering van de Belgische staat om gelijkheid tussen de Vlamingen en Walen in te stellen. Vooral het proces van Debeuckelaere zorgde voor de nodige reactie; Van Cauwelaert stelde: “*Dat’s prachtig, de weerslag op onze Vlaamse opinie zal uitstekend zijn*”²¹⁹. Het zou het startsein blijken te zijn voor een flamingantische campagne voor amnestie, die het hele Interbellum zou duren. Er waren twee elementen die handig konden worden gebruikt ter verdediging van hun standpunt: als men de lijn van Wilson doortrok, hadden de activisten louter gehandeld in functie van het zelfbeschikkingsrecht; het was de Belgische staat die schuld trof, zo werd in het flamingantische kamp gesteld. Bovendien werd de legitimiteit van de repressiebesluitwetten van Le Havre, niet goedgekeurd door het Parlement, in vraag gesteld, aangezien de oorlogstijd voorbij was²²⁰. De Vlaamse Beweging zou zo genade en amnestie voor het activisme beginnen vragen. Men hoefde zelfs geen overtuigd flamingant te zijn om na enkele vredesjaren ook voor amnestie te opteren: sommige Vlamingen die tijdens de bezetting loyaal gebleven waren, zouden pesterijen of erger meemaken van ‘echte’ patriotten. Op die manier stelde men zich al snel vragen over de gerechtvaardigheid van de repressie: was deze wel correct geweest? Velen hadden zich bovendien ook amper kunnen verdedigen. Bovendien waren de grootste verraders de dans ontsprongen²²¹. Tegen 1928 zou amnestie de belangrijkste eis van de Vlaamse Beweging geworden zijn²²² en ook binnen de *Vlaamse Oud-strijdersbond*. Vanuit de ‘nieuwe’ *V.O.S.*, niet langer onder Verduyn, zou de politieke amnestie²²³ voortgetrokken worden. Vrijwel onmiddellijk na de bestuurswissel in 1924 stelde het hoofdbestuur dat het activisme het logische gevolg geweest was van jarenlang onrecht²²⁴. In 1926 nam het *Vlaamse Oud-strijdersverbond* het initiatief in de amnestieactie; ze organiseerden een grote Bormsbetoging naar de Leuvense gevangenis, maar uit vrees voor rellen werden deze door de bevoegde burgemeester verboden²²⁵. In de zomer van 1927 zou de *V.O.S.*, omwille van zijn pacifistische en antimilitaristische wending, afstand nemen van militante Vlaams-nationalisten zoals Hermans, maar de amnestievraag bleef. Vanaf het Borms-incident eind 1928, waarbij deze activist die nog steeds opgesloten zat een

²¹⁸ V. Massin en X. Rousseau, *art. cit.*, p. 160.

²¹⁹ L. Wils, *Frans Van Cauwelaert afgewezen door koning Albert I: een tijdbom onder België*, Antwerpen, Houtekiet, 2003, p. 118.

²²⁰ *Ibidem*, p. 225.

²²¹ R. De Schrijver et al., eds., *op. cit.*, p. 273.

²²² *Ibidem*, p. 279.

²²³ Merk op dat binnen de Vlaamse Beweging men nog steeds geen goed woord in de mond nam voor de economische collaborateurs.

²²⁴ W. Van Geert, *op. cit.*, p. 188.

²²⁵ R. De Schrijver et al., eds., *op. cit.*, p. 277.

tussenverkiezing won, zullen minimalisten en maximalisten echter de handen in elkaar slaan om amnestie te verkrijgen²²⁶. Was Verduyn aan het hoofd gebleven, had het waarschijnlijk niet zo'n wending genomen; zo had hij kort voor de voorzitterswissel in 1924 dr. Depla, een bij verstek veroordeelde activist, nog trachten te overhalen om vanuit zijn vluchtplaats in Nederland terug te keren en zich te laten berechten, tot woede van de fronters²²⁷.

Ondertussen werd de amnestiekwestie ook door andere partijen dan de Vlaamse oud-strijders onder de loep genomen: de wetgevende en uitvoerende macht begonnen in dezelfde richting te kijken. Hoewel de eerste wetsvoorstellen voor amnestie voor politieke veroordeelden uit juli 1924²²⁸ en december 1926 (Van Cauwelaert) stammen, duurde het wel tot 1928 vooraleer hier daadwerkelijk naar gekeken werd. In 1926 waren wel nog aanvragen tot herziening van vonnissen van de activisten herbekeken door de minister en de substituut van de Procureur des Koning, Decoster. Van de 426 ingediende dossiers, werden er 300 aanvragen onderzocht²²⁹. De eerste wet die het pad naar amnestie effende, kwam er door minister van Justitie Jaspas; hij had op 19 september een wetsvoorstel ingediend, de zogenaamde 'uitdovingswet', waarbij er eigenlijk gratie werd verleend. Ballingen mochten terugkomen en gevangenen werden vrijgelaten, maar van amnestie was geen sprake. Naar analogie met de amnestie voor militaire misdaden konden veroordeelden van politieke misdaden wel hun burgerrechten herwinnen via een speciale commissie. De goedkeuring van deze wet volgde begin 1929, hoewel het tumult erover bleef voortduren²³⁰. Drie dagen later zou overigens het Borms-incident (cf. supra) plaatsvinden; de man zat dus wel nog in de gevangenis, tot 17 januari 1929, wanneer separatistische krachten de regering angst begonnen in te boezemen²³¹. Op 26 april 1927 nog had de *V.O.S.* een eis tot algemene, onmiddellijk en onvoorwaardelijke amnestie laten verspreiden in de pers; de 'uitdovingswet' was derhalve niet verregaand genoeg, naar hun mening²³².

Niettemin had koning Albert I oud-strijders er van kunnen weerhouden om zich massaal op deze kwestie te storten, hoewel in 1928 nationalistische oud-strijders zich toch al waagden aan tegenbetogingen; de vorst legde al zijn morele macht in de weegschaal om erger te voorkomen. Ook in 1929 waren het veteranen die een tegenmacht wilden vormen voor de parades voor Borms, georganiseerd door de *Frontpartij*²³³. Had het van de Koning afgehangen, was er nooit amnestie gekomen voor de activisten; in zijn redevoering naar aanleiding van de heropening van het Parlement in '18 had hij amnestie uitgesloten: "*Voor de drijfverijen van hen, die op het pijnlijke uur dat de toekomst van het Land in gevaar was, tot doel hadden het heelemaal ten val te brengen, is geen amnestie denkelijk...*"²³⁴. Toch waren het wel symbolische data, verbonden met het vorstenhuis en zijn land, die telkens voor toegevingen zorgden: via Koninklijke arresten werd er collectieve genade verleend ter

²²⁶ G. Provoost, *op. cit.*, pp. 49-51, p. 60.

²²⁷ W. Van Geert, *op. cit.*, pp. 75-76.

²²⁸ De aanleiding tot het mislukken van dit voorstel was de vrijlating van de van economische collaboratie beschuldigde baron Coppée in juni (R. De Schrijver et al., eds., *op. cit.*, p. 276).

²²⁹ V. Massin en X. Rousseau, *art. cit.*, p. 161.

²³⁰ G. Deneckere, *art. cit.*, pp. 279-280.

²³¹ V. Massin en X. Rousseau, *art. cit.*, p. 164.

²³² W. Van Geert, *op. cit.*, p. 107.

²³³ G. Deneckere, *art. cit.*, pp. 282-284.

²³⁴ *Documents Parlementaires (1918-1919)*, 22-11-1918, p. 10.

gelegenheid van het Honderdjarig Bestaan van België, het overlijden van koning Albert (23 februari 1934) en de troonbestijging van Leopold III (4 april 1934). Naar alle waarschijnlijkheid waren het wel enkel de incivieken uit de tweede rang die hier konden van profiteren²³⁵.

De regering moest in '33 naar aanleiding van een nieuwe amnestiekwestie het bijna bekopen; de regering de Broqueville wou de tuchtstraffen herzien, aan veroordeelde ambtenaren. Na uitvoerig oud-strijdersprotest, herstelde de koning de rust binnen de regering door een brief openbaar te maken. Het belangrijkste wapenfeit was de betoging eind '33 van de Fraternelen, nationalistische oud-strijdergroeperingen die verenigd waren in de U.F.A.C.²³⁶, en die de neutrale zone op een betoging in december schonden²³⁷.

Vanaf het overlijden van de vorst in 1935 gingen er meer en meer stemmen op binnen het *Vlaamse Oud-Strijdersverbond* om de Vlaamse problematiek aan te pakken; op dat moment waren er nog steeds 5.250 oud-strijders die uitgesloten waren van amnestie en geen dotatie hadden ontvangen. In november 1936 zouden de politici de voorzet geven; er kwam een amnestieontwerp waarbij gestrafte activisten hun burgerrechten terug zouden verwerven²³⁸. De politieke situatie was ook helemaal gekanteld, met een verkiezingsoverwinning van het V.N.V. dat amnestie als strijdpunt lanceerde, daarin gesteund door de groep rond *De Standaard*, *Nieuw-Vlaanderen*, de *Katholieke Actie*,...²³⁹. De Fraternelen of de Verbroederings van het veldleger kondigden een betoging op 2 mei 1937 aan, nog voor de stemming over het voorstel. Opmerkelijk is dat ook de *F.N.C.* en de invalidenorganisatie *Fédération Nationale des Invalides (F.N.I.)*²⁴⁰ de kant van de nationalisten kozen. Volgens Provoost kwam dit vooral door jaloezie: de *F.N.C.-N.S.B* konden het moeilijk verkroppen dat niet zij, maar wel de *V.O.S.* later bij de koning geroepen werd, en dit alles in het kader van de concurrentieslag tussen de verenigingen onderling²⁴¹. De *V.O.S.* besloot om op 23 mei een tegenbetoging te organiseren, voor amnestie, ondanks een verbod van de Brusselse burgemeester Max. Door aandringen van de minister van Binnenlandse Zaken werd er enkele dagen voor de vastgelegde datum toestemming verkregen²⁴². Het zou de enige echt gróte betoging voor amnestie zijn, uit het Interbellum. Afhankelijk van de bron meldden de kranten tussen de 12.000, 20.000, 50.000 tot een dubbel aantal betogers. Acties en betogingen volgden elkaar in 1937 op. De tegenbetogingen, in totaal 32, werden allemaal door patriottische oud-strijdersverenigingen georganiseerd; uit vorm van protest en verontwaardiging omdat Leopold III de amnestiewet wou ondertekenen, legden ze hun decoraties af; de Waalse beweging hield zich afzijdig. Vooral de nationalistische betoging van 23 juni 1937 zorgde voor tumult; de

²³⁵ V. Massin en X. Rousseau, *art. cit.*, pp. 167-168.

²³⁶ Of de *Union des Fraternelles de l'Armée de la Campagne*, een nog meer naar extreem-rechts neigende organisatie waren de Vuurkruisen, naar de onderscheiding die Albert I uitreikte vanaf '32, voor 'de dappersten'. (Zie: G. Deneckere, *art. cit.*, p. 285).

²³⁷ R. De Schrijver et al., eds., *op. cit.*, p. 280.

²³⁸ G. Provoost, *op. cit.*, p. 110; G. Deneckere, *art. cit.*, p. 284, W. Van Geert, *op. cit.*, p. 107. Toen de wet er uiteindelijk doorkwam, besloot men wel geldboetes en schadevergoedingen niet terug te betalen (R. De Schrijver et al., eds., *op. cit.*, p. 272).

²³⁹ W. Van Geert, *op. cit.*, p. 108.

²⁴⁰ Deze organisatie hield zich doorgaans geheel buiten elk maatschappelijk debat, tenzij het de invaliden aanbelangde.

²⁴¹ G. Provoost, *op. cit.*, p. 112; de verdeeldheid tussen de bonden onderling zou dus in de loop van de jaren alleen maar toenemen.

²⁴² V. Massin en X. Rousseau, *art. cit.*, p. 166.

neutrale zone, waar een wettelijk verbod tot betoging geldt, werd overschreden. Omdat de onrust bleef aanhouden, ontbood koning Leopold III, die door de Vuurkruisen was beschimpt, op 29 juni afgevaardigden van alle organisaties – voor- of tegenstander van amnestie – om hen op te roepen de amnestiewet te respecteren. Hierdoor verstomde het nationalistische gemor al snel²⁴³. Op de bijeenkomst, die uiteindelijk op 2 juli 1937 doorging, ontving Leopold II de voorzitters van de 10 belangrijkste oud-strijdersverenigingen; tegelijkertijd stelde hij een amnestiewet voor, die verregaand was: verklikkers, spionnen en economische collaborateurs zouden automatisch geamnestiseerd worden²⁴⁴. Op 13 juni 1938 verscheen er een wet die alle veroordelingen schrapte en de veroordeelden hun kiesrecht teruggaf, terwijl ter dood veroordeelden zich nog niet verkiesbaar konden stellen²⁴⁵. Net zoals alle voorgaande (en volgende) amnestiewetten zou deze echter ook uitzonderingen bevatten, die de reikwijdte van de wet inkortte²⁴⁶. Er waren dus nog enkele strijdpunten aanwezig. Nog op 3 juli 1938 hield de *V.O.S.* in Gent een massale betoging²⁴⁷.

Een laatste crisis, veroorzaakt door amnestieperikelen, zien we in 1939, aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog. De activist dr. Martens, geamnestieerd door eerdere wetten, was aangesteld als lid van de Vlaamse Academie voor Geneeskunde; als gevolg van protest onder de nationalistische oud-strijders brak het debat ook los in het Parlement. Uiteindelijk zou Spaak het ontslag van zijn regering aanbieden²⁴⁸.

De periode 1918-1923 laat ons een sterke eenheid zien op het vlak van natiegevoel: het is ontgensprekelijk zo dat het ‘slachtoffer’-land België, waarvoor men gestreden had, de ultieme afgod werd. De amnestiecasus leert ons dat er een praktisch kantje aanzat: landsverraders met op de eerste plaats de economische collaborateurs, moesten het ontgelden en mee instaan voor de kosten die ze mee veroorzaakt hadden: het dotatievraagstuk, het stokpaardje van de anciens combattants (zie hoofdstuk II), zou eensklaps kunnen worden opgelost. Deze ‘accapareurs’ werden als het spiegelbeeld van de oud-strijders afgeschilderd: laf, profiterend, egoïstisch,...; de klassenjustitie had hen in de ogen van de veteranen teveel gespaard. Maar er was toch ook een band ontstaan met het Vaderland. De vele slachtoffers die er gevallen waren, mochten niet tevergeefs hun bloed vergoten hebben. Nu België was blijven voortbestaan, wilde men de nationale eenheid ook behouden, die verpersoonlijkt werd door koning Albert. Het aura dat de vorst met zich meedroeg, straalde af op zijn soldaten; door hem te eren, verwierf men zelf als oud-strijder meer aanzien, wat uiteindelijk – zoals hoofdstuk III aantoonde - een belangrijke doelstelling was, ook om materiële eisen (hoofdstuk II) en niet-materiële eisen (hoofdstuk IV) te onderbouwen. Bijgevolg droegen de oud-strijdersverenigingen hem een warm hart toe. We spreken hier nu wel over de oud-strijders maar ook de maatschappij sloot de vorst in zijn armen, en met hem zijn manschappen. **Men**

²⁴³ G. Provoost, *op. cit.*, pp. 111-112; G. Deneckere, *op. cit.*, pp. 298-300, p. 305, 310; B. De Wever, “Amnestie”, in: G. Leemans, e.d., *op. cit.*, p. 172.

²⁴⁴ V. Massin en X. Rousseau, *art. cit.*, p. 167.

²⁴⁵ W. Van Geert, *op. cit.*, p. 108.

²⁴⁶ R. De Schrijver et al., eds., *op. cit.*, p. 272.

²⁴⁷ G. Provoost, *op. cit.*, p. 114.

²⁴⁸ G. Deneckere, *art. cit.*, p. 319, 321.

kan gerust spreken over een hoogtepunt van het Belgisch-nationalisme; trouw aan vaderland en vorst werd een onderdeel van de oud-strijdersidentiteit.

Hetzelfde kan gezegd worden van de affiniteit die de Vlaamse Oud-Strijdersbond toonde tegenover zijn koning; hoewel men onderdeel was van de Vlaamse Beweging bleven zij trouw aan hun opperste legeraanvoerder. Er was sprake van een dubbele nationalistische affiniteit: zowel Vlaanderen als het Belgenland werden geëerd. De oud-strijders noemden zichzelf dan wel Vlaams of Belgisch, in wezen botsten deze twee niet tot de overgangsjaren 1922-1923.

Koning Albert I zou echter mee aan de basis liggen van de radicalisering binnen de Vlaamse Beweging, richting een sterk Vlaams-nationalisme. Hardnekkig werd elke Vlaamse eis tegengewerkt, zodat uiteindelijk ook het Vlaamse Oud-Strijdersverbond, dat de golven binnen de Beweging volgde, stilaan haar Vlaamse identiteit naar voren begon te schuiven. **De uiteindelijke botsing tussen de nationalistische identiteiten kwam er met de repressie van het activisme**; andere vormen van collaboratie werden door de hele Belgische bevolking, inclusief de flaminganten, scherp veroordeeld. Aan Franstalige kant was er een duidelijke afkeer, maar in Vlaanderen zouden de aanhangers van de Vlaamse Beweging vanaf het midden van de jaren '20 de politieke collaborateurs beginnen zien als martelaren voor de Vlaamse zaak. Terwijl de activisten door andere verenigingen werden uitgespuwd, brak de *V.O.S.* met de rest van de oud-strijderswereld. Ironisch genoeg was het dezelfde Koning-Ridder die grote betogingen voor amnestie tegenhield; na zijn dood zou echter de bom barsten en zouden flaminganten, met de *V.O.S.* op kop, en patriottische oud-strijdersgroepen en organisaties het tegen elkaar opnemen. In 1937 zouden de activisten dan toch hun zonden zien vergeven worden, bij wet. Terwijl de *V.O.S.* zijn slag binnen haalde, kunnen we stellen dat de andere verenigingen dan toch het onderspit moesten delven. **De amnestiekwestie had elke band met België voor de Vlaamse oud-strijders verbroken; de eenheid onder de oud-strijders was in de praktijk, maar zelfs theoretisch niet meer bestaande.**

Besluit

De oorlog was voor alle tijdgenoten een mijlpaal in hun leven; er veranderde heel wat: niet alleen het uitzicht van het economisch en politiek landschap wijzigde, maar ook elk individu op zich hield herinneringen over aan 1914-1918. In het bijzonder had de oorlogservaring een grote impact op de levenswandel van de oud-strijders uit de ‘Grote’ Oorlog. Uiteindelijk werden de veteranen in de loop van 1919 gedemobiliseerd en konden ze met een beperkte soldij naar huis keren.

In hun eigen gemeentes zouden zij opgewacht en geëerd worden door de lokale bevolking; men omarmde zijn ‘helden’ en huldigde hen bij hun intocht. Jaarlijks zouden ze herdacht worden op 11 november, met centraal aandacht voor de roemrijke slachtoffers: elk dorp kende wel haar gesneuvelden. Plaatselijke monumenten herdachten deze opoffering.

De vraag die hier centraal staat, focust zich meer op het landelijk niveau. Er werd gekeken naar de nationale oud-strijdersbonden om na te gaan hoe de oud-strijders hun plaats zochten in de Belgische maatschappij tot 1924.

Vertrekpunt was het oud-strijdersdiscours, dat ik uit de oud-strijderstijdschriften heb gehaald, en vooral de oud-strijdersidentiteit. De veteranen projecteerden een reeks bewonderenswaardige karakteristieken op de groep, waarbij de eenheidsgedachte als belangrijkste basisconcept werd gehanteerd. Het was namelijk van groot belang dat men zich voorstelde als één blok, waardoor dat men in belangrijke debatten een extra troef in handen zou hebben. Men slaagde hier ook in, wat opmerkelijk is aangezien binnen de oud-strijderswereld zelf er lustig op werd gediscussieerd tussen de verschillende verenigingen; de *F.N.C.-N.S.B.* vocht een echte concurrentieslag uit met de *Vlaamse Oud-Strijdersbond*. In feite was die eenheidsgedachte niet het belangrijkste element binnen de sociale identiteit dat hier aan bod gekomen is: belangrijker was het idee dat men een voorbeeldfunctie vervulde, door hun opofferingszin en vooral het verdedigen van de burgerlijke waarden. Men creëerde een zelfbeeld van altruïsme, met echter een hidden agenda: door te benadrukken dat men zichzelf in de strijd had geworpen voor het vaderland en vooral voor de burgerbevolking, zorgde men indirect voor een in te lossen schuld, een “dette sacrée”, voor de maatschappij. Van hieruit vertrokken dan de verschillende eisen en claims.

Een essentieel onderdeel in het beantwoorden van de centrale probleemstelling leunt heel sterk aan bij deze identiteit en het verdedigen of versterken hiervan. Men zocht namelijk het heldendiscours, dat men verkondigde om aanzien te verwerven, ook aanvaard en vooral overgenomen te zien worden door de bevolking. De mate waarin ze hierin slaagden, is eigenlijk al deels een antwoord op de vraag wat de maatschappelijke positie van de oud-strijders zou zijn en hoeveel aanzien ze zouden verwerven.

Vanuit het idee dat men België verdedigd had, extrapoleerde men ook het idee dat ze rechten hadden. Velen hadden financiële bijstand nodig, maar de onderstroom was toch dat men het recht had om materiële eisen te stellen, die hen zouden compenseren voor de zelfopoffering die ze vier jaar lang aan de dag gelegd hadden. Men zocht compensatie, geen beloning, hoewel cynici het verschil hiertussen in vraag zouden kunnen stellen. Het probleem was dat de schatkist na de Wapenstilstand zwaar onder druk stond en deze druk niet afnam, ondanks de Duitse herstelbetalingen die lichter uitvielen dan gehoopt. Bijgevolg zouden de oud-strijders vooral op papier genoegdoening krijgen, aangezien de verkregen bedragen ver onder het eisenpakket bleven; de campagne die men had gevoerd voor 10.000 frank aan dotatie zou uiteindelijk tot een vijfde teruggebracht worden. De Parlementsbezetting toonde echter wel aan dat de oud-strijders hun materiële erkenning zouden verdedigen en de date van de besluitvorming geven ook aan dat de parlementariërs en regeringsleden hier niet ongevoelig voor waren. De administratieve rompslomp zorgde evenwel voor zulke vertragingen dat de eigenlijk financiële bijstand pas na de crisisjaren in de juiste handen terecht kwam. Dit kan echter niet gezegd worden voor de oorlogsinvaliden: België bleek gul te zijn voor deze oorlogsslachtoffers én –helden bij uitstek. De bonden sprongen mee op de kar om het onderste uit de kan te halen.

In een ander dossier zou men eveneens “jusqu’au bout” gaan, namelijk voor de amnestieverlening aan veroordeelde oud-strijders (op basis van militaire misdaden). Hier trok men uiteindelijk aan ‘t kortste eind, omdat uiteindelijk de oud-strijderswereld duidelijk verdeeld was over deze kwestie. Dit vormt meteen ook een ideaal voorbeeld om aan te tonen dat de eenheid, die de veteranen zelf vooropstelden, in de realiteit slechts zelden werd bereikt. Vooral deserteurs hadden volgens sommige oud-strijders hun status van helden bevuild, maar toch vroegen de grootste oud-strijdersverenigingen amnestie. In hun ogen diende er respect te zijn voor elke veteraan, zodat ze op die manier hun drang naar een betere maatschappelijke positie en symbolische erkenning konden verstevigen. Niettemin zou er slechts geleidelijk amnestie toegestaan worden; hier dient echter wel nogmaals opgemerkt te worden dat het over een zeer klein aantal mensen ging en bovendien was de repressie binnen het legerapparaat in België veel milder geweest dan bij onze burens.

Een ander element dat in het voordeel van de oud-strijders werkte, was de identificatie van de oud-strijders met België en vooral dan koning Albert I. Er was duidelijk een patriottische en Belgisch-nationalistische cultus binnen de naoorlogse maatschappij, die afstraalde op de troepen van de vorst. Zelf zouden de oud-strijders ook hun steun betuigen aan de koning en hun inzet tijdens de oorlog had hun vaderlandsliefde, volgens eigen bronnen, al bewezen. Vanuit dat standpunt zou men zeer scherp de pogingen tot burgerlijke amnestieverlening veroordelen. Ook hier vertoonde echter de “esprit combattant” meerdere, verschillende invullingen: de *Vlaamse Oud-Strijdersbond* gaf namelijk ook haar liefde te kennen voor Vlaanderen, naast de bewezen en blijvende trouw aan België. Dat laatste kwam echter op de helling te staan in de periode 1922-1923, zodat na deze overgangperiode de barsten in de oud-strijderseenheid, die we al zagen in andere dossiers een breuk werden: de *V.O.S.* volgde de Vlaamse Beweging in haar eis tot burgerlijke amnestie voor activisten. In de jaren ’30 zou de verenging oog in oog komen te staan met hun vroegere ‘kameraden’.

Het is dus helemaal geen sinecure om een pasklaar antwoord te bieden op de vraag **welke maatschappelijke plaats de oud-strijders zouden verwerven**. Ze gingen zelf op zoek naar een betere maatschappelijke positie en ijverden voor een symbolische erkenning, die ze in zekere zin zouden krijgen. Binnen de lokale maatschappij zouden de oud-strijders ontegensprekelijk een groot aanzien genieten; ze kregen er de status van een **morele elite**, die ze zelf nagestreefd hadden. Vele dorpen en kleine provinciesteden hadden hun eigen afdeling van grote veteranenbonden, met op de eerste plaats de *V.O.S.*, vooral in Vlaanderen, en de *F.N.C.-N.S.B.*, die mee erkenning voor hun leden afdwongen. De dankbaarheid was bij de bevolking echter zo groot dat deze extra aanmoedigingen niet eens nodig waren. Het werk van Stéphanie Claisse duidde al de ijver aan waarmee men zich plaatselijk inzette om genoegdoening te schenken aan de anciens combattants¹.

Op nationaal vlak, het uiteindelijke onderzoeksniveau, kan men ook duidelijk dit gevoel terugvinden, maar er moeten nuances aangebracht worden. Het aanzien dat de veteranen genoten op lokaal niveau werd op louter symbolisch vlak duidelijk doorgetrokken. Hun daden en hún invulling van de oorlog kwamen in het middelpunt te staan bij de gedenkings- en herdenkingsceremonieën na de oorlog; het nationaal monument en de vele eretekens zouden hen erkennen als **dé helden van de Eerste Wereldoorlog**.

Maar in de andere dossiers waren de tegemoetkomingen duidelijk minder royaal. We kunnen besluiten dat er grenzen waren aan de erkentelijkheid door de Belgische maatschappij: de symbolische erkenning die de oud-strijders kregen, was uitgesproken, maar op materieel vlak en op het vlak van de amnestie deed de regering slechts beperkte toegevingen.

Wat waren die grenzen? Had de naoorlogse economische crisisperiode de beperkte tegemoetkomingen op materieel vlak in de hand gewerkt? Er kan duidelijk worden aangetoond dat de regeringsleden die voorstellen van de verenigingen afwezen, altijd de financiële situatie van de staat aanhaalden. De (symbolische) erkentelijkheid tegenover de oud-strijders was zeer groot, maar de problemen die de regering diende op te lossen overschaduwden vaak oud-strijdersclaims, ondanks het feit dat er wel degelijk een drang was hier werk van te maken. Die drang zou afnemen: **het maatschappelijk aanzien van de veteranen had zijn hoogtepunt vlak na de oorlog**. Het is ook daarom dat we bijvoorbeeld zien dat wetten die financiële compensaties dienden te regelen, voortdurend achterstand opliepen vanaf 1923 en de jaren nadien, en er eigenlijk nauwelijks impulsen kwamen van buiten de oud-strijderswereld om hier iets aan te doen. De jaren '30 bewijzen ook dat de oud-strijders veel van hun morele macht verloren waren: ondanks de grote betogingen tegen de amnestie, zouden ze het onderspit moeten delven. De *V.O.S.* haalde zijn slag thuis, maar men mag niet vergeten dat hun acties – hoewel ze het voortouw hierin namen- beperkt en gekaderd waren binnen de overkoepelende Vlaamse Beweging. **Men woog dus nauwelijks door op de politieke besluitvorming, tenzij het ging over debatten die strikt binnen de oud-strijderswereld thuis hoorden.**

¹ S. Claisse, *La mémoire de la guerre 1914-1918 à travers les monuments aux morts des communes d'Etalle, Habay, Léglise et Tintigny*, Brussel, ARA, 2002, Studies over de Eerste Wereldoorlog nr. 7.

En in de toekomst...?

Het is duidelijk dat een mooi omljnd antwoord niet tot de mogelijkheden behoort. Hebben we hiermee alle thema's gehad die behandeld worden in de oud-strijdersbladen en die primeerden in de oud-strijderswereld?

Neen, er blijven enkele zaken onaangeroerd. Zo ben ik niet verder ingegaan op de legerkwestie. De oud-strijders hadden namelijk een uitgesproken mening over militaire aangelegenheden. Over de dienstitijd zouden er binnen de naoorlogse maatschappij en dus ook de politieke wereld lange discussies ontstaan, waarbinnen de oud-strijders per bond een uitgesproken mening hadden. We hebben wel gezien dat sommige verenigingen positief dan wel negatief stonden tegenover het leger, wat ook meteen hun standpunt bepaalde tegenover Duitsland, op een tegenovergestelde manier. Wie voor een sterk leger was, was ook direct voor een gesloten en wantrouwige houding tegenover onze oosterburen. Ik ben hier niet verder op ingegaan omwille van twee redenen: de oud-strijders zouden vooral na 1923 zich focussen op de buitenlandse politiek van België en dus ook de positie van het leger. Bovendien kan ik verwijzen naar het werk van Provoost², die ook het standpunt van de oud-strijders verwoordt in zijn werk. Enkel over het oud-strijdersdiscours wordt niets gezegd, zodat er hier toch nog een mogelijkheid is tot verder onderzoek.

Andere minder voor de hand liggende onderzoekspistes in verband met de Belgische oud-strijders blijven ook open. De uitdaging ligt erin om de draad niet te verliezen in het spectrum van potentiële thema's. Een interessante vraag blijft de positie van de Belgische oud-strijders in de internationale context. Dit kan gaan over de vergelijking van het onderzoek dat hier gevoerd is, namelijk in hoeverre beschikten buitenlandse oud-strijders(organisaties) over een betere maatschappelijke positie en macht dan hun Belgische collega's, maar ook minder brede onderwerpen kunnen aan bod komen, bijv. het lidmaatschap van de Belgische verenigingen in de internationale oud-strijdersorganisaties. Maar de stellingname van de Belgische veteranen ten opzichte van buitenlandse politieke gebeurtenissen is ook interessant. De tijdschriften hadden ook aandacht voor de actualiteit, in binnen- maar ook zeker in het buitenland. Vaak nam men artikels uit andere kranten over, maar niet zelden formuleerde men daar ook commentaar bij die hun mening onderstreepte. Belgische oud-strijdersverenigingen organiseerden ook inzamelacties om bijvoorbeeld de kinderen te helpen in Rusland, die van de honger omkwamen tijdens de Russische burgeroorlog³.

De vergelijking tussen Belgische strijders uit de Eerste versus de Tweede Wereldoorlog geeft ook een vernieuwende kijk. Het was boeiend geweest om na te gaan in hoeverre er verschillen en gelijkenissen waren tussen de positie van de oud-strijder uit de Eerste Wereldoorlog en de verzetsstrijders uit de Tweede Wereldoorlog. Alain Colignon deed hier inmiddels al een eerste poging toe⁴.

² G. Provoost, *Vlaanderen en het militair-politiek beleid in België tussen de twee wereldoorlogen. Het Frans-Belgisch Militair Akkoord, Deel I*, Leuven, Davidfonds, 1976; voor de *V.O.S.* werd de kwestie al behandeld door W. Van Geert, *Het Verbond der Vlaamsche Oud-Strijders (1919-1945): stoffelijke belangen, Vlaams-nationalisme, antimilitarisme en collaboratie*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 2006 (promotor: B. De Wever).

³ *Journal des Combattants*, 4, nr. 7 (12-02-1922), p. 6; *Journal des Combattants*, 4, nr. 18 (30-04-1922), p. 6.

⁴ A. Colignon, *art. cit.*, pp. 115-141.

Besluit

Tijdens de oorlog hadden de soldaten zogenaamde oorlogsreligiositeit⁵. In hoeverre leefde deze verder bij de oud-strijders? De Belgische casus is nog niet behandeld.

Antoine Prost schreef voor Frankrijk ook een heel belangrijk werk, waar sowieso elementen inzitten die hier, maar ook in de Belgische historiografie over de oud-strijders nog ontbreken. In België ligt of lag de focus vooral op de verenigingen zelf, een vrij institutioneel onderzoek, maar ook hier is er een mogelijkheid tot uitbreiding. Zo is nog nooit bekeken, wat Antoine Prost wel deed⁶, hoe de sociale gelaagdheid binnen de oud-strijders of hun verenigingsleven eruitzag.

⁵ B. Ziemann, *op. cit.*, pp. 123-137; zie ook: S. Audoin-Rousseau en A. Becker, *1914-1918. Understanding the Great War*, Londen, Profile Books, 2002, pp. 114-134.

⁶ Zie voor een goede samenvatting van dit onderzoek: A. Prost, *Les Anciens Combattants 1914-1939*, Parijs, Gallimard-Julliard Collection Archives, 1977, pp. 210-219.

Bijlagen

BIJLAGE 1: OVERZICHT VAN DE OUD-STRIJDERSVERENIGINGEN EN HUN BIJHORENDE OUD-STRIJDERSBLADEN

Oud-strijdersvereniging	Bijhorend oud-strijdersblad
Fédération Nationale des Invalides et Mutilés de la Guerre (F.N.I.)	<i>L'Invalide Belge</i> (halfmaandelijks)
Fédération Nationale des Combattants (F.N.C.) - Nationale Strijdersbond (N.S.B.)	<i>Journal Des Combattants - Het Strijdersblad</i> (weekblad)
Vlaamse Oud-Strijdersbond (<i>V.O.S.</i>)	<i>V.O.S.</i> (weekblad)
Association Nationale des Combattants (A.N.C.)	<i>Le Combattant - De Strijder</i> , vervangen door <i>Le Combattant Belge</i> (maandblad)
Confédération Générale/Nationale des Combattants (C.G.C.)	<i>Lumière</i> (weekblad), vervangen door <i>Lumière et Vérité</i>
Confédération des Combattants Catholiques (C.C.C.)	Geen
Association Nationale des Combattants de Front (A.N.C.F.)	<i>La Belgique Ardente</i> (maandblad)
Socialistische Oud-Strijdersbond (S.O.S.) - Anciens Combattants Socialistes (A.C.S.)	enkel lokale bladen
Amicale des Officiers de la Campagne 14-18 (A.O.C.)	<i>Le Vétéran</i> (halfmaandelijks)
Le Jass (de vroegere F.N.C.-Brussel)	<i>Le Jass</i> , vervangen door <i>Le Front Unique</i> (weekblad)

BIJLAGE 2: INCIDENT VAN LA LOUVIÈRE

Dit onderdeel van onze Belgische geschiedenis kan niet ontbreken in een werk over de oud-strijders. Samen met de burgerlijke amnestiekwestie en de Parlementsbezetting zou dit voorval de veteranen in de historische annalen brengen.

Het incident van La Louvière was verbonden aan de diensttijdproblematiek; na de Wapenstilstand zou dit laatste al snel een politieke kwestie worden van het grootste belang. De socialisten zouden hier een strijdpunt van maken, nadat hun belangrijkste eisen, de opheffing van Artikel 310 en enkelvoudig algemeen stemrecht, ingewilligd waren; zij zouden een zes maanden dienst naar voren schuiven, echter tevergeefs. De partij en afgeleide organisaties zouden op die manier de antimilitaristische groepering bij uitstek worden¹. De socialistische oud-strijders hadden zich bijvoorbeeld vanaf 1920 ingeschreven in het antimilitarisme van de *Internationale des Anciens Combattants (I.A.C.)* onder leiding van Barbusse². In 1921 zou dit antimilitarisme de socialistische regeringsleden zuur opbreken.

Op 5 september 1921 werd er in La Louvière een studieweek gehouden over de industriële democratie, met als gastspreker Hendrik De Man. Bovendien werd de Duitser Sassenbach uitgenodigd, wat kwaad bloed zette bij de oud-strijdersgroepen, die besloten om tijdens de conferenties een betoging te organiseren. Deze kwam echter in botsing met de organiserende socialistische fractie van La Louvière. Volgens eigen zeggen werden de Belgische vlaggen van de oud-strijdersverenigingen in het gewoel door de socialisten verscheurd³. Als reactie hierop kwam er op 9 september een patriottische betoging in Morlanwelz, waarop men de uitwijzing van Sassenbach eiste⁴. *L'Union Nationale*, een verzameling van organisaties die zichzelf patriottisch noemden, had een brief gestuurd naar de premier met daarin de vraag geen Duitse vertegenwoordigers meer binnen België toe te laten. Men zou beledigd zijn door hun aanwezigheid⁵. Andere kranten hadden ook de kant gekozen van deze laatsten: "*Les Nouvelles*" schreef: "*Les Boches sont restés Boches*"; zodra ze konden, zouden de Duitsers, volgens de auteur, terug binnenvallen. "*Le XXe Siècle*" vermeldde dat men de oud-strijders had aangevallen en hun vlaggen gescheurd had, omdat ze Sassenbach uitgescholden hadden. De krant besloot dat het duidelijk was dat de socialisten de vernietiging van het vaderland beoogden. "*La Dernière Heure*" hield het bij een foto van de vlaggen, die op de grond lagen⁶. De *F.N.C.-N.S.B.* publiceerde in haar tijdschrift een artikel waarin men het treffen in La Louvière afkeurde; voorzitter Janne vond het nog veel te vroeg om een Duitser al binnen Belgische staatsgrenzen te brengen "*als de puinen nog rooken, als het bloed nog niets is uitgewischt, als weduwen en weezen nog wenen en onze stukgeschoten steden nog hulpeloos*

¹ G. Provoost, *Vlaanderen en het militair-politiek beleid in België tussen de twee wereldoorlogen. Het Frans-Belgisch Militair Akkoord, Deel I*, Leuven, Davidfonds, 1976p. 229.

² C.-P. Gyssels, *De oudstrijders in België na W.O. I: 1918-1923*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1985 (promotor: R. Van Eenoo), pp. 160-161.

³ R. Demoulin, « Militarisme et antimilitarisme en Belgique après la première guerre mondiale, l'affaire du fusil brisé », in: *Actes du 103e congrès national des sociétés savantes*, 1978, pp. 307-308.

⁴ R. Demoulin, « Militarisme et antimilitarisme en Belgique après la première guerre mondiale, l'affaire du fusil brisé », in: *Actes du 103e congrès national des sociétés savantes*, 1978, p. 309.

⁵ *La Nation Belge*, 09-09-1921.

⁶ *La Nation Belge*, 11-09-1921.

en gehavend staan...”. De vlaggen dienden zo snel mogelijk te worden hersteld⁷. Al snel werd er een comité opgericht, om geld in te zamelen voor de reparatie van de vaandels, die uiteindelijk op 2 oktober door de kabinetchef van Defensie aan de oud-strijdersafgevaardigden terug zouden overhandigd worden; de *F.N.I.* en *F.N.C.* hadden nochtans gehoopt dat minister Devèze zelf zou afzakken tot bij hen⁸. Naast voormelde groepen zou ook de *A.O.C.* afgevaardigden sturen⁹. Volgens *La Nation Belge* waren er 500 verenigingen aanwezig: “*Des milliers de patriotes belges ont vengé dimanche par une manifestation imposante l’insulte faite au drapeau national et aux anciens combattants par les amis du ‘kamerade’ Sassenbach*”¹⁰.

Op deze manier zien we een opsplitsing tussen de verschillende oud-strijdersgroepen. De *S.O.S.*, de *V.O.S.* en *Le Jass*, die hun afdelingen thuis hielden¹¹, getuigden van een afkeer voor het leger en militarisme, terwijl de *F.N.C.*, *F.N.I.* en *A.O.C.* hun voorkeur voor een sterk leger en een zwak Duitsland onder een laagje patriottisch vernis verschuilen. Dit onderscheid wordt nog duidelijk bij een tweede voorval.

De bovenstaande gebeurtenissen waren slechts de voorbode van wat later bekend zou worden onder de naam “l’affaire du fusil brisé”. Andermaal in La Louvière zou de plaatselijke afdeling van de *Socialistische Oud-strijders (S.O.S.)*, in dit geval een afgescheurde groep van de *F.N.C.*, op 16 oktober 1921 een optocht houden, gesteund door de *Jonge Wachten*, voor vrede, voor de “zes maanden dienst” en vooral ter ere van de inhuldiging van hun nieuwe vlag. Dit laatste schijnt onbelangrijk, ware het niet dat dit een rood vaandel was met als embleem een soldaat die zijn geweer breekt. Sprekers riepen op tot antimilitarisme en het internationalisme tegen de oorlog, volledig in de lijn van *I.A.C.* Het breekpunt was de aanwezigheid van minister van Openbare Werken Anseele, die van mening was dat er niks mis was met het logo, dat al in de 19de eeuw werd gebruikt als voorstelling voor antimilitarisme¹².

Zijn aanwezigheid was echter minister van Landsverdediging Devèze in het verkeerde keelgat geschoten. Hij stuurde bericht naar eerste minister Carton de Wiart en de koning dat hij niet meer in dezelfde regering als Anseele wilde zetelen¹³. Hij vroeg om het ontslag van dit regeringslid; anders zou Devèze zelf ontslag nemen¹⁴. De actie van Anseele getuigde volgens Devèze namelijk van antipatriottisme: het leek hem een oproep tot desertie tegenover de vijand. Met de laatste Duitse inval in het achterhoofd scheen het de minister niets meer dan een ondermijning van de nationale veiligheid¹⁵.

⁷ *Het Strijdersblad*, 3, nr. 38 (18-09-1921), p. 1.

⁸ R. Demoulin, « Militarisme et antimilitarisme en Belgique après la première guerre mondiale, l’affaire du fusil brisé », in: *Actes du 103e congrès national des sociétés savantes*, 1978, pp. 309-310.

⁹ *Le Vétérán*, 3, nr. 29(15-10-1921), p. 161.

¹⁰ *La Nation Belge*, 03-10-1921.

¹¹ Beide groepen zouden ook het manoeuvre van Devèze bekritisieren, de ene groep (*V.O.S.*) via hun tijdschrift, de andere (*Le Jass*) via parlamentslid Van Remoortel (cf. infra).

¹² R. Demoulin, « Militarisme et antimilitarisme en Belgique après la première guerre mondiale, l’affaire du fusil brisé », in: *Actes du 103e congrès national des sociétés savantes*, 1978, p. 312 ; G. Provoost, *op. cit.*, p. 200.

¹³ A.K.P., Privé-secretariaat Koning Albert I en Koningin Elisabeth, nr. 538: *Nota van Max-Léo Gérard, 17-10-1921 – Fusil Brisé*.

¹⁴ ARA, *Ministerraad van 19-10-1921*, pp. 2-3.

¹⁵ R. Demoulin, « Militarisme et antimilitarisme en Belgique après la première guerre mondiale, l’affaire du fusil brisé », in: *Actes du 103e congrès national des sociétés savantes*, 1978, p. 313.

Of dit zijn uiteindelijke drijfveer was of dat het zijn bedoeling was Anseele buiten spel te zetten, blijft onduidelijk; er kwam echter wel een (al dan niet verhoopte) reactie: eerste minister Carton de Wiart zou spoedig het ontslag van Anseele ontvangen. De andere socialistische ministers Vandervelde, Wauters en Destrée verklaarden zich solidair en gaven ook hun ministerspost op, waardoor de eenheidsregering ten einde kwam¹⁶. Anseele zou zich nog in de Kamer verdedigen: hij zei in La Louvière een toespraak te hebben gehouden, en een vlag – met een symbool dat al voor de oorlog circuleerde als symbool voor de algemene ontwapening – was door een oud-strijder aan andere oud-strijders overhandigd. Toch verklaarde ook de premier zich niet akkoord: er was in zijn ogen geen militarisme in België. Hij besloot om de regering op de been te houden en bedankte ook de socialistische ministers: ze hadden belangrijke knopen doorgehakt zoals de dienstjuitbreiding, afschaffing van Artikel 310, de talenkwestie, ... Zijn socialistische collega's hadden zelfs geholpen om extra belastingen in te voeren, om extra kosten te dekken¹⁷. Belangrijk is wel nog even te kijken naar de reactie van de socialisten zelf: zij hamerden erop dat het teken van “le fusil brisé” niet mocht worden beschouwd als antipatriottisch. Zij zagen het als een uithangbord voor de ontwapening en de internationale vrede. Dit was een streefdoel en op dit moment, zo zeiden de socialistische regeringsleden zelf, had men respect voor de dienstplicht en de nationale verdediging: het land moest tegen vreemde invallen verdedigd worden. Niettemin hadden ze wel meer vertrouwen in de Weimarrepubliek en leek zes maanden dienst hen meer dan genoeg¹⁸.

De *V.O.S.* had het vooral over de sluwheid van Devèze: als eindresultaat was hij er toch maar in geslaagd alle socialistische ministers uit de regering te krijgen¹⁹. Van Remoortel reageerde in het Parlement: hij zag de ontslagbrief van Devèze als propaganda. Iedereen wist namelijk goed genoeg dat de ministers die nu hun ontslag hadden gegeven, aan de vooravond van de verkiezingen, definitief hun post kwijt waren²⁰. Het hele Kamerdebat onttaarde in een eindeloze discussie waarin de ene fractie de andere uitschold²¹.

¹⁶ ARA, *Ministerraad van 19-10-1921*, pp. 2-3.

¹⁷ *Annales Parlementaires (1920-1921)*, zitting van 19-10-1921, pp. 2674-2675.

¹⁸ R. Demoulin, « Militarisme et antimilitarisme en Belgique après la première guerre mondiale, l'affaire du fusil brisé », in: *Actes du 103e congrès national des sociétés savantes*, 1978, p. 317.

¹⁹ *V.O.S.*, 4, nr. 8 (26-02-1922), p. 1.

²⁰ *Annales Parlementaires (1920-1921)*, zitting van 19-10-1921, p. 2676.

²¹ *Ibidem*, pp. 2676-2692.

BIJLAGE 3: OVERZICHT BURGERLIJKE AMNESTIE

Overzicht van de wettelijke maatregelen tegen de gevolgen van de repressie²²		
28 augustus 1919	Wet	Amnestie voor bepaalde inbreuken gepleegd tussen 4 augustus 1914 en 4 augustus 1919
8 november 1921	Koninklijk Besluit	Vermindering van straffen en boetes
26 november 1921	Koninklijk Besluit	Vermindering van straffen en boetes
12 maart 1921	Koninklijk Besluit	Collectieve genade
19 juli 1930	Koninklijk Besluit	Gratieverlening
23 februari 1934	Koninklijk Besluit	Vermindering van straffen
4 april 1934	Koninklijk Besluit	Vermindering van straffen
11 juni 1937	Wet	Amnestie voor misdaden en feiten gepleegd tussen 4 augustus 1914 en 4 augustus 1919

²² X. Rousseau en L. Van Ypersele, "Pratiques et représentations de la répression de l' "incivisme" en Belgique après la Première Guerre mondiale", in: S. Jaumain, A. Vrints, et al., *Une guerre totale? La Belgique dans la Première Guerre mondiale. Nouvelles tendances de la recherche historique*, Brussel, ARA, 2005, p. 459.

Afkortingen

- *A.C.S.: Anciens Combattants Socialistes*
- *A.K.P.: Archief van het Koninklijk Paleis (Brussel)*
- *A.N.C.: Association Nationale des Combattants*
- *A.N.C.F.: Association Nationale des Combattants de Front*
- *A.O.C.: Amicale des Officiers de la Campagne 14-18*
- *A.R.A.C.: Association Républicaine des Anciens Combattants*
- *ARA: Algemeen Rijksarchief (Brussel)*
- *C.C.C.: Confédération des Combattants Catholiques*
- *C.G.C.: Confédération Générale/Nationale des Combattants*
- *F.I.D.A.C.: Fédération Interalliée des Anciens Combattants*
- *F.N.C.: Fédération Nationale des Combattants*
- *F.N.I.: Fédération Nationale des Invalides et Mutilés de la Guerre*
- *I.A.C.: Internationale des Anciens Combattants*
- *K.B.: Koninklijk Besluit*
- *N.S.B.: Nationale Strijdersbond*
- *N.W.O.I.-O.N.I.G.: Nationaal Werk voor Oorlogsinvaliden - Oeuvre Nationale des Invalides de Guerre*
- *S.O.S.: Socialistische Oud-Strijdersbond*
- *U.F.A.C.: Union des Fraternelles de l'Armée de la Campagne*
- *V.O.S.: Vlaamse Oud-Strijdersbond*

Bibliografie

1. BRONNEN¹

Archief

Brussel, Archief van het Koninklijk Paleis

- Kabinet Albert I
 - 187 *Projet de création d'une médaille commémorative des journées de l'Yser en octobre 1914.*
 - 963 *Manifestation violente des anciens combattants (29-07-1920).*
- Privé-secretariaat Koning Albert I en Koningin Elisabeth
 - 278 *Le Roi, doit-il rester avec son armée? + L'Indemnité de Combat*
 - 804 *Invalides de Guerre. Correspondance. Visite de la Reine Elisabeth, doc. 1918-1932*
 - 538 *Nota van Max-Léo Gérard, 17-10-1921 – Fusil Brisé.*

Onuitgegeven bronnen

ARA (Brussel): *Ministerraadnotulen, 1918-1923*. De notulen kunnen ook geraadpleegd worden via de website van het Rijksarchief: <http://arrow.arch.be/ddd/chronolog.htm>.

Uitgegeven bronnen

Tijdschriften (bewaard in de Koninklijke Bibliotheek van België)

- *Journal des Combattants*, 1^e-5^e jaargang (1919-1923) - *Het Strijdersblad*, 1^e-5^e jaargang (1919-1923).
- *La Belgique Ardente*, 6^e jaargang (1923).
- *Le Combattant*, 1^e jaargang (1919).
- *Le Combattant Belg*, 1ste jaargang (1919).
- *Le Front Unique*, 1^e jaargang (1923).
- *L'Invalide Belge*, 3^e jaargang, nr. 1 (25-02-1919).

¹ De artikelen van de oud-strijderstijdschriften hadden vaak geen eigen titel, waardoor deze niet opgenomen is in de voetnoten doorheen de thesis. Bij de krantenartikelen uit die tijd, die bewaard werden in de archiefbestanden van het Archief van het Koninklijk Paleis, was dit al helemaal niet het geval, met uitzondering van het hoofdartikel.

Bibliografie

- *Le Jass*, 1e jaargang (1919); nr. 5 (16-11-1919) wordt bewaard in de Universiteitsbibliotheek van Gent.
- *Lumière*, 1e jaargang (1919).
- *Lumière et Vérité*, 1e jaargang, (1920).
- *Le Vétéran*, 1e-2e jaargang (1919-1920).
- *V.O.S.*, 4e-5e jaargang (1922-1923).

Werken

Annales Parlementaires, 1918-1923. Deze zijn ook raadpleegbaar via de website van de Kamer:
<http://www.dekamer.be/kvvcr/showpage.cfm?section=/cricra&language=nl&cfm=cricragen.cfm>.

DE PAEUW (L.). *La rééducation professionnelle des soldats mutilés et estropiés*. Paris / Port-Villez, Berger-Levrault, 1917.

DECLERCK (J.). *Histoire anecdotique de la Fédération Nationale des Combattants*. Brussel, 1920.

Documents Parlementaires, 1918-1923. Deze zijn ook raadpleegbaar via de website van de Kamer:
<http://www.lachambre.be/kvvcr/showpage.cfm?section=/flwb&language=nl&rightmenu=right&cfm=flwbgen.cfm>.

2. WERKEN

“Belgavox Concert lokt 35.000 bezoekers naar Atomium.” In: *Het Laatste Nieuws*, 18-05-2009.

BECK (A.). “De Ijzerbedevaarten.” In: LEEMANS (G.), e.d. *Vlamingen komt in massa*. Gent, Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, 1999, pp. 149-170.

BECKER (A.). *Les monuments aux morts. Patrimoine et mémoire de la Grande Guerre*. Parijs, Errance, 1988.

BLOK (A.). *Honour and Violence*. Cambridge, Polity Press, 2001.

BOIJEN (R.). “Het leger als smeltkroes van de natie?” In: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 3 (1997), pp. 35-70.

BRUBAKER (R.) en COOPER (F.). “Identity.” In: *Theory and Society*, 29, nr. 1 (februari 2000), pp. 1-47.

Bibliografie

- CLAISSE (S.) *La mémoire de la guerre 1914-1918 à travers les monuments aux morts des communes d'Etalle, Habay, Léglise et Tintigny*. Brussel, ARA, 2002, Studies over de Eerste Wereldoorlog nr. 7.
- CLAISSE (S.). "Pouvoir(s) et mémoire(s). L'Etat belge et les monuments aux morts de la Grande Guerre." In: JAUMAIN (S.), VRINTS (A.), et al., eds. *Une guerre totale? La Belgique dans la Première Guerre mondiale. Nouvelles tendances de la recherche historique*, Brussel, ARA, 2005, pp. 545-560.
- CLAISSE (S.). "Reconnaissance sociale et problèmes historiques." In: VAN YPERSELE (L.), ed. *Questions d'histoire contemporaine. Conflits, mémoires et identités*. Parijs, Presses Universitaires de France, 2006, pp. 103-132.
- COLIGNON (A.). "La Belgique, une patrie d'anciens combattants ?" In: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 3 (1997), pp. 114-141.
- COLIGNON (A.). *Les Anciens Combattants en Belgique francophone 1918-1940*. Luik, 1984.
- COPPIETERS (D.). *Ontstaan, evolutie en functie van soldaten- en oudstrijdersverenigingen, Temse: 1899 tot W.O.II*. Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1984.
- D'HOOGHE (V.) en VANDEN BOSCH (H.). "Collectief geheugen." In: *1918. De kanonnen zwijgen, opnieuw vrede? Catalogus van de gelijknamige tentoonstelling in het Algemeen Rijksarchief te Brussel van 4 november 2008 tot 28 februari 2009*. Brussel, ARA, 2008, s.p.
- D'HOOGHE (V.) en VANDEN BOSCH (H.). "De Soldaten." In: *1918. De kanonnen zwijgen, opnieuw vrede? Catalogus van de gelijknamige tentoonstelling in het Algemeen Rijksarchief te Brussel van 4 november 2008 tot 28 februari 2009*. Brussel, ARA, 2008, s.p.
- DE CROP (L.). *De acties voor amnestie in Vlaanderen, 1944-1976*. Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 2001 (promotor: prof. dr. B. De Wever).
- DE JONGHE (S.). *De visie van de Vlaamse politieke partijen op de monarchie in 2004*. Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 2005 (promotor: H. Reynaert).
- DE SCHAEFDRIJVER (S.). *De Grootte Oorlog. Het Koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Amsterdam/Antwerpen, Atlas, 1997.
- DE SCHRIJVER (R.), et al., eds. *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse beweging*. Tielt, Lannoo, 1998.
- DE VOS (L.) en LIERNEUX (P.). "Des mythes dans l'histoire militaire belge." In: VAN YPERSELE (L.), ed., *Imaginaires de guerre. L'histoire entre mythe et réalité*. Louvain-la-Neuve, Bruylant-Academia, 2003, pp. 91-108.
- DE VOS (L.), et al. *Belgische Militaire Geschiedenis aan de hand van documenten (1830-1990)*. Brussel, Koninklijke Militaire School, s.d.
- DE WEVER (B.) en VRINTS (A.). "Vlaams-nationalisme. Natievorming, ideologie en politieke stroming." In: SANDERS (L.) en DEVOS (C.) et al. *Politieke ideologieën in*

Bibliografie

Vlaanderen: liberalisme, socialisme, christendemocratie, Vlaams-nationalisme, ecologisme. Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 2008, pp. 321-379.

DE WEVER (B.). "Amnestie." In: LEEMANS (G.), e.d. *Vlamingen komt in massa.* Gent, Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, 1999, pp. 171-198.

DEMOULIN (R.). "Militarisme et antimilitarisme en Belgique après la première guerre mondiale, l'affaire du fusil brisé." In : *Actes du 103e congrès national des sociétés savantes*, 1978, pp. 305-322.

DENECKERE (G.). "Oudstrijders op de vuist in Brussel. Het amnestieconflict tijdens het interbellum." In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 25 (1994-1995), nrs. 3-4, pp. 273-327.

DUMOULIN (M.), et al. *Nieuwe Geschiedenis van België, deel 2: 1905-1950.* Tielt, Lannoo, 2006.

FINKELSTEIN (N.) *The Holocaust Industry: Reflections on the Exploitation of Jewish Suffering.* Londen/New York, Verso, 2000.

FOUILLOUX (E.). "Première Guerre mondiale et changement religieux en France." In: J.-J. Becker, *Histoire culturelle de la grande guerre*, Parijs, Armand Colin, 2005, pp. 115-124.

FRANÇOIS (A.). *La mentalité de l'ancien combattant de la Grande Guerre, en Belgique francophone.* Brussel (onuitgegeven licentiaatsverhandeling UCL), 1998.

FRIJHOFF (W.). "Identiteit en identiteitsbesef. De historicus en de spanning tussen verbeelding, benoeming en herkenning." In: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 108 (1992), nr. 4, pp. 614-634.

GYSSELS (C.-P.). *De oudstrijders in België na W.O. I: 1918-1923.* Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1985 (promotor: R. Van Eenoo).

HOGG (M. A.). "Social Identity Theory." In: Burke (P. J.). *Contemporary Social Psychological Theories.* Stanford, Stanford University Press, 2006, pp. 111-136.

HORNE (J.). "Verwerking-Rapport." In: JAUMAIN (S.), VRINTS (A.), et al., eds. *Une guerre totale? La Belgique dans la Première Guerre mondiale. Nouvelles tendances de la recherche historique*, Brussel, ARA, 2005, pp. 445-452.

HUYSE (L.) en DHONDT (S.). *Onverwerkt verleden. Collaboratie en repressie in België. 1942-1945.* Kritak, Leuven, 1991.

JACOBS (M.). *Zij, die vielen als helden... 1: Cultuurhistorische analyse van de oorlogsgedenktekens van de twee wereldoorlogen in West-Vlaanderen.* Brugge, Provinciale Dienst voor Cultuur West-Vlaanderen, 1995.

La reconstruction en Belgique après 1914. Brussel, Gemeentekrediet, 1985.

LAGROU (P.). "Verzet en naoorlogse politiek." In: HUYSE (L.) en HOFLACK (K.). *De democratie heruitgevonden.* Leuven, Van Halewyck, 1995, pp. 54-68.

Bibliografie

- LAGROU (P.). "Victims of Genocide and National Memory: Belgium, France and the Netherlands 1945-1965." In: *Past and Present*, nr. 197 (februari 1997), pp. 181-222.
- LAGROU (P.). *The Legacy of Nazi Occupation. Patriotic Memory and National Recovery in Western Europe, 1945-1965*. Cambridge, Cambridge University Press, 2000.
- LEMMENS (P.) *70 jaar V.O.S. Een geschiedkundig overzicht*. Diksmuide, Verbond V.O.S., 1991.
- LEMOINE (T.). "Culture(s) de guerre", évolution d'un concept." In: VAN YPERSELE (L.), ed. *Questions d'histoire contemporaine. Conflits, mémoires et identités*. Parijs, Presses Universitaires de France, 2006, pp. 133-148.
- LICATA (L.), KLEIN (O.) en VAN DER LINDEN (N.). "Sens commun et histoire. L'étude des représentations." In: VAN YPERSELE (L.), ed. *Questions d'histoire contemporaine. Conflits, mémoires et identités*. Parijs, Presses Universitaires de France, 2006, pp. 39-64.
- LUYKX (T.). *Politieke geschiedenis van België 1: van 1789 tot 1944*. Antwerpen, Kluwer, 1985.
- MAES (J.). "Het Belgisch Militair Gerecht tijdens de Eerste Wereldoorlog. Een portret van geëxecuteerden." In: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 16 (2005), pp 197-235.
- MAYNE (C.). *L'action de l'Etat en faveur des victimes de la Première Guerre mondiale, 1918-1930*. Brussel (onuitgegeven licentiaatsverhandeling ULB), 1999 (promotor: E. Gubin).
- MORELLI (A.). *Elementaire principes van oorlogspropaganda. Bruikbaar bij koude, warme of lauwe oorlogen...* Brussel, EPO, 2001.
- PROST (A.). *Les Anciens Combattants 1914-1939*. Parijs, Gallimard-Julliard Collection Archives, 1977.
- PROST (A.). *Les Anciens Combattants et la Société Française 1914-1939, Histoire, Sociologie, Mentalités et Idéologies*. Parijs, Fondation Nationale des Sciences Politiques France, 1977, 3 delen.
- PROVOOST (G.). *De Vossen, 60 jaar Verbond van Vlaamse Oudstrijders 1919-1979*. Brussel, 1979.
- PROVOOST (G.). *Vlaanderen en het militair-politiek beleid in België tussen de twee wereldoorlogen. Het Frans-Belgisch Militair Akkoord*. Leuven, Davidfonds, 1976, 2 delen.
- QUINOT (H.). *Recueil illustré des decorations belges et congolaises*. Brussel, Quinot, s.d.
- REYNEBEAU (M.). *Een geschiedenis van België*, Tielt, Lannoo, 2004.
- ROEKENS (A.). "Les identités collectives, l'apport des sciences sociales." In: VAN YPERSELE (L.), ed. *Questions d'histoire contemporaine. Conflits, mémoires et identités*. Parijs, Presses Universitaires de France, 2006, pp. 77-88.

Bibliografie

ROUSSEAU (X.) VAN YPERSELE (L.), eds. *La Patrie crie vengeance! La Répression des "inciviques" belges au sortir de la guerre 1914-1918*. Brussel, Le Cri, 2008.

SCHOLLIERS (P.). *Loonindexering en sociale vrede. Koopkracht en klassenstrijd in België tijdens het Interbellum*. Brussel, VUB: Centrum voor hedendaagse sociale geschiedenis, 1985.

SOMERHAUSEN (L.). *Essai sur les origines et l'évolution du droit à réparation des victimes militaires de guerre*. Brussel, Koninklijk Legermuseum, 1974.

VAN AELST (P.) en WALGRAAVE (S.) "De macht van het getal. Over de symbolische strijd rond betogersaantallen." In: *Samenleving en politiek*, 6 (1999), nr. 5, pp. 24-31.

VAN GEERT (W.). *Het Verbond der Vlaamsche Oud-Strijders (1919-1945): stoffelijke belangen, Vlaams-nationalisme, antimilitarisme en collaboratie*. Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 2006 (promotor: B. De Wever).

VAN TOLLEBEEK (J.). "De Guldensporenvieringen." In: LEEMANS (G.), e.d. *Vlamingen komt in massa*. Gent, Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, 1999, pp. 36-63.

VAN YPERSELE (L.). "Herinnering-Rapport." In: JAUMAIN (S.), VRINTS (A.), et al., eds. *Une guerre totale? La Belgique dans la Première Guerre mondiale. Nouvelles tendances de la recherche historique*, Brussel, ARA, 2005, pp. 533-544.

VAN YPERSELE (L.). "Les mémoires collectives." In: VAN YPERSELE (L.), ed. *Questions d'histoire contemporaine. Conflits, mémoires et identities*. Parijs, Presses Universitaires de France, 2006, pp. 191-202.

VAN YPERSELE (L.). "Roi et Nation. La représentation de la monarchie pendant l'entre-deux-guerres." In: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 3 (1997), pp. 11-26.

VAN YPERSELE (L.). *Le roi Albert. Histoire d'une mythe*. Ottignies, Viaduc, 1995.

VANDEN BOSCH (H.). "De verwoeste gewesten." In: *1918. De kanonnen zwijgen, opnieuw vrede? Catalogus van de gelijknamige tentoonstelling in het Algemeen Rijksarchief te Brussel van 4 november 2008 tot 28 februari 2009*. Brussel, ARA, 2008, s.p.

VANDEWEYER (L.). "De activisten." In: *1918. De kanonnen zwijgen, opnieuw vrede? Catalogus van de gelijknamige tentoonstelling in het Algemeen Rijksarchief te Brussel van 4 november 2008 tot 28 februari 2009*. Brussel, ARA, 2008, s.p.

WILS (L.). *Flamenpolitik en aktivisme*. Leuven, Davidsfonds, 1974.

WILS (L.). *Frans Van Cauwelaert afgewezen door koning Albert I: een tijdbom onder België*. Antwerpen, Houtekiet, 2003.

WILS (L.). *Van Clovis tot Di Rupo. De lange weg van de naties in de Lage Landen*. Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 2005.

WITTE (E.) en CRAEYBECKX (J.). *Politieke geschiedenis van België sinds 1830. Spanningen in een burgerlijke democratie*. Antwerpen, Standaard, 1983.

3. INTERNETVERWIJZINGEN

Geschiedenis van de faculteit rechtsgeleerdheid. Boek 1: 1817-1940, in: <
http://www.law.ugent.be/decaan/geschiedenis/1-hoofdstuk-4.html#_edn539>, geraadpleegd op 13-04-2009.

VAN BERGEN (L.). *De militaire doodstraf in de Eerste Wereldoorlog*. In:
<http://www.wereldoorlog1418.nl/doodstraf/index.html>, geraadpleegd op 03-07-2009.

VINCKÉ (S.). *Werkgroep De Witte Kaproenen (1967-1985) en Werkgroep Arbeid (1972-1989). Een progressieve poging tot het beëindigen van de historische dichotomie Vlaams-Links*. Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 2003 (promotors: G. Deneckere en B. De Wever); In: <
http://www.thesis.net/witte_kaproenen/witte_kaproenen_hfst_2.htm#2.3.%20Naamgeving:%20De%20historische%20Witte%20Kaproenen>, geraadpleegd op 17-12-2008).
Veteranen, in: < <http://www.niooo.be/PAGES/veteranen.htm>>, geraadpleegd op 11-03-2008.

4. FOTO'S

De foto's komen van verschillende websites; de houders van de rechten op deze foto's hebben toestemming gegeven voor het opnemen hier van deze afbeeldingen.

- Foto's Universiteitsbibliotheek Gent: <http://adore.ugent.be/topo/>
- Foto's René Webers:
<http://www.wol.be/ned/geschiedenis/gastbijdragen/2007/Daems-Webers/body.htm>.
- Foto Samoey:
<http://users.telenet.be/oudepostkaarten/images/Roesbrugge/Herdenking%20oud%20strijders.jpg>.
- Foto Marc Verlinden:
<http://www.tenboome.webruimtehosting.net/tenboome/paginas/wie%20herkent%20ze%20nog/Boomse%20oud-strijders.htm>.